

423

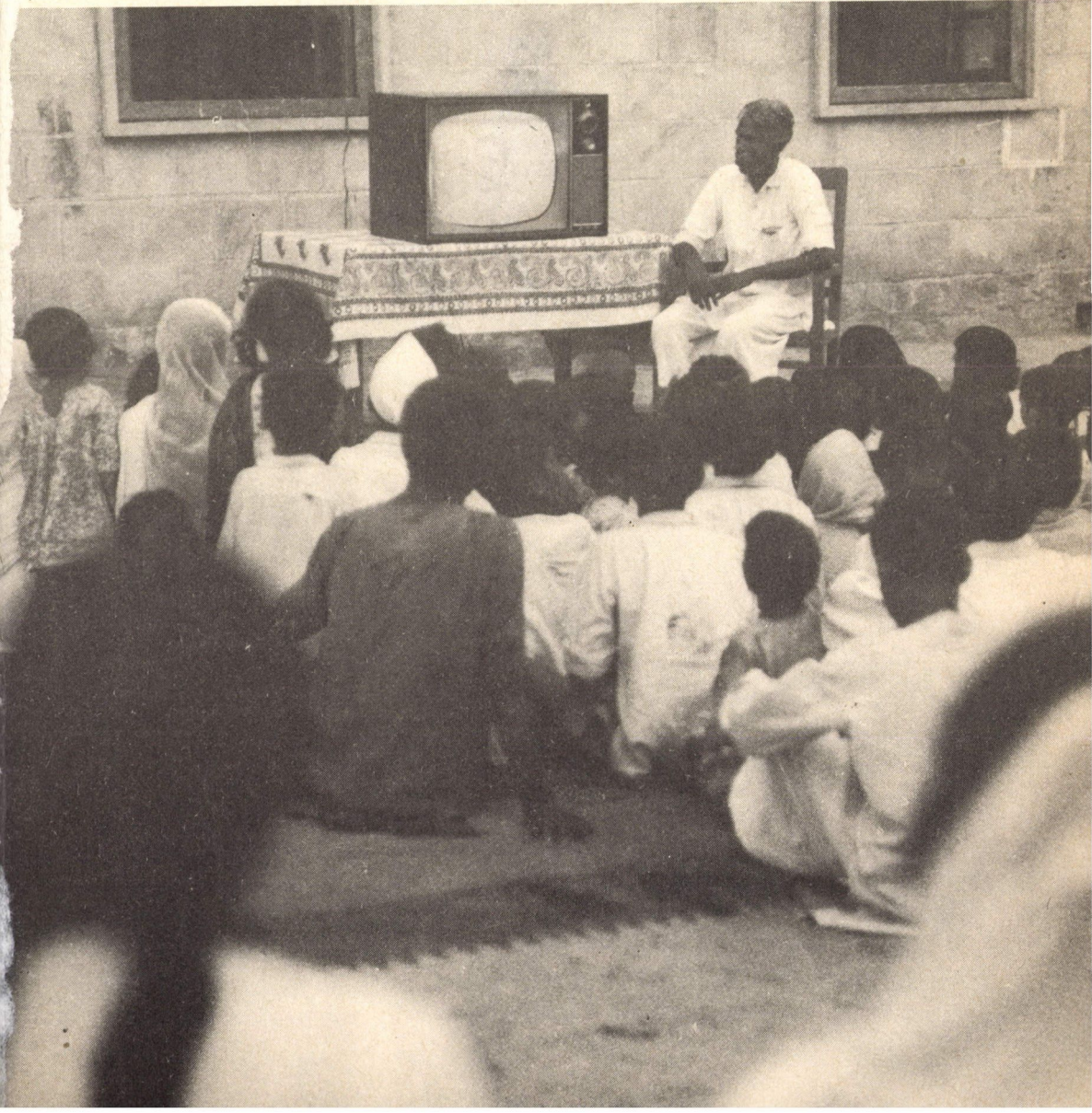
1987 JUL 0 81

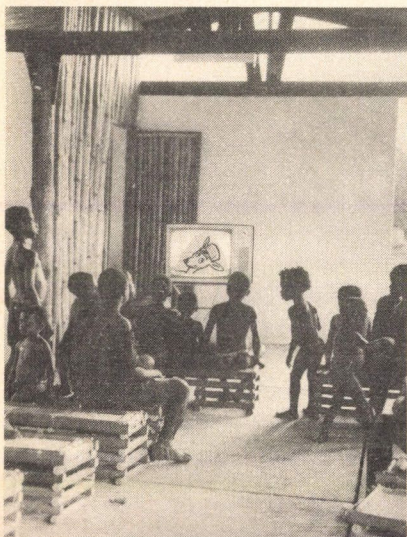
1987/2. SZÁM

jel-kép

A TÖMEGKÖZLEMÉNYKUTATÓKÖZPONT FOLYÓIRATA

JATE KÖZPONT
Könyvtár
Kiadóhely
SZEGED

A címlapon és a borító belső oldalán
Almásy Pál fotói:

KONTRASZTOK

Almásy Pál (született 1906-ban, Budapestben) Franciaországban élő fotóriporter. 1924-től Bécsben, majd Heidelbergben tanult politikai tudományokat. 1929-től, első dél-amerikai útjától számíthatjuk fotós pályafutását, amelynek során (ötször) bejárta a világot — amint a március 20-án, a Budapest Galériában megnyílt kiállításának címe is hangsúlyozza. Kettős — politikai és újságírói-fotóriporter — képességeit sok nemzetközi szervezet kérte segítségül, különösen a fejlődő világ gondjainak, ellentmondásainak dokumentálására és értékelésére. A Párizsban élő és szülőhazájához őszintén ragaszkodó, művészként is tisztelt, de magát mindig fotóriporternek minősítő mester pedagógiai tevékenysége is jelentős: magyarul a MŰOSZ újságíró-iskola adta ki „Képirás — sajtófotó” címen tankönyvét. A Jel-Kép számára adott képei a fejlődő világ és a modern tömegkommunikáció kontrasztjait — olykor sajátos ellentmondásait — szemléltetik.

— A címlapon: Kollektív televíziózás
— India

— Fentről: Interjú a Niger partján
— Nigéria

— Analfabéta agrármunkások Ecuadorban, akik nem hajlandók megtanulni írni-olvasni, mondván: „Leveleznünk nincs kívül, könyvekre pedig nincs szükségünk, mert a rádió és a televízió elmondja nekünk, mi történik a világban.”

— Gyermekműsor — Elefántcsontpart.

TARTALOM

Szeckő Tamás: Fonák fogócska	3
● GYÜJTŐPONTBAN	
Agárdi Péter: Napjaink ideológiai kérdései a tömegkommunikációban	5
Almásy Pál: A fényképezés társadalmi szerepe	19
Palugyai István: Acták ad acta?	29
● KÖZELKÉP	
Útravaló — Gondolatok az ifjúsági és a gyermeksjátóról	
— Tomka Miklós: Vita a gyermek- és ifjúsági sajtóról	37
— Beck László: Politika a gyermek- és ifjúsági sajtóban	45
— Szilágyi Erzsébet: A családból az életbe?	51
Barczy Magdolna—Hoffmann Márta: Boldog tévévilág	55
Lendvay Judit: Rádióhallgatás 1985-ben	61
● FÓRUM	
Valahol? Európában? — Varga Jánossal, a Filmtudományi Intézet filmtárának vezetőjével beszélget Münz András	67
Salgó Rózsa—Teőke Gábor: Újságírókról laikus szemmel	76
● MŰHELY	
Mindennapi tipográfiánk — Szántó Tiborral beszélget Nádor Tamás	84
A Danubius Rádió	
— Varga György: Szolgáltatás és üzlet	88
— Horváth Lajos: A Danubius Rádió versenytársai	90
● ÚJ TECHNIKA	
Nemes János: Mindenki rádiója — A CB-rádiózás helyzete és társadalmi szerepe Magyarországon	95
Kováts Ildikó: Az új kommunikációs technikák a Szovjetunióban	101
● MŰLTUNK	
Ritter Aladár: A Tolnai-jelenség	105

● KITEKINTÉS

Wisinger István: Elrontott születésnap	116
Újságírókról újságíróknak	128
Juhani Nagy János: Jegyzetek a japán tömegkommunikációról	134

● MÉG EGYSZER

A filmkocka el van vetve?	143
---------------------------	-----

● SZONDA

Remények és aggodalmak	153
A hét szűk esztendő nyolcadik éve	154
Legyen-e munkanélküliség?	156
Mérsékelt érdeklődés	158
Brrr...	159
Merénylet Budapesten	161

● TALLÓZÓ

Könyvekről	162
Lapokból	172
Rövidre fogva	179

● LAPOZGATÓ

Jerzy Urban: Lengyel a lengyel	185
---------------------------------------	-----

jelkép

**SZERKESZTŐ
BIZOTTSÁG:**

Gálik Mihály, Hajdú János, Lázár István, Liszkay Tamás, Márton Anna, Márton Miklós, Sándor György, Tábori András, Szecskó Tamás *főszerkesztő*.

**SZERKESZTŐSÉG
TAGJAI:**

Gerelyes Endréné *főszerkesztő-helyettes*, Balogh Elemér, Bogdán Éva, Frank Ernőné, Hoffmann Márta, Mester Ákos, Tölgyesi János, Varga Zsuzsanna, Wisinger István, Zöldi László.

**Szerkesztőség
és kiadóhivatal
Budapest V.,
Akadémia u. 17. 1054
Telefon: 327-745
Levélcím:
Budapest, 1373 — Pf. 587**

A címlapot *Miklós Pál* művészettörténész és *Molnár István* grafikus tervezte.

**SZERZŐINK
KÖZÜL:**

Agárdi Péter, a Magyar Rádió elnökhelyettese; *Almásy Pál*, sajtófotográfus (Párizs); *Barcy Magdolna*, a TK munkatársa; *Beck László*, a TK munkatársa; *Hoffmann Márta*, a TK munkatársa; *Horváth Lajos* bemondó, Magyar Rádió; *Juhani Nagy János* újságíró, Magyarország; *Lendvay Judit*, a TK munkatársa; *Münz András* újságíró, Ludas Matyi; *Nemes János* főtítkár, CB-rádiózók egyesülete; *Palugyai István* újságíró, Magyar Hírlap; *Salgó Rózsa* újságíró, Magyar Sajtó; *Szilágyi Erzsébet*, a TK munkatársa; *Teőke Gábor* újságíró, Jövő Mérnöke; *Tomka Miklós*, a TK munkatársa; *Urban Jerzy* kor-mányszóvivő (Lengyelország); *Varga György* igazgató, Danubius Rádió; *Vörös Károly* történész, MTA Történettudományi Intézete.

Fonák fogócska

A Sajtótörvény hatályba lépése (sőt, már a törvény kidolgozását kísérő konzultációk) óta megelégnültek azok a viták, amelyek az üzemi titok fogalmára, meghatározására vonatkoznak. Hallgatom az érveket és ellenérveket — már amikor vannak ilyenek, s nem csupán álláspontok hatalmi szóval történő érvényesítését, vagy, a másik oldalról, kiskapuk és rejtektutak lázas keresését látni —, s mindinkább az a meggyőződésem támad, hogy a gazdasági újságírásnak ebben a fogócskájában a játékosok más-más dimenziókban futkosnak, következőképpen sohasem érhetik egymást utol, hogy egy jóleső „megvagy” kiáltással a hátára csapjanak a másiknak.

A játék mozzanatai közismertek. Az ipar és a külkereskedelem vezetői azt állítják, hogy a gazdasági újságírás kritikai cikkei, riportjai nem egy esetben rontják a magyar áruk iránt külföldön megnyilvánuló „goodwill”-t. Ebből kiindulva s népgazdasági érdekekre hivatkozva bátorítják a vállalati vezetőket, hogy határozottan éljenek az üzemi titok szavatolta információ-megtagadási jogokkal. Az újságírók viszont tájékoztatni szeretnének, megfelelni a Sajtótörvényben rögzített kötelezettségeiknek. Áruink „goodwill”-jét külföldön — mondják — nem a hazai lapokban megjelent kritikai cikkek rontják, hanem egy-egy termékünk minőségi hibái, a késedelmes szállítás, külkereskedőink tunyasága — tehát világpiacon versenypozíciónk gyengeségének reális elemei.

A paradoxon az, hogy tulajdonképpen mindkét félnek igaza van. És valószínű, hogy e fonák fogócska csapdájából mindaddig nem kerülnek ki, amíg felül nem vizsgáljuk gazdasági újságírásunk hagyományos paradigmáját.

A szocialista országok gazdasági agitációjának és propagandájának alapelvei a központi tervutasításos gazdálkodás korszakában alakultak ki. Akkor, amikor a termelés anyagi ösztönzőit mind vállalati, mind egyéni szinten többnyire kötelező előírások és morális normatívák pótolták. Továbbá a termelés színtereit nem jellemezte versenyhelyzet: a világpiactól elzárt autarchiás gazdaságok befelé fordultak, s a termelőegységek a hazai piacon sem versenyeztek. (A különböző versenymozgalmaknak ugyanis a terv teljesítése, illetve túlteljesítése volt a célja, nem pedig a piaci részesedés növelése.) Természetes, hogy ebben a gazdasági környezetben a gazdasági sajtó egyrészt mikroszkopikus részletességgel belemehetett mindazoknak az akár gyártástechnológiai szintű problémáknak is a boncolgatásába, amelyek akadályozták a terv teljesítését, másrészt pedig kötelessége volt a dolgozók „mozgósítása” a tervteljesítés érdekében.

A piacgazdaságokban más a termelő szféra és a sajtó kapcsolata. Termékszintű és technológiai szintű problémákkal a tömegkommunikáció általában nem foglalkozik

Szerkesztői levél

(még ha kívánna, akkor sem tehetné, hiszen a termelőegységeken belüli információkkal a vállalati PR erősen szelektív közvetítésével találkozók), viszont annál több gondot fordít a piaci helyzet elemzésére, az állami költségvetés és a piac kapcsolatára, a hitelpiacra, a monetáris kérdésekre stb. — tehát a közgazdaság makroszintű összefüggéseire. A konkrét termékek — s ritkábban az ezeket létrehozó gyártási folyamatok — fizetett hirdetések, nyílt vagy burkolt reklámok formájában jelennek meg a tömegkommunikációban. (Egyáltalán nem véletlen, hogy a Sajtótörvény körüli hazai viták másik közgazdasági csomópontja éppen a burkolt reklám kérdése!)

A két modell szembeállításával, persze, nem azt kívánom sugallni, hogy a gazdaságirányítás rendszerének megváltozott körülményei közepette a gazdasági újságírásnak azt a koncepcióját kell átvennünk, amely történelmileg a kapitalista piacgazdaságok talaján alakult ki. Am az is nyilvánvaló, hogy a közgazdasági újságírás régi paradigmája sem felel meg a szocialista piacgazdaság követelményeinek. A társadalmi tervezés és a piaci mechanizmusok kombinációjára épülő fejlődési modellünk a tömegkommunikáció szerkezetében és funkcióiban — s ezeken belül jelesül a gazdasági újságírásában — paradigmaváltást tételez fel.

Szakmai elveinknek és rutinpályáinknak ez az átépítése nem lesz könnyű feladat, hiszen itt is történelmi előzmény nélküli térben mozgunk. Arra is ügyelnünk kell, nehogy társadalmi alapértékeinkkel ellenkező irányba mozduljunk. Amíg például a kapitalista piacgazdaságokban a közgazdasági újságírás elsősorban az állampolgárt (adófizetőt), valamint a fogyasztót célozza meg, a mi gazdaságpolitikai propagandánk az állampolgárhoz (aki mindinkább adófizető is!) és a termelő, alkotó emberhez fordul. Az emberközpontúságnak ezt az értelmezését minden bizonnyal érdemes megőriznünk.

Am az is valószínű, hogy politikai intézményrendszerünk fejlődése közelebb hozza majd az állampolgári és termelői szerepet. S ha a munkás már mint „gazda” szerepel a gazdasági riportázsban, érdekkifejező és érdekvényesítő tevékenységei közepette, nem pedig munkapadja, a készülő termék és a technológiai folyamat elsősorban fizikai, technikai környezetében, minden bizonnyal foszladozni kezd majd az „üzemi titok” többoldalú misztifikációja is.

Ezért talán nem megalapozatlan az a prognózis, hogy a belpolitikai újságírás megerősödése is jelzi majd ezt a paradigmaváltást.

Szerkesztő Tárny

Agárdi Péter

Napjaink ideológiai kérdései a tömegkommunikációban¹

A tanácskozás tematikai sokoldalúsága és nyitottsága, illetve a korreferátum műfaja megengedik számomra, hogy elhárítsam a címben foglaltak extenzív teljessége iránti várakozást. Így e tág és bonyolult problémakörnek csak néhány szeletét emelem ki írásomban, s az illusztrációs példákat is meglehetősen önkényességgel, aránytalanul válogattam a különböző médiumok terméséből.

A konferencia egész tematikáját, valamennyi vitakérdését meg lehetne fogalmazni (illetve föl lehetne vetni) a tömegkommunikáció, a sajtó, a televízió és a rádió tükrében. Az előadásokban és a szekcióüléseken szóba került témák, vitakérdések mindegyikének van ugyanis *tömegkommunikációs vonzata*: meg lehetne külön is vizsgálni, hogy a nyomtatott és elektronikus sajtó médiumaiban például miként (s milyen hitellel és orientációs hangsúllyal) kapnak helyet, tükröződnek a történelmi tudatnak (például az ötvenes —hatvanas éveknek), a nemzeti identitásélménynek, a gazdasági útkeresésnek (ezen belül az ún. kisvállalkozások, a jövedelmek, a munkafegyelem kérdéseinek), a mai társadalmi tagozódásnak, a sokféleképpen értett reformnak, a szociálpolitikai alternatíváknak, a politikai intézményrendszer továbbfejlesztésének, napjaink vallásosságának, az ifjúság társadalmi beilleszkedésének és szubkultúrájának, az eszmei-erkölcsi értékrendszer zavarainak, válságtüneteinek és újraépítésének stb. élményei és témái. Ezekről és

hasonló kérdésekről általában intenzív (de olykor nem elég nyitott, hanem féloldalas) viták folynak társadalmunkban, a nyilvánosság fórumain, a párton belül is. Meglehetősen sok összefoglaló gyorsfelmérés és szaktanulmány készült — mindenekelőtt a *Tömegkommunikációs Kutatóközpont* elismerésre méltó munkája nyomán — arról, hogy miként éli meg a társadalom egyik vagy másik rétege, csoportja ezeket a kérdéseket, illetve valóságbeli jelenségeket; s nem kevés elemzés született már arról is, hogy a tömegkommunikáció, illetve egyes műhelyei, műsorai miként foglalkoznak velük.

Mindezek alapján is írásom csak néhány kérdés erejéig (tehát nem a teljesség, nem az elméletileg és gyakorlatilag végiggondolt rendszeresség igényével) vállalkozik a téma megközelítésére: csupán tézisszerűen megfogalmazott reflexiók füzérének a műfaját választottam írásom keretéül.

1. Milyen kört fog át a *sajtó és a tömegkommunikáció* fogalma? A mai Magyarországon kb. 1800 lap, folyóirat, ezen belül 28 napilap, kb. 120 hetenként, kéthetenként megjelenő újság és 1600-nál több folyóirat és időszaki kiadvány jelenik meg. A televízió — mint a tömeghatás szempontjából kétségtelenül legjelentősebb médium — (vidéki stúdióival együtt) hetente kb. 95 órányi műsort sugároz, s ebből egy magyar néző átlag 16 órát tekint meg. A rádió — a maga három központi és öt regionális adásával — naponta kb. 70 órányi műsort szolgáltat bel-

¹ A Szegeden 1987 februárjában megtartott elméleti konferencia korreferátummá átdolgozott, bővített szövege. „A szocializmus fejlődésének időszzerű kérdései hazánkban” címmel megrendezett országos tanácskozáson Berecz János, Huszár István, Berend T. Iván, Kulcsár Kálmán, Lakos Sándor és Benke Valéria tartottak bevezető előadásokat.

földre, ebből hazánk lakosai naponta átlag 134 percet, hetente kb. 15,5 órát hallgatnak meg.

Mindezek az átlagadatok persze elfedik a lényeges társadalmi, korosztályi, foglalkozásbeli és településszerkezeti különbségeket, beleértve ebbe a még meglévő fehér foltokat is. Nem szólnak ugyanakkor ezek az adatok arról sem, hogy mennyi időt töltenek az emberek lemez- és kazettahallgatással, mennyit külföldi televízió- és rádióadások társaságában; s arról sem, hogy a videózás, a kisközösségi és más jellegű kábeltévézés, az iskolai újságírás és más eszközök, formák nyilvánossági dimenziója milyen mértékű. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a rendszeres könyvolvasás jelenleg még mindig csak társadalmunk kisebbségére jellemző. Az elmúlt négy évtized minden vitathatatlan és sorsforduló értékű kulturális emelkedése ellenére napjainkban pedig nemcsak tovább élnek egyes régebbi művelődésbeli, tájékozottsági egyenlőtlenségek, hanem újak is keletkeznek, szembetűnő és aggasztó például a félánalfabétizmus terjedése. Várható, hogy az új tömegkommunikációs eszközök, technikák használatba vétele, terjedése maga is együtt jár majd feszültségekkel. Miközben gyorsul a technikai fejlődés, miközben tovább „szűkül” a világ s egészében nő a tájékozottság, a művelődés „intézményes” esélye, hazánkon belül is tovább élzõdhetnek az ezekkel kapcsolatos ún. ellátottsági egyenlőtlenségek. Mindemellett a számos társadalmi csoportban megnehezült életmód, a nem hivatalos munkaidő növekedése — és gazdasági-társadalmi életünk anomáliáinak egy része — is a rendszeres könyv- és újságolvasás, a tudatos művelődés és önművelés ellen hat.

Látva a sajtó és a tömegkommunikáció szerkezetének különböző egyenlőtlenségeit, működési zavarait, tudva, hogy alapvető korszerűsítésre és távlatos koncepcióra érettek a keretei, mégis vitathatatlan: az írott és elektronikus tömegkommunikáció — immár hagyományos — háromágú rendszere az elmúlt évtizedekben történelmi léptékkal mérve is nagy fejlődésen ment keresztül. Ez a nagyságrendi változás nemcsak következménye a szocializmus eszmerendszerében és valóságában — minden ellentmondás visz-

szaesés, konfliktus vagy újabb keletű problémahalmazódás és értékrendzavar dacára s ezek, illetve leküzdésük, meghaladásuk révén is — érvényesülő pozitív értékfolytonosságnak. Hanem: ösztönzője, sőt fontos, nélkülözhetetlen feltétele, összetevője is a szocializmus megvédése, megújulása és emelkedése korszakának, gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális vívmányainknak. Ez a kétirányú összefüggés egyértelműen vonatkozik a tömegtájékoztatás, a tömegkommunikáció ideológiai szerepére, arculatára is.

Mindezt nemcsak a történelmi tapasztalatok frissen tartásának kötelezettsége miatt kell reálistan látnunk, hanem az új nemzetközi és hazai kihívások szorításában és vonzásában is. A társadalmi működés, az ideológiai élet, a közgondolkodás és a tájékoztatás mai ellentmondásainak közegeiben — ezek helyes értelmezése és a szocialista demokratizmus szélesítése, elmélyítése irányában teendő megoldása végett is — reális, higgadt, felelős és távlatos tömegkommunikáció-képre van szükségünk. Az önvédelmi és az önostorozó gesztusok helyett: önrzetes, önkritikus és programadó szemléletre. Hiszen ha nem vagyunk képesek így megítélni a sajtó és a tömegkommunikáció munkáját, akkor nehezen várható el, hogy — átfogó értelemben — ugyanezt a magatartást sugározzák is szét a médiumok a szélesebb társadalmi nyilvánosságban.

2. Sok eszmecsere foglalkozik napjainkban a sajtó, a tömegkommunikáció — elvi és gyakorlati — szerepével a társadalmi nyilvánosság szerkezetében, a tájékoztatásban, a propagandában és agitációban, a mai politikai struktúrában, a reformfolyamat továbbvitelében, az érdekképviselet és -artikuláció mechanizmusában, az osztársadalmi érdekek és távlatok kifejezésére törekvő kormányzati akarat képviseletében, érvényesítésében, a valóságfeltárásban és a demokratizálásban, a meggyőzésben, a tudatformálásban és a „mozgósításban”, a szolgáltatásban és a propagandában, a rekreációban, a művelődésben, a szórakoztatásban, az életvezetési-mentálhigiéniai segítségnyújtásban stb. Néhány évvel ezelőtt Szecskő Tamás — máig meggyőzően — vázolta föl a tömegkommunikáció értékteremtő, értékelfogadtató, értékalakító, valamint ún. érték- és világ-

kép-kultivációs hatását. Számos példával jellemezte e szerepek konkrét működését olyan témák, értékek, attitűdök kapcsán, mint a munkaérték, a közösségi érték, az egyenlőségérték, a hazához kötődés, a demokratizmus, a jövőkép, az új iránti érzékenység. Mindezek az egymással is érintkező tömegkommunikációs értékek egyszerre „tárgyai” és „alanyai” a tömegkommunikációnak: a társadalom egészétől elválaszthatatlanul egyidejűleg valósul meg, érződik — ilyen vagy olyan előjelű, minőségű — jelenlétük, képviseljük a *médiумokban* s a médiумok révén is.

A továbbiakban én nem ezeknek az említett funkcióknak a konkrét működésével foglalkozom, hanem egy másik megközelítésből töreksem vizsgálni a tömegkommunikáció munkáját. Egy másik — az említettekkel persze szervesen érintkező, őket is „átmetsző” — szerepet emelek ki: az *ideológiáit*. A „tárgyi” és „alanyi” jelleg egyidejűségéből következően a sajtó eme felettébb összetett (s az elemeket korántsem harmonikusan összeillesztő) funkciórendszere ideológiai vonatkozásban is *kettős arculatot* mutat.

Nem szoktunk elég figyelemmel lenni arra, hogy a sajtó ideológiai vonatkozásban sem csak közvetítőként, nemcsak *tükröként, eszközként* működik, nemcsak közvetíti ezt vagy azt az ideológiát, hanem ideológiai *alkotóműhely* is. S ez a kettősség vonatkozik a sajtó tevékenységét — ha nem is egyforma mértékben, de hegemon módon — meghatározó szocialista elkötelezettségre, a párt és a kormányzat fő céljait realizáló, közvetítő hatalmi eszköz-szerepére; vonatkozik — másrészt — a társadalmi különbségeket, belső ellentmondásokat termékenyen, konstruktívan felszínre hozó, kifejező, tükröző (korántsem ideológiamentes) érdekel-tározó szerepére; s vonatkozik — harmadrészt — a gondjainkra nem szocialista tartalmú — hanem például konzervatív, dogmatikus, neoliberális vagy egyenesen ellenzéki — választ sugalló nézetekre is. A sajtó és a tömegkommunikáció nemcsak visszatükrözi ezeket az ideológiákat: mindaz, ami a sajtóban ideológiaként jelen van, nemcsak következménye a társadalmunk mai állapotára, ideológiai-politikai-morális arculatára jellemző

sokszínűségnek és ellentmondásosságnak, hanem — törvényszerűen — alakítója, teremtője is annak.

Ezt a — végül is magától értetődő — kettősséget igen fontosnak érzem hangsúlyozni. Vannak példák napjainkban arra, hogy — leegyszerűsítve, rövidre záró módon értelmezve a sajtó hatalmi eszközszerepét — a sajtó kap elmarasztalást a közvélemény vagy az irányítás egyik-másik reagálása részéről valódi társadalmi ellentmondások, kisebb vagy nagyobb konfliktusok jogosult föltárása, illetékes *tükrözése*, vitatható nézetek, téves álláspontok hiteles, de felelős visszhangoztatása miatt. Ugyanakkor nem kevésbé gyakori az is, hogy eltorzul — illetve öncéllá válik — a sajtó érdekérvényesítő, „ideológiacsináló” szerepe, hogy meggyengül a — nemcsak a tükrözésben, hanem az ideológia-teremtésben, a műhely működésében is okkal igényelhető — marxista eszmei igényesség, vitakészség. (Legyen szó felkészületlen, szakszerűtlen vagy demagóg riporteri magatartásról, egy vitaműsor rossz vezetéséről vagy éppen a beszélgetőpartnerek nem megfelelő összeválogatásáról, a korszerű marxista tudományosság képviselőinek hiányos szerepeltetéséről.)

A *műhelyszerep* nemcsak a felelősség súllyára, nagyságára kell hogy figyelemztessen bennünket, hanem arra is, hogy a tömegkommunikációban igazi *alkotómunka* folyik, méghozzá — a munkamegosztás három itteni fő ágazatát tekintve — mind az újságírás, mind a tudomány, mind a művészet vonatkozásában. A sajtónak, a televízióknak és a rádióknak aligha szabad pusztán mechanikusan visszaadnia a társadalomban, a közgondolkodásban tapasztalható jelenségeket, még kevésbé a pusztá közérzetet (s főleg nem „rálapátolva” még a tömegkommunikátorét is), hiszen azok tudatos alakítására, formálására is szól megbízatása. Ugyanakkor ez az alakítás, a szocialista távlatok és értékrend, illetve a politikai stratégia és taktika jegyében vállalt meggyőző, tudatformáló — ha kell, igenis mozgósító — munka aligha rendelkezhet hitellel és hatással, ha nem épít a százezrek és milliók mai *mindennapi tudatára, a közismeretre és közérzetre*, illetve az ország lakosságát belülről és kívülről befolyásoló — sok forrású és sok

csatornájú — tudati, erkölcsi, politikai, információs és érzelmi „előélet”-re, tapasztalatra.

Még egy vonatkozásban fontos végiggondolni a tömegkommunikáció műhelyszerepét. Nem beszélve most az egyes sajtóorgániumok közötti vitákról, álláspontkülönbségekről, természetesen jelentős funkcióbeli, profilbeli eltérések vannak — kell legyenek — az egyes műhelyek, műfajok között az elvileg egészséges eszmei-politikai arculat érvényesítésének közvetlenségét és szakmai jellegét, a közérthetőséget, a stílust és a rétegorientáltságot illetően. Nem „ugyanúgy” hivatottak képviselni ezt az elvileg egészséges világnézeti elkötelezettséget a különböző szakfolyóiratok és a napilapok, a kettes tévécsatorna késő esti vitaműsora és *A hét*, a rádiós *Esti Magazin* és a *Bagoly*, a *Heti Világgazdaság* és a *Pártélet*, a *Társadalmi Szemle*, a képes hetilapok és a *Kritika* stb. Fontos ezt hangsúlyozni, mert egyrészt élnek még konzervatív beidegződések, reflexek e másságokkal (s még inkább a valódi vitákkal) szemben, s mert másrészt viszont van példa a marxista kritikai igényességet munkamegosztásbeli, profilbeli különbségekre „hivatkozva” elhárító eklekticizmusra, vitaképtelenségre is.

De még fontosabb *értelmiségpolitikai szempontból* végiggondolni a sajtó és a tömegkommunikáció ideológiai műhelyszerepéből adódó konzekvenciákat. A *sajtó egésze* (mint a műhelyek egész rendszerére) áll, hogy értékteremtő, „ideológiacsináló”, alkotó fórumok széles sávja, amelyeket ekként érdeke kezelni mind a közvéleménynek, mind a politikai intézményrendszernek. Az ezekben a műhelyekben dolgozó, közreműködő sokezernyi *értelmiségi* kezdeményező ideológiai részvételére jelenünk és jövőnk — csak konkrét vitákban lehetséges — kimunkálásában a mainál lényegesen nagyobb szükség van. Az igazi partnerség, az erkölcsi és anyagi megbecsülés, a minőségelvű demokrázizmus feltételeinek gyökeres javítása, a valóságismeret és az általános, a szakmai, politikai műveltség elmélyítése, a ma—holnap—holnapután dialektikájában való gondolkodás felelősségérzete, a bizalom és beavatás kötelezettsége, az irányító intézmények korszerű tömegkommunikáció-felfo-

gásának kialakítása és érvényesítése egyszerre fejez szigorú — önkorrekcióra sarkálló — követelményeket mind az országos és helyi politika, mind pedig a tágan értelmezett sajtó intézményei, műhelyei munkatársai számára.

Ezzel az alkotószereppel, az alakító részvétel és a közös felelősségvállalás erősítésével haladható meg az a hibás beidegződés, ami napjaink vitáiban, konfliktusaiiban olykor rossz funkciókra kárkoztatja a sajtót: hol a bűnbak, hol pedig a szelepkengedés szerepét szánva vagy sugallva neki „balos” vagy ellenzékieskedő oldalról. S ennek az alkotó, kreatív, belső vitákban is tetet öltő ideológiai műhelyszerepnek a hatékonyabb érvényesítése — meggyőződésem, hitem szerint — nemhogy nem gyengítené, nem zilálná szét még jobban, hanem ellenkezőleg: egyenesen erősítené a szocializmus történelmileg igazolt eszményei, értékrendje és vívmányai melletti vitaképes kiállást (a párt alapvető ideológiai egységét is). Illetve: segítené, ösztönözné az *ún. szocializmuskép* — pontosabban fogalmazva: a korszerű szocializmusfelfogás — csakis a valóságban kiüldözhető-realizálható időszűrűsítését, meggyőzőbb érvényesítését és továbbfejlesztését.

3. De hát végül is *mi „az ideológia” a sajtóban?* E kérdésre válaszolandó sem töreksem pontos és különösen nem definícióértékű feleletet adni. Előlegezve a továbbiakban részletezendő választ, a hangsúlyt itt és most arra teszem, hogy a tömegkommunikáció *egész* működésének, szinte *minden* típusának, műfajának, megnyilatkozásának *van* ideológiai funkciója — akár akarjuk, akár nem; akár tudatos ez, akár nem; akár „jó” irányban működik, akár nem. Az természetesen már a kötelező differenciális felelőssége, hogy tudjunk különbséget tenni ennek az ideológiai funkciónak a *direkt* és *indirekt* típusai, működési variánsai között. Az alábbiakban mégsem e két pólus, hanem műfaji kategóriák szerint kísérlek meg tájékozódni tömegkommunikáció és ideológia viszonyrendszerében. Némi iskolássággal — s „elfeledkezve” a nyomtatott sajtó és az elektronikus tömegkommunikáció műhelyeinek sajátosságairól — öt mezőre bontom az ideológiai funkció tömegkommunikációs érvényesítésének spektrumát.

Elméletileg megkülönböztetve, elválasztva a társadalmi felépítmény politikai és ideológiai formációit (tudom, hogy ez az elválasztás csak relatív lehet, különösen a politikai tudat vonatkozásában), úgy látom, hogy a tömegkommunikáció *öt* fő területén, *öt* „témájában” — ha nem is azonos módon, de — egyaránt érvényesül az ideológiai funkció. Egy kérdés, hogy ez a felosztás, illetve jelzés igaz-e vagy tévedek, s más kérdés, hogy milyen ideológiák, hol s hogyan működnek e sajátos közegekben.

a) *A közvetlen információnak, a hírközlésnek és hírszerkesztésnek, a tájékoztatásnak* — a riport műfajának is — szükségképpen van ideológiai oldala, bármennyire igyekeznek is ezt tagadni némely polgári elméletek vagy pragmatikus hazai vélekedések. A tények „pártatlanságára”, az információk „szabad cseréjére” vonatkozó illúziók, illetve burzsoá értelmezések mögött az a szigorú — nagyon is osztály- és tőkeérdekre utaló — valóság húzódik meg, amelyet a *Mac Bride-jelentés* tárt fel megdöbbenő erővel: a világban forgalomba kerülő televíziós programok 75 százalékát, az írott információk 65 százalékát, a mozik 50 százalékát amerikai érdekeltségű társaságok bocsátják ki, illetve ellenőrzik. A fejlődő és a harmadik világ, sőt bizonyos értelemben egész Európa is ki van szolgáltatva a rendkívül tőkeerős (tehát „szabad”, tehát „tárgyilagoss”) nyugati, mindenekelőtt USA-beli hírügynökségeknek és szórakoztatóipari szolgáltatásoknak. Számunkra is növekvő kihívást jelent a műholdas televíziózás és információszolgáltatás terjedése; nemcsak eszmei-politikai, hanem kulturális értelemben is. (Itt említem — bár nemcsak ennek az első, hanem mind az öt kosárnak fontos csomagja — az ún. amerikanizálódást, amely még Nyugat-Európából is kulturális, sőt politikai vitákat, tiltakozásokat vált ki a nemzeti identitások, a saját nemzeti és az összeurópai humanista kultúra védelmében. Az már más kérdés, hogy honnét, milyen pozícióból és távlatból bíráljuk e jelenségeket.)

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy — a súlyos technikai lemaradáson túl — nem is ismertük még fel eléggé a szocialista tájékoztatás gyorságának, pontosságának, hitelességének — nemcsak napi politikai-infor-

mációs, hanem — rendkívüli ideológiai szerepét, hatását. Nem kis mértékben a szocializmus erkölcsi „legitimitása” terén is. (Ez a szerep és hatás akkor is rendkívüli erejű, ha nem azonnali és direkt, hanem inkább távlatos és mély.) Igaz: nemzetközi összehasonlításban vitathatatlan érdemei vannak a magyar tájékoztatáspolitikai gyakorlatnak, s az elmúlt években is léptünk előre. Biztató távlatokat nyújt a Szovjetunióban — a reformfolyamat szerves részeként felfogott — radikális tájékoztatáspolitikai nyitás, a „glasznosztj” szélesedése. Mégis: itt és most nem árt tudatosítani, hogy a saját tájékoztatáspolitikai rövidzáratok, gyengeségek, illetve a nemzetközi szocialista együttműködésből olykor kényszerűen adódó negatív következmények nemcsak napi politikai, hanem stratégiai, sőt ideológiai (tehát bizonyos fokig tartósabb, mélyebb) károkka is járnak. Hadd utaljak csak a politikai-taktikai kötelezettségek diktálta — vagy nem is mindig diktálta — információs vákuum burzsoá szellemű kitöltéséből adódó szavahihe-tőségi problémákra, az egyoldalú, hiányos információ „kiegészülése” okozta sokkokra, a hazai szocializmusértelmezés kínai, kambodzai, romániai „konfliktusaira”, a nemzeti-nemzetiségi problematika határon túli vonatkozásainak belpolitikai, ideológiai összetevőire, vagy éppen — egy-egy kérdésben — a fölényes, történetietlen itthoni megközelítésből, kritikából később reánk visszaháruló problémákra.

Hasonlóképpen ideológiai vonzatú a sajtó, televízió, rádió *belpolitikai-gazdasági-kulturális információinak* működése is: e tekintetben sem mondhatjuk a tömegkommunikáció egész teljesítményét a szocializmus elért s elérendő szintjéhez méltó érettségűnek. S itt nemcsak a vákuumokra, rövidzáratokra gondolok (ezek száma azért mégiscsak csökken), nem is az olykori szenzációhajhászásra, túlbeszélésre, hanem főleg egy-egy konkrét gazdasági probléma, helyi konfliktus riporteri vagy tájékoztatáspolitikai kezelésének zavaraira (kisvállalkozások, *munkaerő-átcsoportosítások és leépítések*, jövedelem-anomáliák, lokális környezetvédelmi konfliktusok stb.). Előfordul, hogy az egyébként szubjektíve, sőt deklaráltan „reformpárti” riporteri egy konfliktusban

ügyetlenül, sőt „reformellenesen” lép fel, úszik az — egyébként érthetően elkeseredett — helyi hangulat árával. (Természetesen nem a kioktató, steril, hivataloskodó, empátiát nélkülöző, hanem a tárgyilagos, az ellentmondásokat körüljáró s persze szubjektív hiteltű riporteri magatartás felől bírálom mindezt!) Sajnos azonban alkalmat ad ehhez az is, hogy gyakran elmarad a központi és helyi intézkedések, gyakorlati döntések (amelyek között jók és hibásak egyaránt vannak) értelmes indoklása, illetve hogy egy taktikailag indokolható — de a szocializmus hazai stratégiájából korántsem levezethető — döntés fölöslegesen ideologikus igazolást nyer, vagy hogy elkenik a „dolog” ellentmondásosságát. S ha egy döntés leegyszerűsített indoklása, közlése akusztikai, sőt élményi konfliktusba kerül a közvélemény vagy akárcsak egy-egy réteg valóság-élményével, tapasztalataival, illetve ezek olykor direkt-spontán riportba szikrázásával, akkor máris bemérhető a nem éppen progresszív ideológiai hatás.

b) A tömegkommunikációban mind nagyobb helyet kér a *tudomány*. A társadalomtudományoknak az objektív valóságot dezantrópomorfizáló módon feltáró szerepétől — lényegükből, természetükből fakadóan — elválaszthatatlan ideológiai funkciójuk. Ez így van akkor is, ha meggyengül, eltorzul, vagyis tudománytalanná válik a valóságfeltárás; akkor is, ha az igazság hiteles megközelítése felé tör előre a kutatás, de nem kevésbé abban az esetben is, amikor — régebbi és újabb keletű, főleg szcientista illúziók jegyében — az ideológiát — úgy mond — eleve tudománytalannak, a priori hamis tudatnak, illetve a tudományra „rászerezelt” külsőségnek tekintik.

Aligha szorul részletezésre, milyen nagy ideológiai jelentősége van a tömegkommunikáció fórumain nyomdafestékhez, hanghoz, képhez jutó *tudományos ismeretterjesztésnek*. A tudományos közélet belső problémái, áramlatai, kutatási gondjai szükségképpen hatnak a napi és hetilapok, a televízió és a rádió műhelyeire is. Természetesen nem a széles publicitású sajtó a kutatások alapvető terepe, a tömegkommunikáció elsődlegesen a kiérlelt (de nem iskolás értelemben „lezárt”) marxista tudományos eredmé-

nyek népszerűsítésére illetékes és hivatott, s e tekintetben rendkívül jelentős pozitív hatásokra és akaratlan zavarkeltésre egyaránt lehet példát hozni. A Szentágothai János és Czeizel Endre vezette tévésorozatok, az egykori *Tudósklub*, a *Delta*, a *Gondolkodó*, a *Gólyavári esték*, számos napilap rendszeres tudományos rovata vagy a rádió nagy népszerűségnek örvendő felnőtt és ifjúsági sorozatai, a *Szonda*, az *Észkerék* stb., valamint a rétegerdeklődésre építő ún. értelmiségi vitaműsorai — hogy önkényesen kiemeljek néhány példát — nagy mértékben hozzájárultak a szélesebb tömegek „e világi” ideológiai beállítódásának, realista valóságértelmezésének és történelemszemléletének tudományos alapú szélesítéséhez.

Tudományáganként persze más és más sajátosságai vannak a tömegkommunikációs közvetítésnek és ideológiai szerepnek. Aligha lenne például bölcs dolog éles határt vonni a történeti kérdésekről, a nemzeti identitásról folyó viták belső és széles nyilvánosságú dimenziói közt: az egyik a másiktól is megtermékenyül és viszont. Műfaji, „közérthetőségi” és napi érzékenységi különbség van „csupán” közöttük: a tudományos szakfolyóiratokban zajló eszmecsere-knek ugyanúgy van (lehet) ideológiai metszetük, elágazásuk, mint ahogy a napilapok, hetilapok nemzetvitái is akkor termékenyek, ha hiteles és új tudományos fedezetre épülnek, s elhárítják az előítéletes, irracionális, sematikus beidegződéseket. Arról nem is beszélve, hogy ésszerű (lenne) a szélesebb közönséget is mielőbb s mindinkább bekapcsolni egy-egy tudományos felismerés kiküzdésébe, elfogadtatásába. A „nemzet” körüli vitáknál maradvá: feltűnő, hogy még ma is milyen erősek közvéleményünkben a hipertrofikus indulatok, hogy mennyire nem sikerült még elérni ész és érzelem, történetiség és időszűrésűg termékeny egységét, s hogy például mennyire hiányzik még a szélesebb tömegek haza- és nemzetfelfogásából az innovatív gazdasági teljesítőképesség, a munkakultúra, a műveltség.

Egy-egy tudományos ismeretterjesztő jellegű cikk, műsor visszhangja azt bizonyítja, hogy a társadalmi közgondolkodás alakulása korántsem mutat egyértelmű és főleg nem lineáris korszerűsödést: különböző objektív,

makro- és mikroközösségi, tömeglélektani stb. okokból újabb ismét erősödni látszik az irracionális, a babonák, a misztikumok iránti hajlam, a csodavárás, a „túlvilági” jelenségek, az okkultizmus kultusza. Szerepe van ebben annak is, hogy az *egyes ember privát biológiai és pszichológiai létével*, a halállal, illetve *a világ ún. globális problémáival* kapcsolatos gondok hosszú ideig kívül estek a materialista magyarázatok — legalábbis a széles körű, okos és együttműködő érzelmileg is hatékony ismeretterjesztés — figyelmén. Ebben a tekintetben sajnos még ma is van némi helyzeti előnye az antimaterialista tanok, világmagyarázatok valódi vagy álbensőségességének. A társadalmi és egyéni gondok sűrűsödésével, egyes rétegeknek a racionális és evolúciós fejlődésből való kiabrándulásával, a neokonzervatív nézetek globális terjedésével, a magyar társadalom egészségi, népesedési és mentális állapotának aggasztó tüneteivel (valamint a hazai egészségügyi, mentálhigiéniai intézményrendszer működésének zavaraiival, *a demokracizmus és nyilvánosság itteni rövidzárlataival*) egyidejűleg, sőt ezektől némileg motiválva is: nemcsak a magánélet és a misztikum — mint *témák* — iránt növekszik az újságolvasók, a tévé és a rádió közönségének az érdeklődése, hanem nő a hajlam e kérdések *irracionális „megválaszolásának”* befogadása iránt is. A tömegkommunikációnak nemhogy elemi kötelessége elhárítani az ilyen kísértéseket (sajnos nem mindig sikerül), hanem egyenesen hivatása is — okosan, nem üres racionalizmussal, hanem az emberre figyelő tapintatos, elvszerű és állítómagyarázó attitűddel, de ha kell, hatásos leleplezéssel is — küzdeni ellenük. S itt nem elsősorban a tételes vallásosságról van szó (amely egyébként külön is számos — de itt nem részletezhető — izgalmas problémát vet fel mind a szövetségi politika és az ideológiai vita egysége, mind a tömegkommunikációs jelenlét szempontjából), hanem a *„laikus irracionálisizmusról”*, illetve az olykor egyenesen agresszív tudománytalanságokról. (Elég utalni a „csodagyógyszerek” és „-doktorok” körüli közvélemény-hullámzásra.)

Röviden szeretnék kitérni egy másik problémára is. Szóltam már róla: elsősorban a kiérlelt tudományos álláspontok tükrözése

a feladata a sajtónak, de ez a kiérleltétség szükségképpen csak relatív lehet, márcsak a sajtó említett műhelyszerepe okán is. A *viták* természetesebbek, sőt szükségszerűek is — jóval kevesebb van azonban belőlük, mint ami indokolt. (Napilapjaink például — terjedelmi okokra is hivatkozva — rendkívül ritkán vállalkoznak valódi ideológiai érdekű vitákra.) Az egyneműség, a monolitizmus rossz dolog, ugyanakkor viszont csak látszat. Látszat annyiban is, hogy miközben egyrészt kevés az igazi, jó kezdeményezésű, termékenyítő lezárású és hatású vita, másrészt viszont olykor a marxizmus kritikai-elsajátító gesztusa nélkül kapnak nyilvánosságot polgári ihletettségu tudományos nézetek vagy egyenesen tudománytalan, felszínes álláspontok.

Előfordul, hogy valamelyik tömegkommunikációs műhelyben, rovatban, műsorban egy-egy tudományos szakmának nem a viszonylag széles tehetségárdája jut szóhoz, hanem egyik vagy másik csoportja (esetként nem éppen a legkorszerűbb áramlata) kerül indokolatlanul hegemón helyzetbe. Gyakran vetődik fel, hogy ebben vagy abban a kérdésben — úgymond — „nincs végleges álláspont, hiányzik a marxisták kiküzdött konszenzusa”. Ez többnyire igaz, s érthetően tükröződik is a tömegkommunikációban. Aligha lehet azonban mentség ez arra, ha — különböző divatáramlatoknak, informális csatornáknak, csoportnyomásoknak, személyes elfogultságoknak és kisajátításoknak engedve — itt vagy ott *éppen* az alkotó marxista szellemű, érett teljesítmények, illetve személyiségek nem kapnak megfelelő nyilvánosságot.

Olykor hiányzik belőlünk, a műhelyek munkatársaiból az erőfeszítés arra, hogy megtaláljuk (hiteles műveik, személyiségük révén) egy-egy vitatéma — ismert vagy még nem futtatott, kevésbé szem előtt lévő, sokszor vidéki — tehetséges marxista képviselőit, tudománynépszerűsítőit (nem „kincstári adminisztrátorait”); hogy *értéktámogató ideológiai felelősségünk*, illetve vitaképességünk szervesen összekapcsolódjon az új iránti érzékenységgel, a „kényes témák” és az „érdekes személyek” iránti vonzalommal. Semmiképpen nem tekinthetjük megnyugtatónak a hazai társadalomtudományok, a

marxista ideológia kreativitásának, válaszadási képességének szintjét, sőt, súlyos lemaradásokat, hiátusokat, ellentmondásokat érzékelhetünk. De a közgazdaság- és történettudomány, a szociológia és filozófia, a politológia és az esztétika, a különböző művészettudományok stb., a nemzetközi és hazai marxista ideológia jóval több kiérlelt vagy vitaképes — s népszerűsíthető — eredményt mutatnak fel, mint ami a tömegkommunikáción — illetve a benne, „csatornáin” folyó vitákban — „átjön”. Elég csak Lukács György roppant méretű és értékű — nem kanonizálendő, de kritikusan elsajátítendő — életművére, a XX. századi alkotó marxizmus eme nagy élő örökségére utalni.

Nem általánosak e problematikus tünetek, de őszintétlenség lenne nem utalni rájuk az őszinteséget igénylő-követelő tömegkommunikációról szólva. A magyar szellemi élet nyitottsága, nemzetközileg is méltányolt ideológiai toleranciája — véleményem szerint — csak úgy őrizhető meg és bővíthető (mert megőrzendő és bővítendő!), ha az alkotó szellemű, *marxista igényű korszerűség* képezi a fő mozgatóerőt. Negatívan fogalmazva: a népfrontosságot s annak bővítését hazánkban ma nem a marxizmus politikailag is meghirdetett, igényelt hegemoniája és vitaképessége fenyegeti (bár jócskán van még nálunk obskurus dogmatizmus is), hanem ellenkezőleg: a kényelmesség és a „suba alattiság”, a marxista kezdeményező erő és elevenség gyakori hiánya. *Népfrontosság* és marxista *vitakészség* nem lehet két szomszédvár, nem lehet valamiféle rossz munkamegosztás tárgya sem a napilapokban, sem az elektronikus tömegkommunikáció műsoraiban. A sajátos értelmiségi profil, rétegérdekelttség, vonzaskör, vidéki megjelenés, alacsony példányszám — sőt akár a vállalható ideológiai *felhang* — sem igazolhatja azt, ha a népfrontosság odáig „tágul”, hogy éppen a szocialista vitakészség és orientációs erő tűnik el belőle, s így egy másik vagy harmadik meggyőződés válik — ha burkoltan is, de átlátszóan — *alaphanggá*.

Érdemes elgondolkodni azon — s ezzel szeretném zárni a tömegkommunikációs tudomány-népszerűsítés ideológiai szerepével foglalkozó részt —, hogy a sajtóban, televízióban, rádióban igazából két műfaj képes

napjainkban hatásosan formálni a tömegek „ideologikus” valóságismeretét: a dokumentum (-sorozat, -montázs) és a portré, a beszélgetés. A napilapok jó sorozatai, bensőséges vagy éppen szürke interjúi ugyanúgy tanúsítják ezt, mint az elektronikus médiumok sikerült vagy sikerületlen műsorai — elég csak a harmincadik évfordulóval kapcsolatos 1986 őszi programokra utalni. A marxizmus kezdeményező és értékállító képességének, valamint a szövetségi politikától elválaszthatatlan elvi vitának az egységét is leginkább a *meggyőző, gazdag személyiségek* révén — újságszerűen, tévészerűen, rádiószerűen — képviselheti hitelesen ideológiailag is a tömegkommunikáció. A látvány és az akusztikus élmény nemcsak közvetlen, hanem metakommunikatív (sőt gyakran intim) információt is hordoz, s ez a tulajdonsága — miként ezt Buda Béla számos tanulmánya részletezi — különösen megnöveli a vonzó, tartalmas *szubjektumok egészének*, világnézeti, erkölcsi sugárzásuknak a hatásosságát is.

c) A társadalomtudományi publikációk és ismeretterjesztés e területei szinte észrevétel nélkül csordulnak át a harmadik kosárba, a tömegkommunikáció ideológiai funkciója működésének harmadik területére, amelyet — ismét csak pontatlanul — *a politikai ideológia, a propaganda és az agitáció* dimenziójának nevezek. Nem részletezem e régió sajátos problémáit, nem térek ki a műfaji jellemzőkre a napi sajtó publicisztikájától a közírói esszén át az interjúig. Csak arra utalok, hogy a hatvanas-hetvenes évtizedek érzékletes „reform-esszéje” után napjainkat e tekintetben is — természetesen elsősorban objektív okokból — megtorpanás, elbizonytalanodás jellemzi. A kiürülő, az újra-sematizálódó, a pragmatizmust leplező, mesterkelten ideologikus újságicikk-gyártásnak, illetve az inkább „más” ideológiákkal töltekező-kacérkodó, sokszor „steril” politológiai köntöst hordozó metafora-publicisztikának meglehetősen nagy a keletje.

A szükségesnél kisebb viszont az olyan típusú „direkt” — s mégis távlatos hatású, kvalitásos — *ideológiai-politikai esszék, interjúk, cikkek* száma és vonzereje, mint amilyenek például — hogy önkényes szubjektívizmussal ezúttal most konkrét személyeket

is említsek — Berend T. Iván, Fekete Sándor, Hajdú János, Huszár Tibor, Király István, Ördögh Szilveszter, Pataki Ferenc, Rényi Péter, Rózsa László, Száraz György, Szilágyi Akos, Tőkei Ferenc, Vitányi Iván s mások nevéhez kötődtek, kötődnek. Természetesen nem normaként említem őket, s korántsem vélem mindegyik állításukat vitathatatlan igazságnak. Módszerüket, „műfajukat”, tudományos fedezetű közérthetőségüket, *nyíltan — de nem voluntarista módon — vállalt orientáló szerepüket*, s nem utolsósorban a mai dilemmákra alkotó marxista választ kutató érzékenységüket tekintem példamutatónak.

d) Az elmúlt évtized során valamennyi tömegkommunikációs médiumnak ugrászerűen megnőtt a *szolgáltató és szórakoztató funkciója*. Egyébként ez az a két „műfaj”, amelyben a legnagyobb nyomás nehezedik rájuk a legújabb nemzetközi kihívások (műholdas televíziózás és rádiózás, videoimport stb.), illetve az itthon is terjedő új technikai megoldások (kábeltelevízió, könnyűzenei kazetták és lemezek, videózás stb.) részéről. Minden látszat ellenére nagyon is — mégha olykor csak közvetetten is — ideológiával átítatott terület a *tömegkommunikációs szolgáltatás és szórakozás* műfaja. Mert az igaz ugyan, hogy például a krimi vagy a könnyűzene nem jelent eleve káros ideológiai kötöttséget; de az már nem mindegy, hogy e műfajok túlszorduló dömpingje karakterizáló módon előnti-e a tömegkommunikációt, keresztezve, leépítve a tudományos és a művészi tudatformák, az igazi minőségek felé építkezést. S különösen nem közömbös, hogy az egyes konkrét művekben vajon milyen *életmodellek, embertípusok, életidealok* szociálpszichológiai mintáit kínálják e műfajok a maguk indirekt eszmei „jelentésével”, attitűdjével, sugallatával.

A nyugat-európai társadalmakban is mind nagyobb vitatéma, sőt politikai küzdelem tárgya az amerikanizált individualista életvitel agresszív „kulturális” és szórakoztatóipari hegemoniája; a harmadik világ pedig egyenesen ki van szolgáltatva neki, s teljesen mi sem vagyunk mentesek tőle. Igaz: nem úgy, azért és olyan mértékben, ahogy ezt némely hangulatkeltő álláspontok vélik, amelyek egy — úgymond — tudatosan el-

nemzetietlenítő, kozmopolita, amerikanizáló szennyáradat intézményes beengedésével és támogatásával koncepciók perként rágal-mazzák meg a magyar kulturális politikát.

Egy, a kultúrának nem éppen kedvező gazdasági kényszerhelyzetben s egy sajátos „már nem” és „még nem”-szituáció átmene-tiségében; a gazdaságosságra, érdekeltségre is építő, de elsődlegesen mégiscsak értékelvű *kulturális-finanszírozási mechanizmus* kialakításának, keresésének buktatókkal övezett keserves útját járva, a szórakoztatóipar (s az egész kulturális fogyasztás) gazdasági szabályozása, intézményrendszere, értékrendje körül bizony valóban sok napjainkban a negatív jelenség, a kommercializálódással, a minőségi engedményekkel, a polgári életide-álok táplálásával terhelt „termék”, „üzem-zavar”, „kulturális szemét”. Csakhogy éppen a politika, a művelődéspolitikai elvei, szándéka ellenére. Az más kérdés, hogy — történeti távlatból — e jelenségek nemcsak a mai kulturális mechanizmus működési zavaraiából, az általános hazai ideológiai közle-vegőből s a szórakoztatóipari tömegkom-munikáció nemzetközi dimenzióiból fakad-nak, hanem a művelődéspolitikai gyakorlat és *rekreációs ideológia* évtizedes késlekedése-iből, defenzíváiból, elzárkózásából, negati-vizmusából is. Ellenpólusként, visszahatás-ként, kompenzációként is.

Ezeknek a mai kulturális környezetszeny-yeződései tüneteknek kétségtelenül van ká-ros ideológiai hatásuk is, elég csak a punk-őrület kiváltotta extázisra, a brutalitás kul-tuszára, a neoprimitivizmusra, az operettiz-musra, az amerikai életforma hamis mítosz-ára stb. utalni. Mindezek a torzulások nem elsősorban elvtelen engedmények, ha-nem jórészt a technikailag megakadályozhatatlan nemzetközi nyitottságnak „korszel-lemnek” és a rekreációs műfajok *szocializ-musbeli alternatívái, humánus, kulturált ha-zai változatai hiányának* a következményei. Nem a múlt felől, s nem elsősorban adminisztratív eszközökkel kell tehát legyűr-nünk e mai gondokat: a szórakozási és a generáci-ós igényeket, egyes műfajokat, stílusokat és élményeket egyébként sem lehet „leváltani”. Mindez persze nem lehet mentség a jelenlegi helyzet negatívumaira vagy a beletörődésre. Az Isaura-szindrómából, a széles tömegek

romantika utáni vágyából, az emberi alapértékek, az ún. „jóérzés” iránti növekvő, sőt elementáris éhségből és az életmódkonfliktusok szaporodásával is magyarázható kapcsolódási igényekből nem szabad sem arisztokratikus, sem cinikusan értéktengedményes gyakorlati következtetéseket levonni.

Igazi javulást elsősorban a tágan vett rekreációnak, szórakozásnak a szocialista kultúrán belül — régóta igényelt — helyfoglalása, az ebből fakadó elvi, értékrendbeli és gyakorlati konzekvenciák levonása hozhat. Vagyis nem a műfaji gettó, hanem az *érték-elvű differenciálás és a pozitív emberi tartalmak, érzelmek „megrendelőszerepének”* jobb intézményesítése. A *könnyűzene*, a rock angolszász hegemoniája például adminisztratív aligha szüntethető meg — bár némileg korlátozható —, s nem is kell eleve ösellen-séget, burzsoá ideológiai diverziót látni benne. A nemzeti sajátosságokra, az „itt és most” élményekre is építő, progresszív élet-érzésű hazai — és más szocialista országbeli — könnyűzenei kultúra minőségelvű továbbfejlesztése viszont már ígérhet eredményt, sőt, közvetett ideológiai vonzattal is járhat.

Évek, évtizedek tudatos, közös, építkező, megrendelő munkáján, erőfeszítésein múlik, hogy sikerül-e tömegkommunikációkban kiépíteni egy, a világtól nem sterilen elzárkózó, sőt minden érték iránt nyitott, de *saját* — humánus közösségi élet- és emberideálunkat kifejező és erősítő — *közhasznú és szórakoztató kultúrát*. Amelynek nem kell közvetlen, tételesen, „vörös farkosan” szocialistának lennie, de amely önértetes, cselekvőképes, felszabadult „hőseivel”, morális, közösségi elvű, szuverén személyiségeket középpontba állító szemléletével, a munkát és a fogyasztást vagy például a kulturális értékpropagandát, az anyanyelvi igényességet és a rockzenét nem eleve szétválasztó, hanem összekapcsoló *ember- és életmintáival* pozitív ideológiai szerepet is betölt. A táncház- és a páva-mozgalom, a televízió számos klasszikus vagy romantikus magyar irodalmi adaptációja, illetve sikeres cseh kórházszorozata, a hazai történelmi rockoperák és a rádió *Reggeli csúcs* című műsorának — még botladozó, de jó irányban kísérletező

adásai — stb. bizonyítják: mindez nem eleve lehetetlen, ha persze tévedésekkel járhat is.

Vonatkoznak ezek az összefüggések, lehetőségek a sajtóbeli *szolgáltatásokra* is: a lapok levelezési és tanácsadó rovataira, az ilyen jellegű tévé- és rádióműsorokra, az *Ab-lakra*, a *Napközbenre*, a *Péntektől pétekigre* stb. A nézettségi, hallgatottsági mutatók feltűnő emelkedése e műsorok kapcsán nemcsak arra vall, hogy hiányokkal, bürokratiz-mussal, zavarokkal terhelt gazdasági életünkben, mindennapjainkban s privát létünkben kapva kapunk minden elérhető támaszték, információ, segítség, biztonság és *jó szó* után. De azt is bizonyítja ez, hogy szeretnénk otthonosabbá tenni környezetünket, részt venni alakításában; hogy kezdjük felismerni egészségügyi, érintkezési és munkakultúránk roppant elmaradottságait, hogy meg akarjuk fordítani az eldurvulás, a romlás tendenciáját, s hogy — minden kö-zömbösség, ridegség ellenére — nagyon is mély empátia él bennünk társaink iránt.

A magánytól, a haláltól való növekvő „össztársadalmi” félelmet nekünk szocialis-ta módon, *ész és érzelem egységében kell humanizálni*, nem individualizmusnak bélyegezve az individuum problémáit. Ha van mit „*technikailag*” eltanulni a nálunk fejlettebb nyugati tömegkommunikációtól, akkor ez éppen a szolgáltatások és a köznapiközhasznú kultúra játékos-emberies közvetlensége, rugalmassága, érzelmi hatásossága. És az általános hangvétel célratörő, dinamikus, vállalkozó-cselekvő jellege, persze a másokat legázoló önérvényesítés, a profitérdekű reklámdömping, az amerikanizált élet-ideál, az emberi szuverenitást sértő áldemokratizmus *tartalma nélkül*. Ebben a vonatkozásban különösen nagy és sajátos a szerepe a rádiónak, mert *intim* jellege révén szinte „per definitionem” a *jó szó médiuma*. Hadd utaljak a *Halló, itt vagyok*-ra, a *Mit üzen a rádió?*-ra a *Neveletlenekre*, a nyugdíjasoknak szóló összeállításokra, s az éjszakai műsorokon belüli „pszichológiai” hangvétel iránti felhozott igényre.

Mai, sokszor egyoldalúan sérelmező, panaszkodó, zsörtölődő, morgolódo, nyafogó, másra mutogató, ugyanakkor „gondoskodásra”, „fentcselekvésre” váró *tömegkommunikációs attitűdünk* (ha szabad ennnyire

igazságtalanul modellizálni egy tipikus magatartást és életvitelt) már jobb, hitelesebb, mint a korábbi merev, ünnepeles, élettelen, őszintétlen, sikerpropagandára épülő, uniformizált hangvétel. Semmiképpen nem lehet célunk persze a túlpörgő, kedélyeskedő, fehér fogsort villogtató, csak az egyéni — „üzletemberi” — sikerre orientált vagy éppen szentimentális — tehát nem kevésbé hazug — mosolyoffenzíva sem. Kell természetesen a „jelzés”, a „közvélemény hangja” is. De egy, a mainál dinamikusabb, demokratikusabb, „közérzőbb” és teljesítményközpontúbb szocialista társadalmat, emberi minőséget a tömegkommunikációs szolgáltatásoknak — sőt a sajtó, televízió és rádió egész attitűdjének — ideológiailag is segítenie kell kiküzdenie.

Hogy miként? Mindenekelőtt cselekvőbb, küzdőbb, vidámabb, játékosabb személyiségek, a „valamit” akaró-vállaló, ugyanakkor bukásokat, tragédiákat is megélt emberek, az igazi egyéniségek nagyobb mértékű bemutatásával; a jövőt előlegező-építő, valóban kritikus, nem sérelmi demagógiát megtestesítő, demokratizmussal; az ember munkavégző, fogyasztó, kulturálódó, innovatív, gondolkodó és érző „funkcióinak” szerves összekapcsolásával; konfliktusmegoldó és konfliktustűrő képességünk erősítésével. A pozitív (nem kincstári) *ember-erkölcsi alapértékek* fölmutatásával (a történelmileg kiérlelt „általános emberiek” és a szocializmus eszméje, gyakorlata révén kiküzdöttek egyaránt ide értendők!), a *jó ügyek, vállalkozások* tudatosabb védelmével, gazdagításával, szélesítésével és „szemérmetlen” propagandájával. A nemcsak deklaratív, hanem valóban közösségi szellemű — mert az *emberi szolidaritásra, kezdeményezőkézségre*, a részvételre és cselekvésre, empátiára és együttműködésre ténylegesen építő —, az *értékállító, önértékes* (nem üresen optimista, de jövőre orientált) tömegkommunikációs *magatartással*. Ez, csakis ez lehet a méltó és meggyőző válasz az elgépiesedés, a közöny, a kommunikáció-képtelenség, a történelmi amnézia, az érzelmi elsivárosodás, a kulturális igénytelenség vagy éppen a rezignáció, a székepszis, az elontologizált „fájdalom”, a leszerelő kollektív önsajnálát kísértéseire is.

Az amerikai televízió, rádió és sajtó feltü-

nő sikereket tudott elérni néhány év alatt — a tőkeérdekeltség dacára vagy éppen annak sajátos felhasználásával — az alkoholizmus és a dohányzás elleni propagandában. Mi vajon miért nem tudunk hasonló s más ügyekben — például az emberek mindennapi élményeire, vágyaira is jobban felelő sorozatok szaporításával is — egy szervezett közösségi társadalom humánus értékrendjéhez illően, hatékonyabban, önértékesebben nevelni, „tömegkommunikálni”? A kérdés költői. De már hallani, látni, olvasni az első ilyen típusú hazai akciókat, elég utalni az 1987 januári hőcsata tömegkommunikációs segítésére.

Mindaz, amit a szórakoztatásról, a szolgáltatásról — és az általánosabban vett tömegkommunikációs attitűdről — leírtam, különös élességgel vonatkozik a *gyermek- és ifjúsági korosztályokra*, illetve e korosztályok sajtójára, tévé- és rádióműsoraira, a nagyon problematikus hatású képregénykultuszra, a zenei nevelésre, az anyanyelvi kultúra, a nemzeti tudat gyermekkori kialakításának érzelmi-tudati lehetőségeire és „ellenerőire”, a képernyőhöz láncolás vagy az öntevékenység, olvasás alternatíváira és a fiatalok előtt fölvonultatott életmintákra, a felnőttvilág gyermeki lekepezésének intézményes alakítására. E témákról azonban már végképpen túlnyúlul felkészültségemen és korreferátumom vállalt témáján; fontosságát, súlyát jelzi viszont az ezzel kapcsolatos, meg-megújuló viták láncolata — elég csak a *Kortárs* eszmecseréjére utalnom.

e) A tömegkommunikáció ötödik mezője, amelynek ideológiai vonzatát, funkcióját ki szeretném emelni: a *művészeté*, méghozzá az értékalkotás, az értékközvetítés, a kritika és a reklám sajátos négyességében. A művészet és tömegkommunikáció viszonyával még olyan tömören sem foglalkozom, mint az előbbi metszettel. Önálló tanulmányt igénylő, sajátos, bonyolult kérdéskörrel van szó, ugyanakkor az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő *Művelődéspolitikai Munkaközösség 1984-es művészetpolitikai állásfoglalását* lényegileg ma is érvényes elemzésnek, kiindulópontnak, iránymutatásnak tartom az ide sűrűsödő jelenségek, problémák értelmezéséhez, kezeléséhez.

Nem eredendő konzervativizmusra és arisztokratizmusra, hanem a nemzeti, történelmi tradíciók alkotó továbbfejlesztésére és a szocializmus vívmányaira vall az a tény, hogy a *művészeti kultúrának* — más társadalmakéhoz képest — relatíve nagy szerepe van Magyarországon a sajtóban, a tömegkommunikációban, sőt általában a társadalmi-politikai szerkezetben. Nem esztétikumromboló teherként ez a művészet számára sem. Igaz: a *művészetnek ez a relatív hegemóniája* ma már visszaszorulóban van más tudatformákhoz képest, s korábban sem jelentette azt, hogy a művészi értékek katartikus világa a társadalom nagyobb részét át is hatotta volna. A tudományos közgondolkodás, a közgazdasági és műszaki kultúra, a számítástechnika stb. előtérbe kerülése törvényszerű és nemzetközi folyamat, de nem jelentheti szükségképpen a művészet leértékelődését.

A sokat említett „*emberi tényező*”, az *innováció* fogalmaiban a „humán és reál” értékek, műveltségek új szerves egységének kialakulása is feltétel és cél, bár napjainkban kétségtelen kockázat, reális veszély szembe kerülésük is, az érték célszerűség általi lefokozása. A kultúra szerkezetének átalakulása, a gazdasági nehézségek, a művészértelmisség soraiiban olykor megszólaló romantikus, konzervatív „reformellenesség” nem indokolhatják azonban azt a művészet- és értékellenes technokrata, ökonomista hangulatot, azt a „siker”-re, „piac”-ra és a „közönységigényekre” hivatkozó demagógiát, amelyre helyenként van példa társadalmunkban, s amely a tömegkommunikációt is befolyásolni igyekszik. Van nagy nyugati rádió, amelyből eltűnt az eredeti hangjáték, van ország, ahol gyakorlatilag hiányoznak az irodalmi folyóiratok, van tévé, amelyből kiszorult a nemzeti film: ez nem lehet a „modernizáció” általunk is bejárando útja. Ellenkezőleg: a művészet, a tudomány, a rekreáció mai tömegkommunikációs követelményei kapcsán is építenünk kell az *európai humanista tradíció* gazdag, friss és kimeríthetetlen örökségére, ide értve ezek mély, benső egymásra épülését, egymásból táplálkozását is.

Természetes: a kor életmódváltozásainak, kulturális igényeinek átrendeződése, az ún.

tiszta szórakoztatás és szolgáltatás erősödése nem hagyhatja érintetlenül a tévé, a rádió és a sajtó művészi alkotó, teremtő és közvetítő funkcióját, az ilyen típusú műfajokat sem. De történelmi nagyságrendű közműveltségi vívmányaink nem adhatjuk föl, sőt: új „sávokat”, „csatornákat”, eszközöket, műfajokat, kísérleti lehetőségeket is érdemes nyitni, fölkatolni az *esztétikum tömegkommunikációs jelenlétének szélesítése* érdekében: a napilapok irodalmi és tárcarovatainak átszabásától kezdve a rádió zenei és a tévé filmes mecénásszerepének javításán át a művészetkritika és a reklámtevékenység radikális újragondolásáig.

Az évezred vége felé is maradandó hivatása ugyanakkor a sajtónak, a televíziónak és a rádiónak, hogy az *egyetemes és nemzeti kultúra klasszikus értékei* a mainál rendszeresebben s átütőbb erővel legyenek jelen a tömegkommunikációban, nem kizorítva természetesen az újítás, a kísérletezés törekvéseit sem. S aligha lehet közömbös, hogy milyen ideológiát sugall a tömegkommunikációs művészet: bár természetesen ritkán van direkt ideológiai funkciója a műalkotások többségének, azért annál igenis elevebben működik ez a funkció, mint ahogy ez az első pillanatra látszik. Nem mindegy, hogy az *esztétikum humánus küldetése, valóság- és emberformáló szerepe* milyen arányban érvényesül; hogy milyen életmintákat, tipikus helyzeteket, sorsokat, katarziszokat tudatosít, s hogy miként igazít el, orientál, nevel „fogyasztásra” a széles kulturális-művészeti kínálat közegében.

Mindez természetesen nem elsősorban tematikai vagy stilisztikai, hanem *kvalitás- és világgépbeli* kérdés: jól tudjuk, hogy e tekintetben — minden eredmény ellenére — van mit javítani a tömegkommunikációs műhelyek megrendelő szerepén, értékkeremtő és -kiválasztó igekezetén és belső, illetve nyilvános, közérdekű kritikai gyakorlatán. Mai művészetünk — benne a sajátos televíziós és rádiós művészet, adaptációs kultúra, filmművészet, illetve a kispróza és a költészet — mindenesetre sokszínűbb, gazdagabb, világnézetileg is progresszívebb s „nekünk valóbb” (vagyis hitelesebben tükrözi világunkat), mint amennyire ezt a közvetítő műhelyek, illetve a helyenként elromló művészeti

közélet látszani, láttatni engedik. Felelőssége a tömegkommunikációnak, hogy *művészi* tevékenységét is, annak *sajátságosságán* keresztül — nem átpolitizáltan, hanem az eredeti „üzenet” révén — jobban bekapcsolja abba az általános érték- és emberformáló ideológiai szerepbe, amely semmi mással nem pótolható küldetése.

Tanulmányom olvasója számára bizonyára feltűnt, hogy mennyire tágran használom az „ideológia” fogalmát, s hogy ugyanakkor számomra nem jelent eleve értékminősítést az, hogy valami ideológiai-e vagy sem. Valóban: nemcsak olvasói benyomás, hanem szerzői meggyőződés is, hogy — bármelyik országban — a sajtó, a televízió és a rádió „ontológiai” természete okán a tömegkommunikációs „termésben” eleve „minden ideológia”. Ez se nem mentség, se nem a priori tehetőség — ha az ideológiát abban az értelmezésben fogjuk fel, ahogy ezt Lukács György tette kései *Ontológiájában*.

Az ideológia ugyanis a valóság feldolgozásának sajátos formája, amely arra szolgál, hogy tudatossá és cselekvőképesse tegye az emberek társadalmi gyakorlatát, hogy segítsen a konfliktusok végigharcolásában. Vagyis az ideológia nem önálló, elkülönült szféra; nem eleve hamis tudat (ha lehet az is); de nem is szükségképpen tudományosság (ha persze lehet is annak „másik” oldala). „Az, hogy valami ideológiai-e, korántsem szellemi képződmények rögzített társadalmi tulajdonsága, nem létmód, hanem ontológiai lényegét tekintve társadalmi funkció” — írja Lukács. Mivel a tömegkommunikáció egészére az érdekektől tagolt s motivált társadalmi mozgásteren való működés a jellemző, *törvényszerű*, hogy szinte *mindegyik* fő tevékenységformájának van ideológiai funkciója.

A „nagy” kérdés az, hogy milyen ideológiák minősítik ezeket a funkciókat, hogy milyen fő ideológiai mozgáster és -irány alkotja ezek működésének *közös nevezőjét*. A mai szocialista ideológia érettségi szintje, mozgósító ereje, nyitottsága s egyúttal értéktelremtő képessége nagy mértékben meghatározza a sajtó, a tévé, a rádió ideológiai arculatát is. De ez „fordítva” is igaz: a tömegkommunikáció — konkrét megnyilatkozásaival, cikkeivel, műsoraival és „makro-

jellegű üzenetével”, vagyis az egész műsor- és szerkesztéspolitikával, sajátos közegével, különböző műfajaival és egész attitűdjével, hangvételével — maga is realizálja, gazdagítja vagy éppen szegényíti a szocializmus egyszerre kontinuos és átrendeződő ideológiai-tudati felépítményét, értékvilágát. Tehát nemcsak felülről lefelé, deduktívan közvetít egy amúgy sem monolit ideológiát, hanem egyúttal alulról fölfelé, induktívan is építkezik, építi azt.

S teszi, tennie kell ezt alkotott és kultivált értékeivel, emberi példáival, a demokratikus magatartás és hangvétel képviselésével, a társadalmi feszültségek föltárásával, a konfliktus-tűrőképesség, a közérzet, a cselekvőképes, tenniakaró szellem javításával és az *ellentmondások szocialista irányú* — persze csakis kompromisszumokon és újabb ellentmondásokon át lehetséges — *megoldására való tudati és érzelmi orientálással*. Vagyis: felnőttekhez méltó, önértékes, kreatív, önmegújító nevelő szellemével.

Nem szabad persze túlértékelni — sem pozitív, sem negatív jelenségei kapcsán — a tömegkommunikáció ideológiai szerepét. Az emberek, közösségek tudatát alapvetően ma is élettapasztalatuk, anyagi valóságuk, küzdelmeik határozzák meg. Ami pedig az „ideologikus” cél- és értékjelenségeket illeti: elsődlegesen ezeket is a család, a személyes kommunikáció, az iskola, a társadalmi-politikai-kulturális szerkezet működése, nyilvánossága determinálja. Mégis — és éppen ezért — figyelmeztetően növekvő szerepe van a nyomtatott és elektronikus sajtó ideológiájának. Sőt: általában is az egész tömegkommunikációnak; amelynek — ismétlem — hazai fejlesztését a világméretű s roppant mértékű technikai-műszaki, ideológiai-politikai és tömegpszichológiai *kihívás* tükrében átgondolt stratégiával kell — immár halaszthatatlanul — megalapoznunk. (Élég csak arra utalni, milyen jövőt nyit s egyúttal a gazdasági-társadalmi innováció szempontjából is milyen feltételrendszer képez a távközlés, a számítástechnika és a tömegkommunikáció összefonódása.)

Visszatérve tanulmányom témájára: a tömegkommunikáció ideológiájának — pontosabban a működő ideológiák eredőjének — az értékét, progresszivitását, *szocializ-*

mus-fokát nem azon lehet mérni, hogy mennyire direktén tükröz, szolgál és vált aprópénzre egy — amúgysem kőtabla érvényű — cél- és értékrendszert. Hanem azon, hogy vajon képes-e (s ha igen, mennyire képes) összekapcsolni a szocializmus — és a megelőző formációk — történelmileg tartós-nak és távlatosnak bizonyuló, vállalandó értékeit, az ezektől ihletett ember- és közösgéalakítást a valóság iránti könyörtelen ér-

zékenységgel, az emberek, egyének nagy és kis problémavilága iránti empátiával, szolgálattal.

Ezen a képességen múlik az is: mivel járul hozzá a tömegkommunikáció a fenyegetett, a szűkülő és bekére váró világban zajló egyetemes, progresszív, humanista törekvések erősödéséhez s ettől elválaszthatatlanul: a rendszervita történelmi léptékű jövőjéhez, a szocializmus megújulásához.

A korreferátumhoz közvetlenül felhasznált irodalom

- Demokratikus modellek a Rádió műsoraiban.* Az MSZMP Magyar Rádió Bizottsága műsorpolitikai munkabizottságának tanulmánya, kézirat, Bp. 1982.
- Objektivitás—elkötelezettség—kritika.* Vita- és eszmecsere-sorozat a sajtó és az elektronikus tömegkommunikáció szerepéről, Jel-Kép, 1981—1982.
- Országos Agitációs, Propaganda- és Művelődéspolitikai Tanácskozás.* Óvári Miklós megnyitója, Aczél György bevezető előadása, hozzászólások és zárszó, 1983. jan. 11—12., Kossuth, Bp. 1983.
- Az MSZMP művészetpolitikájának időszerű feladatairól.* Az MSZMP KB mellett működő Művelődéspolitikai Munkaközösség állásfoglalása, Társadalmi Szemle, 1984. 10.
- Vita a marxizmus „szélcsendjéről”.* Eszmecsere és Szerdahelyi István szerkesztőségi zárszava, Kritika, 1985/4.—1986/3.
- Értékek és értékproblémák a szocializmusban.* Almási Miklós, Hanák Péter, Hankiss Elemér, Hermann István, Hoch Róbert, Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor, Papp Zsolt, Szalai Sándor, Szecskő Tamás, Vitányi Iván tanulmányai, Társadalomtudományi Közlemények, 1986. 2.
- A világnézeti, erkölcsi ráhatás kérdései a tömegkommunikáció tevékenységében.* Az MSZMP KB agit. prop. o. által kezdeményezett átfogó ideológiai anyag előkészítésében részt vevő tömegkommunikációs albizottság (tagjai: Agárdi Péter, Fábian Péter, Gerencsér Ferenc, Hovanyecz László, Kiss Sándor) tanulmánya, kézirat, Bp. 1982.
- Aczél György:* Művészetpolitikánk időszerű kérdései, Kossuth, Bp. 1985.
- Almási Miklós:* Értéktermelés — életben és kultúrában, Társadalmi Szemle, 1987. 7.
- Bayer József:* Változások az ideológiai és tudatformáló munka szerepében és feltételeiben, kézirat, Bp. 1987.
- Berez János:* Pártról és reformról — kétfrontos érzékenységgel, Társadalmi Szemle, 1986. 11.
- Hoffmann Márta, Jakab Zoltán, Tölgyesi János:* Tendenciák a nyugat-európai rádiós műsorszórásban a 80-as évek első felében, kézirat, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Bp. 1986.
- Király István:* Kulturális igény és kulturális környezetszennyeződés, Új Forrás, 1986. 4.
- Köpeczi Béla:* Érték, sokféleség, demokrácia a kultúrában, Pártélet, 1986. 12.
- Lázár Guy:* A nyugati tömegkultúra hazai recepciója és az ideológia, Kultúra és Közösség, 1984. 3.
- Leövey Imre:* Panaszkodik az ország, Mozgó Világ, 1986. 12.
- Szekfű András:* A tömegkommunikáció új útjai, Kossuth, Bp. 1984.
- Szecskő Tamás:* Értékek a társadalom napirendjén. Jegyzetek a tömegkommunikáció lehetőségeiről, Társadalmi Szemle, 1979. 3.
- Szecskő Tamás:* A tömegkommunikáció átalakulóban, Társadalmi Szemle, 1985. 3.
- Szecskő Tamás:* Tömegkommunikáció: mennyiség és minőség. Vázlatok a fejlesztéshez, Jel-Kép, 1986. 3.
- Szilágyi Ákos:* A hetvenes évek „uralkodó eszméi”, Művészet, 1986. 7.
- Tütő László:* A szocialista értékrend fejlődéséről, Társadalmi Szemle, 1978. 1.
- Vitányi Iván:* Vitairat a mai magyar művelődésről, Gondolat, Bp. 1983.
- Zeley László:* Különleges világnézeti és erkölcsi kérdések, értelmezések a Magyar Rádióhoz és a Televízióhoz érkezett kb. 9000 levél alapján, kézirat, Bp. 1986.

Almásy Pál

A fényképezés társadalmi szerepe

Almásy Pál, a sajtófotó magyar származású nemzetközi nagymestere (a képi újságírás elméleti és gyakorlati kérdéseinek kidolgozója, a francia fotóriporterek és filmesek szövetségének egyik vezetője, az újságíró továbbképzési központ tanára) ebben az írásában térben és időben kalauzolja az olvasót, meg-megvillantva azt a sokrétűséget, mely a fénykép és az ember kapcsolatát mindig is jellemezte.

A közlés minden embernek elemi szükséglete, és minden társadalmi élet a közlés lehetőségén nyugszik.

Az embernek négy közlési lehetősége van: a taglejtések (amelyekhez hozzátehetjük a tekintetet), a beszéd, az írás és a kép. A első kettő az állatvilágban is ismert; az állatok a testmozgásukkal és az általuk kiadott hangokkal kommunikálnak egymással. A történelem előtti ember nem tett mást, mint tökéletesítette e két közlési eszközt.

A képkalkotás az ember első értelmi tevékenysége volt. Azt mondhatjuk, hogy a tulajdonképpeni emberi civilizáció azon a napon született meg, amikor a történelem előtti ember először rajzolt képet egy sziklafalra. Azt, hogy agyának fejlődése elérte azt a szintet, amely az állatvilág fölé helyezte, nemcsak az bizonyította, hogy képet tudott alkotni, hanem főleg az, hogy ennek gondolata megfogant benne. Nem alaptalan tehát azt állítanunk, hogy „kezdetben volt a kép”.

Az ember bizonyára egy társadalmi inger hatására cselekedett így. A törzs tagjai a képek előtt gyűltek össze a barlangban, hogy varázslatokkal könyörögjenek a természetnek, ennek a kiismerhetetlen hatalomnak a kegyeiért. A képkalkotó ember biztosan nem esztétikai élvezetet keresett, hanem meg akarta jeleníteni a cselekedeteit. Egyes paleontológusok feltevése szerint egyfajta természetfeletti erőt tulajdonított a

képnek, amelyet több jelenkori hiedelem vallásos képeiben ma is megtalálunk.

Amikor a történelem előtti ember barlangokat és rejtkehelyeket választott ki, bizonyára nem az foglalkoztatta, hogy a képek megőrződjenek, hanem valószínűleg titkos, ezoterikus jelleget akart adni nekik. Számos gyönyörű sziklafestmény olyan helyeken található, amelyeket nagyon nehezen lehet megközelíteni; fel kell tételeznünk, hogy az itt végzett szertartások egy részén csak a beavatottak lehettek jelen. A számos képen ábrázolt szertartások — az áldozatok, a beavatások, az extatikus táncok — a társadalmi élet fő elemeit alkották.

A beszédnek, az írásnak és a képnek mint közlési eszköznek a fejlődése a századok során nyomot hagyott a különböző etnikumok kulturális törekvésein a társadalmi struktúrájuk, az intellektuális szintjük hatására, de a külfölddel fenntartott kapcsolataik révén is. Sok földrajzilag elszigetelt etnikum hosszú időre bezárkózott egy lényegében orális kultúrába. Egyáltalán nem érezték szükségét, hogy — akár időben, akár térben — írásban kommunikáljanak, de nem mondtak le a képről, mert ennek jelképes tulajdonságai lehetővé tették, hogy kialakítsanak egy szimbolikát, amely kiegészítette orális kultúrájukat.

A szobrászat, a legtartósabb és legolvashatóbb ikonikus közlési eszköz számtalan századon át egyoldalú társadalmi szerepet

A történelem előtti ember első értelmes alkotása, a kép, minden bizonnyal társadalmi szerepet töltött be. — A törzs rituális szertartásra gyűlt össze a főnököt ábrázoló sziklarajzok előtt

játszott, mert csak a politikai és a vallási hatalom használhatta fel. A lelki és szellemi életet élő egyén csak rajzzal és festménnyel fejezhette ki magát, de e közlési eszközök birtoklása mindig is egy elenyésző, festőképességgel bíró kisebbség kiváltsága volt.

Ez az oka annak, hogy feltalálása óta a fényképezés a társadalmi kommunikáció erőteljes eszközévé vált, melynek jelentősége nem szűnik meg nőni. A fotografikus írásnak két nagy előnye van: lehetővé teszi, hogy akkor is képekkel fejezzük ki magunkat, ha nem rendelkezünk egy rajzoló vagy egy festő képességeivel, és mentesít minket attól, hogy tiszteletben tartsuk a nyelvtant és a mondattant, amit az írás követel. Ne feledjük: a gyerek előbb rajzol, mintsem írni tudna. Úgy fejezi ki magát és úgy kommunikál — elsősorban a családjával —, hogy megjeleníti ama dolgokat és fogalmakat, amelyek megmozgatják a képzeletét. Azt se

felejtjük el, hogy előbb tudja olvasni a képeket, mintsem megtanulta volna az abécét. A fényképeket egy kicsit nehezebben olvasa, mint a rajzokat, mivel az utóbbiak grafikai elemei sokkal csupaszabbak, és rendszerint nem tartalmaznak „optikai zajokat”, amelyek a fényképeken elég gyakoriak. „Optikai zajnak” nevezzük a fényképnek azt az elemét, amely vizuálisan (a formájánál fogva) éppúgy magára vonja az olvasó figyelmét, mint pszichológiailag (a tartalmánál fogva), anélkül, hogy a legkisebb szerepet is játszania kellene a kép hordozta üzenetben.

Ha a gyermek eléri azt az életkort, amikor fényképezőgépet ajándékoznak neki, olyan felvételeket készít, amelyek főleg a társadalommal való kommunikálást szolgálják. A családtagjait és a barátait fényképezi, és ezeket olyan helyzetekben próbálja megjeleníteni, amelyeknek tényállás-felvétel érté-

kük van a számára. Bernard Planque *A képalkotó gyermek* című könyvében elmesél egy mulatságos anekdotát. Egy esküvői ebéd során egy tizennégy éves kislány kis gépével lefényképezte a család mulatozását, anélkül, hogy túlságosan felhívta volna magára a figyelmet. Néhány héttel később a család összegyűlt, hogy megnézzék mindazokat a fényképeket, amelyek az ebéden készültek. A kislány képei megrökönyödést váltottak ki. Mit mutattak? Nagypát, aki a széken áll és a fenekét mutogatja a díszes társaságnak; egy nagybácsit, aki betegre ette magát és a virágszegélyeken fekszik összegörnyedve; egy unokatestvért, aki bevonszol a sűrűbe egy nőt, aki nyilvánvalóan nem a felesége, és így tovább.

A gyermek csak bizonyos korig látja úgy a világot, mint apuka meg anyuka. A serdülő kritikussá válik, és megpróbálja leleplezni a felnőttvilág képmutatását. A fényképezőgép a legjobb lehetőségeket nyújtja neki erre.

Az amatőr fényképek a világ fényképter- melésének kilencven százalékát teszik ki. Túlnyomó többségük személyeket ábrázol, egyénileg vagy csoportosan, és különböző formákban arra szolgál, hogy meghatározza a bemutatott személyek státusát. A helyszí- nek kiválasztása és a felvétel pillanata általá- ban szorosan kötődik a személyek társadal- mi helyzetéhez: a lakóhelyükhöz, a munka- helyükhöz, a szórakozásaikhoz.

E portrék különleges figyelmet érdemel- nek. Portréknak nevezzük mindazokat a fényképeket, amelyeknek személyek a fő té- mái. Nagyon fontos társadalmi funkciójuk van. Tudnunk kell, hogy a portré több, mint egy személy megjelenítése: az elvont megtes- tesülése. A falra akasztott vagy bútorra he- lyezett portré jelenlevővé tesz egy távollévőt. Amikor az emberek megcsókolják egy szere- tett lény fényképét, nem egy papírlapot csó- kolnak meg, hanem egy személyt az elvont megtestesülésében. Ugyanígy, amikor az ut- cákon elégetik egy bukott diktátor portréját, nem papirokat égetnek el, hanem a megjele- nített személyt semmisítik meg.

Egy elmélyült vizsgálat feltárta, hogy ami- kor az amatőr felvételt készít valakiről a munkahelyén, az mindig beáll, és szinte soha nem fényképezik le cselekvés közben.

Ugyanígy, az otthon készült felvételek rit- kán mutatják az embereket házi tevékenység közben. A beállítást (az eszményítés lehetősé- gét) előnyben részesítik a cselekvéssel (a presztízvesztés kockázatával) szemben. Eb- ben valószínűleg az a félelem is közrejátszik, hogy a cselekvésről készült fénykép nem lesz egészen tiszta. E félelem a jelenlegi technikai lehetőségeket tekintve anakronisztikussá vált, de még mindig fennáll.

Mindezeket a portrékat mindenekelőtt olyan tényállás-felvételeknek kell tekinte- nünk, amelyek a fényképeken szereplő sze- mélyek egy adott időpontban és helyszínen való jelenlétét regisztrálják. A művészi alko- tás csak a nagyon fejlett esztétikai érzékkel rendelkező személyeknél játszik ösztönző szerepet. Egy albumba rakva e fényképek nagyrésze a családi krónika részét képezi majd, és így társadalmi kötelekeket hoz majd létre az időben.

Az újszülöttről, az esküvőről, az újonnan vett házról stb. készült fénykép, amelyet el- küldenek a távolban élő rokonoknak vagy

Első bálzóók Versailles-ban. A két ifjú hölgy számára egyszerű emléknél sokkal többet ér e kép: családi történelmük egyik fontos eseményét őrzi

barátoknak, fontos információs szerepet tölt be, és társadalmi kötelekeket hoz létre a térben. E kötelekek sokkal bensőségesebbek, mint azok, amelyeket írással hoznak létre. A fotografikus kép elviszi a befogadót azokra a helyszínekre, ahol a megjelenített cselkmény lezajlott, és egyfajta retrospektív részvétel lehetőségét nyújtja a számára. Az írással összehasonlítva a fényképnek mint közlési eszköznek az is az egyik nagyon nagy előnye, hogy sokkal erősebb érzelmi hatást gyakorol, mint az írás, amelynek hatása jóval intellektuálisabb.

Vitathatatlan, hogy az amatőrök által készített fényképek társadalmi helyzetük leg-
 őszintébb kifejezései. Nekik nem kell enged-
 ményeket tenniük vagy előírásokat betarta-
 niuk, mint a hivatásos fényképészeknek,
 akiknek munkáját a közlők szükségletei ha-
 tározzák meg. Az amatőrnek megvan a lehe-
 tősége és a joga, hogy úgy lássa a dolgokat,
 ahogyan megjelennek a szemében. Neki a
 tartalom mindig fontosabb, mint a forma.
 Azt találja szépnek, ami megfelel az ízlésé-
 nek, és nem ismeri a szépművészetek esztéti-
 kai szabályait (az aranymetszés törvénye
 stb.), amelyeket helytelenül akarnak rákény-
 szeríteni a fényképezésre, még hivatásos
 szinten is.

Amikor az amatőr kiválasztja témáját,
 ítéletet alkot. Ítélete nagyon szubjektív, és
 jelzi az értékrendjét. „Mutasd meg, hogy
 milyen fényképeket csinálsz, és megmon-
 dom, hogy ki vagy!” E mondás azt akarja
 kifejezni, hogy mekkora jelentőséget tulaj-
 doníthatunk a fényképek szociálpszicholó-
 giai elemzésének. Számításba kell ugyanis
 vennünk, hogy a kép a legösztönösebb önkife-
 jezési eszköz, és mindannyiunkban él a
 tudattalan vágy, hogy képekben fejezhessük
 ki magunkat. Az utazások közben készített
 felvételek általában olyan emléktárgyak,
 amelyek felidézik a meglátogatott helyszíneket.
 A fényképész földrajzi, történelmi, kul-
 turális ismereteinek bővüléséről tanúskod-
 nak, és a társadalomban elfoglalt helyére is
 utalnak.

A fényképezés társadalmi szerepe nagyon
 sok területre terjed ki. A fénykép lehet szim-
 bólum. Szenvedélyeket képes kavarni, és
 pellengérré állíthat egy rendszert, egy ideo-
 lógiát vagy egy hatalmat. Az utóbbi

funkciójában játszott nagyon fontos szere-
 pet a 19. század végén és a 20. század elején.
 A liberális szellem által uralt angolszász or-
 szágekban a fényképészeknek joguk volt rá,
 hogy nyíltan vádolják a bizonyos társadalmi
 csoportok embertelen életfeltételeiért felelős
 személyeket. Elsőként Jacob Riis, egy dán
 származású amerikai fedezte fel, hogy az új
 fegyver: a fényképezés milyen hatékony le-
 het a társadalmi harcokban. A különböző
 New York-i szegénynegyedekben készített
 és az *Evening Sunban* megjelentetett képek-
 kel felhívta a közönség figyelmét arra, hogy
 a munkások milyen nyomorúságos odokban
 laknak, a csavargókkal elvegyülve. A New
 York-iak ezekből a fényképekből tudták
 meg, hogy a város központjában öt-hat
 emeletes faházak állnak, amelyeknek tűz-
 vész esetén nincs elegendő kijáratuk. Sem-
 miféle világításuk nincs, és a szellőztetésről
 néhány akna gondoskodik. Az egyik jelleg-
 zetes háztömb 2781 embernek nyújtott oltal-
 mat, és egyetlen zuhany sem volt benne.
 Félmillió városlakó élt így, kilencen vagy
 ennél is többen egy szobában.

Riis fotografikus vádjai a munkások
 munkafeltételeire is kiterjedtek. Bemutatták
 az egészségtelen műhelyeket és a biztonsági
 berendezések nélkül működő bányákat. Riis
 több bőségesen illusztrált könyvet írt. A leg-
 híresebb, amely *Így él az emberek másik fele*
 címmel jelent meg 1890-ben, vitathatatlanul
 korszakot nyitott az Egyesült Államok tár-
 sadalomtörténetében. A lakosság egy nagy
 része felfedezte, hogy országa nem minden-
 kinek paradicsom.

A fénykép érzelmi ereje, amely összeha-
 sonlíthatatlanul nagyobb, mint az írásé,
 megfelelően hatott a közvéleményre, amely
 kifejezésre juttatta a helyzet fölött érzett fel-
 háborodását, és rákényszerítette a felelősö-
 ket, hogy tisztességesebb életfeltételeket biz-
 tosítsanak a munkásosztálynak. Theodor
 Roosevelt, aki ebben az időben New York
 rendőrfőnöke volt, kedvezően reagált Riis
 fényképeire. Elrendelte bizonyos helyek
 megtisztítását, kitakarította és felújította a
 szörnyűséges éjjeli menedékhelyeket.

Riis munkája nem volt könnyű. A nyo-
 morúságos negyedek lakói gyanús, kiismer-
 hetetlen szándékú betolakodót láttak benne,
 míg a csavargók attól féltek, hogy a rendőr-

ség figyelni. Egyébként e félelem nem volt teljesen alaptalan, mert Riis a bűnügyi rovatot vezette az Evening Sunnál, és ebben a minőségében szoros, mindennapi kapcsolatban állt a rendőrséggel.

Leghíresebb fényképének, a *Mulberry utcának* az elkészítése technikai bravúr volt, és korszakot nyitott a fényképezéstörténetében. A rosszhírű utcába szinte sohasem hatolt be a napfény, és Riis tudta, hogy nagyon gyorsan kell elkészítenie a felvételt, ha nem akarja kitenni magát a csavargók haragjának, akiknek a Mulberry Street volt a főhadiszállásuk. Mivel a rendelkezésére álló fényképlemeznek nagyon kicsi volt az érzékenysége, nem tudott pillanatfelvételt készíteni. Zseniális ötlete támadt. Egy serpenyőbe beleöntött egy magnéziumporból és káliumkloráttól álló keveréket, majd gyorsan elővette zsebéből a gépét, és meggyújtotta a port. Villanás, robbanás, a fénykép elkészült, és Riis el tudott menekülni a sűrű füstben. Ez volt az első olyan fénykép, amely magnéziummal, a villanófény előfutárával készült.

Lewis Hine amerikai szociológus szintén pótolhatatlan munkaeszközre lett a fényképezésben. A *fényképezés világtörténetében* Peter Pollack elmondja, hogy Hine-t mindezekelőtt Ellis Island, New York előkikötője érdekelte, amely a bevándorlók ezreinek a szemében „az ígért földjének” a bejárata volt. Hine számos szomorú tekintetű, gyermekeiktől és poggyászaiktól körülvett „madonnát” fényképezett itt le, majd követte őket a nyüzsgő utcákba, a túlszűfolt odúkba, a rabszolgamunkájukba.

Hine ezt az egész emberi drámát átkutatta kérlelhetetlen objektívével, azoknak a nyomorúságos feltételeknek a vádló tanújával, amelyeket az ország biztosított új polgárainak. 1908-ban a *Charities and Commons* című magazin közölte Hine fényképeit. Ugyanebben az évben a magazin vezetői megbízták azzal, hogy teljes fotografikus kutatást végezzen a bányászok életéről. A kutatás hűségesen leírta lakásukat, egészségügyüket, oktatásukat, gyerekeiket, halálukat, és *Pittsburgh Survey* (Vizsgálat Pittsburgh-ben) címmel jelent meg. Három évvel később Hine-t kinevezték fényképésznek a *National Child Labour Committee*-hoz azzal

a feladattal, hogy vizsgálja meg, milyen feltételek közt dolgoznak a gyerekek az egész amerikai területen. Fényképei felháborították az országot. Törvény született a gyermekek védelméről. Hine a társadalmi haladás szolgálatában álló, erőteljes eszközzé tette a fényképezőgépet.

Bátortalanabbak voltak azok a brit fényképészek, akiknek a figyelme főleg azoknak a gyerekeknek a munkafeltételeire összpontosult, akiket már 12–14 éves korukban rákényszerítettek, hogy szénbányában dolgozzanak. Ezt azonban képmutató módon „elkerülhetetlennek” minősítették, mondván: a természetük lehetővé teszi, hogy könnyebben közlekedjenek és dolgozzanak a szűk tárnákban, mint a felnőttek. Az igazi ok az volt, hogy kevesebbet kellett nekik fizetni, meg az is, hogy a szülőknek dolgoztatniuk kellett a gyerekeiket, hogy megkeressék a kenyérrelalót.

Ne feledkezzünk meg Bill Brandtról, a szociális kérdések kommentátoráról és az emberi nyomorúság fényképészéről, de sem ő, sem a munka világának többi fotográfusa nem tudott olyan pozitív reakciókat kiváltani a közvéleményből és a felelősök köréből, mint az amerikai fényképészek. Ma a szociológusok és a történészek megemelik előtte a kalapjukat, de nemigen sikerül megindítaniuk korunk törvényhozóit.

A kontinensen és ezen belül Franciaországban egy kicsit más volt a helyzet. Míg a festők olyan érdeklődést tanúsítottak a munka világa iránt, amelyet egyesek túlzottnak találtak, a fényképészeket, akiknek a portré volt a kedvenc témájuk, csak azok a társadalmi körök érdekelték, amelyekből megrendelőik kikerültek. 1853-ban a *Revue des deux Mondes*-ban Delaborde műkritikus felháborodik a *Salonban* kiállított képeken, amelyeken „megannyi kubikos, birkanyíró, arató- és cséplőmunkás stb. feszít a rongyjaiban”. Felpanaszolja, hogy a munkások és a parasztok előzönlök a festőművészetet.

A Második Császárság alatt – amint azt André Rouillé nagyon érdekes tanulmányából (*Actes de la recherche en sciences sociales*, 54. szám) megtudjuk – a fényképészeket csak a „polgári portré” érdekli, amely valószínűs szerterítés keretében készül. A fényké-

pész egyszerre törekszik arra, hogy előkelőnek mutassa és egyéni témának állítsa be modelljét, vagyis arra, hogy a divatos arckifejezés szabályainak megfelelően a fizikai hasonlatosságon túl az erkölcsi hasonlatosságot is kifejezésre juttassa. Ehhez rendelkezésre állnak a polgáriság jelei (kiegészítők, testiség, öltözék stb.), amelyeket jelentéssel bíró elemek arzenáljával (testtartás, látószög, képkivágás, megvilágítás stb.) bont ki a műterem terében, nem annyira saját tetszése szerint, mint inkább annak a hagyományos esztétikának a szabályai szerint, amely Van Dyck-ra, Rubensre vagy Tizianóra hivatkozik.

Azokon a ritka felvételeken, amelyeket dolgozókról készítettek a műtermekben, a polgári portrénál alkalmazott egyénítő eljárások eltűnnek. Így például Dalmaet és Durandelle teljes képet készít a modellről, lengő karokkal, a háttérhez tapadva, a képkivágásba szorítva, egy vízszintes által levágott lábikrákkal, változatlan megvilágításban. A formaadás inkább felerősíti, mintsem tompítaná a munka nyomait a modell ruháján, kezén és testtartásán, és így sikerül a munkás mivolta mögé szorítania az egyediségét. A festőkkel ellentétben a fényképezők többsége marginalizálta a munka világát.

Hegyipásztor az adószedőnél. A fénykép megjeleníti a Paraguayban uralkodó társadalmi-gazdasági különbségeket

A közép-európai országokban a fényképezés nem játszhatott fontos szerepet a társadalmi harcokban, de mégis több szabadságot élvezett, mint az írás. Amit a hatalom nem engedett megírni az újságíróknak, azt a művészet védőszárnyai alá húzódott fényképészek kifejezésre juttathatták a kiállításokon. Abban az időben a cenzúra még nem ismerte a fénykép felforgató mechanizmusát, és a „művész” fényképészeknek megadta az udvari bolond szabadságát. Így Ausztriában, Magyarországon és Oroszországban több fényképésznek sikerült művészi stílusban rámutatnia a parasztság nehéz életfeltételeire. A nyomort és az ennek környezetét bemutató képekben sokan „festői-séget” láttak.

André Kertész, a nagy magyar fényképész kivételes helyet vívott ki magának a fényképezés történetében azokkal a fotókkal, amelyekkel valóságos szociológiai tanulmányt készített az első világháború előtti és alatti Osztrák-Magyar Monarchiáról.

Az „évfolyamfényképek” készítése hosszú ideje minden országban hagyománnyá vált. Így nevezzük – meglehetősen önkényesen – azokat a felvételeket, amelyeket egy tanulmányi ciklus végén készítenek a résztvevőkről. Éppúgy lehet szó egy általános iskolai osztály tanulóiról, mint olyan felnőttekről, akik szakmai továbbképzésen vettek részt. E fényképek nemcsak emlékek, hanem olyan dokumentumokká válhatnak, amelyek egyesek számára nagyon nagy jelentőségre tesznek szert a társadalmi státusuk szempontjából. Milyen presztízszenvelő lehet egy munkás számára, ha felmutathatja azt a fényképet, amelyen nagy tudóssá, híres színésszé vagy miniszterré lett osztálytársa mellett látható kisiskolás korában! Az „évfolyamfénykép” olyan tényállásfelvétel, amely arról tanúskodik, hogy életük bizonyos szakaszában szoros szálak fűzték össze az ábrázolt személyeket.

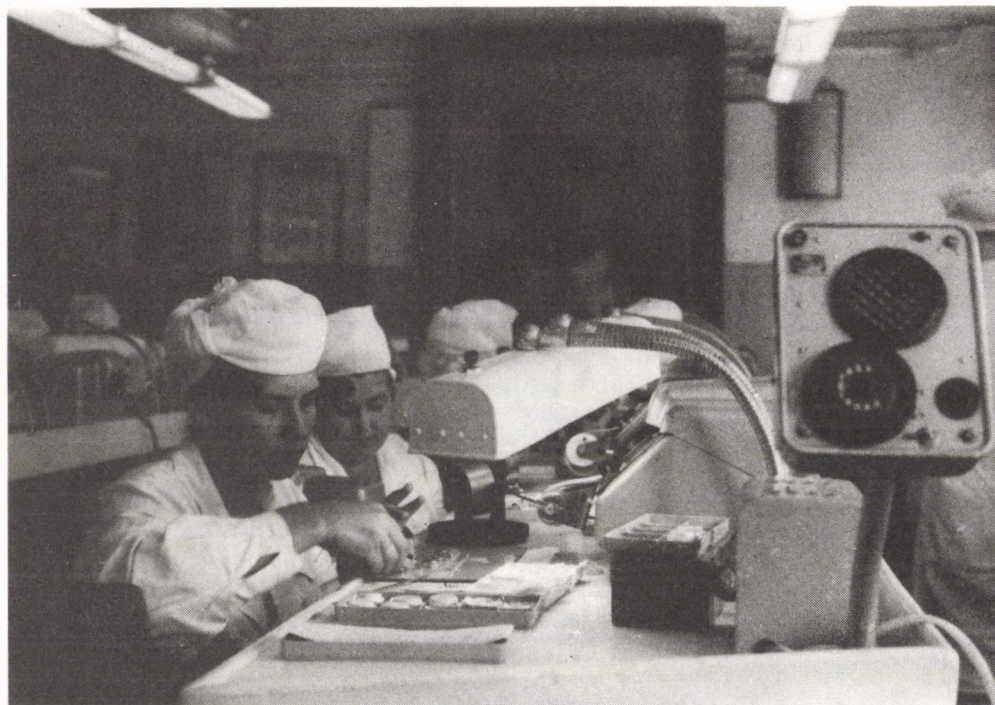
A fénykép egyes esetekben szimbólumszeret játszik a társadalmi és politikai életben. A köztársasági elnök fényképét nem azért függesztik ki a polgármesteri hivatal falára, hogy az embereknek bemutassák arcvonásait, hanem azért, hogy az állam jelenlétére emlékeztessék őket. A sportcsapat tagjainak a kávéház kirakatába tett fényké-

pei azokat a kötelékeket idézik fel szimbolikus formában, amelyek a sportolókat összefűzik a létesítmény látogatóival. E köteléket semmilyen más módon nem lehetne felidézni. Azokat a Marx- és Lenin-portrékat, amelyeket a Szovjetunióban gyakran megtalálunk az üzemek és a műhelyek falán, nem egyszerűen e személyek megjelenítésének kell tekintenünk, hanem valóságos kiáltványoknak: „Itt marxista-leninista szellemben dolgozunk!” Amikor Che Guevara portréját kifüggesztik egy egyetemi folyosó falára, nem arról akarják tájékoztatni a fiatalokat, hogyan nézett ki Che; a képnek felhívást kell intéznie mindenkihez: „Forradalmat!”

A fénykép jelképisége hallatlanul felerősíti annak hatását, és számos esetben nagy előnyhöz juttatja az írással szemben. Egy politikai hadjáratban a fénykép megcáfolhatatlan érvként hathat ott, ahol a szó vagy az írás nem tud eléggé meggyőzni. Azt a bizalmat, amelyet az emberek a fotografikus ábrázolás valóságára iránt tanúsítanak, sajnos gyakran kihasználják. E bizalom az emberek társadalmi stílusa, azaz gondolkodásmódja szerint változik. Általában elég nagy azoknál az embereknél, akiknek nincs közvetlen kapcsolatuk a tömegkommunikációs eszközökkel, és teljesen eltűnhet azoknál, akik maguk is terjesztenek képeket, és akik tudják, hogy ezek milyen manipulációkra alkalmasak.

A reklámfénykép a társadalom ragyogó tükré. A reklámfényképek az egyik évről a másikra meglepő őszinteséggel tükrözik az erkölcsök, a társadalmi konvenciók változását, és az eszmék mozgását is. A reklám hirdetéssé válása, ami az ötvenes években ment végbe az európai országokban, egybeesik a fogyasztói társadalom megszületésével, és még azt a kérdést is feltehetjük, hogy a kettő közül melyik volt az ok, és melyik az okozat.

Nagyon érdekes megfigyelni a reklámfénykép fejlődését az elmúlt harmincöt év során. A reklámfénykép elég hosszú ideig – 1950 és 1960 között – általában vagy a férfihoz, vagy a nőhöz fordul, attól függően, hogy milyen terméket kell eladnia. Majd a reklámszakemberek rájönnek, hogy a nemek egyenlősége még a családban is átalakítja az emberi viszonyokat, és a családi

Ebben a kijevei óragyárban a falikép nem Lenin arcvonásaira emlékezteti a munkásnőket, hanem az üzemben uralkodó szellem jelképe

költségvetés terén a pár kezébe kerül a döntés. Ettől kezdve — 1965 felé — a férfi és a nő együtt jelenik meg a képeken. A fénykép stílusa sok éven át statikus marad, de a hetvenes évekhez közeledve a képek egyre dinamikusabbakká válnak, és a modellek által végzett cselekvésnek ingerként kell hatnia a fogyasztóra. A filmreklám még gyorsabban és még intenzívebben fejlődik ebbe az irányba. A fogyasztót arra ösztönzik, hogy aktívan folytassa a képeken megjelenő életmódot.

A szex nagyon gyorsan belép a reklámba a főkapun át, és a fényképészek olyan dolgokat engedhetnek meg maguknak, amelyek gyakran átlélik a társadalmi konvenciók határát. Itt is feltehetjük az ok és az okozat viszonyára vonatkozó kérdést. Hajlamosak vagyunk a képekben látni az okot. Ezek indították meg a tabuk elleni rohamot.

A személyiség kultuszának a jegyében a

sport-, film- és egyéb csillagok képeivel váltják fel a névtelen modelleket. Persze, a hetvenes évektől kezdve az erőszak is helyet követel magának a reklámban, és a cipők eladására szolgáló fényképen füstölgő revolvvert látunk, mint a kor aláírását. A kihívás egészen nyílt lehet. A férfi átnyújt a kedvesének egy gyönyörű nyakláncot egy hosszú, vékony kenyér végére akasztva (a kenyeret fallikus szimbólumként kell értelmezni), hogy kövesse az ékszerész tanácsait: „Ha rövid a kardod, toldd meg egy kenyérral!” (Faites la marcher à la baguette!”)

A sajtóban közölt fényképek nagy hatást gyakorolhatnak a bemutatott személyek társadalmi státusára. Az a kép, amelyen a polgármester átad egy érdemrendet vagy oklevelet az egyik alárendeltjének, erősíti az utóbbi társadalmi presztízsét a polgártársai szemében. A helyi lapban közölt fénykép, amelyen X úr vagy Y asszony kezét fog egy

miniszterrel, korszakot nyit a család történetében. Még a hírességeknek is hízeleg az az érdeklődés, amelyet az újságfényképészek tanúsítanak irántuk. Vannak olyan személyek, akik a nyilvános szereplésük színelőjén megjelenő fényképészek számán mérik népszerűségük hullámzását. Egyszer az Elysée-palotához akkreditált fényképészek, akik a kormányt tették felelőssé a kollégájukat ért rendőri túlkapásokért, azzal „büntették meg” a minisztertanács üléséről távozó minisztereket, hogy nem fényképezték le őket.

Olyan fényképek is vannak, amelyek megjelenése negatív hatást gyakorolhat a bemutatott személy társadalmi státusára. Ha valaki, aki hirtelen lép ki a névtelenségből, és valamilyen okból megérdemli, hogy a sajtóban szerepeljen, nem hagyja magát lefényképezni, gyanút ébreszt. Valamilyen kellemetlen esemény van a múltjában, amelyet a közönség elfelejtett, és amelyre visszaemlékezhetne, ha meglátná az újságban a fényképét?

Tudatában van — és ez kevésbé lenne súlyos — a kevésbé előnyös megjelenésének? El akarja kerülni, hogy megszólítsák az utcán, s az ízlésével és a jellemével ellentétes társadalmi szerződésekre kényszerítsék? Az ilyen esetek elég gyakoriak.

A visszautasításnak néha meglepő és furcsa okai vannak. Egy nagyon kellemes külsejű hölgy, aki magas kitüntetést kapott, nem engedte meg, hogy egy újságfényképész felvételt készítsen róla. Megmagyarázta az okát: „Sok ember toalettpapírnak használja az újságokat, és nem akarom, hogy az az oldal, amelyre az én portrém kerülne, ilyen sorsra jusson.”

Befejezésül ne felejtjük el, hogy a fényképezést a szociológusok nagyon jól tudják használni a kutatásaikban. Különböző funkciókat tölthet be. Először is vizuális jelentések készítésére lehet használni azokban a vizsgálatokban, amelyekben a leíró elemek fontos szerepet játszanak. Bemutathatja a környezet jellegzetes elemeit, az emberek vi-

A polgármester kitünteteti beosztottját. Ez a helyi sajtóban közölt fénykép a továbbiakban jelentősen befolyásolja a kitüntetett személynek a közösségben elfoglalt társadalmi helyzetét.

selkedését és beállítottságait, öltözködését, szórakozásait stb. Az azonos jövedelmű Charente-, illetve Jura-vidéki földművesek lakásviszonyairól végzett összehasonlító vizsgálatban a fényképek által nyújtott információk a vizsgálatot végző kutatók számára összehasonlíthatatlanul érdekesebbek, pontosabbak és teljesebbek lesznek, mint azok, amelyek egy írott jelentésben szerepelhetnek. Természetesen szükség van arra, hogy az ilyen jelentés számára készített fényképek témáit ne válasszák ki szubjektívan. Nem szabad megfelekedezni arról, hogy a fényképnek több jelentése van, és a kontextus erősen befolyásolja az értelmezést. Roland Barthes leszögezi: „Egy fénykép jelentéseket sugároz, és nem mindig tudjuk, hogyan tartsuk ezeket kordában. Így gyakran megtörténik, hogy a fénykép erősebb benyomást tesz, de kevésbé világos.”

A fénykép „ingerként” is nagy szolgálatot

tesz a szociológusoknak az összejöveteleken és vitákban. Az „ingerfényképek” sokkal szubjektívebbek és impulzívabbak lehetnek, mint azok, amelyeket a vizuális jelentésekben használnak, mert itt a kutatók a csoportból kiváltott reakciók sokaságát és a kép különböző elemeinek értelmezésében megnyilvánuló változatosságot akarják vizsgálni. Az ilyen szociológiai vizsgálatok eredményei igen nagy érdeklődésre tarthatnak számot mindazoknak a körében, akik az ikonikus szemintológia terén végeznek vizsgálatokat. A szociológusok a maguk tudományos szellemiségével néha hozzájárulnak az e téren tapasztalható homály eloszlatásához. A fénykép, ismerjük el, a legkevésbé autoriter közlési eszköz. Sokkal agresszívabb lehet, mint a többi médium, de mindig nyitva hagyja az ajtót a vita előtt.

(Fordította: Lázár Guy)

➔ **ABSTRACT:** Paul Almásy, the grand master of press photography, of Hungarian origin but living in Paris, who elaborated the theory and practice of pictorial journalism, analyzes here the role photography plays in society. While embedding his views in a historical framework, he also discusses some issues of amateur photography, journalism in pictures and photos in commercials.

Palugyai István

Acták ad acta?

Tudományos közlemények, folyóiratok Magyarországon

Napjainkban a tudomány működési mechanizmusának egyik leglényegesebb tényezője az eredmények rendszeres közzététele. Mi a helyzet e téren hazánkban? Milyen tudományos kiadványokban közölhetik eredményeiket a magyar kutatók, és mi ezeknek a sorsa? Hol a helyük a világ tudományos közleményeinek sorában?

■ „A közlés a tudomány lényege” — mondta a kettős DNS-spirál egyik felfedezője, a Nobel-díjas Francis Crick. A tudósok munkájuk eredményét minden korban igyekeztek közzétenni. Csakhogy régen a kutatók egész életüket ráaldozhatták azokra a tudományos vizsgálódásokra, amelyeknek bölcseléseit azután szép gondosan könyvbe gyűjthették össze. A fejlődés azonban egyre jobban felgyorsult, s nem adott már egy életnyi időt az eredmények összefoglalására. Nagy adagok helyett kisebb tudáskvantumokat kellett közreadni, s ezekből lettek a folyóiratcikkek.

A mintegy háromszáz évvel ezelőtt létrejött első mai értelemben vett tudományos folyóiratok fordulópontot hoztak a tudomány történetébe. A kutatás eredményeinek rendszeres publikálása, a cikkek megszületése jelentette sokak szerint a modern tudományosság kezdetét.

A kutatók általában új eredményeket, összefüggéseket szeretnének felfedezni vagy a régi ismereteket új elméletbe, rendszerbe tömöríteni. Ahhoz azonban, hogy ezek beépüljenek a tudomány ismeretanyagába, az ismereteket nyilvánvalóan el kell terjeszteni. A tudomány jelenlegi működési mechanizmusának tehát az eredmények rendszeres közzététele az egyik leglényegesebb tényezője.

Mivel azonban a kutatókat a magasabb cél mellett az is vezeti, hogy munkájukat elismertté tegyék, s ezzel növeljék saját

szakmai és anyagi megbecsülésüket, a tudományos publikáció rendszerét szigorú önszervező ellenőrzés alá kell vetni. Ez azt jelenti, hogy a tudományos információk publikálása önmagában még nem azonos a tudományos közléssel, a kommunikálással.

Hogyan is működik ma Magyarországon e szigorúan önszervező módon ellenőrzött társadalmi mechanizmus? Milyen tudományos publikációk léteznek ma hazánkban, s mi ezeknek a sorsa? Hasznosulnak-e szerzőik eredeti elképzelései szerint, s egyáltalán mi lehet a kutatók célja a különböző helyeken való publikálással?

Szürke irodalom

Különböző, írtam, merthogy ma már igen változatos formái alakultak ki a tudományos publikációknak. A folyóiratokban közzétett eredmények nagy részét az ilyen módon való terjesztés előtt az úgynevezett „szürke irodalom” formájában teszik közzé. Ezen a többé-kevésbé nyilvános, kis példányszámú szakirodalmi dokumentumokat értjük. Ide sorolhatók a tudományos összefüggések, kongresszusok előadásanyagai, a különböző jelentések (reportok), az értekezések és disszertációk, valamint a szűk körben terjesztett folyóiratcikk-kéziratok (preprintek). Ezeket szerzőik általában szakmailag egyenrangúnak tekintett kollégáiknak küldik el, s céljuk, hogy kritikai

visszacsatolást kapjanak mely, ha pozitív, akkor ösztönzőleg hat a széleskörűen nyilvános folyóiratban való publikálásra.

A konferenciaanyagok a tanácskozással egyidőben vagy rövidebbel azok után jelennek meg. Mivel azonban általában ellenőrzés nélkül, szakmai lektorálás hiányában, így ezek is a „szürke irodalom” részei.

Mind között a kutatási jelentések, a reportok terjedtek el leginkább. Első ízben 1909-ben említenek egy angol, majd 1915-ban egy amerikai kutatási jelentést, mindkettőt a repüléstechnikából. A tudományos és műszaki szakirodalomban való tényleges felbukkanásuk azonban a második világháborúra s az azt követő évekre tehető. A repüléstechnikán kívül az atomfizika és a rakétatechnika fejlődésének, illetőleg ezek titkosságának köszönhetjük a reportokat. Az atombomba kifejlesztésére alakult Manhattan-tervben részt vevő kutatóknak ugyanis szigorúan megtiltották, hogy eredményeiket folyóiratokban publikálják, kutatási jelentéseket azonban készíteniük kellett. Ezeket azután azonnal szupertitkossá nyilvánították, s így a háború végére már hárommillió ilyen jelentés gyűlt össze. Az évek múltán azonban rájöttek, hogy fölösleges mindent titkos ügyiratként kezelni, s háromnegyed részüket felszabadították (a többi persze ma sem hozzáférhető) s kiadták, de így is korlátozott példányszámú jelentések formájában. A reportok azóta a tudományok minden területén elterjedtek. Ez a változás egybeesett a tudományok belső rendjében bekövetkezett szerkezetváltással. Korábban a tudományos közlés klasszikus formája a folyóiratcikk volt, amelyet kiegészített a szerzőknek az a szokása, hogy különlenyomat formájában tájékoztatták egymást az elért eredményekről.

A második világháború után a folyóiratok azonban elégtelennek bizonyultak s a kutatások egy-egy fázisának leírására vagy az eredmények gyors terjesztésére, és az új kommunikációs követelmények az információközlést a reportok irányába terelték. A hatvanas évek reporttermése már évente 60–100 ezer darab lehetett, majd a hetvenes évek közepére ez a szám elérte az évi félmillió értékét, ma pedig már több millió körül mozog. Vannak, akik szerint egyes

tudományágak, mint az atomenergetika vagy az aeronautika információs bázisa nagyrészt a jelentésirodalomra épül, és bizonyos tudományágban a külföldi szerzők egy rétege kizárólag reportokat olvas, és azokra hivatkozik saját munkáiban. Az kétségtelen, hogy egy-egy tudományágon belül a nemzetközi elitet alkotó harminc-negyven vezető kutatót egyre kevésbé érdekli, hogy mi van a folyóiratokban, ehelyett közvetlenül tájékoztatják egymást. A „szekta” tagjai felfedezéseik reportjait tíz-tizenöt Nobel-díjnak vagy díjvárományosnak küldik el. A tudománymetria ugyanakkor nem fogadja el a reportokat tudományos közleményeként, mivel azok nem kerülnek a széles nyilvánosság elé, s nincs biztosítva szakmai szűrésük lehetősége sem. Egy előzetes formát jelentenek, melyeknek az értékesebb, mintegy 60 százaléka publikálható, s körülbelül 50 százalékkukat két-három éven belül közlik is a folyóiratok, vagyis cikk válik belőlük. Az Egyesült Államokban az alapkutatási eredményeket szívesebben adják közre a szakma vezető folyóirataiban, míg az ipari jellegű műszaki jelentéseknél a gyors közzététel, így a report forma a kedveltebb.

A reportok gyűjtésével, kétségtelen hasznuk s kedveltségük ellenére, csak viszonylag kevés helyen foglalkoznak hazánkban. Néhány szakkönyvtár elsősorban a kutatók alkalmoszerű kérése, főképpen csere útján szerzi be ezeket, s ritkán alkotnak önálló gyűjteményt. Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár jelentésgyűjteménye a legnagyobb, s jelentős részét korszerű adathordozón, mikrofilmlapon tárolják. Ugyancsak számottevő az MTA Központi Fizikai Kutató Intézet reportgyűjteménye, amit az magyaráz, hogy itt ismerték fel hazánkban elsőként a jelentések információs értékét.

A kapuőrök

Az igazi, szakmailag „hivatalosnak” minősülő tudományos közlemény azonban mégiscsak a folyóiratcikk. Hivatalos, mert a kéziratot ellenőrizték, szakmailag lektorálták, ez alapján módosíthatták, ellátták olyan bibliográfiai adatokkal, amelyek segítségével egyértelműen fellelhető és idézhető. Nyil-

vános abban az értelemben, hogy bárki küldhet publikálásra cikket, továbbá az azt leközlő folyóiratokhoz bárki hozzáférhet könyvtárakban vagy előfizetés útján. Nem elhanyagolható a folyóiratcikkek különnyomatok formájában történő terjesztése sem, amit maguk a szerzők végeznek a hozzájuk érkező kérésekre vagy anélkül. Az évente világszerte szétküldött különnyomatok számát már a nyolcvanas évek elején több mint húszmillióra becsülték.

A folyóiratokat tudományos társaságok, egyesületek, akadémiák, valamint kereskedelmi alapon működő kiadók jelentetik meg. Lehetnek nemzetközies és nemzetiék. Igaz, e megnevezések mögött, mint később kiderül, nem kevés paradoxon rejlik.

A tudományos kutatás, bár néha idealizálják, nem különbözik más szakmáktól, ahol a minőség nem feltétlenül garantált. S itt most nem szélségképpen a kegyes csalásokra kell gondolni, bár a karriervágy már produkált ilyesmit is, hanem a képességek eltérése voltára. Éppen ezért alakult ki az az önszervező s ellenőrző mechanizmus, melyet angolul *peer review*-nak nevez a szakirodalom. Ez azt jelenti, hogy a beküldött cikkek többszörös szakmai bírálaton mennek át. A tudományos kommunikáció eme várainak kapuit a „*gate-keeper*”-ek (kapuőrök), vagyis a különböző szerkesztők, bírálók őrzik. A jelentős folyóiratok kapuőrei az illető tudományterület „forró” pontjain dolgoznak, a tudományos közösség elismert kutatói. A beküldött anyagokat két-három vagy akár több tucat bírálónak, *peer*-nek adják ki. Ezek megírják a cikkekről a véleményüket. A fő-*peer*, legtöbbször a főszerkesztő pedig a bírálatok alapján dönt a megjelenésről, átdolgoztatásról vagy elutasításról. A döntés persze magában rejti a tévedés lehetőségét is, hiszen viszonylag gyorsan kell az ítéletet meghozni. Ha elővonnánk a világ egyik legjobb fizikai folyóiratának, a *Physical Review*-nak ötven évvel ezelőtti számait, akkor kiderülne, hogy az ezekben közölt és alaposan megszürt cikkek mintegy 60 százaléka a tudomány fejlődése szempontjából, hozzáértő vélekedések szerint, mai szemmel nézve abszolút selejt. A maradék 40 százalék háromnegyede a „futottak még” kategóriába kerül, s csak elenyésző számban épültek

be az akkori anyagok a mai szemlélet szerint is a fizika egyetemes ismeretanyagába.

A nagy és tekintélyes külföldi szakfolyóiratokkal kapcsolatban sokan felvetik, hogy diszkriminációt alkalmaznak a szocialista országbeli, illetőleg nem angol anyanyelvű szerzőkkel szemben. Ez azonban csak részben állja meg a helyét. A nemzetközi folyóiratok szerkesztőbizottságainak összetétele bizonyos fokig befolyásolhatja a bekerülő cikkek származási helyét, s tény, hogy a világlista első kilenc helyén 1981-es adatok szerint fejlett tőkés országok állnak. Az is igaz viszont, hogy Magyarország a nemzetközi folyóiratok „kapuőreinek” nemzeti hovatartozását vizsgáló összesített rangsorban az előkelő 17. helyet foglalta el, s a klinikai orvostudomány, valamint a kémia területén a tizenkettedik volt. A valóban jó cikkek minden esetben kijutnak a nemzetközi porondra, s a legrangosabb lapokba is bekerülhetnek. Csökkenőben van azoknak a lapoknak a száma is, ahol pénzt is kérnek a közlésért, ráadásul a Soros Alapítvány megfelelő pénzt ad ilyen célra az ezért folyamodó kutatóknak, amennyiben azok rendelkeznek a közlési szándékot bizonyító levéllel. Az egyesek által emlegetett állítólagos diszkriminációs gátak többnyire csak kifogások, hiszen például fel sem merül, hogy azt mondjuk egy hazai harisnyagyárnak, ne próbáljon betörni a világpiacra, annak ellenére, hogy valószínűleg a magyar harisnyákkal szemben is léteznek hátrányos megkülönböztetések. Nos, ugyanúgy kell a kutatóknak is betörniük a tudományos kommunikáció világpiacára, s nem szabad diszkriminációra vagy nyelvi hiányosságokra való hivatkozással visszafutni a küszöbről.

A hazai folyóiratok szakmai szűrési mechanizmusa sajnos nem működik igazán jól. Ennek a ténynek az alapja egy igen egyszerű logikai rend. Van két személy, A és B. Vajon hány további személyre s ezek közötti kapcsolatra van szükség ahhoz, hogy bármilyen méretű társadalomban kiderüljön, A-nak és B-nek közös ismerősei vannak, vagyis záruljon a köztük levő lánc? Az Egyesült Államokban ez matematikailag kimutathatóan nyolc—tizenhárom között ingadozik. Magyarországon azonban „kicsi a világ”, és A és B között vagy közvetlen a kapcsolat,

vagy egy láncszemen keresztül jön létre. A számításba vett kör természetesen mindkét esetben csak a szűken vett szakterülettel foglalkozókat jelenti. Ezek pedig hazánkban pontosan ismerik egymást, valószínűleg kompetitív kapcsolatban állnak egymással, ugyanazokra a címekre, állásokra, kutatási pályázatokra aspirálnak, s ennek következtében nehezen várható el, hogy objektívek legyenek egymással szemben. Így a bírálataban nem feltétlenül csak a cikkek tudományos értéke tükröződik, hanem az is, hogy például egy esetleges konfliktushelyzetből hogyan kerültek ki évekkal azelőtt. Ám ahogy a házasság intézményére sem találtak ki még jobb megoldást, a *peer review* rendszerére sem . . .

A hatás mutatói

A tudományos folyóiratoknak sajátos hierarchiája van, amit a legtöbb szerző jól ismer. A hierarchia csúcsán helyezkednek el a legnagyobb presztízzsel rendelkező lapok. Ezeknél a legmagasabb a kéziratok visszautasítási aránya. Ha egy dolgozatot valamilyen folyóirat visszautasít, a szerzője nem fogja azt egy fokozattal nagyobb presztízsű folyóirathoz küldeni, hanem alsóbb szinteken próbálkozik. Egy hasonlattal élve, a tudományos közleményeknek is olyan a karrierje, mint a versenylóvaké. A derék állat is versenylónak indul, majd konfliktusos lesz belőle, végül pedig szalámi. A biológus először általában valamelyik amerikai folyóiratnál kezd. Ha ott nem fogadják el a munkáját, akkor mondjuk egy osztrák lapnál próbálkozik. S ha minden külföldi lehetőség befullad, még mindig marad valamelyik magyar folyóirat. Így a dolgozat publikálásra kerül ugyan, de kommunikálási súlyából minden bizonnyal arányosan veszít.

A folyóiratok presztízsével arányos minőségét egyrészt szakmai színvonaluk határozza meg. Ezt — sok más nehezen mérhető, értékelhető tényező mellett — két mennyiségi adat jellemzi: milyen mértékben hivatkoznak a folyóiratban megjelent közleményekre, azaz milyen a hatása a folyóiratnak a szakmai közösségre, s milyen gyorsan reagál a tudományos közvélemény a megjelent publikációkra. Az idézettségi mutatószá-

mok közül a legerjedtebb a hatástényező (*impact factor*), a tárgyévvel megelőző és az azelőtti évben megjelent cikkek tárgyévben kapott idézettségének egy cikkre számított átlaga. A folyóiratok hatástényezőit 1976 óta évente közli az *Institute for Scientific Information* (ISI Philadelphia) *Science Citation Index* (SCI) adatbázisának *Journal Citation Reports* (JCR) kötete. (A teljes sorozat megtalálható az MTA könyvtárának informatikai olvasótermében.) A hatástényező egyébként csak az egyes szakterületeken belüli összehasonlításokra alkalmas, az egyes tudományágak között ugyanis az idézési szokások különbözőségéből és a szakterületek eltérő nagyságából adódóan igen nagy különbségek vannak. A biológiánál például 9—12-es hatásmutatók sem ritkák, a matematikánál viszont már a 2-es mutató is kiemelkedőnek számít.

Az összéidézettség egy másik fontos adat. Ez az illető folyóiratban a vizsgált évben közzétett dolgozatok hatásának abszolút mutatója.

A folyóiratok tehát a tudományometria módszereivel meglehetősen pontosan feltérképezhetők, jellemezhetők. E módszerről azonban idehaza még részben ködös elképzelések uralkodnak.

A folyóiratok hasznát jellemző eddigi mutatók nem függetlenek az egyes számok megjelenési rendszerességétől és megbízhatóságától vagy az információtovábbítás gyorsaságának alapvető tényezőjétől, a cikkek átfutási idejétől. Az utóbbi a jó folyóiratoknál hat-tíz hónap között van.

Ezek után nézzük meg, milyen helyen állnak hazai folyóirataink a fenti versenyben.

A JCR köteteiben az elmúlt években átlagosan húsz-huszonöt magyar kiadású folyóirat szerepelt. Főként az akadémiai aktákról és egy-két magyar nyelvű folyóiratról van szó, melyekhez még néhány külföldi kiadóval közösen kiadott folyóiratot számíthatunk. 1980 óta folyamatosan pedig tizenöt folyóirat neve tűnik fel a listákon. Az 1984-es adatokat vizsgálva kiderül, hogy e folyóiratok még az 1-es hatástényezőt sem érik el. Jellemző módon a többi közül kiemelkedő, legmagasabb *impact factorral* (0,833 és 0,599) az *Acta Biochimica et Biophysica Hungarica* és a nyugati kiadóval közösen

megjelentetett *Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry* rendelkezett. 1985-ben is ez a két lap vezetett, de az elsőseget már a közös folyóirat szerezte meg 0,607-es haténytényezővel, míg az *Actáé* 0,517-re csúszott vissza.

A JCR ahhoz is segítséget nyújt, hogy az egyes folyóiratokat elhelyezzük saját szakterületük többi folyóirata között. A magyar acták bizony tudományáguk folyóiratainak csak igen kis százalékát előzik meg a haténytényező szerinti rangsorban. Három évet (1980, 1982, 1984) áttekintve, egyetlen anatómiai folyóirat (*Acta Morphologica Hungarica*) egyetlen évi helyezését (58 százalék) nem számítva, a magyar folyóiratok a mezőny második felében találhatók, méghozzá leggyakrabban az utolsó negyedben. Érdekes egyébként, hogy a kiadói szemmel egyértelműen üzleti kudarcnak ítéltető, magyar nyelven megjelenő *Magyar Kémiai Folyóirat* mindkét JCR-mutató tekintetében viszonylag jó közepes helyezést ér el (0,379, illetve kiegyenlített 36—20—30 százalék). Vagyis az itthon csekély összegért árusított körülbelül ötszáz példány Nyugatra jutó mintegy tizedében megjelenő közleményekre annyi az utalás, hogy ezekkel a lap — egyetlen magyar nyelvű folyóiratként — rendszeresen felkerül a JCR tekintélyes listájára. Meglepő és figyelemreméltó kivétel! Ugyanakkor az idehaza elismertnek mondott *Acta Mathematica Hungarica* csak igen alacsony haténytényezőt mondhat magáénak, bár előfizetési listája imponáló. (Itt persze érdemes figyelembe venni a tudományterületek eltérő impact súlyáról mondottakat.)

Folyóirataink átfutási ideje sokszor kétségeitően hosszú. Az *Acta Antiqua* például négy éve nem jelent meg. Igaz, ha erre sor kerül, az értéke miatt valószínűleg gyorsan elkel. Sok folyóiratnál nem lehet egyértelmű magyarázatot adni a megjelenés elhúzóadásának okaira. Van, ahol a kézírathány miatt szenved a lap, mint az egyik kelendő „exportcikknek” számító haematológiai folyóiratnál. Másutt „ördögi kör” akadályozza a megjelenést. Oda jutottunk, hogy akadnak lapok, amelyek múlt századi alapításuktól kezdve átvészelték világháborúkat, forradalmakat és gazdasági válságot, miközben pontosan megjelentek, most viszont másfél

éves késésekkel küzdenek a megmaradásukért. A tudományokban pedig — különösen a műszaki és természettudományokban — a lassú lap nem kel el, s lemarad a versenyben. Magyar nyelvű folyóirataink átlagos lemaradása ma már egy évre rúg, amit nehezen lehet — az Akadémia állásfoglalása ellenére is — rövid idő alatt a jelenlegi feltételek mellett felszámolni.

Mi is hát az oka ennek a helyzetnek, mit érthetünk a már említett „ördögi körön”?

Kidobott pénz?

A kiadványok iránti üzleti érdeklődés egyre kisebb, az előfizetők sorra lemondják a lapokat, mert az átfutási idő hosszú és a terjesztés megbízhatatlan. Mindezek hatására a hazai kutatók vonakodnak munkáikat ezekben a folyóiratokban közölni, s csak a már vázolt esetben fanyalodnak erre. Ilyen módon egyre kevesebb cikk érkezik a szerkesztőkhöz, olykor még annyi sem, hogy egy számot megtöltsön. Ez pedig tovább késlelteti a megjelenést, s gyengíti a lap vonzerejét. Igaz az is, hogy gyakran a szerzők is csak hónapok múlva küldik vissza a lektorok észrevételei alapján javításra visszakapott kéziratokat, a szerkesztők meg sokszor a kelle-ténél is hosszabb ideig „szűrik” a végre visszakapott írásokat.

Ha a számok felől közelítjük meg a helyzetet, Magyarországon mintegy fél ezer (1971-es adatok szerint 522) tudományosnak minősíthető folyóirat jelenik meg. Ebbe beletartoznak a tanszékek és kutatóintézeti osztályok időszakos lapnak számító periodikái is, amelyeknek egyre nő a számuk, hiszen ahol „adnak magukra”, sorozattá alakítják a korábban alkalmilag kiszórt stencileket. A postán előfizethető kiadványok száma jóval kevesebb, 200—250 körül mozog. Az Akadémiai Kiadó ebből 96 folyóiratot jelent meg (40-et magyar, 56-ot idegen nyelven), de ide sorolhatók a különböző társadalmi szervezetek (például MTESZ) szaklapjai is. A pontos számot nehéz megadni, hiszen a tudományos folyóiratoknak sajátos demográfiájuk van; születnek, betegeskednek és elhalnak, osztódnak és néha egyesülnek. Ha ma létezik egy folyóirat, nem biztos, hogy egy vagy öt év múlva is létezik még. Ez

a folyamat egyben a tudományok fejlődésére is rávilágít. Hiszen ha például rövid idő alatt egy tudományág több folyóirata hal ki, az vagy az adott ország illető tudományágán belüli kutatás gondjait tükrözi, vagy a szakterület világméretű tendenciáiban megy végbe változás, átrendeződés. Fordítva, több új folyóirat egy új, feltörekvő tudományág fejlődésére utal.

Az Akadémiai Kiadó közös kiadású *Oxidation Communications* című folyóiratát a tizedik évfolyam után szünteti meg, egy másik ugyanilyen konstrukcióban készülő lap ügyében pedig az első évfolyam után áll a küszöbön hasonló döntés. E döntések háttérében a gazdaságosság kérdése áll. Az *Oxidation Communications*ből például a holland partnerkiadó mintegy száz példányt vett meg, s becslések szerint mindössze hetven előfizetője maradt. A tudományos folyóiratok ugyanakkor kétszáz példány fölött számítanak életképesnek, háromszáz-négyszáz között pedig már nyereségesek lehetnek. A magyar actáknak nagy része ezzel szemben kevesebb, mint száz példányban kel el Nyugaton.

Ha a gazdaságosságot nézzük, a magyar tudományos folyóiratok lesújtó képet mutatnak. Persze itt is célszerű kettéosztani a lapokat. Egyfelől itt vannak az idegen nyelven megjelenő folyóiratok, melyek a külföldet kívánják tájékoztatni a magyar tudomány eredményeiről. Velük szemben a világpiacon elvárásai szerint mindenképpen érvényesíteni kellene a gazdaságosság elvét. Persze nehezen menne, mert az adatok azt mutatják, hogy ezeket a lapokat egyrészt vajmi kevesen vásárolják és olvassák külföldön, másrészt az ötvenes évekkel ellentétben ma már a magyar kutatók elvileg könnyen publikálhatnak bármilyen külföldi folyóiratban, nem kell ezért hazai lapot fenntartani. Ráadásul „a magyar tudomány tükreinek” tekintett actákban magyar nevek helyett gyakran ötödrangú indiai és egyiptomi nevek, cikkek szerepelnek. S bár más országok nemzetinek mondott lapjaiban is színes a szerzők nacionáléja, a magyar actákban messze kirívó a fejlődő országokból származók aránya, s ezeken felül is az említett két ország vezet. Volt olyan év, amikor például az *Acta Physica* gyakorlatilag minden máso-

dik szerzője indiai vagy egyiptomi volt. Egyiptom a magyar actákban egy néhány évvel ezelőtti jelentés szerint 138-szor nagyobb súllyal volt jelen, mint az világátalga alapján természetesen lenne. A fizikai actában pedig India egyenesen ugyanakkora súllyal szerepelt, mint Magyarország. Ha ezeknek az adatoknak hinni lehet, akkor a magyar tudományos folyóiratokat túlnyomórészt a fejlődő országokban olvassák . . .

Az acták és az egyéb idegen nyelvű tudományos folyóiratok mellett sok pénzt emésztenek fel a magyar nyelvű lapok is. Talán itt a leginkább illúzió a gazdaságosság. Ezeknél a lapoknál fontos érv a magyar szakmai nyelv művelésének ápolása is, ami részben elfogadható. Ugyanakkor fórumot jelent a tudomány nem élvonalbeli kutatóinak, akik az idegen nyelvet is kevésbé bírják, és így legalább szinten maradhatnak a saját területükön. A legjobb gazdasági mutatókkal büszkélkedhető magyar nyelvű félig-meddig tudományos folyóirat az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete által kiadott *Orvosi Hetilap*, amely behozza a ráfordított pénzt, de nyereséget ez sem mutathat fel.

A gazdaságosság jelenleg Magyarországon csak öt tudományos folyóíratra igaz egyértelműen (*Journal of Thermal Analysis, Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry, Acta Mathematica, Acta Biochemica et Biophysica, Acta Oeconomica*), a többi súlyosan ráfizetéses, s az Akadémia például több mint 30 millió forintot költ évente a fenntartásukra.

Sokan persze még ma is azt állítják, hogy a tudományos folyóiratok értékét nem szabad aprópénzben mérni, s a tudományos és az erkölcsi haszon néha többet nyom a latban a gazdaságossági számításoknál. Csak-hogy a tények e téren is egyre inkább azokat igazolják, akik kidobott pénzt emlegetnek, s azt, hogy semmilyen erkölcsi hasznunk nincs egyes lapok fenntartásából, vagy csak olyan csekély, hogy az egyáltalán nincs egyensúlyban a ráfordításokkal.

Az már kiderült, hogy a magyar nyelvű lapoknál egyértelmű a ráfizetés, hiszen a vásárlók, előfizetők forintjai nem fedezik a nyomda és a terjesztés költségét. Persze a központi támogatáson kívül elvileg más formák is elképzelhetők, például egy miniszté-

rium vagy társadalmi szervezet is adhatna céltámogatást egy-egy folyóirathoz, sőt a magánmecenatúra sem zárható ki, bár az utóbbira még nem volt példa. Ha van támogatás, a kiadók általában bármire vállalkoznak, holott érdemes volna megnézni, hogy egy szakterületen a világon hozzáférhető tíz folyóirat után érdemes-e egy újabbat indítani, ráadásul éppen Magyarországról. Az is igaz, hogy ilyen új lapindításba az utóbbi időkben csak nyugati kiadókkal közös vállalkozásban volt érdemes belefogni, s mint látható, olyankor sem mindig.

Az élvonal alatt

Vannak, akik azt hangoztatják — s e vélemények hirdetői javarészt a folyóiratok szerkesztői közül kerülnek ki —, hogy folyóiratainkkal azokat a másodvonalbeli kutatókat is finanszírozni kell, akiknek publikációit a külföld nem hajlandó „megvenni”. S az ebben érdekelt „lobby” váltig állítja: e tisztes tömeg léte szükséges ahhoz, hogy legyen néhány igazi sztárkutatónk. Sajnos állításuk nemigen bizonyítható, mivel ilyesmire nincs példa külföldön. Ott ugyanis, ha valaki nem tud felkapaszkodni a nemzetközi szintre, nem marad meg a pályán. S nincs olyan, hogy azért, mert mondjuk kevés holland biológus van, külön lapot tartanak fenn a számukra, már csak a nemzeti érdektől hajtva is. Igaz viszont, hogy az egyes intézetekben szövegszerkesztő számítógépek állnak a kutatók rendelkezésére, akik anyagaikat — akár elérik a folyóirat szintet, akár nem — gyorsan elkészíthetik, sokszorosíthatják s elküldhetik a megcélzott kollégáknak.

Ilyen korszerű berendezések itthon is segíthetik az intézeteket, s az Akadémia ennek megfelelően szorgalmazza is ezek beszerzését. Az acta-sorozat legsikeresebbnek mondható idegen nyelven kiadott folyóirata, az *Acta Biochimica et Biophysica* szerkesztőbizottsága ugyanakkor egy másik módszert alkalmazva próbálja megoldani a problémák egy részét. Az ISI adatai alapján a szocialista országokban idegen nyelven kiadott lapok versenyében az első három leginkább olvasott folyóirat közé sorolt (0,833-as hatástényezőjű) periodikát 1986-

tól a kiadóval történt megegyezésnek megfelelően a hagyományos előállítási technika helyett fotókész (*camera ready*) ofszet eljárással készítik. Ennek tulajdonítható, hogy tavaly a füzetek csaknem pontosan jelentek meg, és sikerült behozni a majdnem kétéves lemaradást is. Az új eljárás költségei a régiéknél mindössze a felét teszik ki. Az eddig elkészült füzetek kiállítása legalább olyan jó, mint a korábbiaké volt, sőt egyes vélemények szerint még szebb és olvashatóbb is. A kiadó érthetően jelentősen támogatja a fotókész eljárás elterjesztését, mivel ezzel actánként évi több százezer forintot takaríthat meg.

Szakmai irányítók?

A tudományos folyóirat-kiadás kérdéseivel egyébként egy alkalmi bizottság is foglalkozott a közelmúltban, mely az Akadémia elnökének felkérésére ült össze. (Ugyanez a bizottság tekintette át a tudományosnyelvi kiadás helyzetét is.) A bizottság helyesen mutatott rá arra, hogy e folyóiratok mint a legfontosabb tudományos kommunikációs csatornák akkor teljesítik hivatásukat, ha az adott területen szakmai irányítóként használhatók. Ezt a feladatot pedig a számukat tekintve rendkívül soknak ítélt hazai folyóiratok nem vagy csak részben teljesítik. Az idegen nyelvű lapokra vonatkozóan a bizottság megállapította, hogy az az alapfelgondolás, amelynek jegyében az ötvenes években az Akadémia az actákat létrehozta, ma már nem időszerű, felülvizsgálatra szorul, és kívánatos az acták más típusú, konkrétabb profilú, vagy nemzetközi jellegű folyóiratokká való átalakítása.

„Különösen a társadalomtudományok esetében szembevetendő az idegen nyelvű folyóiratok megújulásától való tartózkodás” — írja a jelentés.

A szükséges tartalmi és szemléleti korszerűsítés nagyban javíthatná a tudományos közlemények hasznosíthatóságát. Ehhez persze segítenie kellene az előnyösebb terjesztési feltételeknek is. A posta a terjesztésért jelenleg a folyóirat árából 31 százalékot kér, amit a bizottság irreálisan magasnak tart. S ami még súlyosabb következményekkel járna tudományos folyóirat-kiadásunk,

Az Akadémiai Kiadónál megjelent folyóiratszámok mennyisége: (a közös kiadású folyóiratok kivételével)			
	1983	1984	1985
magyar nyelvű	162	142	129
idegen nyelvű	180	148	125
	342	290	254

(1983: 18, 1984: 24, 1985: 21 millió forint.)
sőt a magyar tudományos élet számára, lapterjesztési monopóliumának teljes tudatában a posta további emelésre készül. Ez a káros szemlélet egyébként a hazai lapterjesztés más területeit is régóta sújtja, s ideje volna már bevezetni a többszatornás terjesztési rendszert. Az akadémiai bizottság javasolja többek között a kiadók folyóiratterjesztési jogának lehetővé tételét. Ehhez természetesen a kiadóknak a mainál jóval többet kellene tenniük a propagandáért is.

Más tekintetben viszont az ad hoc bizottság nem lép túl korábbi, támogatásra orientált szemléletén, bár a támogatás növelését elsősorban akadémiai költségvetésből irányozná elő. A gazdaságosság megteremtésére a bizottság sem lát gyors megoldást (a veszteséges lapok megszüntetése fel sem merült), holott az ugyancsak rossz helyzetben lévő tudományos könyv-kiadás három év

alatt lényegében stagnáló adataival szemben az Akadémiai Kiadónál megjelent folyóiratok száma ugyanezen idő alatt meredeken — két év alatt 26 százalékkal — csökkent. A veszteség pedig a kisebb folyóiratszám ellenére érzékelhetően emelkedett.

A tudományos közlemények helyzete jelenleg még eléggé zűrzavaros, s a kibontakozást az eltérő nézetek és érdekek ellenére hosszú távon csakis a könyörtelen szelekció, a gazdaságossági szempontok szigorú érvényesítése jelentheti. Ez nemcsak a megmaradó lapok nemzetközi reputációján lendíthet, hanem hazai hasznosíthatóságukon is javíthat. A kieső publikációk pótlására pedig meg kell találni azokat a már ismert, de még nem eléggé elismert utakat, amelyek mintegy második vonalként megfelelő keretet adhatnak a tudományos kutatás egyéb tényezőinek megjelenítésére.

Források

Braun—Bujdosó—Ruff: A tudomány mint a mérés tárgya (MTA könyvtára 1982)

Dáczér Éva: A reportirodalom (TMT 21. évf. 4—5—6—7. szám, 1974)

Nagy József—Braun Tibor: Hazai idegen nyelvű természettudományi folyóiratok értékelése nemzetközi összehasonlításban (TMT 27. évf. 1980/9.)

Nagy J.—Braun T.: Mennyire nemzetközies a nemzeti természettudományi folyóiratok? (Magyar Tudomány)

Nagy J.—Braun T.: Hol publikálnak a magyar kutatók? (Magyar Tudomány)

Zsindely Sándor—Schubert András—Braun Tibor: Nemzetközi tudományos folyóiratok szerkesztőbizottságának összetétele (TMT 28. évf. 6. sz. 1981)

A tanulmány váza a Braun Tiborral, az Akadémiai Könyvtár igazgatóhelyettesével és Inkei Péterrel, az Akadémiai Kiadó igazgatóhelyettesével folytatott beszélgetések alapján készült.

➔ **ABSTRACT:** In the above article the author describes the mechanism of the publication of scientific journals, pointing out the place of Hungarian reports in the list of international publications. About five hundred journals are published in Hungary which can be considered scientific. According to the impact factor of the publications, the Hungarian papers generally remain in the lower parts of the international field. The time needed for editing and printing is very long, the papers require a lot of money, profitability is only an illusion in most cases. The Academic commission recently dealing with the problems of scientific publications established that the content and the overall concept of the papers should be modernized and the economic aspects should be strictly observed.

Útravaló

Gondolatok az ifjúsági és a gyermeksjtóról

Az új nemzedékek „pályára állításához” mindig megújuló, a világgal, s benne az ifjúsággal legalábbis lépést tartó, de inkább előtte járó sajtóra lenne szükség. Ezért minden korábbi vita — meddősége vagy élessége — ellenére szerkesztőségünk úgy véli: a téma nem lerágott csont.

Tomka Miklós

Vita a gyermek- és ifjúsági sajtóról

Másfél évtizeden belül másodszor kerekedett *országos vita* a gyermek- és ifjúsági sajtóról.¹ Nem sok hiányzott, hogy néhány éve még egy fordulóra sor kerüljön, de egy akkori cikk² olyan meggyőző tényanyagot, s olyan egyértelmű és nyilvánvaló következtetéseket tartalmazott, hogy utána nem volt helye vitának. Mindenesetre a cikkek és viták nyugtalansága egyértelműen jelzi: *baj van* a gyermek- és ifjúsági sajtóval!

Okok és okozatok

De mivel is van baj tulajdonképpen? Hibátlan és *kitűnő tömegkommunikáció*, kiegyensúlyozott és *sikeres újnemzedék-nevelés* közepette a gyermekeknek és fiataloknak szóló lapok ügyetlenkednek vagy éppen az általános siker ellen dolgoznak? Nyilvánvalóan nem erről van szó! A probléma összetettebb. Megjelennek benne *társadalmi és egyéni életünk elégtelenségei*. Mintegy másodfokon — hiszen az ifjúság helyzete és nehézségei maguk is társadalmi eredetűek — visszatükröződnek benne a *gyermekek és fiatalok körüli problémák*. Amikor egy más, körülhatároltabb jelenségről, a gyermek- és ifjúsági sajtóról vitatkoznak, akkor az egyrészt *bűnbak*, a *társadalmi büntudat* tárgya, és csak

másrészt önálló vizsgálati téma, s ilyenkor általában még valami figyelmen kívül marad: a *kultúraközvetítés* módja, rendszere, értéktartalma, hatékonysága. Ez egyaránt jelentheti a tömegkommunikáció egészét, a köznapi kommunikációt, valamint az iskolarendszert s a nevelés és oktatás megannyi formáját.

Egy tudományos vizsgálódás kérdése az kellene, hogy legyen: *különbözik-e* a gyermek- és ifjúsági sajtó általános társadalmi viszonyainktól, a kultúraközvetítés egyébként megszokott szintjétől? (S jellemző módon a lapszerkesztők az őket érő kritikával szemben azzal védekeznek, hogy a sajtó, az iskola stb. sem jobb. Logikájuk szerint: hogyan lehetne rajtuk számon kérni, amit más sem ér el?) Az idézett viták tenorja más. Egyik kultúraközvetítő sem takarózhat a másik hibáival. Mindegyiknek külön-külön szembe kell néznie a fiatalokkal szembeni felelősséggel. A lapra ruházott és a lappal együtt *elvállalt kötelesség* alól nincs feloldozás. Ezért kell beszélni arról, hogy bajban van a fiatalság, és hogy — a vita egyértelmű, jóformán nem vitatott tanúsága szerint — ezt nem *oldja*, hanem inkább *tetézi* a gyermek- és ifjúsági sajtó.

Bajban van a fiatalság? Ez sok mindenre vonatkozhat: az élethelyzet objektív nehéz-

ségeire éppúgy, mint a szubjektív reakcióra, a problémamegoldásra való képtelenségre. Az ifjúságkutatás mindkét területen gondok garmadáját sorolja fel. Az *objektív adottságok* között az első problémaforrás a *nevelés* súlypontjának — már a legfiatalabb kortól való — áttolódása a családról a formális intézményekre, bölcsődére, óvodára, napközire.³ Ezt követi az *iskolai végzettség* és szak-képzettség nem hasznosítható, magasabb jövedelemre nem váltható volta,⁴ a megfelelő *munkahely* megtalálásának nehézsége, esetleg sikertelensége,⁵ a fiatalok *jövedelmi lemaradása* az idősebb nemzedékek mögött,⁶ a *lakásszerzés* nehézségei⁷ stb.

A kép nyomasztó s a prognózis ijesztő. A belőlük adódó tudományos következtetés éppoly sötét. Az ifjúság jövedelmi és szakmai helyzetét a nyolcvanas években *szaporodó és élesedő konfliktusok* fogják jellemezni — írja egy összefoglaló tanulmány. Az ifjúság nem elhanyagolható része emiatt a jövő minden kilátását elveszíti, ami mélyen befolyásolja majd a fiatalok gondolkodásmódját, életmódját és politikai profilját.⁸

Kérdés, mit érez mindebből a fiatal generáció, és hogyan *reagál* a veszélyhelyzetre. Úgy tűnik, gyermekkorban a nehéz kilátások legfeljebb *töredékesen tudatosulnak*. A nevelő- és kultúráközvetítő eszközök inkább *elfedik* a problémákat, semmint felkészítenének azokra. Ennek eredménye az *iskolától való elidegenedés*, a hivatalosan képviselt világgal és annak értékeivel való gyakran tudatos *szembefordulás*,⁹ majd a „minden intézménnyel szembeni *bizalomvesztés*”¹⁰. A későbbiekben ugyanennek a beállítódásnak a kifejeződése a politikai-közéleti *passzivitás*, a társadalmi szervezetekben, közöttük a KISZ-ben végzendő tevékenységek elutasítása,¹¹ a szocialista fejlődés perspektíváival, sőt a társadalmat irányító elvek helyességével kapcsolatosan *ideológiai és politikai kételyek* megfogalmazódása.¹² „A felnövekvő generációk már-már természetes állapotként élik meg ezeket a viszonyokat — nap mint nap tapasztalják a társadalmi-politikai bizonytalanság érzetét, az értékzavart, az *értékválságot*, a biztos, megalapozott jövőkép hiányát.”¹³ A logikus reakciók az *önzés*,¹⁴ a *cinizmus*,¹⁵ az *értékek és normák elvetése*,¹⁶ a társadalmilag el nem fogadott,

deviáns magatartásmódok terjedése¹⁷ és szélsőséges — de gyorsan szaporodó — esetekben az *öngyilkosság*.¹⁸

Mind a fiatalság életkörülményeinek adatai, mind az erre való reakciók közismertek. Súlyuk láttán aligha lehet rossz néven venni, ha a gyermek- és ifjúsági sajtóval foglalkozók jelentős része ebből indul ki. Kérdésük tehát nem az, hogy ez a sajtó jobb-e vagy rosszabb, mint a felnőtteknek szóló lapok. Ehelyett azt keresik, hogy a gyermek- és ifjúsági lapok nyújtanak-e bárminemű *segítség*et az előbbi problémákra való felkészüléshez s azok megoldásához. Ehhez viszonyítva a kritika kiterjed a lapok

- tartalmára,
- stílusára, formai elemeire
- színvonalára, igényességére,
- célcsoportjaira s azoknak való megfelelésre,
- differenciáltságára,
- értéktöltésére és
- hatékonyságára, „célbajutására”.

Jóformán mindegyik megközelítésben akad kifogásolnivaló.

A *tartalmi és a formai minősítés*en a legnehezebb vitatkozni. „Olyan ismereteket tolmácsol, amelyek kevésbé felelnek meg az általános — kívülről támasztott — igényeknek”¹⁹? Hát ennek megítélése azon múlik, hogy az ismeretközlést mennyire bízunk a sajtóra. (Mint a későbbiekben kiderül, ez a gond sem önmagában áll, hanem az ifjúsági sajtó egyközpontúságából és egyszínűségéből ered.)

A *stílust és formát* jellemző véleményekben pergőtűszerűen ropognak az elmarasztaló jelzők és minősítések. „Elképesztően infantilis”, „modorosan gügyög — azt hívnék, hogy a gügyögés a gyerekek természetes beszéde”; ugyanakkor „nyomasztóan sötét és lihegő”,²⁰ „fedezet nélküli pátosz”²¹ jellemzi; „izléstelenül gyöngye illusztrációk”²² vannak benne stb. Ez az a pont, ahol a kritikusok mindennemű összehasonlítással próbálkoznak, és mindegyik a gyermek- és ifjúsági sajtó hátrányára üt ki. Szerintük egyrészt korábban — akár a húszas, akár a

harmincas, akár a kései ötvenes éveket nézzük — jobb, értékesebb volt a gyermekeknek s a fiataloknak készülő sajtó. Másrészt a felnőtteknek szóló lapokat ilyen „formahibák” nem jellemzik. Mintha a kicsiknek és fiataloknak írók és szerkesztők egyike-másika (vagy akár többsége) a gyermekkori kiforratlanságot összetévesztené a kritikátlan-sággal, s a gyermeket és fiatalt baleknak nézve kínálná neki a bővít. Ezen a ponton a formai kifogások a *színvonal általános kritikájába* mennek át.

A sajtó ezen ágát „színvonalatlanság” jellemzi.²³ „A gyermek- és ifjúsági sajtóban jelentkező kiadványok többsége csupán a könnyedebb műfajokban, a szórakozás területén él lehetőségeivel, kiszolgálva egy soha fel nem mért igényt, vagy inkább: igénytelenséget.”²⁴ A szerkesztők „sem a jelen, sem a múlt finoman ható, ízlést érlelő értékeire nem tartanak igényt”.²⁵ A gyermek vicclap tartalma „humorszemét”, de a lap ezt megengedheti magának, hiszen övé a „verejtékesen kiizzadt szemtelenkedések monopóliuma”.²⁶ S amikor egy lap látszólag „gazdag és színes”, tartani kell attól, „hogy éppen ez fedi olykor az ürességet”.²⁷

A formai igénytelenség és a színvonalatlanság mellé harmadiknak a *lap és közönség közötti bizonytalan viszony* sorakozik. „A szerzők nem ismerik az adott korosztály valódi szükségleteit.” Ráadásul „mindegyik gyermekújságunk csak fővárosiul gondolkodik”.²⁸ Ez a sajtó „nem tud és nem akar differenciálni”.²⁹ Alighanem ugyanennek a jelenségnek része, hogy „ebben a felfogásban a sajtó leegyszerűsödik az ideológiafogasztási funkcióra”, „csak egyirányú hatásokat ismer: fentről lefelé”.³⁰ A korral való haladása abban áll, hogy „a burkolt »nevelő és agitátor« mintha átadná a helyét fiatalabb kortársának, a »vásári kikiáltónak«”. De persze „továbbra sem érdekelt a visszacsatolásban”.³¹ Jogos tehát az a kérdés, hogy „elérkeznek-e az üzenetek egyáltalán a címzettekhez”,³² és figyelmeztető az a többek által említett tény, hogy a gyermekek és fiatalok elutasítván az állítólag nekik készített lapokat inkább felnőtt újságokat és folyóiratokat forgatnak.

„Legújabbkori ifjúsági sajtónkban — kivált a tizennégy éven felülieknek szóló rész-

ben — alig-alig sikerült oly módon feltálni a pozitívnak tartott ideológiai, politikai, erkölcsi értékeket, hogy az olvasóközönség fenntartás nélkül higgyen is bennük.”³³ Ezért ezek a lapok „*kedvezőtlen irányú világképek* kialakítását segítik elő”.³⁴ A gyermek- és ifjúsági lap, mint „az önefelelt disc-jockey, nem fásaszta fogyasztóját azzal, hogy fontos problémákról gondolkoztatja meg a neki kiszolgáltattott fiatalt, hanem a kedves jópofaság szintjén nivellál fontosat és lényegtelent. Nem fontos sem a múlt, sem a jövő, a pillanat örömenél nincs nagyobb boldogság, és elhitheti az őt hallgatóval azt, hogy a vele történő dolgoknál nincs fontosabb a világon”.³⁵ Továbbá: „mintha konfliktusok nem léteznének, ha lehunyjuk a szemünket”,³⁶ ezek a lapok messze kerülik azokat.

A bírálatok végül legfeljebb hangsúlyukban különböznek. Van, aki csak „az ifjúsági és gyermeksajtóban tapasztalt káros jelenségekről” beszél,³⁷ van, aki szerint „szinte mindegyik lapra rá lehet mondani, hogy nem való a fiataloknak”.³⁸ Végül többen egyenesen kárról, megrontásról, az ifjúság mérgezéséről beszélnek.³⁹ „Nagy inségek idején — szól egy példa — az összesöpört malomporból is kenyéret sütnék. Varcogósat, hánytatót. De aki dúskálhatna finom, egészséges étkekben, miért ilyenekkel táplálja gyermekeit?”⁴⁰

És mindennek az oka? Az okok zöme nem a tömegkommunikációban s nem éppen a gyermek- és ifjúsági sajtóban, hanem *társadalmunk kiegyensúlyozatlanságaiban* keresendő. Az okok közé tartozhat a *szerkesztőségek felkészületlensége*, gyengesége. Vitát azonban sem egyikről, sem a másikról nem érdemes folytatni. Ott van a bírálatnak igazi értelme, ahol lehet változtatni. A jelen helyzetért, a gyermek- és ifjúsági sajtó hiányosságaiért számos szerző *strukturális okokat* tesz felelőssé. Talán a legsúlyosabb a *lapok monopolhelyzete*; a verseny, a differenciálódás és a különböző célcsoportok különböző igényéhez igazodó kényszerének hiánya. „A standokon látható sokszínűség mögött tehát valójában nagyon is egységes termelő szervezet áll”⁴¹ — az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat. Ezt tovább súlyosbítja, hogy „a sajtótermékek jelentős része rátelepszik a mozgalmi-szervezeti tagoltságra”.⁴² A másik ok:

a — vélt vagy tényleges — *politikai kötelezettségek és az anyagi eredményesség közötti ingadozás*. Van, aki az ebből eredő „kettős szereptudatot” az újságíró „szervezeti megbízatását” hibáztatja.⁴³ Van, aki szerint nagyobb baj a „»biztosra menő« szerkesztői gyakorlat, amely a fejlődéslélektannál nagyobb figyelmet fordít a kereskedelmi haszonra”.⁴⁴

A sajtóvívásban persze a „*másik oldal*” is megszólalt. Volt, aki véleményével a Kortársban tisztelte meg bírálóit. Volt, aki saját lapja védőbástyái mögül ríposztzott. A válaszok, „bizonyítványmagyarázatok” itt nem foglalkoztatnak (s a vitázóó egyébként is jól összefoglalja őket). Foglalkoztat viszont az az írás, amely két lap, a Kisdobos és a Pajtás átnézése, cikkeinek tartalmi osztályozása alapján készült. Eszerint az 1983. és 1984. évfolyamokban figyelemre méltó értékek vannak. A Kisdobosban volt egy sorozat, „amelyben a gyerekek kisközösségi mintát találhattak”. A Pajtás ez idő alatt 62 tudományos ismeretterjesztő cikket közölt, „ezek java része történelemmel foglalkozik”. S a két lap kétévi anyagában akadt ötven írás, „amelyek kifejezetten a hazafias és internacionalista érzelmeket erősítik”.⁴⁵ Kérdés, mindez sok-e, elég-e, elosztva két lap két teljes évfolyamára. Ennek mérlegelése helyett hasznosabbnak tűnik érdeklődésünk kiterjesztése a lapok szélesebb skálájára. Ugyanakkor, mintegy a vita kiegészítéseként, néhány — mind előzetes véleményünk, mind a vita alapján — fontosnak ítélt témakörre és értékmérőre irányítjuk figyelmünket.

Egyén vagy (és) közösség?

A kisebb gyermekeknek szóló két lapban (*Dörmögő* és *Kisdobos*) a közösségiség vagy társadalmiság ritka érintése egy szülő és egy gyermek együttes szerepeltetését jelenti. Persze több versben, mesében, novellában van több szereplő, de ezek között alig-alig van bárminemű kapcsolat, *nemigen kommunikálnak* egymással, *nem szorulnak egymásra és nem támogatják egymást*, közösséget nem képeznek. A szülő-gyermek kapcsolaton túl a család (testvérek, a másik szülő, rokonság vagy éppen ezek kombinációi) nem kerül

szóba. Ugyanígy hiányzik a barátság, a szomszédság, a közös munkából adódó, vagy éppen a társadalmi-politikai közösség. Alig túlzás az a megállapítás, hogy ez a két lap *magánzásra* nevel, az „egyedül-vagyok-a-világban” érzését erősíti.

A *Pajtás* „társadalmi tere” a család és az iskola. Lakóhelyi és munkahelyi közösség, társadalom és nemzet szinte teljesen hiányzanak. A *Magyar Ifjúságban* a közösségiség a tágabb emberi-társadalmi kapcsolatok és a politikai közösség irányába tolódik, azaz a család, a barátság, a személyes kapcsolatok alig válnak témává. A tinédzser fiatalok lapjai között ebben a témában a két véglet az Ifjúsági Magazin és a Staféta. Az IM-ben különösen a magánügyekre szánt nagy terjedelem okozza azt a benyomást, hogy *elszigeztelt és elmagányosodott* olvasóknak szól. Bár a lap szinte erőltetetten használja a közösség szót („meleg családi közösség”, „osztályközösség”, zenekar mint közösség stb.), a közösségi formákat megjelenítő írások ritkák. Különösen feltűnő, hogy a lap nyomtatékosan egyszemélyes magánügynek tekinti a párkapcsolatokat, a szexet stb., ezzel azokat teljesen embertelenné téve. Az IM nem segít kitörni az „egyszemélyes börtönből”, hanem azt az emberi lét normális állapotaként találja. Ezzel szemben a *Stafétában* a közösség, a másokkal együtt élés és cselekvés a természetes létforma. A lap önálló írások formájában is sokat foglalkozik az emberi kapcsolatok típusaival és zavaraiival.

Erkölcsei értékek

Mire nevel a gyermek- és ifjúsági sajtó? Szerinte mi a jó és mi a rossz, mi az értékes s mi értéktelen, mi a követendő és mi elutasítandó? A *Dörmögő* mintha kifejezetten félne az értékeléstől: *értékmentes*, steril világot közvetít. A *Kisdobossal* más a helyzet. „Jó tett helyébe jót várj!” és „Minden jó (és rossz) elnyeri méltó jutalmát vagy büntetését” — képviseli a Kisdobos, emellett hangsúlyozva a személyes erőfeszítés és munka értékét és örömét, esetenként nehezebb erkölcsi kategóriák közvetítésétől sem visszariadva. Ugyanez a *Pajtást* is jellemzi, ám ott az egyensúlyt megbillenti a *kommersz értékek* sora. És — bár elvétve — előfordul direkt

értékrombolás is. Egy „kedves ismerős”, miután kifejti, hogy valamivel alapjában nem ért egyet, arra a kérdésre, hogy akkor miért teszi, két „logikus” választ ad: 1.) „Megfizettek érte” és 2.) „Ha én nem teszem, megteszi más. Nem mindegy?” Mire a lap képviselőjében az interjúvoló újságíró azzal folytatja: „Honnan ez a rendíthetetlen derű?... Tehát a meggyőződéssel ellentétes cselekedethez elég indok, hogy megfizetik vagy hogy „ha én nem, megteszi más”?⁴⁶

A *Magyar Ifjúság* bizonyos rendszerességgel és alaposan foglalkozik erkölcsi és etikai kérdésekkel. Kérdéses azonban, hogy az elméleti igényesség és az általánosításra való törekvés nem akadály-e a megértésnek és különösképpen a konkrét mindennapi viszonyokhoz való kapcsolásnak. A gyakorlathoz közelebb állnak a Stafétában megjelenő értékek, mindenekelőtt a rászoruló másik emberről való gondoskodás terén.

Az *IM* felvállalta a párkapcsolatok és a szexualitás terén való felvilágosítást és tanácsadást — ezzel egyúttal nyomatékosan körvonalazva, hogy milyen erkölcsi értékekkel akar foglalkozni. Ezen a területen meglehetősen következetesen képviseli, hogy a „szüzesség nem érték”, hogy a „fejlődés iránya” az olyan nyitott házasság, amelyben mindkét fél önállóan s nem titokban találja meg átmeneti barátait s barátnőit. Ugyanezen a szemléleten belül azonban félreértésekre is lehetőséget ad. A hűséget „nem erkölcsi parancs”-nak titulálja. Veszélyes okfejtés, hogy ha a lány említi barátjának, hogy terhes lett, az „zsarolás”, hogy erre a zsarolásra „egyelőre” lehetőséget ad a törvény, hogy az apának „sajnos” nincs törvényadta joga az apaság megtagadására, s hogy az „apa házassodik vagy fizet, mindenképpen ráfizet”.⁴⁷ Különböző erkölcsi értékek — mint például a kölcsönösség, a cselekvés következményéért vállalt felelősség, a gyermek akarárásban vagy nem akarárásban a kétszemélyes döntés stb. — megkérdőjelezésén túl a lap a jogi rögzítést is elutasítja, s ezzel a törvénykezésben foglalt *hivatalos társadalmi értékrendük egésze* mögé tesz kérdőjelet. Ez az értékrombolásnak és bizonytalanság-teremtésnek egészen sajátos esete.

A furcsán egyoldalról nézett párkapcsolat és a központba állított szex értékein kívül az

IM csak elvétve érint explicit módon egyéb erkölcsi értékeket. Mintha a fiatalok élete a szex körül forogna, mintha másutt nem, vagy csak kivételesen lennének erkölcsi értékek, vagy mintha azokra nem lenne érdemes különösebb figyelmet fordítani.

Ideálok, életcélok

Minden bizonnyal ezek olyan elvont, összetett és fejlett gondolkodást feltételező értékterületek, amelyekkel a legkisebbek alig rendelkezhetnek. A *Dörmögőből* teljesen hiányzik, s a *Kisdobosban* is csak elvétve jelenik meg, hogy mi teszi boldoggá, s hogy mivel lehet másokat boldoggá tenni. Örömről és örömszerzésről könnyebben esik szó, de egyúttal könnyebb fajsúlyú dolgok kapcsán — s kérdéses, hogy ez az ideálok és életcélok előkészítésének tekinthető-e.

A *Pajtásban* ez a terület közvetve jelenik meg: egyrészt a test- és szépségápolás formájában, másrészt az ideálként bemutatott személyekben („kedves ismerős” a „Pop-Show-Rock” rovat szereplői stb.). A hazai életpályák fokozatai az elérhetőséget, a bemutatottak mégiscsak egyedi és rendkívüli volta az elérhetetlenséget képviselik. Az ideáloknak kizárólag a „show-business”-ből való válogatása lapértékesítési szempontból jól érthető, az érték- és életcél-közvetítés oldaláról nézve ellenben jócskán meggondolkoztató. A *Pajtás* ideál- és életcél-közvetítése lapos, *kommerciális* és *hiányos* — azaz végső soron elégtelen. Ha pedig meggondoljuk, milyen sok politikai értéket közöl a lap, anélkül, hogy azok „végső értéként” megjelenének, az is feltételezhető, hogy mind az ideálok, mind a politikai értékek zöme ilyen formában *hiteltelen*.

A *Magyar Ifjúság* megfogalmaz életideálokat a szakma és a munka terén, de egyébként életcélokkal, boldogsággal nem foglalkozik. Negatív formában viszont érinti e kérdést: utalva arra is, hogy a szakma- és munkahelyválasztásban nem az anyagiak képezik az egyedüli értékelési szempontot, és arra is, hogy önmagában a sport sem állítható maximális végcélként minden egyéb érték fölé.

Az *IM* nem törekszik távlati életcélok és ideálok megrajzolására. Következésképpen

kitartóan a *jelenlegi* jó közérzet biztosítását, a pillanatnyi divatok közvetítését és a *mai* pop-, rock-, film- és hanglezem-újdomságok bemutatását tűzi célul maga elé. Ez jellegzetesen *kommersz program* s minden „mélyebb” vagy „alapvetőbb” érték elutasítása. A divathoz igazodás nagy arányban nyugati — főként amerikai — divathoz való idomulást jelent, aminek sem hazai valóságunkhoz, sem deklarált értékeinkhez semmi köze. Ez a világ s ezen értékek zöme számunkra egzotikum és távoli, ami részben ezáltal is vonz, ám mindenképpen egy, a realitásoktól elszakadó, mesterséges vagy álomvilág, *menekülés* valódi viszonyainktól és az igazi értékeinktől való elfordulás.

Az ideálok terén a *Staféta* átfogó módon képviseli az embernevelés, a mások életviszonyainak megjavítása, a másik érdekében való cselekvés (és mindezekben belül a szerelem és a szeretet) életcélszerű értékét — a mindennapi és magánéletben éppúgy, mint nevelői vagy vezetői poszton. A lap meggyőzően mutatja az ilyen erőfeszítések értelmét, sőt nélkülözhetetlenségét.

Pillanathoz kötődés vagy történelmi távlat?

A közvetített értékek idődimenziója két különböző kérdést vet fel. Az egyik, hogy beágyazódnak-e a közvetlen értékek a történelmi múltba, vagy kevésbé bonyolultan: értéket alkot-e a történelmiség, megjelennek-e a történelmi múlt sokféle értékei. Lényegileg másfajta kérdés, hogy csupán a jelennek (s talán a múltnak) szóló értékekről van-e szó, olyanokról, amelyek *most* kielégítenek, vagy olyanokról, amelyek *jövőt*, távlatot is mutatnak, s amelyek érdemessé teszik a hosszú távú tervezést?

A *Dörmögő* és a *Kisdobos* történelmen kívüli világot közvetít (legalábbis, ha az 1944—45 előtti évtizedeket, évszázadokat tartjuk „történelemnek”). A *Pajtás* sikeres kísérletet tesz a történelmi beágyazottság tudatosítására események, személyek, évfordulók említésével. A múlt és a jövő explicit értéktartalmáról viszont csak közvetett formában esik szó.

A *Magyar Ifjúság* számára a haza, a nemzet, a történelmi múlt lényeges keretértékek, amelyeket a lap igen sok összefüggésben

érint, esetenként elvi formában is, gyakrabban konkrétumokkal foglalkozva. Az 1985. évi anyag figyelemreméltó tagolódást mutat. Sokféle írás érinti az 1848 és 1918—19 közötti múltat, egy-egy az 1920 és 1945 közötti időt, egy, a nemzeti őstörténetet. A többi időszakról közvetlenül nincs említés. Jóformán nem esik szó a nemzetné válásról, a feudális kor mintegy nyolc évszázadáról, kultúránk és társadalmi hagyományunk 1848-at megelőző gyökereiről és ezzel kapcsolatosan az Európához fűződő történelmi kapcsolatainkról.

Ami a *jövőt*, az előremutató értékeket, a perspektívákat illeti, itt a Magyar Ifjúság a szűkszavúság és a szkepticizmus között ingadozik. Jövőbe mutató s egyúttal konkrét, megfogható értékeket a lap nemigen mutat, a legkülönbözőbb szintű kibontakozás akadályait annál inkább (kezdvé egy falusi klub sok társadalmi problémát is felvető nehézségeitől egy vállalatvezetés — ismét általános gazdaságirányítási példalázásnak is tekinthető — sikertelenségéig stb.). Persze mind ezek az írások valamiképpen utalnak arra, hogy mi mindennek kellene az előrelépéshez megváltoznia, de arra is, hogy ennek mi az akadály. Így végeredményképpen az a benyomás marad, hogy az előrelépés megoldhatatlan. A makro-szintű *pesszimizmus és szkepszis* mellett az egyéni életvitelben — ami a lapban úgyis a háttérben van — jóformán csak rendkívüli emberek (tanácsítók, képviselő, élsportoló stb.), de nem az átlagfital hosszú távú értékeiről esik szó.

Az *IM* sajátos keverék. Dominánsan és egyértelműen *a pillanathoz kötődik* — minden múltba vagy előre mutató időtávlat nélkül, sőt azt szinte tudatos következetességgel el is utasítva. Ám nem tudja kikerülni egy-egy történelmi vonatkozású írás, egy-egy ünnepi vagy évfordulós megemlékezés közlését. Jövőbe mutató értékeket, olyanokat, amelyeket maradáóságuk vagy tartósságuk minősít, vagy egyszerűen csak a jövőbe futó témákat (valamirevaló hosszabb felkészülés, tervezés stb.) az *IM* nemigen közöl. A legnagyobb távlatot tartalmazó közlemények a továbbtanulási és álláshirdetések, amelyek a jövőre bizonyos szolgáltatásokat, keresetet, szállást, kedvezményeket helyeznek kilátásba.

A *Staféta* történelmi vonatkozásokkal, értékekkel nem foglalkozik, de mivel gyerekek, fiatalok, emberek életének és jövőjének alakítása áll az érdeklődése középpontjában, ez igen erős jövőre irányultságot ad neki. Az itt felmutatott értékek az ifjúsági sajtó leghitelesebbjei közé tartoznak.

Társadalmi-politikai értékek

A *Dörmögő* címlap-utalásokkal és egy-egy versikével közöl társadalmi-politikai értékeket, s a maga szintjén hozzájárul a politikai szocializáció megindításához. A *Kisdobos* az 1944-ről és 1945-ről szóló különböző műfajú írásaival jelentős munkát végez a politikai értékek kivetítésében. Az olvasók itt szembekeverülnek a világ szélesebb összefüggéseivel, az országok közti konfliktusok — valójában a világpolitika — létével, és olyan alapvető kérdésekkel, mint a háború és béke, az agresszió, a honvédelem, a hazafias kötelességek stb. Mivel mindez élménybeszámolókból és egyéb közvetlen írásokban kerül szóba, a lap valóban meg tud felelni az érték közvetítésnek.

A *Pajtás* által átadott értékek között a legnagyobb szerepet a politikai értékek közvetítése kapja. A lap terjedelmében ez jelentős részt képvisel. Kár, hogy a *Pajtás* számára a politika dominánsan a *hivatalos* vagy szervezett politika, ami mellett elvész (csak nagyon ritka nyomokban jelenik meg) a *közéletiség*, a *társadalmi elkötelezettség*, az általános politikai felelősség és részvétel kérdése. Az olvasók emiatt a politikát *távolinak*, nem a „magukfajta” fiatalok dolgának érzékelik.

A társadalmi-politikai értékek átítatják a *Magyar Ifjúságot*. A fontos nemzetközi kérdésekről szóló rendszeres beszámolók érdekesen és meggyőzően bizonyítják a világ egységét, a nemzetközi összetartozást, más országok jelentőségét számunkra, s a mi felelőségünket másokért. A lap folyamatosan és színvonalasan közli a belpolitikai élet kérdéseit, és ennek részterületeként tájékoztat a fegyveres testületek szerepéről s tagjainak életéről, *hiányzik* azonban a *közügyek* s a bennük való részvétel megfelelő bemutatása, ugyancsak hiányzik a társadalomszerve-

zet s a *társadalmi intézményrendszer* működésének ismertetése.

Az *IM* sem marad el a társadalmi-politikai írások közlésében. Rá fokozottan érvényes, hogy ez elsősorban a szervezett és intézményes politika megjelenítését jelenti, míg a „*társadalmiasulás*”, *informális közéletiség*, szervezetektől független társadalmi elkötelezettség nemigen kerül szóba. Mégsem ez az, ami az *IM* profilját elsődlegesen jellemzi, hanem mindennemű politikai érték és tartalom jelentőségének eltörpülése a személyes ügyek, a párkapcsolatok, a nemiség (s valamivel kisebb arányban a kommersz kultúra), kérdései mellett.

Az *Ifjúsági Szemle* és a *Staféta* — anélkül, hogy túl sokat foglalkozna az aktuálpolitikával — teljes terjedelmében a társadalmi elkötelezettséget s a politikai értékeket képviseli differenciált és hatékony formában.

Egészében a gyermek- és ifjúsági lapok érték közvetítő szerepének áttekintése a sajtóvitával részben azonos következtetéseket tesz lehetővé. Ilyen *egybehangzó* tanulságok: egyes lapok commercializálódása; a közösségi lét bemutatásának és az arra való felkészítésnek esetenként tökéletes hiánya; egy-egy lapnál a történelmi távlat és a jövőkép hiánya vagy megfordítva: a mának élésre való ösztönzés; egyes lapoknál a politika mechanikus kezelése stb. A sajtóvita tenorjával *ellentétes* tapasztalat ellenben, hogy ez a sajtó korántsem egysíkú, hanem mind témaválasztásában, mind színvonalában, mind értékpreferenciáiban igen differenciált (más kérdés, hogy jelentős fiatal csoportok — a falusiak, az átlagon aluli és az átlagon felüli műveltségűek stb. — aligha találnak nekik megfelelő orgánumot). A lapok értékei és hiányosságai pedig téma- vagy értékterületenként különböznek, azaz kérdéses, mennyire lehet jobb és rosszabb lapokról beszélni.

Tehát végül: rossz a gyermek- és ifjúsági sajtó? A jónak és rossznak sokféle mércéje lehet. Egy dolog bizonyos. Ez a küszködő, differenciált és ellentmondásos sajtó aligha képes a fiatalok mai nehézségeiben és problémáiban segítséget és megoldást kínálni. Sőt, esetenként ezt nem is tartja feladatának!

Jegyzetek

1. 1973-ban az Élet és Irodalom, 1986-ban a Kortárs hasábjain
2. Fekete Gyula: Szennyezett források. Élet és Irodalom
3. Tomka Miklós: Ifjúság és társadalom. Ifjúsági Szemle, 1983. 3.
4. Harcsa István: Bevezető. In.: Ifjúság és társadalom. Ifjúságstatisztikai Közlemények. Budapest, KSH 1986.
5. Koronczai Ágnes—Lehoczky László—Pál Ilona: A pályakezdő fiatalok élet- és munkakörülményei. In.: Andics Jenő (szerk.): Az ifjúság életkörülményei. Ifjúság és társadalom. Ifjúságstatisztikai Közlemények. KSH. Budapest, 1984.
6. Harcsa i. m., továbbá: A magyar ifjúság a nyolcvanas években. Budapest, Kossuth — MSZMP KB. Társadalomtudományi Intézet, 1984.
7. Rédei Mária—Salamín Pálné—Újházi József: A fiatalok anyagi-jövedelmi és lakáshelyzete. In.: A magyar ifjúság a nyolcvanas években, i. m. Továbbá: Lakáshelyzet '80. KSH. Budapest, 1984.
8. Andics Jenő: A fiatal nemzedék társadalmi-foglalkozási helyzetéről és perspektíváiról. Ifjúsági Szemle, 1983. 4.
9. Gázsó Ferenc: Az ifjúsági társadalmunk rendszerében. In: A magyar ifjúság a nyolcvanas években, i. m.
10. Boros László—Kéri László: Az ifjúság politikai szocializációja. In: A magyar ifjúság a nyolcvanas években, i. m. 176—200. o.
11. Huszár István: Ifjúság és társadalom. In: A magyar ifjúság a nyolcvanas években, i. m.
12. U. o.
13. Fricz Tamás: Igazságkereső nemzedék a 80-as években. Valóság. 1985. 12.
14. Bakos József: A munkásfiatalok helyzete és a szakszervezetek tevékenysége. Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete. Budapest, 1980.
15. Ancsel Éva: Az értékek változása és az ifjúság. In: A magyar ifjúság a nyolcvanas években, i. m.
16. Huszár, i. m.
17. Mészáros József: A fiatalok bűnözéséről. Pedagógiai Szemle, 1981. 1.
18. Kamarás Ferenc—Monigl István: A demográfiai folyamatok és az ifjúság. In: A magyar ifjúság a nyolcvanas években, i. m.
19. Csátary Ildikó—Kéri László: Az ifjúsági sajtó szerepéről. Kortárs, 1986. 2.
20. Deme Tamás: A szüzességét veszített gyermeksajtó. Kortárs, 1986. 5.
21. Székely János: Van-e ifjúsági sajtónk? Kortárs, 1986. 6.
22. 23. Deme: i. m.
24. Major Árvácska—T. Puskás Ildikó: A címzett ismeretlen? Kortárs, 1986. 8.
- 25., 26. Vargha Balázs: Mivel „tápláljuk” gyermekeinket? Kortárs. 1986. 3.
27. Ancsel Éva: Gyermeklapok — valóban gyerekeknek? Kortárs, 1986. 4.
28. Deme, i. m.
29. Major—T. Puskás, i. m.
- 30., 31., 32. Csátary—Kéry, i. m.
33. Székely, i. m.
34. Deme, i. m.
35. Csátary—Kéry, i. m.
36. Deme, i. m.
37. Rigó Béla: Megszívlelendő imperatívuszok. Kortárs, 1986. 7.
38. Székely, i. m.
39. Elsősorban Fekete Gyula, azután Deme T., Csátary I.—Kéry L., Székely J. stb.
40. Vargha, i. m.
- 41., 42., 43. Csátary—Kéry, i. m.
44. Deme, i. m.
45. Zimber Szilvia: A gyermek nem válogat. Kortárs, 1986. 7.
46. Pajtás, 1985. 32.
47. Ifjúsági Magazin, 1985. 6.

Beck László

Politika a gyermek- és ifjúsági sajtóban

A politikai értékek átadásában, a politikai beállítódások kialakulásában, a politikai szerepek elsajátításában, röviden: a politikai szocializációban fontos szerep hárul a tömegkommunikációra. Bár a szocializáció elsődleges csatornái: a család, az iskola és a kortárs csoport — a tömegkommunikáció szerepének elemzése azért lehet különösen érdekes, mert a nála nagyobb súllyal rendelkező csatornák közül csak az iskola kínálja a politika intézményrendszere számára közvetlen lehetőséget a szocializáció alakítására.

Politikai körülményeink — mind a politika, mind a tájékoztatás monopóliuma — meghatározzák a vizsgálat feltételeit. Ez tartalmi oldalról azt jelenti, hogy a politika fogalmának lehatárolása nehézségekbe ütközik, mivel jelenlegi viszonyaink között maga a politikai rendszer vált határtalanná (másképpen: a társadalom alrendszeri a politika alrendszerének dominanciája alatt állnak). Mivel a politikai nyilvánosság korlátozott, a politikai tagoltság áttekinthetetlen, a hatalom bármely témát, cselekvést, értéket, magatartást minősíthet politikainak (is). Ezt figyelembe véve a következő típusokba sorolható írásokat vizsgáltam meg:

— olyanokat, melyekben a „politika”, „politikai” szavak vagy azok képzett változatai szerepelnek,

— valamely politikai rovaton belül jelentek meg,

— amelyekben valamelyik politikai szervezet vagy annak képviselője szerepel (Magyarország esetében a kisdobos- és úttörő-szervezet, a KISZ, az MSZMP, a HNF, a tanácsok, a szakszervezetek, az Országgyűlés, és ezek szervezetei, illetve képviselői),

— amelyekben valamely közvetlen politikai érték szerepel. További szempont, hogy — tekintettel a sajtó kiadói struktúrájára, koncentrációjára és centralizációjára — az

Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat gondozásában megjelenő ifjúsági lapok szinte teljesen lefedik a gyermek- és ifjúsági sajtót, vagyis a kiadó lapjai esetében tapasztaltak dominánsan jellemzik az ifjúsági sajtót.

Azokat a lapokat választottam a vizsgálat alanyaiul, amelyekre szűkebben is illik a kiadó „ifjúsági lap” meghatározása, vagyis amelyeknek elsődleges feladata a (politikai) nevelés, és széles közönséghez szólnak. (A vezetőknek, tisztségviselőknek szóló lapok vizsgálatától eltekintettem, ugyanakkor az életkori monopóliumokat természetesen bevettem a vizsgálatba.) Így a vizsgált lapok listája a következő: Dörmögő Dömötör, Kisdobos, Pajtás, Ifjúsági Magazin, Világ Ifjúsága, Magyar Ifjúság, Staféta.

A Dörmögő Dömötör

esetében a fenti minimális módszertani fogalmat is fel kellett adnom, tekintettel a lap összes többitől elütő jellegére. Olvasói nagy részére feltétlenül igaz, hogy a politika világa idegen a számukra, de a 6—8 év közöttieknek minden bizonnyal mást jelent, mint az óvodásoknak. Ennek az életkornak az érzelmi azonosuláson keresztül a későbbi folyamatokat megalapozó szerepe van. Tekintettel a szűkös információkra, a Dörmögő esetében az egész évfolyamot vizsgáltam.

Ötször találtam valamilyen nemzeti szimbólumot, legtöbb esetben valamilyen másik külsődleges értékkel összekapcsolva (háromszor a játék, egyszer-egetyszer az ünnep és a felnövekvés volt ez az érték). A nemzeti csoporthoz való tartozás felismerése a szocializáció egyik első eleme — néhány kulcs-szimbólum köré szerveződve, érzelmileg megerősítve. • Ennek a tudományos igazságnak tökéletesen megfelel a Dörmögő szelleme. Az ideológiai szimbólumok közül

a vörös szín (szalag) fordul kétszer elő, mindkét esetben a nemzeti szimbólumhoz kapcsolódva.

Ünnepeink közül főleg a családiak kerülnek említésre: anyák napja, karácsony; az állami ünnepek közül csak augusztus huszadika (mint az új kenyér ünnepe). Történelmünknek csak egyetlen szakaszával, 1848-cal találkoztam a Dörmögő hasábjain (a „kisdobos” szó jelentéstörténetének magyarázata kapcsán).

A fentiekben túli elemzés a gyermekeket valószínűleg mélyebben érintő struktúrákat bonthatott volna ki (a mesék tartalomelemzésére gondolok) — ez azonban meghaladja a vizsgálat jelen kereteit, mert csak a direkt politikai tartalmakra koncentráltam.

A Kisdobos

is mértékletesen bánik a közvetlen politikai tartalmakkal. A felszabadulás 40. évfordulójával a vizsgált lapszámok fele foglalkozik, kizárólagosan a szovjet—német háború és a szovjet katona — magyar civil lakosság viszonyra „tematizálva”. A Szovjetuniót a katona, Németországot Hitler, Magyarországot a civil lakosság reprezentálja. A témának megfelelően a két előtérbe állított érték a háború és a béke.

A II. világháborún kívül egy-egy alkalommal említik a millenniumot, a török időket és Hunyadi Mátyás korát.

A vizsgált hónapokat tekintve valamenynyit aktuális állami ünnepünkről megemlékezik az újság.

A nemzeti szimbólumok relatíve kevesebb szerepet kapnak, mint a Dörmögő esetében: a piros-fehér-zöld zászlóval háromszor találkoztam — kétszer a vörös színével együtt. Nagy szerepet kapott a vizsgált évfolyamban a Parlament épülete; háromszor is találkozhattam vele. Ezzel kapcsolatban részletesen ismertették az állam szervezeteit és azok működését.

A kisgyerekeknek szóló lapok politikai üzenete a következő: erősíti a nemzeti azonosulást, de ezt a legtöbbször összeköti az internacionalizmussal. (Ez persze lényegesen későbbi nyelven ilyen „egyszerű”: a gyerekek csak azt látja, hogy a nemzeti színek a

pirossal fordulnak elő, hogy egyformán ünnep november hetedike, április negyedike és augusztus huszadika.)

A Pajtás

viszonya a politikához nagyon ellentmondásos. Mivel ez a lap a 11—14 évesek között gyakorlatilag monopóliumhelyzetben van (az *Iránytű* és az *Ifi* a tisztségviselők lapja), minden funkciót fel kell vállalnia — így a politika többször háttérbe szorul. Magával a „politika”-szóval a vizsgált 18 lapszám közül átlagosan minden másodikban találkoztam, szinte minden alkalommal „nagypolitika”, illetve „nemzetközi politika”-ként. (Egyszer Ortutay Gyuláról írva, egyszer Gorbacsov-ról és Reaganról mint a két ország politikájának meghatározó személyiségeiről, azután a két ország politikai rendszeréről, Svájc politikai szemlegességéről, a világpolitikáról, politikai úrról, „bölcsebb” politikai gondolkodásról.) Ezek a területek nagyon távol esnek a 11—14 éves gyerekek világától, így olyan beállítódás kialakulásának irányába hatnak, mely a politika világát az élettől távolra helyezi.

Egyszer sem írták le a „politika” szót az úttörőmozgalommal kapcsolatban, s érdekes módon az „úttörő” szó is csak a lapszámok körülbelül felében szerepel.

A fiatalabbaknak szóló lapokhoz hasonlóan a Pajtásban is nagy szerepet kap a nemzeti érzés ápolása, de azokkal ellentétben nem szimbólumokhoz kötve, hanem cselekvő részvételt jelentő szervezeti formákkal: természetjárással, honismerettel, hagyományőrzéssel. A Pajtásban közzét történelem nagyon felszabaduláscentrikus, bár ez lehet, hogy a vizsgált év speciális jellegéből adódik. Átlagosan a lapok 75 százalékában találtunk 1944—45 eseményeivel foglalkozó írást. Háromszor írtak a Tanácsköztársaságról, kétszer 1848—49-ről, egyszer egyszer a Rákóczi szabadságharcról, Szántó-Kovács Jánosról és Károlyi Mihályról.

A magyar politikai rendszer szervezeteiről, működéséről gyakorlatilag nem közöl információt a lap, az MSZMP neve mindössze kétszer, Kádár János neve egyszer szerepel. Ebből a szempontból a Pajtás lényegesen gyengébb, mint a Kisdobos.

A KISZ-t kétszer említik, mindkétszer mint nagyobb testvért, aki segít — úttörőházat építeni. A fenti szervezeteken kívül említették még az Állami Ifjúsági Bizottságot és az Országos Békétanácsot.

A nemzetközi élet politikai vonatkozásaival a lapszámok egyhatodában találkoztam, igaz, akkor többoldalas terjedelemben (mint említettem, a politikai szó lényegében csak itt szerepel). A legtöbb írás a genfi csúcstalálkozóról, annak előzményeiről szólt. A szerkesztőség kérdés-felelet formájában egyszerűen, érthetően tájékoztatta olvasóit a téma lényeges körülményeiről. A nemzetközi politikai élettel foglalkozó írások színhelyei: Latin-Amerika, Tibet, Afrika. Afrika szerepelt még további két alkalommal: a Live Aid és a magyar segélykoncert kapcsán. Ez utóbbiról megjelent írás bagatellizáló, humorizáló hangját egyedi volta ellenére jellemzőnek érzem. A komoly magyarázat bosszantóan leegyszerűsítő. „Afrikában valójában egy modern gépesített öntözéses mezőgazdasági kultúra kialakítására lenne szükség.” A részletezést azért tartottam szükségesnek, mert itt tetten érhető a tematikai túlzúsófoltságon, szétaprózottságon túli másik negatívum, mely stílárius jellegű. Úgy érzem, hogy a komoly témájú cikkek esetében a fiatalosság érdekében nem egyszerűen túl könnyed hangot használnak, és így esetleg fordított hatást érnek el. A határ meghúzása persze nem lehet egyértelmű.

A politikai értékek közül a már említett történelmieken kívül nagyon keveset említenek a lap hasábjain. A béke körülbelül minden harmadik lapban fordul elő, ezenkívül szerepel még a szabadság (kétszer) és egyszer a tolerancia.

Mindössze két írás foglalkozik olyan közösségekkel, közösségen belüli konfliktusokkal, melyek tagjai a lap olvasóival egykorúak (természetesen a teljesen egyforma és mechanikusan adagolt tábori tudósításoktól, vetélkedőktől eltekintve). Az egyik írásban a következő fogalmak szerepelnek: „vita” — pozitív konnotációval —, „nyilvános megvitatás”, „közösség” és a fent említett egyetlen „tolerancia”.

A másik történet az egyetlen, mely valós helyzetben, egy úttörőórsben játszódik! Ez

az írás az előbbinél szegényesebb ugyan, illetve több panelből építkezik (hulladékgyűjtés, társadalmi munka, tábor), de a konfliktushelyzettől és a megoldás módjától ez is hitelesebbnek hat.

A fenti két pozitív példa nagyon kevés. A Pajtásra összességében jellemző, hogy a politikát a gyermekek világától térben és elérhetőségben érezhetetlenül távolinak tűnneti fel, a gyerekek mindennapi életében jelentkező konfliktushelyzetek kezeléséhez nem sok támpontot nyújt, az pedig, hogy ez is a politika világához tartozik, közvetlenül nem derül ki.

A Világ Ifjúsága

a KISZ nemzetközi ifjúsági magazinja. Magyar politikai témát nem is találunk a lapban, legfeljebb valamely nemzetközi vonatkozású írás altémájaként. A politika a lapban egyébként is alárendelt szerepet játszik — az összterjedelem kb. 10 százalékát teszik ki politikai témájú cikkek. (A POP-rovat ennek épp a duplája.) Ha figyelembe vesszük a Pajtás esetében leírtakat és a lapolvasók életkor szerinti megoszlását, azt mondhatjuk, hogy a 11—14 éves korcsoport nagyon kevés politikai jellegű információt kap.

Nemzeti értékeket nem találtam a Világ Ifjúságában, történelmünk két számban kap helyet, mindkétszer 1945-ről írnak.

A politika területe a Pajtásénál közelebb kerül az olvasótáborhoz: a DIVSZ, a Nemzetközi Diákszövetség, a különböző diákszervezetek szerepe hazájuk politikai életében (legtöbbször: küzdelem a diktatúra ellen) — a szereplők életkorából következően valóban közeli pont. Ugyanakkor magyar vonatkozású példát nem találtam az ifjúság és a nagypolitika kapcsolatára, a fenti példák is a politikai élet szervezeti vonatkozásait érintik, ilyen értelemben a politika „távolisága” nem csökkent.

A vizsgált hat lapszám közül ötben kapott helyet a VIT. Három számban VIT-történelmet olvashattunk, nemzetközi politikatörténetbe ágyazva (ez szinte kizárólag a két nagyhatalom története volt). A moszkvai VIT-ről szóló tudósításokban találtuk a leg-

több explicit politikai értéket: antiimperialista szolidaritás, béke, leszerelés, biztonság.

A genfi csúcstalálkozó „beharangozó” cikkében részletesen írnak az USA politikai mechanizmusairól. Az amerikai fegyverkezésről négy számban is olvashatunk, egy négyoldalas cikk kizárólag ezzel a témával foglalkozik.

Az Ifjúsági Magazinban

szinte teljesen elveszti súlyát a nemzeti motívum, jelenlétét csak néhány szimbólum felbukkanása jelzi, illetve (a szórakozással összefonódva) a táncházmozgalomban és az „Itt élned, halnod kell”-ről szóló fotóriportban találkoztam a nemzeti értékekkel. A külpolitika is lényegesen kevésbé hangsúlyos, mint a Pajtásban, tematikailag is igen szűk: szovjet—amerikai viszony, afrikai éhínség.

Annál nagyobb teret kap a KISZ. A szervezetről igen sokrétű információ gyűjthető be az IM olvasása révén. Legtöbbször valamely magasabb szintű (KISZ KB) funkcionáriussal készült interjú, kisebb részt alapszervezeti eseményekről szóló beszámoló, alapszervezeti vezetőkkel készült interjú tudósít valamilyen szinten a KISZ-ről. A következő tematikus egységeket találtam:

- politikai nevelő funkció (négy cikkben),
- szervezeti kérdések (két cikkben),
- a tagság részvételének problémái (három cikkben),
- a fiatalság érdekképviselője (öt cikkben; ösztöndíj, diáksparlament, lakás, pályakezdetés),
- a KISZ szerepe a politikai struktúrában (két cikkben; a párthoz fűződő viszony),
- építőtáborok,
- gazdasági „megújulás” (három cikkben),
- szórakozás, „bulik” (öt cikkben).

A fenti tematikus listát áttekintve igazat kell adnunk annak a KISZ-vezetőnek, aki a tagságot azért korholja, mert az elsősorban szórakozást lát a KISZ-ben (az építőtábori témájú cikkek nagy részét is ide sorolhatjuk). (A KISZ-munka gazdaggá tételén diákhangversenyek, diákshow-k rendezését

érti az interjúalany.) Ugyanakkor hangsúlyosnak mondható az érdekvédelmi funkciók sikeres példákkal alátámasztott említése. Különösen áll ez az ösztöndíj-rendelkezésre, mellyel kapcsolatban az iskolai KISZ-szervezet lehetőségeit is ismertetik a lapban. Ugyancsak kedvezőnek mondható az új gazdasági megoldások egyértelmű pozitív konnotációjú bemutatása. Viszonylag kevés (illetve főleg terjedelmileg kisebb) a helyi problémák bemutatása.

A különböző megnyilatkozásokból — az ideológiailag tételezett és le is írt egységgel szemben — egy sokarcú, határait nem ismerő KISZ képe bontakozik ki, reálisan feltárt gondokkal: a tagság formális jelenlétével, az Ifjú Gárda népszerűtlenségének tényével, társadalmi beilleszkedési zavarokkal stb. Az ilyen cikkekkel szépen megférnek a lap hasábjain a mindezen nehézségekről tudomást nem vevő hangok.

Explicit politikai értékek közlésével viszonylag ritkán találkoztam. Legtöbbször a béke, a szocializmus, a demokrácia, a szolidaritás szerepelt értéként.

Adalék a szórakozásnak és a politikának az összes lapot jellemző egybemosódásához, hogy viszonylag szépszájú politikai érték-közlést találunk egy Schusztér Lóránt-interjúban, így: tolerancia, népek testvérisége. (Schusztér jelenléte amúgy is hangsúlyos: három számban is szerepel, és egy KISZ-funkcionárius „Lórinak” szólítja a P. Mobil vezetőjét.)

Az IM a politika problémavilágában az olvasók világához közel áll, de erősen szervezet- és intézménycentrikus. Spontán közéleti aktusokról egyáltalán nem számol be a lap, ugyanakkor a KISZ-en kívül más társadalmi, politikai szervezetekről is alig tesz említést (az MSZMP-ről három cikkben, kétszer az iskolai szakszervezetekről). A társadalom politikai szervezetéről így féloldalas képet tár fel.

A Magyar Ifjúság

minden eddigi lapnál többoldalúbban foglalkozik a politikával, rendszeres bel- és külpolitikai rovata van, ezenkívül az „Aktuális” és a „Gazdaság, érdek, politika” című állandó rovatai is politikai jellegűek.

Az aktuális rovatban kapnak helyet a protokolláris képek, ünnepi megemlékezések és a folyamatos tájékoztatás a KISZ „felső szintű” életének főbb eseményeiről.

A belpolitikai rovat a politikának az eddigőtől eltérő jelentést ad. A mindennapi élet jelenségei jelennek meg itt: hiánycikkek, hátrányos helyzetűek problémái, a jogalkotás kritikája stb., azonban a cikkek megelégszenek egy-egy helyzet leírásával, a rovatcímen kívül nemigen derül ki, hogy mi is itt a politikum. A konfliktushelyzetek politikai megoldását nem kínálják (néhány kivételtől — pl. a valutarendeletről — eltekintve). A belpolitikai rovatról elmondható, hogy általában gazdasági jelenségeket „tematizál” politikai-ként, míg a „Gazdaság, érdek, politika” című rovatban is gazdasági jelenségek kerülnek bemutatásra.

Így kimarad a „nagypolitika” és a mindennapi élet politikuma közötti összefüggés bemutatása. Míg a „nagypolitika” a protokollra korlátozódik, a mindennapokban pedig szinte minden politikaként (is) értelmeződik (ami a bevezetőben említettek alapján megfelel jelen valóságunknak), a két szféra között nem látok kapcsolatot.

A társadalom politikai szerkezetében, az intézmények szerepében semmilyen összefüggést nem mutat be a lap, annak ellenére, hogy valamennyi fontosabb politikai szervezetünk és intézményünk szerepel a cikkeken. Az alsó szintű érdekközösséggé szerveződés, ha felmerül is, azonnal kudarcra ítélik, nem találja meg kifejeződésének módját, nem kapcsolódik semmilyen felsőbb szinthez, így megmarad elszigetelt kísérletnek. A KISZ „arcai” közül a „szervezeti” kap legnagyobb hangsúlyt; magas a „közösségi” jellegű hírek száma is (ezek döntő többségükben építőtábor jelentenek), miközben az érdekképviseleti funkció szinte teljesen kimarad a Magyar Ifjúságból.

A külpolitikai rovat sokrétűen tájékoztat a világ dolgairól, dominánsan a világ kettéosztottságát tükrözi, de a harmadik világ kérdéseit is többször felveti főleg az éhínség (segélyek), ezenkívül az aktuális személyi változások kapcsán.

A tematikai bővülés miatt nemzeti-történeti értékeink súlya az előbbi lapokhoz képest kisebb a Magyar Ifjúságban. A leg-

hangsúlyosabb az 1945-ös év, de a Tanácsköztársaságról, a két háború közötti időről és 1848-ról is többször szó esik. Régebbi történelmünk, úgy tűnik, kívülrekedt a lap szerkesztőinek érdeklődésén. A nemzeti értékek közvetítése teljesen függetlenedik a szimbólumoktól, és a népművészetben, a nemzetiségi kérdésben kap formát (a „haza” szó például egyáltalán nem fordul elő).

A Stafétának

mindössze három száma állt a vizsgálat megindításakor rendelkezésemre, így az e lapra vonatkozó megállapítások érvényessége az előzőeknél is kevésbé általános.

A lap egyes számait tematikus csomópontok köré szervezi. Ilyen csomópont volt az első számban az állami gondozottak problémája. Bemutat sikeres „kilépéseket”, de spontán közösségi szerveződések nem. Szerepel a társadalom (SOS gyermekfalu), az egyének (örökbefogadás) és az intézmények (HNF, KISZ, fővárosi tanács) segítségével is.

A második szám a különböző divatjelenségek témája köré szerveződött. Közöttük voltak „közéleti” divatok is — mint a skinheadekről írt cikk esetében. A szerkesztői jegyzet ezt nyugati divatbeszivárgásnak tartja (később ezt alátámasztandó találkoznak is nyugati hivatkozásokkal), de elismeri a „hazai táptalaj” meglétét. Egyértelműen „antiértékként” kerül bemutatásra az agresszió, a fajgyűlölet, a faszizmus. Az egyetlen külpolitikai téma a Greenpeace-szel foglalkozik.

A harmadik szám tematikus csomópontja az ifjúsági lapoknál már megszokott irányba mutat változást: a szex, a szerelem az IM-ben és a Magyar Ifjúságban is központi helyet foglal el. Ugyanakkor ebben a számban olvashatunk öntevékeny diákkörökről is, azok lehetőségeiről, a KISZ szerepéről az iskola vezetésében. Részletes írás foglalkozik a KISZ-nek a politikai struktúrában belül elfoglalt helyével, mozgásterével. Ezek azok a politikai közvetítő csatornák, melyek a korábban vizsgált lapoknál hiányoztak. Példákat olvashatunk spontánul szerveződő KISZ-alapszervezetekről is, vagyis a spon-

tán közösségszerveződés politikai kifejeződés-keresésének egy módjáról.

Részletesebb vizsgálat híján többet és általánosabb érvényűt a Stafétáról nem mondhatok: de kezdetei alapján észrevehetően különbözik a többi ifjúsági laptól, politikaképe a Magyar Ifjúságéhoz hasonló, de annál aktívabb részvételt, részvételi lehetőséget mutat.

A politika „csomagolása”

Talán a fenti áttekintésből is nyilvánvaló, hogy a politika, mely „komoly” dolog, az ifjúsági lapokban nyelviileg könnyített formában kerül bemutatásra. Pedig a nyilvános kommunikáció — ahogy Denis McQuail mondja — egyidejűleg „ideális és materiális jellegű, s az előbbi vonatkozásban mentesítendő a piaci erők befolyásától”. Hogy a komolyság és a piactól való távoltartás követelményei ellenére a formai könnyedség jellemzi az elemzett írásokat, arra a következő magyarázatok kínálnak.

A politikai értékek piaca elvben olyan piac, mely nem az erőforrás-korlátos rendszer szabályai szerint működik. A politikai érték azonban nem igazi áru, hiszen a piacon deklaráltan egy eladó van jelen, különféle, nem helyettesíthető árucikkkel. Azonban ezt a „kvázi árut” is el kell adni, el kell fogadtatni, ha másért nem, azért,

hogy a deklaráció társadalmi valósággá váljon, illetve a piac pusztta fennmaradása érdekében, ami az apolitikussá válás tömeges méretűvé növekedésének elkerülését jelenti.

A folyamatban a sajtó termelőként van jelen, akinek a termék eladhatóságának igazolása nem egyszerűen piaci értelemben, hanem a jogosítványokat és erőforrásokat allokáló központ jóindulatának megnyerése érdekében is fontos. Ez magyarázza a politika érezhetően idegen jelenlétét a komolyan tált tartalmak (nagypolitika, protokoll, külpolitika, nemzeti értékek, történelem), és a megformálás könnyedségét az ezen kívüli, a hétköznaphoz közelebbi politikai tartalmak esetében. Mivel az eladás, eladhatóság feltételei a piacon már kialakultak, ez a „kvázi áruk” eladásának is kijelöli a módját. Ez eredményezi a fogyasztási értékekkel való összekapcsolódást (tipikus példái ennek az építőtábori cikkek), a sztárokkal történő reklámozást (Schusztter „Lóri”, Live Aid, SOS gyermekfalu), illetve azt, hogy a nagypolitika esetében a tartalmak „látványos” és drámai aspektusait emelik ki, azokon keresztül kerül megformálásra az aktuális információ. Vagyis a politikai tartalmakat hozzáigazítják a közönség igényeiről alkotott általános képhez, mely feltevésnek alapja az, hogy a lapolvasás szabadidős tevékenység, és mint ilyennek a korlátozott időalap felosztásában más, tipikusan szórakoztató tartalmakkal kell versenyeznie.

Szilágyi Erzsébet

A családból az életbe?

A gyermek tájékozódása a világban a harmadik és a hetedik életév között alakul ki, ekkor kezdődik meg a szemléletes gondolkodás, egy gyermekközpontú világnézet, világméret kialakulása. Nagyon hosszú fejlődésen megy át a gyermek ezen évek alatt, és a hetedik évre válik éretté a helyzetmegértésre, a feladatteljesítésre, és alakul ki a feladattudata is. A tizedik év körül nagy változás következik be a gyermek életében, míg a másik ember szempontjainak a figyelembevételre, a több szempont összeegyeztetésére való képesség, a helyzet összetevőinek az elemzése a tizennegyedik-tizenötödik életévre teljesedik ki. A gyermek jogilag is felnőtté a tizennyolcadik évétől válik, bár a társadalom még sokáig nem adja meg neki azokat a lehetőségeket, melyek egy érett, gondolkodni, analizálni, sikert és kudarcot vállalni képes és tudó felnőttet megilletnének. A mindennapi élet azt mutatja, hogy különösen bizonyos pályákon, társadalmi beosztásban, vagy az életsztenderdek elérésében a felnőttek nagyobb szabadsága a nagy átlag számára csak negyvenéves kora körül adatik meg. A gyermekek és a fiatalok szocializálódásában a család, a gondozó, oktató és nevelő intézmények mellett a különböző tömegkommunikációs eszközök is az infantilizálódást erősítik.

Egy olyan modellt próbálok a következőkben elemezni, amelyben a növekvő és felnőtté váló gyermek, illetve a korosztálya érettségének megfelelő (vagy legalábbis szándékaiban azt figyelembe vevő) sajtó megfelelő lapjaival kapcsolatba kerül. Előbb a szülei, nagyszülei olvasnak fel neki, majd az iskola kisdobos és úttörő tömegszervezete — gyakran kötelezően — megveteti és elolvastatja vele a neki szóló tömegszervezeti lapokat. Végül, amikor a kényszerek már nem olyan erősek, eljön az az idő, melyben (bízunk benne, hogy igazán) sajtófogyasztóvá válik.

Mivel a gyermekeket és a fiatalokat meg-

célzó lapok jelentős hányadát az Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat jelenteti meg, elemzésünkbe e kiadó 1985-ben megjelent 16 lapjának 120 példányát vonjuk be. A lapokat osztályozva a következő életkori csoportoknak szóló sajtótermékek jelennek meg az ILKV-nél:

1. kisgyermekeknek szól, 3 éves kortól 7 éves korig a *Dörmögő Dömötör*;
2. általános iskolás gyerekeknek szól, 7 éves kortól 15 éves korig a *Kisdobos*, a *Pajtás*, az *Iránytű*; míg a korosztállyal foglalkozó felnőtteknek az *Úttörővezető* és az *Ifi*;
3. az ifjúságnak szól, 15 éves kortól felfelé a *Delta*, az *Ezermester SK*, a *Füles*, az *Ifjúsági Magazin*, az *Ifjúsági Szemle*, a *Magyar Ifjúság*, az *Ötlet*, a *Staféta*, az *Útitárs* és a *Világ Ifjúsága*.

A továbbiakban azokat a benyomásaimat sorolom fel, melyeket a tizenhat lap mintegy kétezer cikkének elolvasása nyomán szereztem.

Az „anyupuha” világ

A kisgyermekeknek szóló *Dörmögő Dömötör* elsősorban az 5–6 éveseknek szól. A lapban megjelenő versek, mesék, novellák olyan magatartásformáló értékeket közvetítenek, melyek a korosztály mintakövető magatartását alakítják.

Az 1985-ös példányok átolvasása után egy szembetűnő értékzavar volt a legbátrabb. Egy, a „Kettőnk titka” címmel megjelenő novellafűzer azt elemzi kedves, ironikus hangnemben, hogyan ismerkedik a világgal a gyermek a csecsemőkortól az óvodáskorig, hogyan tanulja meg befogadni és elfogadni a világot. Ez a novellafűzer számomra a rejtett üzenetsora miatt válik veszélyessé. A novellák végig azt sugallják, hogy a kisgyermeket csak az anyja értheti meg, az apa a gyermeknevelés világában bizonytalan és

kiegyensúlyozatlan (elveszíti a babakelengyét, esti énekével nem elaltatja, hanem felébreszti a kisbabát — legfeljebb önmagát ringatja álomba). Ezért a gyermek csak az „anyupuha” világot szereti, ott érzi jól magát, az adja neki a biztonságot — sugallják a novellák a lapban. Pedig a gyermekneveléshez mindkét szülő hozzátartozik, és éppúgy természetes az „anyupuha”, mint az „apukemény” világ, hisz ezeken keresztül tanulja meg a gyermek a világ sokféleségét.

Sokkal szimpatikusabbnak tűnik az a novellafűzér, melynek szerzője a toleranciát, az egymás szempontjainak a figyelembevételét hangsúlyozta. A novellák főhőse, Sétikáló, a világban nyitott szemmel járó, a jelenségeket megismerni akaró gyermek pozitív példáját nyújtja, ami inkább hangsúlyozandó érték, mint az „apakemény” világot elutasító gyermek esete.

A pozitív példák ideje

Az általános iskolásoknak egy-egy erősen ideológiai beállítottságú lap szól. Az alsó tagozatosoknak szóló *Kisdobos* bizonyos kontinuitást vállal fel, és a Dörmögőhöz hasonlóan folytatja a korosztály mese, vers, mondóka stb. iránti igényének színvonalas kielégítését. A hangsúly azonban a mozgalmi életre tevődik át, és emiatt a lap sokszor kissé rideg, merev. Míg a Dörmögő egyénközpontú volt, addig a *Kisdobos* ideológiai, mozgalmi központúvá válik, úgy, hogy a mozgalomban elveszik az egyén. A család még mindig nagyon fontos az egyes cikkekben, az egyén, a gyermek még mindig a család részeként jelenik meg. De a nemi szerepekre való felkészítésben túl erős a tradíciók hangsúlyozása. Így a lányok a konyhai munkához, a befőzéshez kapnak ötletet, míg a fiúk az ólak vagy a ládák stb. készítéséhez. (Szerintem a lányokat éppúgy meg kellene tanítani ólat, ládát építeni, mint ahogy a fiúkat befőtten eltenni.)

A *Pajtás*, mely a felső tagozatosoknak szól, már kiszakítja a gyermeket a családi közösségből, és egy olyan felnőttek között, komolykodó hangnemben beszél olvasóihoz, mely nélkülöz szinte minden személyes kapcsolatteremtést. Ha a gyermekben a Dörmögő és a *Kisdobos* kialakított valamifajta saj-

tófogyasztási igényt, akkor érzésem szerint a *Pajtás* ezt kiöli belőle. A megjelenő cikkek túlhangsúlyozzák a felnőtt elvárásoknak való megfelelést, és a már-már stréberségnek ható magatartásformát. A pozitív példákból életidegenség árad. Nagyon sok az előítélet a lapban. A legnegatívabb példaként könyveltem el azt, ahogyan az 1985/12. számban a városi és a falusi gyereket szembeállította a cikk szerzője. A napozás közben unatkozó belvárosi kisfiú ellentétéként ír a reggeltől estig robotoló falusi Balogh Zitáról, ezzel a tanulsággal zárva cikkét: „... igenis, nagyon fontosak nekünk a Balogh Ziták. Azok, akik nem tesznek egyebet, mint csinálják a dolgukat, még akkor is, ha szívük szerint nem ez a választásuk.” Mintha bizony a belvárosi unatkozó fiúval szemben nem léteznének falusi unatkozó fiúk, ahogy léteznek belvárosi, dolgukat tevő és hasznos fiúcskák, a falusi Balogh Zita belvárosi megfelelői is. Falun sem mindenki dolgozik, s a belvárosban sem mindenki henyél. De sorban lehetne elemezni a bántó előítéleteket a „Kedves ismerős” rovatban szereplő „fontos” emberek leírása során is. Itt már megkezdődik és végig megtalálható a többi lapban is, hogy az ember célja a „sikerkemény” világba való bejutás, és a cél szentesíti az eszközt.

A vezetőképzés egyik első fecskéje az *Iránytű* című lap, mely a gyermek tiszttségviselőknak szól. Ismét felnőtteknek szól a hangneme, és olyan módon kényszeríti a tizenévesekre egy vezető szerepet, egy mozgalmi életben való szerepjátszást, mely idegen ettől a korosztálytól, de visszautasítani még nem meri (majd KISZ-korban megteszi!).

Ugyanez jellemző az *IFI* című lapra is, amely az alsó és felső tagozatosokkal foglalkozó fiataloknak szól. Bár itt igen pozitívnak ítéhető meg az a szándék, ahogy a fiatalokat az általános iskolákban készülő lapok indítására biztatják. Ha ezek a lapok nem gyermekidegen hangvételt alakítanak ki, akkor nagyon hasznosak lehetnek.

Az *Úttörővezető* felnőtteknek szóló lap. Az úttörővezetők között bizonyos eltérések vannak a mozgalom megítélésében. Szerencsére azok is megszólalnak a lapban, akik az iskolán belüli több úttörőcsapat működését javasolják, és a gyermekközpontú úttörő-

mozgalomért szállnak síkra. Vannak olyan úttörővezetők is, akik nem egyengyerekeket akarnak nevelni, hanem aktív, önálló személyiségeket, akik tudnak és mernek önállóan gondolkodni és cselekedni. (Úgy tűnik, ezt a módszertani lapot a Pajtás szerkesztői nem olvassák.)

A „sikerkemény” világ

Az ifjúságnak szóló lapokat két csoportra oszthatjuk:

1. általános érdeklődést kielégítő lapok: *Ifjúsági Magazin, Magyar Ifjúság, Staféta, Világ Ifjúsága*
2. speciális igényeket kielégítő lapok: *Delta, Ezeremester SK, Fűles, Ifjúsági Szemle, Ötlet, Útitárs.*

Az ifjúságnak szóló lapok általában a magasabb kvalifikáció felé törekvőknek, vagy azzal rendelkezőknek szólnak. Nagy benűnk a szórakoztatás világát bemutató cikkek aránya: az ideálok, a követendő példák a pop, a rock világából kerülnek ki, és a siker mindent igazol. Az általános igényeket kielégítő lapok között abban mutatkozik eltérés, hogy a szórakoztatás világából *kiket* ítélnék népszerűsítésre érdemesnek.

Az *Ifjúsági Magazinban* a hangsúly egyértelműen a sikerre, a kiugrásra helyeződik, akár a szórakoztatásból, akár más területről választ riportalanyt.

A *Magyar Ifjúság* a szórakoztatás világa mellett szól a társadalmi-gazdasági élet egyéb területeiről, sőt a külvilág eseményeiről is. A cikkekben a témák, a problémák szélesebben kerülnek bemutatásra, elemzésre. Olyan cikket is találtam, melyben a közép-kelet-európai meghatározottságban való gondolkodás jelent meg.

„Politikai értelemben azonban bőven kijutott nekünk a földrengésekből, hiszen ha végigtekintünk, rájövünk arra, hogy a Duna az egyik legfontosabb szeglete a világnak, a népek országútja, kulturák metszéspontja, nagyhatalmi érdekek ütközőzónája.” (1985/4. sz.)

Ebben a lapban még a szórakoztatóiparból, a sportból is más egyéniségek kerülnek bemutatásra. Vagyis nemcsak a pénz és a siker hangsúlyozódik, hanem a belső harmóniára és a minőségre való törekvés is. A magyar

társadalom ellentmondásairól is olvashatunk a cikkekben, így az elmagányosodó öregekről, a széthulló családokról, a magyar ipar skizofréniájáról stb.

A *Stafétában* a modern ifjúsági szubkultúra bemutatására helyeződik a hangsúly. Fiatal írók, költők kapnak publikálási lehetőségeket a lapban, írnak benne a Tanulmány Színházról.

A *Világ Ifjúsága* még mindig nem mentes az agyonideologizálástól, bár egy differenciáltabb ifjúságkép jelenik meg benne, mint évtizedekkel ezelőtt.

Az ifjúságkép egyébként valamennyi ifjúsági lapban ritkán tér el attól a sematikus ábrától, hogy „minden a legnagyobb rendben” van. Szerencsére néha azt is hangsúlyozza, hogy a csillogás vagy a látszólagos kiegyensúlyozottság mögött mi húzódik meg, hogyan kell sikert elérni és kudarcot elviselni.

A speciális érdeklődést kielégítő lapok a kultúra legkülönbözőbb területei iránt érdeklődők számára szólnak. A változások felismerésére, a gyors helyzetfelismerésre és helyzetváltoztatásra sarkallják az ifjú (és a már nem egészen ifjú) olvasókat. Ezekben a lapokban a mobilitás, a tenniakarás, az egész közösségben, társadalomban való gondolkodás hangsúlyozódik. A tájékozottság, az aktivitás mint magatartásalakító és -meghatározó érték jelenik meg, a legfontosabbnak az ismeretek állandó megújulására, felfrissítésére való törekvést tartva.

A mindennapokhoz segítséget nyújtó Ezeremester SK rejtetten, de egy igen szomorú tényt jelez. Országunkban a legtöbben a lakás- és a nyaralóépítéssel foglalkoznak. A lakás, a nyaraló mint alapvető életcél, szinte életünk végéig elkísér szinte valamennyiünket (élvezete más sokkal rövidebb ideig tart). Ennél a lapnál ugyancsak bántónak találtam azt a merev férfi-nő magatartásforma megközelítést, ahol a nők feladata a gyerekek beédesgetése a háztartási munkába, míg a férfiak teremtenek, alkotnak, felépítik, kifestik a lakást, a nyaralót.

Az *Ötlet* olyan gazdaságpolitikai lap, melyben a mai magyar gazdasági élet összes betegsége és a továbblépést akadályozó szervezeti és szerkezeti eleme egyaránt megtalálható. Emellett még arra is hangsúlyt helyez

a lap, hogy azokról az új kezdeményezésekről is számot adjon, amelyek mintául szolgálhatnak a megoldhatatlannak tűnő helyzetek felszámolásához. Erényének tartom, hogy nem a meditálás, a filozofálgatás, hanem a racionalitás, a praktikum oldaláról tárja fel a problémákat. Tulajdonképpen a menedzser típusú fiatal értelmiség racionalizáló, cselekvő, eredményességre törekvő gondolkodásmódja és magatartásformája népszerűsödik a lapban. Az értékek rangsorában a hozzáértés és a tehetség áll az első helyen. Bár a lap a fiatal felnőtteknek szól, én mégis a 14–20 év közöttiek számára tenném kötelezővé az olvasását, illetve hozzájuk igyekeznék eljuttatni (mert semmi jó nem származik abból, ha valami kötelező), hogy mire fiatal felnőttek lesznek, öntudattal alakítsák saját maguk és kisebb-nagyobb közösségeik sorsát.

Fehér foltok

Az ifjúsági lapkiadó termékeit áttekintve a leginkább az tűnik ki, milyen egyenetlen az egyes korcsoportok életkori sajátosságait, ismereteit, műveltséganyagát stb. figyelembe vevő lapokkal való ellátottság. Sem a 15 év alatti, sem a 15 év fölötti csoportok nem találhatják meg az őket érintő, érdeklő témák jelentős részét a nekik készülő lapokban.

Az első legfájóbb hiány: a falusi, a vidéki gyerekek, fiatalok számára készülő lapok. A falun élő hároméves számára érdektelen a Dörmögő egy sor cikke, mivel neki nem a nyuszi, a boci megismerésének lehetősége hiányzik, hanem a városi gyermekek életében természetes játszótérek, korcsolyapályák, bábszínházak stb. Ugyanígy az alsó és a felső tagozatos általános iskolások is eltérő ismerettel, kultúrával rendelkeznek, mind játékban, mind egyéb területen, és egy nekik szóló lapnak más típusú ismereteket, infor-

mációkat is kellene közvetíteni, mint akár a Kisdobos vagy a Pajtás cikkei.

Ugyanilyen fájó hiánynak érzem, hogy nem léteznek az ifjúsági szubkultúra minden területével színvonalasan foglalkozó lapok. Mint már említettük, az ifjúsági lapok erősen a közepes vagy magasabb kvalifikációval rendelkezők számára közérthető, az őket foglalkoztató problémákról szólnak. Ha abból indulunk ki, hogy milyen jelentős az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők, illetve a csak alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya, akkor azonnal szembe-tűnő: miért nincs nekik szóló lap? Miért marad ki a magyar társadalom egy jelentős hányada abból, hogy neki szóló lapot is készítsenek? Erre annál is inkább szükség lenne, mert ember legyen a talpán, aki általános iskolai végzettséggel megérti a mai sajtóban leggyakrabban előforduló kifejezéseket, fogalmakat (pl. kihívás, innováció stb.).

Az átolvasott lapok nagyon tradicionális, már-már konzervatív férfi- és nőképe azt mutatja, hogy a serdülőkorúak számára külön a fiúknak és külön a lányoknak szóló lapot is kellene indítani. Az önmagukkal mit kezdeni nem tudó, zavarodott kamaszok igényelnék ezt, hisz a szociológia, szociálpszichológia, pszichológia sokban képes lenne számukra kielégítőbb segítséget nyújtani, mint ami a különböző ifjúsági lapok nemegyszer szörnyű pszichológiai rovataiban megtalálható.

Gyermekeink rádión, televízióon nőnek fel, a tíz éven felüliek a leginkább moziba járók, ám a gyermekek és a fiatalok által használt tömegkommunikációs eszközök sokszor még felületesen sem kerülnek bemutatásra. Szükség lenne egy olyan lapra is, mely a rádióval, a televízióval, a filmmel, a videóval stb. a kisgyerekek, a nagyobb gyerek és a fiatal érdeklődését, műveltségét, ismereteit figyelembe véve, behatóan foglalkozna.

ABSTRACT: The above studies analyze youth papers in Hungary, principally from the aspects of their roles in the socialization of new generations.

Barcy Magdolna—Hoffmann Márta

Boldog tévévilág

A Bayerischer Rundfunk által szervezett nemzetközi kutatássorozat — a Prix Jeunesse — keretében folytatódott a család televíziós ábrázolásának vizsgálata. Ezúttal Magyarországon kívül Dánia és Nagy-Britannia vett részt a felmérésben.

Amikor e nemzetközi vizsgálat résztvevői eldöntötték, hogy a *Család és televízió* című kutatássorozat következő témája¹ a valóság s annak televíziós ábrázolása közti különbség lesz, s a legkisebb gondot meglepő módon azoknak a társadalmi problémáknak a kiválasztása okozta, amelyek segítségével mindhárom országban megragadható a család helyzete. Holott az érintett országokban mások a családi tradíciók, más az életmód, mások a gazdasági és kulturális feltételek. Mégis úgy tűnt, közös gondjaink vannak. Mindhárom társadalomban rohamosan nő a felbomlott családok, a két szülő nélkül felnövő gyerekek és a magányos emberek száma, öregszik a népesség, csökken a gyerekszám, a nők munkavállalása miatt átalakul a családi élet.

Ezek az általános családi problémák azonban csak a konkrét társadalmi közeg ismeretében érthetők meg, ábrázolhatók és orvosolhatók. Ezért, amikor azt vizsgáljuk, hogyan tükrözi a Magyar Televízió a családdal összefüggő jelenségeket, akkor kiindulási pontunk csakis a magyar családok valóságos helyzete lehetett. Így mindenekelőtt azt szerettük volna megtudni az emberektől, hogy szerintük melyek a mai magyar társadalom legaktuálisabb gondjai és hogy hogyan gondolkoznak a megváltozott családról, a családi élet személyes és intézményes feltételeiről.

A kérdőíves vizsgálat mintáját hat jellegzetesnek ítélt családtípus alkotta:

- kétgenerációs, nukleáris család, egy-két gyerekkel

- kétgenerációs, nukleáris család legalább három gyerekkel
- három- vagy többgenerációs család, egy-három gyerekkel
- csonka család, egyedülálló nő egy-három gyerekkel
- szüleikkel együtt élő, nem házas fiatalok
- idős, gyereküktől már külön élő házaspárok vagy özvegyek.

Mindegyik alcsoportot úgy állítottuk össze, hogy ugyanannyi nő legyen benne, mint férfi (kivéve a csonka családokat); fele községi, fele budapesti, fele legalább érettségizett, fele ennél kevesebb iskolát végzett legyen. Így mintánk összetétele jelentősen eltér az országos átlagtól. Ennek ellenére azt tapasztaltuk, hogy tömegkommunikációs eszközhasználati szokásaik nagymértékben hasonlóak a reprezentatív mintákon mértetekhez.

Válságban a család?

Amikor a válások számának emelkedéséről, az újrահázasodási és gyerekvállalási kedv csökkenéséről, a társadalom elöregedéséről és a nehezedő életfeltételekről szóló statisztikákat olvassuk, hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy válságban van a család. Ám ha csupán az irodalmi példákra gondolunk, mint Flaubert, Csehov vagy Strindberg művei, láthatjuk, hogy e válság nem újkeletű. Valószínűleg inkább arról van szó, hogy a család létfeltételeinek változásával áttolód-

tak a hangsúlyok: a család mindig is konfliktusok terepe volt, csak ezek konkrét tartalma változik meg időről időre.

Az általunk megkérdezett emberek zöme mégis úgy gondolkozik, hogy a családok 1945 előtt tartósabb és jobb közösségek voltak, mint ma. Csupán 15 százalék tartja a mai családokat boldogabbnak. Leginkább azért ítélik a múltbeli családi életet jobbnak, mint a mait, mert úgy vélik, hogy a háború előtt nem volt kereső állásuk a nőknek (illetve csak jóval kevesebbnek), így volt idejük és energiájuk a gyerekeikre, a szüleikre, és arra, hogy összefogják a családot. A második leggyakoribb érv az életmód változása volt, hogy ma az emberek rohannak, hajszában élnek, nincs idejük egymásra. Sokan a tradíciók megváltozásával magyarázzák, miért tűnnek a régi családok meghittebb, tartósabb közösségeknek. Ők úgy gondolkoznak, hogy azelőtt az emberek nemcsak jobban összetartottak, de jobban egymásra is voltak utalva. Azóta más értékek, erkölcsök szerint élnek az emberek, nagyobb a szabadság (ez tükröződik a válásokban, a szülők iránti tiszteletlenségben), kisebb a vallás és a szeretet súlya.

Azért azt is sokan látják — pontosan a minta fele —, hogy régen sem volt mindenben ideális a családok élete. Az összetartásnak súlyos anyagi indokai voltak, a nők is anyagilag kiszolgáltatottabb helyzetben éltek, s ha akartak, se tudtak volna önálló foglalkozást választani. Sok mindent eltakartak a tradíciók, az emberek többet adtak a látszatra, mint ma.

Valószínűleg nehéz objektíven megítélni a kérdést, sok a nosztalgia azokban a válaszokban, amelyek szebbnek láttatják a múltat, mint a jelent. Szinte természetes, hogy a fiataloknak több a fenntartásuk a régi családi élettel kapcsolatban, mint az időseknek. Így a huszonéveseknek csak a fele, a hetvenéveseknek viszont már 80 százaléká tartja sokkal jobbnak a háború előtti családi életet. Az idősebbek és a tradicionális családban élők az érzelmi tényezőt hangsúlyozzák: szerintük manapság csökken az egymásrautaltság, de az összetartás is. Figyelemre

méltó, hogy mind a sokgyerekesek, mind a csonka családok egyaránt abban látják a családi élet romlásának okát, hogy a nők nem tudnak otthon maradni.

A mai magyar családok legsúlyosabb problémái

sok a csonka család	2,73*
rossz a lakáshelyzet	2,71
sok a válás	2,66
rossz az anyagi helyzet	2,51
nem elég jó a szülő—gyerek kapcsolat	2,38
sok a magányos, család nélküli nő	2,25
nagy a nyugdíjasok, öregek aránya	2,12
kevés gyerek születik	2,02
a nők kereső munkát vállalnak	2,02
sok a magányos, család nélküli férfi	1,93
a nőknek rosszabb előmeneteli lehetőségeik vannak, mint a férfiaknak	1,83

A táblázatban szereplő, családdal összefüggő problémalistát mi állítottuk össze, a számértékek viszont azt mutatják, hogy ezek mindegyike valóban égető gondként él az emberek fejében.

Faktoranalízis segítségével vizsgáltuk ezeknek a társadalmi jelenségeknek az összefüggéseit. Azt találtuk, hogy a legsúlyosabb két faktor a családnélküliek (a magányos férfiak és nők), illetve a családvesztettek (az elváltak és a csonka családok) helyzetével foglalkozik. Tehát mindkettő a család hiányára vonatkozik. Ez az adat közvetve erősíti meg azt a tapasztalatunkat, hogy a családi élettel összefüggő nehézségek nem kérdőjelezik meg magának a családnak az értékét. Az előző vizsgálatban² elemzett televízióműsorok is hasonló üzenetet hordoztak: akiknek nincs családjuk, az az egyik legközelebb vágyuk, hogy családi kötelek között élhessenek.

A faktoranalízisben csak a harmadik helyen szerepelnek a családalapításhoz — normális körülmények között — szükséges feltételek: a lakás és a megfelelő anyagiak. A következő csoport azokat a kérdéseket

* Súlyozott átlagok, terjedelmük 1—3.

gyűjti össze, amelyeknek megoldását az emberek elsősorban a szociálpolitikától várhatják: a gyermekvállalási kedv serkentését, az öregekről való gondoskodást, valamint a dolgozó nők előmeneteli lehetőségeinek javítását. Csak a legutolsó faktorban szerepelnek a klasszikusan családi problémaként számon tartott jelenségek: a szülő—gyerek kapcsolat megromlása és a nők munkavállalása, mely utóbbi sok családi gond forrása.

A fenti problémák megítélésében csak részben kap szerepet az emberek réteghelyzete. Ahol a különböző nemű, korú, családi helyzetű emberek hasonlóképpen látják ezeket a dolgokat, ott feltehetőleg olyan össz-társadalmi problémákkal állunk szemben, melyek túlnőnek az egyes emberek hatáskörén. Ilyen probléma az, hogy ma Magyarországon nagyon sok a csonka család, az, hogy kevés gyerek születik, vagy az, hogy a nők kényszerű munkavállalása és előmeneteli lehetőségei kihatnak a családi életre. A mai magyar társadalom egyik sajátossága érhető tetten abban az adatunkban, hogy a lakás csak a nyugdíjasoknak és a gyermeküket egyedül nevelő nőknek nem jelent gondot. A nyugdíjasoknak ugyanis erre az életkorra feltehetőleg sikerült már otthont teremteniük, az elvált nőknek pedig pont a gyerek jogán ítélte oda a bíróság a lakást. Hasonlóképpen az anyagi körülmények két speciális csoport számára válnak sarkalatos kérdéssé: a sokgyerekesek számára, akik objektíve a legrosszabb helyzetben vannak, és az egy-két gyerekes nukleáris családok számára. Ennek oka valószínűleg az, hogy az ő anyagi feltörekvésüket nem hátráltatják mindazok az érzelmi problémák (mint például a magányos nyugdíjasokét és az elváltakét) és egzisztenciális gondok (mint például a család-alapítás előtt álló fiatalokét, illetve a sokszor kényszerűségből is együttlakó, tradicionális családi formációban élőkét), amelyek az összes többi családtípusban jelentkeznek.

Az előre megadott lehetőségeken kívül az emberek még a következő problémákat jelölték meg: az időhiányt és az ennek eredményeképpen formálissá váló emberi kapcsolatokat, a megélhetésért folytatott hajszát és a túlmunkát, a pénz hajszolása következtében a fiatalok elhanyagolását és az ennek kapcsán megjelenő devianciát.

A család a tévében

A már említett előző vizsgálat kimutatta, hogy a *Magyar Televízió* — számos családdal foglalkozó sorozatműsora ellenére — *tényműsoraiban nem fordít kellő figyelmet a család problematikájára*. A riport-, magazin-, hír- és ismeretterjesztő műsorok mindössze hét százaléka tartalmazott családi problematikát.³ Akkor ezt az adatot a kiválasztott műsorhét esetlegességével lehetett részben magyarázni. Most azonban az általunk megkeresett emberek is megerősítették ezt: az ő véleményük is az, hogy a televízió nem fordít kellő figyelmet a családi élettel összefüggő kérdésekre, nehézségekre. *A filmekkel, dramatikus műsorokkal e tekintetben elégedettebbek az emberek: csak egy-negyedük kevesli a családi problematikát, a többség elégedőnek tartja.*

A leginkább elhanyagolt témák, amelyekre sem a filmekben, sem a tényműsorokban nem fektetnek kellő hangsúlyt: a magányosok, a nők, az öregek helyzete, valamint a családok anyagi gondjai. Érthető módon a televízió tényműsorai alkalmasabbak a filmeknél arra, hogy érdemben szóljanak a család társadalmi vetületéről (mint például a különféle rétegek helyzete), a dramatikus műsorok, a filmek pedig jobban tudják ábrázolni az emberek együttélésével, személyes viszonyaival együttjáró konfliktusokat. Az emberek véleménye viszont az, hogy a tényműsoroctól jóval kevesebbet kapnak még a családdal összefüggő objektív kérdésekről is, mint a mai magyar valóságot kevésbé tükröző filmekből. A Magyar Televízióon számos olyan magazinműsora van, amely közvetlenül megcéloz bizonyos rétegeket, illetve problémákat (az öregeket, a szülőket, a fiatalokat). Ennek ellenére az emberek úgy érzik, hogy ha családról van szó, a filmekből és a sorozatokból többet kapnak, mint a még oly speciális szervizműsoroctól. Szexualitásról, szülő—gyerek kapcsolatáról vagy a magányról érzékletesebben szólnak a művészi absztrakció eszközeivel élő alkotások.

A műfajok sajátosságaiból származó különbségeket a nézők is érzékelik. Más családkép bontakozik ki, amikor a tényműsoroctól kérdezzük őket, s más, ha a filmbéli családokról. Faktoranalízis segítségével ele-

meztük ezeknek a problémáknak a szerkezetét, szerveződését. Azt tapasztaltuk, hogy a filmek, tévéjátékok esetében egymástól elválaszthatatlanok a különféle családi problémák, míg a tévéműsorok családképe nem ilyen homogén az emberek fejében. A család intézménye, szervezete különféle vetületeiben jelenik meg. Elválik egymástól a tévéműsorok abbéli igyekezete, hogy törődjenek a család épségével, a kapcsolatok erősítésével, a gyerekek biztonságával, attól a szándéktól, hogy a családot kívülről befolyásoló gondokról szóljanak. Ilyenek például a lakás és az anyagi helyzet, vagy a nőekkel kapcsolatos sajátos problémák. Egy harmadik csoportba rendeződnek azok a kérdések, amelyek a család és a különféle intézmények munkamegosztására vonatkoznak (például az öregek helyzete, a család és az iskola, a családi problémák megoldása). Érzékelhető, hogy vannak olyan családokkal összefüggő területek, amelyek ábrázolására alkalmasabbak a dramatizált műsorok. Ez mutatkozik meg abban, hogy külön csoportot alkotnak a „filmre való” témák: a szex, a család alapítása és bomlása.

Szegény gazdagok, gazdag szegények

A vizsgálat egyik legfontosabb kérdésfeltevése az volt, hogy hogyan tükrözik a filmek, tévéjátékok a valóságot. Más európai országokhoz hasonlóan a Magyar Televízió is sok külföldön készített filmet sugároz (ezek aránya kb. kétharmad).⁴ Ezért különválasztottuk a magyar, a szocialista és tőkés országokból származó tévéműsorok, filmek elemzését.

A műsorok szereplőinek társadalmi összetételét vizsgáló kutatások nálunk és külföldön is kimutatták, hogy a televíziók a középosztálybeli, képzett, fiatal, fehér bőrű értelmiségi férfiakat preferálják.⁵ Nők, öregek, színes bőrűek, kétkezi munkások, iskolázatlanok, gyerekek sokkal kevesebbet szerepelnek. Ez alól a tendencia alól a Magyar Televízió sem kivétel.

A magyar tévéfilmek és a valóság összevetésekor összességében az volt az emberek véleménye, hogy a magyar tévéfilmek szereplői sokkal jobb anyagi és lakáskörülmé-

nyek között élnek, mint az életben. Ezek a gondozott, szebb és jobb lakásokban élő emberek leginkább egy-két gyermeket vállaló, párjukkal együtt élő, fiatal vagy középkorú, iskolázott vagy vezető állású emberek. A magyar tévéfilmek világába a mai megkérdezetteink szerint nehezen illeszkednek a gyerekeiket egyedül nevelő (érzelmileg és anyagilag hátrányos helyzetű) magányos emberek — többnyire nők —, a csonka családok tagjai, az idősek, a mezőgazdaságban dolgozók és a társadalom peremén élők.

Érdekes módon a más vizsgálatokban jól működő „kemény” változók (nem, kor, iskolai végzettség, lakóhely stb.) e témában nem voltak képesek kimutatni a vélemények eltéréseit. Viszont fontossá vált az, hogy valaki mennyire elégedett a tévében látható filmek problémaérzékenységével. Akik szerint ugyanis a tévé sokat foglalkozik dramatizált műsoraiban a családi kérdésekkel, azok mintha rózsaszín szemüveget tennének fel: ők azok, akik kevesebb vezetőt, több falusi és kétkezi dolgozót, és több deviáns, peremhelyzetű embert vélnék látni szereplőként a tévében, mint a valóságban. Akik viszont úgy látják, hogy a tévé szépíti a valóságot, előszeretettel választja témának a vezetők és általában a szellemi dolgozók életét a hátrányosabb helyzetű rétegek rovására, azt is megfogalmazzák, hogy a tévé nem szentel túl sok figyelmet a mai magyar társadalom családdal kapcsolatos gondjainak sem. Ugyanígy vélekednek az emberek a filmbeli magyar családok anyagi és lakásviszonyainak realitásáról, a válaszok kérdéséről, a gyerekeiket egyedül nevelő, és általában a magányos nők reprezentációjáról is.

A külföldi tévéprodukciókat összehasonlítva a magyarokkal, a legnagyobb különbségeket a materiális kérdésekben (anyagiak, lakás) és a fiatalság körüli gondok bemutatásában érzékelik a nézők. Ugy látják, hogy a szocialista országokból érkező tévéprodukciókban a családok élete kevésbé problematikus, mint a hazaiakban vagy a nyugatiakban, különösen a válások és a deviáns fiatalok számát tekintve. Ugyanakkor azonban a „szocialista” hősök sokkal szegényebbek, mint a magyarok, és főként mint a csodálatos lakásokban élő nyugatiak. Az utóbbiak élete azonban korántsem felhőt-

len, a gazdagságért a problematikus emberi kapcsolatokkal kell fizetni: náluk sok a magányos ember, baj van a fiatalokkal és az emancipációval. Az az egyszerű képlet rajzolódik ki tehát, hogy a *szegénységben az emberek összetartóbbak, boldogabbak, a bajok és a konfliktusok akkor kezdődnek, ha az embereknek túl jól megy a soruk*. E korántsem újkeletű gondolat a mi televízióinkban vetített filmekben végeredményben úgy jelentkezik, hogy a világ szocialistára és kapitalistára való kettéosztottsága magával hozza a puritanizmus és a romlottság képzeteit is.

Boldogok a tévéhősök . . .

Milyenek is látják tehát a nézők — most már függetlenül attól, hogy magyar, keleti vagy nyugati filmekről van szó — a tévéfilmek világát?

Leginkább boldognak. Ez derül ki az általunk megkérdezettek véleményéből (76 százalék). S ennek megítélésében sem koruk, sem családi helyzetük nem befolyásolja az embereket. Sokkal inkább az, mennyire látják optimistán vagy pesszimistán az őket körülvevő valóságot. Valamint az, hogy mennyire elégedettek a tévéfilmek problémaérzékenységével. Akik ugyanis súlyosnak ítélték a magyar társadalom családi problémáit, hajlamosak voltak arra is, hogy boldogtalanok és problémákkal terheltnek lássák a tévéfilmek családjait. Ugyanígy, akik nem tartották elég érzékenynek a magyar tévét a családi gondok iránt, a filmekben is jobban észreveszik az emberek nehézségeit. Ezek a tévé iránt kritikus emberek többnyire a keveset tévezők köréből kerültek ki.

A nézők zöme (56 százalék) úgy véli, hogy a tévéhősök élete nem végletes, a tévécsaládok általában boldogok, bár vannak kisebb problémáik. A minta harmada úgy látja, hogy a boldogság és a problémák súlya a tévéfilmekben nincsen összhangban. Erre a véleményre két egymással szöges ellentétben lévő gondolatmenet alapján jutottak: az egyik csoport szerint a tévéfilmekben látható családok súlyos problémáik ellenére is boldogok — más kontextusban ugyan, de

ugyanaz fogalmazódott meg a szocialista tévéfilmek világáról. A másik csoport azért érez diszsonanciát, mert úgy látja, hogy a tévécsaládok annak ellenére boldogtalanok, hogy csak csip-csup problémáik vannak. Ez pedig a nyugati tévéfilmekről kialakított képpel vág egybe.

Érdekes összefüggés mutatkozik aszerint, hogy ki mennyit néz televíziót. Minél igényesebb tévéező valaki (minél erősebben szelektál), annál inkább az a véleménye, hogy a tévéfilmek hősei végül is indokolatlanul boldogtalanok. S evvel párhuzamosan: *minél többet ül valaki a tévé előtt, annál hajlamosabb arra, hogy a tévéhősöket boldog, problémátlan embereknek lássa*.

Reális-e a tévévilág?

A vizsgálat során sokféle formában, indirekt módon, különféle rész kérdések eredményeiből próbáltuk tetten érni az emberek véleményét arról, hogyan ítélik meg a valóság és a tévé kapcsolatát. Végül direkt formában is megkérdeztük őket arról, hogy a magyar tévé műsorai mennyire mutatnak valós képet a családról. Nos, az összes megkérdezett közül *csak 16 százalék tartotta reálisnak ezt a képet*. A többség (71 százalék) csak részben, 12 százalék pedig egyáltalán nem tartotta hitelesnek. A vélemények három motívum köré csoportosultak: sokan, a boldog tévévilág analógiájára, úgy érzik, hogy a televízió idealizálva torzít. Magyarul, *rózsaszínre festi a sötétebb árnyalatokat*. Mások azt válaszolták, hogy a televízió műfajából adódik a felületesség, a *semantikusság*. Megint mások nem az árnyalatok „elkenését”, hanem épp a sarkítást nem szeretik a tévében. Ők azzal vádolják a televíziót, hogy a *szélsőségest*, rikitót preferálja, vagyis ők épp azt kifogásolják, amit az előbbieket hiányoltak, a kuriózumot, az atipikust.

Az iskolai végzettség emelkedésével egyes arányban csökken az azok száma, akik reálisnak tartják a tévé családképét. Főként a legiskolázottabbak véleménye szigorú: ők vádolják leggyakrabban a tévét szenzációhajhászással. Ezután azt várhatnánk, hogy a mindig kritikus értelmiségiek látnak leginkább *manipulatív szándékot* is a tévé torzítá-

sai mögött. Mégsem ezt tapasztaltuk: az általános iskolát végzetek kétszer olyan gyakran fogalmaztak meg erre utaló véleményt, mint a felsőfokú és középiskolai végzettségű megkérdezettek. Itt is azt tapasztaltuk tehát, hogy nem mindig a művelt emberek véleményétől kell tartania a tévének, a félműveltek sokszor tútesznek rajtuk. A műveletlenekénél viszont korlátlan tekintélye és hitele van a tévének.

Tipikus vagy egyedi?

A válaszolók kétharmada úgy gondolja, hogy sok ember él még ma Magyarországon úgy, mint ő. Tehát, hogy az ő élete tipikusnak tekinthető. Ennek ellenére nagyon sok ember (80 százalék) állítja azt, hogy olyan családot, mint az övé, csak ritkán, vagy egyáltalán nem lát a képernyőn. (Persze az a vágy, hogy valaki szeretné-e saját helyzetét, a hozzá hasonlókat viszontlátni a tévében, független attól, hogy szerinte a televízió mennyit foglalkozik a hozzá hasonlóak helyzetével.) Az emberek leggyakrabban azért örülnek annak, ha a magukfajta emberek életét mutatja a televízió, mert *tanácsot*,

példát szeretnének kapni. Számukra segítséget jelent már annak a tudata is, hogy nem egyedül ők jutottak bajba — sok más ember is küszködik hasonló nehézségekkel. Az okok második csoportja arra a korántsem naiv hitre alapul, hogy a *médiumok hatalmuknál*, a nyilvánosság erejénél fogva kényszeríthetik az illetékeseket arra, hogy intézkedjenek vagy hogy figyeljenek fel az egyes emberek konkrét problémáira. Egy harmadik csoport azért szeretné, ha a képernyőn nyilvánosság elé kerülne a helyzetük, mert *tanulásgosnak* vagy példamutatónak tartják saját életüket mások számára is.

Nem szabad elhanyagolni azt az egyharmadnyi válaszolót sem, aki határozottan nem szeretné, ha a hozzá hasonló emberek életével lenne tele a képernyő. Az ő véleményük az előbbi sematizmus-szélsőségesség gondolatmenetre rimelve az, hogy a tévének *szórakozást, kikapcsolódást* kell nyújtania, és nem az emberek bajainak legitimációját. Ők nem tartják sem érdekesnek, sem szórakoztatónak a maguk átlagos életét, vagy egyszerűen szkeptikusak a tévével szemben, mondván: a tévé nem oldja meg helyettük gondjaikat.

Jegyzetek

1. Barcy M.—Hanák K.: Television and the Family. The Hungarian Report. In.: Television and the Image of the Family. Stiftung Prix Jeunesse, München, 1984.
2. Barcy Magdolna—Hanák Katalin: A család képe a televízióban. TK., Tanulmányok, Budapest, 1986.
3. Ld. id. művek
4. Hoffmann Márta: Néhány külföldi televízió műsorstruktúrája. TK Tájékoztató, 1986. 12. szám.
5. Gerbner, G.—Gross, L.—Morgan, M.—Signorelli, N.: Media and the Family. Images and Impact. The Annenberg School of Communication, University of Pennsylvania. Philadelphia, 1980.

➔ **ABSTRACT:** The authors publish here the Hungarian findings of a study carried out within the frames of an international research series organized by Bayerische Rundfunk. Danish and British researchers also participated in the study. The analysis of the Hungarian findings has shown that the nonfiction programmes of Hungarian Television do not pay due attention to the problems related to the family. The viewers are more satisfied in this respect with fiction programmes (films and TV plays).

Lendvay Judit

Rádióhallgatás 1985-ben

Változtak-e az évtized közepére a nyolcvanas évek elejétől megfigyelt rádiózási szokások? A kérdésre az 1985-ös közönségkutatási adatok alapján adhatunk választ.

ATömegkommunikációs Kutatóközpont közönségkutató osztálya 1985-ben vizsgálatsorozatot végzett a rádiózás közelmúltjáról, hogy segítse a hatvanéves Magyar Rádió megújulási törekvéseit.¹ Ebben a vizsgálatsorozatban áttekintés készült a készülékellátottság alakulásáról, körbejártunk számos rádiózással kapcsolatos kérdést, s felvázoltuk az 1984 októberében bevezetett struktúramódosítás akkor már kibontakozóban lévő hatásait.

A nyolcvanas évek rádiózásának vizsgálata során megállapítottuk, hogy az évtized közepére a rádióhallgatással töltött idő több éven keresztül megfigyelt csökkenése a felnőtt lakosság körében megállt. A négy-öt évvel korábbi időszakhoz képest a rádiózás kezdett kiszorulni a hétvégék tevékenységlistájáról, kiváltképp az aktív munkavégzők és a gyermekgondozási szabadságon lévők körében. A rádióhallgatási szokásokban bekövetkezett változásokat részben a társadalmi környezetben végbement változásokra, részben a műsorszerkezet és a műsorpolitika módosulásaira vezettük vissza.

Adataink azt is jól dokumentálják, hogy a rádióhallgatással töltött idő adónkénti megoszlásában lényeges átrendeződés következett be a Petőfi adó javára. Ez azt jelenti, hogy hangvétele, stílusa sokak tetszését megnyerte — ám nem mindenkiét: a legidősebbek, valamint a nyolc osztálynál kevesebbet végzettek körében alig csökkent a Kossuth adó népszerűsége.

Most, egy évvel később, arra keressük a

választ, hogy a korábban felvázolt tendenciák folytatódnak-e, vagy más irányt vesznek — vannak-e változások az 1984-ben tapasztaltakhoz képest?

Naponta 135 percet

töltött 1985-ben a felnőtt lakosság rádióhallgatással — csaknem ugyanannyit, mint egy évvel korábban. A legátfogóbb mutató, a rádióhallgatással töltött idő nagyságában tehát gyakorlatilag nem tapasztaltunk változást.

A rádiózás kulcsnapja továbbra is a hétfő

annak ellenére, hogy 1985-ben átlagosan 19 perccel kevesebbet rádióztunk hétfőnként, mint 1984-ben. Erre a napra összpontosítja figyelmét a műsorszerkesztő, s ezen a napon kapcsolja be készülékét legnagyobb valószínűséggel a rádióhallgató. Az előbbit ezen a napon általában nem köti a televízió konkurenciája, az utóbbi a hét első, „legerősebb” munkanapjának elmúlását próbálja — ha teheti — rádióhallgatással siettetni, estéjét — tévéadás híján — rádióhallgatással kitöltetni. Legfrissebb adataink szerint azonban *a rádióhallgatással töltött idő hétfői növekedésének tartaléki kimerülöben vannak*, és a legdolgosabb órákban a rádiózás bizonyos munkahelyeken kezd nemkívánatos tevékenységnek minősülni. Talán megkockáztathatjuk azt a feltételezést, hogy a hét első, „legerősebb” napján — kipihenten — sokan kezdik szívükön viselni a munkafegyelem

javításának ügyét, s kicsit sietősebben indulnak munkába, hogy mielőbb beérjenek, és kissé ráérősebben indulnak haza, hogy minél kevesebb elintézetlen ügyet hagyjanak maguk után. Hétfőnként a 8 és 10, valamint a 14 és 16 óra közötti időszakok egyre kevésbé engedik meg a rádióhallgatást — valószínűleg ezek a legintenzívebb periódusok a munkavégzésben.

Vasárnap inkább televíziózunk

a hét utolsó napján nyolc perc híján négy órát töltünk a képernyő előtt — alig marad időnk a rádióhallgatásra. A vasárnapi rádiós műsorstruktúra megváltozása is jelentős nagyságú közönségrétegek lemorzsolódását eredményezte. Az 1984 októberében bevezetett struktúramódosítás vasárnap délelőtti vonatkozásait a következőképpen foglalta össze a struktúramódosítás közvetlen hatásaival foglalkozó tanulmány: „A régi struktúrában vasárnap délelőtt a Kossuth adón a Vasárnapi koktél, vele szemben a Petőfi pedig többnyire kabaréműsor szórakoztatta a hallgatókat, és így a rádió hallgatottsága összességében (a két adót összeadva) meghaladta a 25 százalékot. Az új struktúrában a Vasárnapi koktél átkerült a Petőfi adóra, s a régi helyén, a Kossuthon jelentkezik az új Gondolat-jel. A rádió hallgatottsága egy csapásra 17,5 százalékra csökkent.”² Az azóta eltelt időszak újabb adatfelvételei igazolták a kezdeti borúlátást: a struktúramódosítás *közvetlen* hatásaként 1985-ben kevesebb időt töltöttünk rádióhallgatással a 10 és 12 óra közötti időszakban, mint egy évvel korábban. A Vasárnapi koktél hallgatottsága ugyan valamelyest növekedett a Petőfi adóra történő áthelyezéssel, a fontos kulturális missziót betöltő Gondolat-jel 6 százaléknál nem magasabb hallgatottságával azonban nem pótolhatta azt a veszteséget, amelyet a Vasárnapi koktél elmaradása okozott a Kossuth adó közönségnagyságában. A struktúramódosítás *közvetett* hatása a Petőfi adót sújtja 12 és 14 óra között. Látszólag semmi lényeges változás nem történt, mégis átlagosan hat perccel csökkent a rádióhallgatással töltött idő ekkor. Megváltozott ugyanis a Jó ebédhez szól a nóta című

nótaösszeállítás műsorkörnyezete: az előtte elhangzó Vasárnapi koktél egy olyan közönségréteget vonz, melynek egy részét kifejezetten taszítja a magyarnóta, így ők nagyobb valószínűséggel kapcsolják ki készüléküket, mint korábban a rádiókabaré után. A struktúramódosítás előtt a Vasárnapi koktéllal egyidejűleg jelentkező kabaréműsor kedvéért olyan közönségrétegek is csatlakoztak a Petőfi adó hallgatótáborához, akik általában a Kossuth adó műsorait szokták hallgatni (például a nyugdíjasok), ám a Vasárnapi koktélt időben gyorsan követő magyarnóta-összeállítás a Petőfi adón nemcsak ezeket az idősebb közönségrétegeket vesztette el, hanem azokat is, akiknek ízlésalakzatában a tánczene és a magyarnóta nem fér meg egymással. Korábban a kabaré és a magyarnóta egymásutánja nem jelentett ilyen éles ízlésütközést.

Az 1984-ben és 1985-ben rádiózással és televíziózással töltött átlagidőket az 1. ábra foglalja össze.

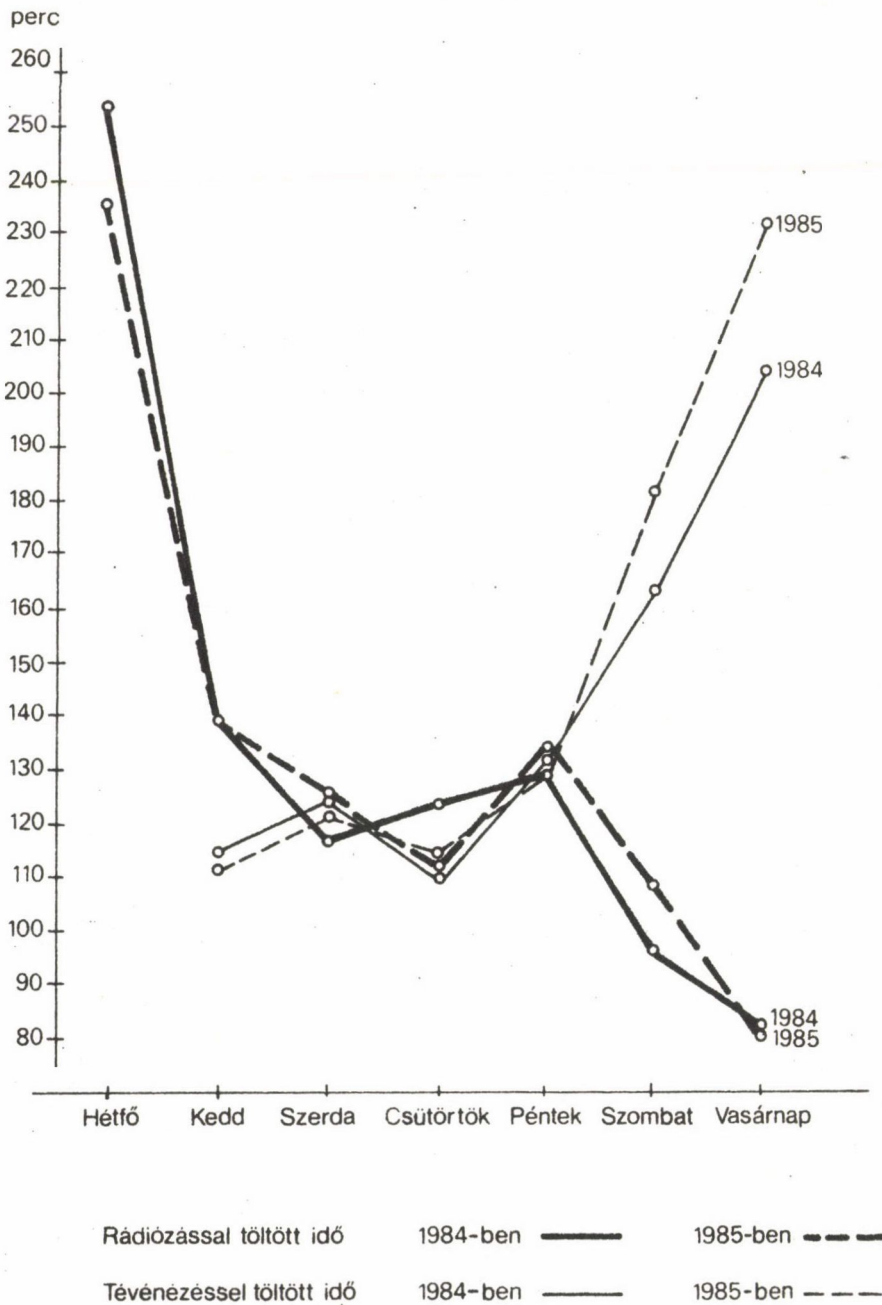
A 135 perces átlagidő tehát gyakorlatilag változatlan, ám ez a változatlanság kisebb-nagyobb változások eredőjeként jött létre. Ezeket az apróbb változásokat a munkavégző tevékenységben eltérő mértékben érintett társadalmi rétegek változó intenzitással hordozzák.

Legkitartóbban a gyesen lévő k rádióznak

legalábbis ami a hétköznapiakat illeti: ők több, mint három órát töltenek hétköznaponként rádióhallgatással. A másik két inaktív réteg, a nyugdíjasok és az egyéb eltartottak (háztartásbeliek stb.), 1984-ben hétköznaponként még kevesebbet hallgatták a rádiót, mint az aktív munkavégzők, ám 1985-ben az utóbbiak körében lényegesen (151 percről 139 percre) csökkent a rádióhallgatásra fordított idő, s így elmaradtak a nyugdíjas és egyéb eltartott közönségrétegek mögött, akik 1985-ben többet rádióztak, mint egy évvel korábban. Hétköznaponként az aktív közönségrétegek kezdődő elvándorlását az inaktív rétegek fokozódó bekapcsolódása javarészt pótolta.

Hétvégeken a gyermekgondozási szabadságon lévő k rádióhallgatási szokásai az aktív házastárséhoz idomulnak, ugyanakkor a

A rádiózással és televíziózással töltött idő naponként,
1984-ben és 1985-ben (perc)

két másik inaktív réteg hétvégén is egymáshoz hasonlóan viselkedik a rádiózásban, akárcsak hétköznaponként. Szombatonként valamennyi közönségrétegben megfigyelhető a rádióhallgatással töltött idő jelentős növekedése, vasárnaponként a gyermekgondozási szabadságon levők és az egyéb eltartottak körében. Abból a tényből, hogy vasárnaponként éppen az aktív munkavégzők körében csökkent a rádióhallgatással töltött idő, az a következtetés adódik, hogy a hétvégék dinamikája a szabad szombatok bevezetésével megváltozott: a hétvége már pénteken elkezdődik, a súlypont szombatra került, és a vasárnap a lakosság egy részénél egyre inkább a hazavitt munkák elvégzésével, a hétfői munkanap előkészítésével telik el.

Kossuth rádió, Budapest . . .

1985-ös számításaink szerint megállt az a lassú elvándorlási folyamat, amely a Kossuth adó közönségét évek óta jellemezte. A Kossuth adó szempontjából kedvezőtlen folyamatok visszaszorultak, és a rádióhallgatással töltött idő adók közötti megoszlása hosszú idő óta először nem mozdult el a Kossuth adó kárára. *1985-ben minden 100 rádióhallgatással töltött percből 39 percet a Kossuth adónak, 60 percet a Petőfi adónak és 1 percet a 3. műsornak szenteltek a rádióhallgatók.* A változások mind a három adót érintették: a Kossuth adót és a 3. műsort valamivel többet, a Petőfi adót valamivel kevesebbet hallgatta a közönség 1985-ben, mint egy évvel korábban.

A fiatalok rádióznak a legkevesebbet

— 1985-ben is ezt találtuk a rádióhallgatással töltött idő korcsoportonkénti változásainak elemzésekor. Jóllehet ez összességében igaz (naponta átlagosan 121 percet szánnak rádióhallgatásra), *1985-ben ők voltak azok, akik a legtöbb időt* (naponta átlagosan 96 percet) *töltöttek a Petőfi sugárzott műsorok hallgatásával.* 1985-ben tovább csökkent az

az idő, amelyet a Kossuth adónak szenteltek (napi 26 percről 22 percre), és kissé többet hallgatták a Petőfi műsorait, mint egy évvel korábban. Körükben *tovább erősödött a Petőfi adó dominanciája: 77 százalékos részese-dése a rádióhallgatással töltött időből 1985-re 79 százalékra nőtt.*

A Petőfi adó dominanciája a 18 és 29 év közöttiek egy sajátos csoportjában, a gyermekgondozási szabadságon levők körében a legmeghökkenőbb: ők 1985-ben naponta átlagosan 29 percet hallgatták a Kossuth adó és 130 percig a Petőfi adó műsorát, az előbbi lényegesen kevesebbet, az utóbbit lényegesen többet, mint egy évvel korábban. A Kossuth és a Petőfi adó ebben a közönségrétegben osztozik a legkedvezőtlenebb arányban a rádióhallgatással töltött időn: a korábbi 22:77 aránypár 1985-ben 18:81-re módosult.

Az életkor növekedésével fokozatosan a Kossuth adó javára billen a mérleg, jóllehet 1985-ben az idősebbek körében is megmutatkoztak a Petőfi-orientáció első jelei.

A különböző iskolai végzettségű közönségrétegek nem változtattak lényegesen adópreferenciájukon: *a Petőfi dominanciája továbbra is az általános iskolát és a középiskolát végzettek körében a legerősebb, jóllehet a nyolc osztálynál kevesebbet végzettek is egyre fokozódó figyelmet szenteltek 1985-ben a Petőfi adónak.*

Gyakorló rádióhallgatók számára nem szorul különösebb magyarázatra, hogy bizonyos közönségrétegek miért vonzódnak inkább az egyik adóhoz, míg más közönségrétegek inkább a másik adóhoz. A vételi lehetőségek egyenlőtlenségén túl többek között szerepet játszhat ebben az adóprofilok különbözősége, a műsorstruktúra sajátosságai, a műsorok hangvételének, stílusának eltérései, de nem hagyhatunk figyelmen kívül több évtizedes beidegződéseket, megrögzült szokásokat sem. E hatások mélyebb elemzéséhez azonban a közönségkutatás adatai lehetőségek nem elegendők, vizsgálatuk a rendelkezésünkre állóknál kifinomultabb eszközöket igényel.

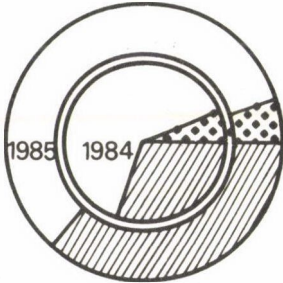
A műsorpolitikai elképzelések sorsa, megvalósulása szempontjából nem érdektelen, hogy milyen a mindenkori rádiózó közönség összetétele.

2. ábra: A rádióhallgatók összetétele adónként, 1984-ben és 1985-ben /%/

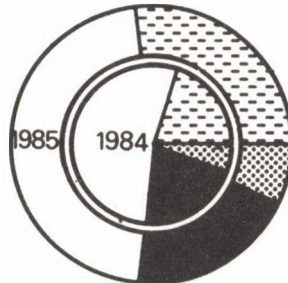
a, Életkor szerint

b, Végzettség szerint

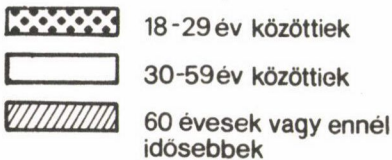
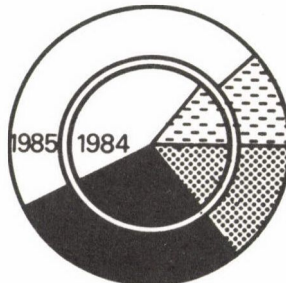
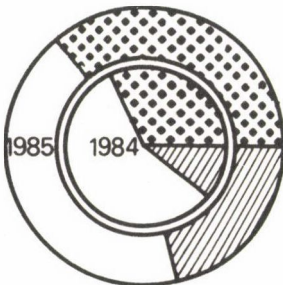
KOSSUTH ADÓ

PETŐFI ADÓ

3. MŰSOR

Életkor és végzettség szerint

különbözött a legjelentősebben a három adó közönségének összetétele az általunk vizsgált társadalmi-demográfiai változókat tekintve.

A Kossuth adó, a Petőfi adó és a 3. műsor közönségének e két ismérv szerinti összetételét 1984-ben és 1985-ben a 2. ábra szemlélteti. Mint látni fogjuk, a *fiatalokat* legkevésbé a Kossuth adó, leginkább a 3. műsor kínálta vonzza. Arányuk a Kossuth és a Petőfi adón kissé csökkent, a 3. műsorban kissé nőtt a vizsgált időszakban (a 3. műsört 1984-ben naponta átlagosan 2, 1985-ben 3 percig hallgatták). A Petőfi adó közönségében arányuk annak ellenére csökkent, hogy több időt fordítottak az adón elhangzó műsorok hallgatására, hiszen a *legidősebbek* — miközben továbbra is hűségesek maradtak a Kossuth adóhoz — dinamikusabban csatlakoztak a Petőfi adó hallgatói közé, mint a fiatalok. A legidősebbek aránya egyébként a 3. műsor közönségében is nőtt a vizsgált időszakban, jóllehet nem hallgatták többet ezt az adót 1985-ben, mint korábban. Ez az *aktív korú közönségrétegek* jelentős visszaszorulásával magyarázható (arányuk az 1984-es 54 százalékról egy év elteltével 41 százalékra esett vissza). Az aktív korú közönségrétegek kismértékű lemorzsolódása a másik két adón is megfigyelhető.

A Kossuth adó közönségének összetételében *iskolai végzettség szerint* nem tapasztalunk lényeges elmozdulást a vizsgált időszak alatt. Továbbra is ez az adó, amely leginkább számot tarthat az iskolázatlanabb közönségrétegek érdeklődésére, bár ők is egyre szívesebben hallgatják a Petőfi műsorait.

S amennyivel nőtt a Petőfi adón a nyolc osztálynál kevesebbet végzetek aránya, annival csökkent az általánost végzettké: az előbbieket 8 százalékkal több, az utóbbiak ugyanennyivel kevesebb időt fordítottak a Petőfin elhangzó műsorok hallgatására 1985-ben — a Petőfi adó közönsége körülbelül felerésztt került ki közülük. A legalább középfokú végzettséggel rendelkező közönségréteg arányában a Kossuth és a Petőfi adó között nem volt lényeges különbség egyik évben sem, jóllehet az érettségizettek aránya valamivel a Petőfi, a főiskolát vagy egyetemot végzettkéivel a Kossuth adón volt nagyobb: a két adó közönségének összességében körülbelül negyede került ki e két közönségrétegből. Lényegesen nagyobb az arányuk a 3. műsor hallgatói között, ami az adó sajátos műsorkínálata és az iskolázottabb közönségrétegek korszerűbb készülékállománya miatt nem különösebben meglepő.

A Petőfi adó közönségének összetétele nagyjában-egészében a felnőtt lakosság összetételéhez hasonlít, a Kossuth adóé és a 3. műsoré ettől jelentősen eltér. A Kossuth és a Petőfi adó összetételében mutatkozó különbségek elsősorban az életkorral változó hallgatói elvárásokból adódnak, amit az is alátámaszt, hogy az aktív munkavégzők aránya lényegesen kisebb, a nyugdíjas közönségrétegeké lényegesen nagyobb tényleges társadalmi súlyuknál a Kossuth adón. A 3. műsor sajátos közönség-összetétele inkább a társadalmi előnyök és hátrányok halmozódásának egyik megjelenési formája: a 3. műsor üzenete a kedvezőbb társadalmi helyzetben lévőkhez nagyobb valószínűséggel jut el, mint a társadalmi hátrányokat hordozó közönségrétegekhez.

Jegyzetek

1. A vizsgálat sorozat elemzéseit a Kedves hallgatóink 1980—1985 című tanulmánykötetben gyűjtöttük össze. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1986. Tanulmányok, XVIII. évf. 6. szám.
2. Dankánics Mária: A módosított műsorrend fogadtatása. In.: Kedves hallgatóink 1980—1985. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1986. Tanulmányok, XVIII. évf. 6. szám. 275. old.

Valahol? Európában?

Varga Jánossal, a Filmtudományi Intézet filmtárának vezetőjével beszélget Münz András

Akörnyezet — filmre kívánczik. Völgyben fut az út, kapaszkodik egyre följebb. Hegyoldal néz hegyoldalra. A levegő szanatóriumi, ki-bejár a nyitott ablakon itt, a Budakeszi úton, a Filmtudományi Intézet filmtárának modern épületében. Az ajtók, ablakok egy része persze szigorúan zárva. A raktárakban megszabott páratartalom, szabályozott hőmérséklet: a celluloidtekerceknek ez a gyógyító, élethosszító klíma. A hőfok, a levegő nedvessége viszonylag könnyen és pontosan beállítható. Kézügyesség, mondhatnánk, ha a technika és a szak tudás megvan hozzá. Ám a képlet ennél bonyolultabb. Más tényezőktől is függ a celluloidélet.

Varga János történész, noha magamagát javíthatatlan optimistának tartja, mégis aggodódik, ha arra gondol, hogy mi lesz, mi lehet a magyar film múltjának jövője. És gondolhat-e másra a filmtár vezetője?

— *Az intézményt filmtárnak hívják, nem filmarchívumnak. Van ennek valami jelentősége?*

— Nem hiszem. Az archívum elnevezés olyan szempontból jó, hogy nemzetközi. A filmtár viszont magyar szó, és egyáltalán nem érzem lekicsinylőnek. Itt a könyvtár szó, mint szinoníma. . . És az legyen a legnagyobb bajunk, hogy hogy hívnak minket.

— *Tehát a név nem sugallja, hogy egyszerűen csak egy raktárnak tekintsék a filmtárat?*

— Nem raktár. Itt komoly szellemi energiákat köt le a mélyfeldolgozás, az azonosítás, a restaurálás.

— *Jelenleg mekkora az állomány?*

— A filmtár állománya körülbelül hétezer játékfilm, továbbá mintegy tizenkétezer híradó- és dokumentumfilm. Azért mondom, hogy körülbelül, mert állandó selejtezési és gyarapítási munka folyik, tehát naprakész, pontos számmal nem tudok szolgálni. Archívumunk Közép-Európában komoly gyűjteménynek számít.

— *Magyarországon pedig a legnagyobbak?*

— Nem hiszem, hogy ez a tár nagyobb, mint a televízióé. Sajnos nincsenek információim róluk. Próbálunk kapcsolatot teremteni velük, már csak azért is, mert a televízió a legnagyobb felhasználónk.

— *Az állomány magyar része?*

— A magyar filmek gyűjtésében a teljességre törekszünk. Ez, a világháború előtti hazai alkotásokat tekintve, sajnos elég reménytelen vállalkozás, de azért próbálkozunk. A magyar némafilm korszakából pedig tulajdonképpen csak töredékes anyaggal rendelkezünk. Ez persze növekedhet, mert minden bizonnyal vannak még némafilmek magángyűjtők birtokában. Egyébként kifejezett veszélyhelyzetről van szó, mert ezek nitrofilmek, melyek az idők során bomlanak, tűz- és robbanásveszélyesek. Mi az ilyen anyagot hűtőkamrában tartjuk. Lakásban tárolni a nitrofilmeket — életveszélyes. Ám hiába minden, nem tudunk mit kezdeni a magángyűjtőkkel.

— *Anyagiak híján?*

— Anyagiak híján is. És van egy csomó ember, akinek a pénz nem számít. „Ez csak nekem van!” — felkiáltással nem adja. Ez teljesen nemzetikultúra-ellenes.

— És ráadásul ezek halálraitélt filmek.

— Tulajdonképpen igen, mert magánérőből nem oldható meg egy némafilm restaurálása. Ehhez nagyon komoly berendezések kellene.

— Itt a filmtárban mekkora a nitrofilmek aránya?

— Öt-tíz százaléknál. Esztendők óta folyik nálunk egy nitrofelújítási program. A nitroanyagot átmásoljuk biztonsági filmre. Ezért a nitrofilmek száma és aránya évről évre elég jelentősen csökken. Arra törekszünk, hogy magyar nitrofilmeket ne selejtezünk, hacsak a bomlási folyamat ezt nem teszi feltétlenül szükségessé. A külföldi nitroanyagtól viszont igyekszünk megszabadulni. Lényegében egy bomba ez, amin ott ül az ember. Felrobbant már a világban több nitroraktár is. Csakhogy ez messzi van ahhoz, hogy itt is tudatosodjon a magángyűjtői fejekben.

— Évente körülbelül hány nitrofilmet lehet átírni?

— E célra meghatározott keretösszeget kapunk. Szinte ez az egyetlen biztos állami támogatásunk. Évente ötmillió forint jut erre. Ez egyre kevesebbre elegendő, ám úgy érzem, még ezt sem használjuk föl elég okosan, mert a nitrofilmet először restaurálni kellene, majd a restaurált filmet átmásolni. De nem akarok ilyen technikai részletekbe bocsátkozni. Maradjunk annyiban, hogy ebben kérdésben a kulturális kormányzat megfelelően támogat bennünket.

— Az imént említett húszezres állományban már videofelvételek is vannak?

— Nincsenek. Mint kötelezpéldány-gyűjtők, eredetileg mi vagyunk a nemzeti videotár. Ám nagyon kezdetleges videotechnikával rendelkezünk pillanatnyilag, és épp most

értük el az ezer kazettát. Csakhogy többségük VHS-rendszerű. Ezt megtekintő kazettának használják mindenütt, de archiválásra tulajdonképpen nem alkalmas.

— Milyen anyag található még önöknél?

— Van egy körülbelül 22 ezer kötetes filmes szakkönyvtárunk, egy hozzávetőleg 140 ezer darabos film- és színészfotó-gyűjteményünk, és úgy 16 ezer darabra rúg a plakátgyűjteményünk.

— A játékfilmek gyűjtésében melyek a legfontosabb szempontok?

— A magyar játékfilmanagnál, mivel mi vagyunk a nemzeti filmtár, érthető az a törekvés, hogy minden magyar játékfilmet megszerezzünk. A nemzetközi termékből viszont az egyetemes filmművészet remekeit vesszük célba, igyekszünk megőrizni. Elsősorban a magyar filmes képzésnek, a magyar esztétika oktatásának szeretnénk a rendelkezésére állni, ám ma ezt nem tudjuk megtenni.

— Nem tudjuk, vagy csak nem megfelelő módon?

— Nem tudjuk. Nem tudunk megfelelni sem az oktatási, sem a közművelődési igényeknek. Mint nyereségérdekeltségű intézmény, a kópiáinkból, a kölcsönzésből élünk. Nos, egy olyan közgyűjtemény, amely az anyagából él, életveszélyes, kamikaze-vállalkozás, ugyanis kigazdálkodik maga alól a gyűjteményt. Tehát ha nem kapunk komolyabb pénzügyi segítséget, amely ennek az állománynak a nagymérvű felújításához, részben pedig a televízió által rendszeresen használt dokumentumanyag videósításához szükséges, akkor a gyűjtemény jól kiszámíthatóan pár éven belül meg fog halni.

— Ez egy kicsit úgy fest, mintha az ember saját maga alatt vágná a fát, amin ül.

— Tulajdonképpen úgy. Noha nagyon sok okos vonása van a gazdálkodó gyűjteménynek, a kópiákból meg a Filmmúzeumból származó bevételünket nem tudjuk a

filmek felújítására, szakszerű megőrzésére fordítani. Tehát nem derül ki voltaképpen, hogy önfenntartók tudunk-e lenni vagy sem, mert a kópiák nemcsak egy filmtárat, hanem egy filmintézetet is fenntartanak, tudományos osztállyal, folyóirattal. Ezek a világon sehol sem termelnek nyereséget, mindenütt támogatásra szorulnak. Magyarországon sincs olyan levéltár vagy galéria, amely az anyagából vagy a képeiből megélné. Ha én a kulturális kormányzat pénzügyi embere volnék, akkor első próbáknak az intézet egyértelműen támogatást igénylő részeinek terhére levonnám a filmtár válláról. Félreértés ne essék, nem kiáltok kizárólagos állami támogatásért, de azt józanul mérlegelni kellene, hogy mi az, ahová a pénz valóban nélkülözhetetlenül szükséges. És ehhez a legelső lépés az volna, hogy megállapíthassuk: mennyire tudná a tár önmagát fenntartani. Ha nem kapunk céltámogatásokat, akkor a kópiaállomány leromlási folyamata nagyon gyors lesz. Gondolja meg: ha egy színes kópiát csak egyszer lejátsszák, a minősége fél százalékkal romlik. És van jó néhány olyan kulcsfontosságú színes filmünk, amely már csak egyszer-kétszer, esetleg háromszor játszható le, sőt olyan is van, amely már egyáltalán nem vetíthető. A színes kópia felújítása pedig annyira drága, hogy azt már nem engedhetjük meg magunknak.

Még egyszer szeretném leszögezni: nem vagyok a gazdálkodás ellen. Egy gyűjtemény gazdálkodjék, ha tud. Ez nem feltétlenül rossz dolog. Csak ne álljon elő egy olyan helyzet, amely már a gyűjtemény kizsákmányolása. Itt ez a gyűjtemény nemcsak önmagát tartja fenn, hanem az intézetet is, és ezt ma már, úgy látom, nem bírja el. Nemrég végigjártam számos nyugat-európai archívumot, és ezt sehol sem láttam. Ilyen a kapitalizmusban sincs, pedig ott igazán kitalálják, hogy miből mit lehet megkeresni.

— *Ők állami támogatást kapnak? Nagyobb arányban?*

— Országá válogatja. Osztrák, német, angol gyűjteményeket néztem meg, körülbelül húszat. Televíziós és filmarchívumokat. Mindenütt van állami támogatás, mindenütt léteznek alapítványi támogatások. Ausztriá-

ban, az NSZK-ban a bevételeknek mintegy harminc százalékát hozzák a kópiák. Angliában is több mint ötvenszázalékos a támogatás. Nálunk az egyetlen biztos segítség, a nitrotámogatás sem haladja meg az intézet működési költségeinek a tizenöt százalékát. Itt szemléleti kérdésről van szó. A magyar kulturális kormányzat szóban elismeri, hogy a film mint kultúrtörténeti tényező része a magyar és az egyetemes kultúrtörténetnek. Ám egyszerűen abban a helyzetben van most, hogy erre nincs pénze. Sok széttárt kezet láttam már, amikor nemrég, mint új ember, a kollégák és a főnökök egy részét körbelátogattam. Valóban kevés a pénz, de ha ezt a kérdést nem oldják meg, akkor jóvátehetetlen károk keletkeznek. Ki kellene mondani azt, hogy ez az intézmény nem egy filmszakmai vállalat, hanem közgyűjtemény. Ez nem csak a filmszakmáé, nem csupán és nem elsősorban a televízió „nyersanyaglelőhelye”, hanem a huszadik század végének, a huszonegyedik század elejének a magyar kultúra iránt érdeklődő magyar állampolgáraié. Tehát itt az államnak — úgy érzem — azért bizonyos fajta kötelezettségei vannak. A támogatás mellett főként felügyeleti kötelezettségre gondolok. A filmtárat jelen állapotában közgyűjteménynek nevezni nagy bátorság lenne.

— *Végül is miből és mennyi pénzt látnak?*

— Tehát kapjuk a Filmfőigazgatóságtól a nitrofelújítási pénzt, kapunk különböző kisebb, egy-két, legföljebb hárommillió cél-támogatásokat. Az intézet éves költségvetése pedig mintegy 38 millió forint. Lényegében tehát kópiáink kölcsönzéséből élünk. Amikor a Filmműzeum jól ment — most, tudomásom szerint, nem megy olyan jól —, az is elég szépen hozott a konyhára. A tv mint legnagyobb fölhasználó, ugyancsak megfizeti szolgáltatásunkat. Ezek a fő bevételi források. De éppen a televízió olyan intenzitással használ bizonyos anyag típusokat, hogy a szerkesztőknek már régen videón kellene átnézniök az ezer métereket, és nem filmen. Erre a videofordításra kellene például egy állami céltámogatás. Ha ezt megcsinálhatnánk, az állományvédelemnek egy egészen más minőségéig jutnánk el.

— *Ha jól értettem, arról van szó, hogy azt az anyagot, amely megvan celluloidon, vagy át lesz másolva nitrofilmről celluloidra, mind át kellene tenni videóra is?*

— Nem a teljes állományt. A dokumentumanyagból, mondjuk, az egész filmhíradó-anyagot, mert az rendkívüli használatnak van kitéve, minden magyar játékfilmet és az egyetemes filmművészet legértékesebb alkotásait.

— *Mit mondhatunk a szolgáltatások áráiról? Ha jól értettem, a bevétel oldaláról szemlélve lehetnének magasabbak, ám gyanítom, a filmkluboknak más a véleményük.*

— Igen: a filmklubnak drága. Tulajdonképpen a filmklub is hoz némi bevételt, de csupán a fekete-fehér filmek felújítására futja nekünk ebből a forrásból, a színes kópiák felújítására sajnos már nem.

— *Ha a filmtár nagyobb támogatást kapna, akkor ez valahogyan átgyűrűzne a filmklubokhoz is? Talán csökkenteni tudnák az árakat?*

— Én a céltámogatások híve vagyok. Egy olyan megoldást, hogy a filmtár kapjon mondjuk ennyi és ennyi milliót, nem tartanék jónak. Kapjon egy meghatározott összeget a filmklubhálózat, egy másikat a videósítási program, egy harmadikat a nitrofelújítás . . . És csak arra az egy dologra legyen felhasználható az a pénz. Az önfenntartás bizonyos elemeit természetesen meg kellene tartani. Nagy közgyűjtemények olykor százmilliónál is többet költenek. Itt nálunk azért okosabb gazdálkodás folyik. Ezt a kényszer szülte, s nem kell feltétlenül megszüntetni. Nem kell olyan múzeumvá válni, amelyet eltartanak, hanem oda kell az anyagi erőket összpontosítani, ahol valóban szükség van rájuk. És, ismétlem, igenis ki kell kötni, hogy az adott summát azon az adott helyen használják fel, és ezt szigorúan elszámoltatni.

— *Könnyebb is elszámoltatni, ha céltámogatásról van szó.*

— Hát persze. Furcsa és megoldásra váró helyzet ez. Biztos vagyok benne, hogy nem elsősorban pénzkérdés, hanem szemléleti kérdés. Gondolja el: egy magyar játékfilm durván tizenöt-húsz millió forintba kerül, és a magyar film múltja körülbelül hétmilliót kap egy évben.

— *Ezzel nem azt akarja mondani, hogy a magyar filmgyártás sok pénzt kap . . .*

— Nem. Ez a két dolog teljesen független egymástól. Csak az arányokat érzékeltetem. De itt őrzünk több száz magyar filmet, s a tárolásuk — kondicionált raktár! — nagyon sokba kerül.

— *Kanyarodjunk vissza egy pillanatra! Ha például a filmklubok céltámogatást kapnának, elképzelhető volna, hogy nem is kellene a kópiák kölcsönzéséért pénzt kérni?*

— Nos, csak kevesebbet. Azt nem tartanám okos dolognak, ha ingyen lehetne a kópiákat kölcsönözni. Magyarországon az ingyenesség gyakran jegyben jár a gátlatlansággal.

— *A bevételekről, a forrásokról beszéltünk már. És érintettük a kiadásokat. Elmondaná kicsit részletesebben: mire költ az intézet vagy a filmtár? Tehát van egyszer a nitrokópiák átmásolása biztonsági kópiákra.*

— Önfenntartás . . . Az intézetben körülbelül száznegyvenen dolgozunk, különböző osztályaink vannak, létesítményeket működtetünk. Egy sor olyan kötelezettségünk is van, melyekre költenünk kell. Például filmplakátokat és fotókat vásárolunk. Ez szintén tiszta kiadás, de szükséges, mert ez tényleg gyűjteni való dolog, és amit az ember ma nem vesz meg, az holnapra már elvesz. Az intézet ezenkívül sok olyan dologra költ, amiből nincs semmi bevétele (elég nagy intézmény a miénk). És itt egy romló kópia-állomány, amelynek további fokozatos romlása várható! Valamit tenni kell!

— *Valójában melyek a filmarchívum funkciói?*

— Van egy megőrzési funkció, ez a jövőnek szól, és van egy jelennek szóló kultúrmissziós feladat: a televízió munkájának segítése, a filmklubhálózat és a Filmmúzeum ellátása.

— Mekkora a filmklubhálózat?

— Körülbelül kétszázötven filmklub működik az országban. Sajnos, nem tudunk minden igényt a megfelelő szinten kiszolgálni. Van egy minőségi hiány, és van egy tartalmi hiány. Bizonyos filmek pedig egyszerűen nincsenek meg. Általában kevés a kópia.

— Milyenek minősíthetők a tárolás körülményei?

— Jó közepesnek. Sokkal rosszabbra számítottam, amikor idejöttem. Tömbösített, klimatizált raktáraink vannak. Európai összehasonlításban a miénk nem a legkorszerűbb, de nem is rossz. Tavaly megoldottuk a nitrofilmraktár mélyhűtését is.

— Mit mondhatunk a kapacitásról?

— Amikor tévé- és filmklubszezon van, nehezen győzzük a munkát. Minden egyes visszaérkező filmet le kell kezelni. Ezt, szerintem, nem minden esetben tudjuk lelkiismeretesen elvégezni.

— A „lekezelés” egyben felújítás?

— Sajnos, nem. Azt hiszem, Európa egyetlen archívuma a miénk, ahol nincs filmfelújító gép. Ez egy elemi berendezés, másfél-kétfélmillió forint az ára. Nekünk ilyen nincsen, pedig sok kópián még segíthetne.

— Jelenleg mi történik azokkal a visszaérkezett kópiákkal, amelyeken a kezelők nagyobb hiányosságokat észlelnek?

— Kezdetleges eszközökkel javítanak is — manuális filmjavító tevékenység folyik —, és ha valami komolyabb gond van, akkor meó-asztalra kerül a kópia, ott részletesen megvizsgálják, s eldöntik, hogy mit lehet tenni.

— És azok a filmek, amelyek nem kerülnek ki a külső vérkörbe, azokat szisztematikusan, tmk-szerűen azért át-átörgetik? Létezik olyan táblázat, ütemterv, amely az időről időre esedékes ellenőrzésekről intézkedne?

— Ilyen nincsen. A nitrofilmek esetében van egy szellőztetési ütem, amely szerint ki kell nyitni a dobozokat. A biztonsági filmekkel, ha nem használják őket, éveken keresztül sincsen gond.

— Ha a klíma megfelelő?

— Igen. Ha a hőmérséklet és a páratartalom rendben van. Ám most érkeztünk el egy olyan pillanathoz — sajnálatos pillanat —, amikor a biztonsági filmekben egy bizonyos kémiai bomlást tapasztalnak, s erre mi itt, Magyarországon egyáltalán nem vagyunk fölkészülve. Angliában, ahol a biztonsági filmeket korábban kezdték használni, már komolyan dolgoznak ezeknek az anyagoknak a megmentésén. Kiterjedt nemzetközi kapcsolataink révén abban a pillanatban, amint kikutatnak valamit, megpróbáljuk mi is átvenni, de önálló kutatásokra nem tudunk vállalkozni.

— Megfelelő a filmtár befogadó képessége?

— Már építeni kellene a következőt. Késésben vagyunk. A szomszéd telekért folyamodunk. Drága, de kell. Mert két dolog van, amikor a kötelezpéldányokról beszélünk. Az egyik az, hogy milyen jó, hogy papíron van kötelezpéldány-rendelet. A másik: te jó ég, mi lesz, ha az összes anyagot mégis idehozzák?

— Végül is akkor mi a helyzet a kötelezpéldány-rendelettel? Ez a filmfőigazgatóság belső utasítása?

— Eredetileg miniszteri rendelet. Ám, hangsúlyozom, az írásbeli utasításokkal semmi baj nincsen. A gyakorlati végrehajtással annál inkább. Nincs olyan erő, amely a leírt miniszteri rendeletet végrehajtatja. Legalábbis nekem ez a benyomásom. Ahogy én látom, a filmszakmában az egyes vállalata-

tok diktálnak egymásnak is, sőt néha a minisztériumnak is. Amikor idejöttem, nem is értettem, tanígtattak, hogy ezt nem szabad megtenned, meg azt nem szabad . . . Mert-hogy mi is vállalat vagyunk. Csakhogy kis vállalat, s minékünk jól kell viselkednünk. De, meggyőződésem szerint, nem szabad jól viselkednünk olyan áron, hogy kárt okozunk. Például nem engedek ki az intézetből egykópiás filmet. Igaz, vetítés közben a mi vetítőnkben is megsérülhet, ám arról akkor pontosan tudunk, s a lehetőségeink szerint korrigáljuk. Viszont ha egy szakmai vállalat kér ilyen kópiát, és nem adjuk, nagyon megsértődik. Azt mondják, hogy ez az én védő, korlátozó magatartásom tulajdonképpen kárt okoz. Nem a kópiának, hanem a filmin-tézetnek.

— *Ezt így közreadhatom?*

— Ha merek nemet mondani, akkor ezt is vállalom. Én a közgyűteményi szellemet és annak védelmét hiányolom. Végül is közös nemzeti érdekről van szó. Fontos, hogy azt a vállalati érdekek fölé helyezzük.

— *Mit mondhatunk a növekedés üteméről?*

— Minden egyes magyar játékfilmből, tulajdonképpen a magyar filmgyártás teljes egészéről, kötelességet kell kapnunk. Ez a gyarapodás egyik döntő forrása, és egyik legfontosabb feladatunk, hogy ezt az anyagot megfelelő szinten megőrizzük. A magyar filmgyártás kisebb problémáktól eltekintve beszolgáltatja a példányokat. A hazánkban vetített külföldi játékfilmek esetében viszont a forgalmazó vállalatnak semmiféle érdeke nem fűződik ahhoz, hogy egy, még használható kópiát kivonjon a forgalomból. (Nemcsak Bertolucci-, Bergman-stb. filmek hiányoznak, egy sor szovjet filmünk sincsen meg, amit Magyarországon bemutattak.) A játékfilmek egyébként is általában olyan agyonjátszott állapotban vannak, hogy az komoly gondot jelent. A MOKÉP-nek kellene valamiféle támogatást adni, hogy ki tudjon vonni, mondjuk ötvenszer vagy nyolcvanszor játszott, de még jó állapotban lévő kópiákat, és a MOKÉP-et is érdekeltté kellene tenni abban, hogy gondoljon a jövőre.

— *De hisz órá is visszaüt ez a helyzet!*

— Tulajdonképpen nem. Visszaüt a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, tizenöt vagy húsz év múlva, de ezzel a MOKÉP tényleg nem köteles foglalkozni. Ez nem az ő dolga. A filmigazgatás dolga, hogy a MOKÉP-et olyan helyzetbe hozza, úgy premiálja, hogy ne kelljen agyonjátszania a filmek összes kópiáját. Úgy, ahogy a nézőszámra kapnak dotációt, erre is kaphatnának egy minimális támogatást.

— *Végül is a kötelességed-beszolgáltatási fejelem hogyan minősíthető ma nálunk?*

— A gyártó vállalatoknál kielégítő, a forgalmazó vállalatoknál nem elégséges. Mert adnak le filmeket, de az ő választásuktól függ, hogy mit.

— *A többi tárca fennhatósága alá tartozó intézmények, vállalatok is tartoznak kötelességek beküldeni? Tehát az ipari filmekből, az oktató filmekből.*

— Úgy van. Ezekből is jár kötelességed. Ám nem mindenki küld. És jobb volna, ha mi döntenénk el, hogy ki ne küldjön. De azért sok jön. Mindenesetre ahhoz sok, hogy ez a mostani raktárunk hosszabb ideig elegendő legyen. És feldolgozni is sok. A mélyfeldolgozás hatalmas munka, a magyar filmet snittről snittre leírják szövegbe is, hogy egy dossziében minden megtalálható legyen, ha a kópiát valami károsodás érné. Igaz, őrizzük a negatívját, pozitívját, de mindenre föl kell készülnünk, nehogy úgy járjunk, mint a húszas, harmincas évek magyar filmjeinek egyikével-másikával. Vagy azokkal, melyeknek csak a címét tudjuk, semmi mást a világon.

— *Tehát a gyarapodásnak korlátai vannak?*

— Férőhelybeli korlátok, feldolgozási kapacitáshiány, technikai korlátok, végső soron pénzügyi korlátok. A film olyan közgyűteményi darab, amellyel minden mozdulat pénzbe kerül.

— *Mit mondhatunk a gyarapítás elveiről és gyakorlatáról?*

— Minden hungarika-anyagot intenzíven gyűjtünk, cserélgetünk külföldi társarchívumokkal, forgalmazási jog nélkül, természetesen. Nézetem szerint a televízió filmes anyagát is ide kéne vonni valahogyan, mert ők döntően már csak elektronikus rögzítéssel dolgoznak. De, mint már említettem, alig tudunk egymásról. Ők járnak ide, mint felhasználók, ezért többet tudnak rólunk. Még a gyarapodáshoz: vásárolunk magán személyektől is, kapunk a MOKÉP-től is. Az igazsághoz tartozik: ők darabszámra nagyjából rendszeresen szállítanak, csak a minőséggel van baj.

— *A magánvásárlásoknál elébe mennek a potenciális eladóknak? Tehát aktívan hirdetnek?*

— Nem merünk igazán hirdetni, mert még behozzák a filmeket, s akkor meg az a gond. Aki érdemleges ajánlattal megkeres minket, attól szinte mindig megvesszük a portékát. Az intézet tehát ezen a téren igen sok áldozatot vállal. Ám, ha minden magyar gyűjtő egyszerre jelenne meg a filmjeivel, nagyon nagy baj lenne. Vásárolunk egyébként 8 milliméteres és 9 és feles amatőr filmeket is, amelyek ma már 40—50 évesek, és biztos, hogy a végüket járják. Ezek a magyar mozgóképi kultúra jelentős tényezői, pótolhatatlan kordokumentumok.

— *Milyen a filmarchívumok együttműködése?*

— A Filmarchívumok Nemzetközi Szövetségén belül a taggyűjtemények között igen jó. Így tudjuk például a Filmmúzeumban a nagy retrospektív sorozatokat megcsinálni. Sajnos, nem vagyunk igazán partnerek. Kultúránk kevés területe volt az utóbbi évtizedekben olyan sikeres, mint a magyar film. Filmjeink iránt nagy az érdeklődés, de mi a hatvanas-hetvenes évek terméséből nemigen küldhetünk, mert nekünk is csak egy kópiánk van. Jó megoldás lenne, ha a nemzeti filmgyártás jogai egy idő után a

filmtárra szállnának. A szocialista országokbeli archívumok, mondjuk a Szovjetunióban és Csehszlovákiában is abból élnek — az állami támogatás mellett —, hogy ezek a jogok huszonöt év után az archívumokat illetik meg. Ezek nagyon jó gyűjtemények, az NDK-beli archívum is kitűnő, nem hasonlítható a miénkhez. Magyarországon a forgalmazási jog az államosításig terjedően a miénk, onnantól viszont nem. Lehet, hogy a jogkiterjesztés önmagában is önfenntartóvá tenne bennünket.

— *Milyen együttműködés van még az archívumok között?*

— Komoly szakmai együttműködés a filmmegőrzéstől a katalogizáláson át a restaurálásig. Élénk konzultáció folyik, fotókat, plakátokat cserélünk egymással. A film nemzetközi dolog, a filmesek összetartanak, nagyon segítőkészek. Ha például csinálunk majd egy számítógépes katalógust, akkor nem kezdünk el a kezdetektől kísérletezni. Az egyik legfejlettebb társintézmény katalógusosztályának vezetője mondta, hogy ők öt évet vesződték vele, ne kezdjük el, hanem kérdezzük meg, és szívesen megosztják velünk tapasztalataikat.

— *Hogy áll a nemzeti videótár ügye?*

— A videótárat fel kell állítani, mert a kötelezpéldány-beszolgáltatást miniszteri rendelet írja elő. De persze nemcsak ezért. Egyébként is szükség van rá. A videófelvételekre vonatkozó kötelezpéldány-rendelet több hónapja van érvényben, s eddig egyetlen kötelezpéldányt kaptunk: a Diafilm Vállalatától egy mesefilm. A filmszakmai vállalatokkal, sőt — uram bocsá' — a televízióval is össze kellene fogni, hogy itt egy olyan tár legyen, amely napra kész, amely nyomon tudja követni a világ filmgyártását, és informál. Tehát a televíziós szerkesztők, a MOKÉP és a FÓMO munkatársai idejöhesse-nek a kazettákat megtekinteni, hogy érdemes-e megvenni az adott alkotást filmen. Most ez úgy megy, hogy bekérnek külföldről kazettákat, ám ezek a bekért kazetták ide soha nem kerülnek el. Voltaképpen ezekről

kellene információt nyújtó másolatokat készíteni.

— *A televíziós játékfilmek archiválása?*

— A Magyar Televízióknak elvben végeznie kell ezt a tevékenységet. Itt nálunk részben én állítottam le, saját felelősségemre, miután csak tartós megőrzésre alkalmatlan VHS kazettán tudnánk archiválni. Amellett azt hiszem, hogy a televízióval párhuzamos tevékenységet folytatnánk, és ennek semmi értelme.

— *Külföldön mi a gyakorlat?*

— Változó. Európában a legnagyobb az Angol Nemzeti Filmarchívum. Két nagy angol televízió, az ITV és a Channel Four tíz éve megbízta, hogy évi megszabott összegért végezze el a televíziós anyagok archiválását. Komoly pénzt fizetnek ezért. Az archívum viszont olyan kötelezettséget vállalt, hogy bármely kért anyagot egy nap alatt sugárzási minőségben a televíziós társaság rendelkezésére bocsát. Ez kemény feltétel, de megfizetik. Mind a két fél kölcsönösen sokkal tartozik egymásnak. Ezek az üzleti típusú televíziók kiszámították, hogy számukra ez a megoldás az olcsóbb. Nemrég hallottam Angliában: a nagy archiválási hagyományokkal rendelkező BBC is erősen gondolkodik, hogy betársul ebbe a konzorciumba. Más szisztémát találni mondjuk a Német Szövetségi Köztársaságban. Ott külön archívum működik Wiesbadenben, Koblenzben, Münchenben, és eszük ágában sincs az állományukat összevonni a televízióéval.

— *De, gondolom, létezik valamilyen nyilvántartás, tudnak egymásról.*

— Tudnak, persze, és nemcsak egymásról! A bécsi televízió történeti archívumának számítógépe tudja, hogy például Koblenzben milyen osztrák vonatkozású anyag van. Meg azt is tudja, hogy itt nálunk mit találunk.

— *Tehát a televíziós játékfilmek archiválását itthon egyelőre a televízió végzi. És elvégzi?*

— Én azt gondolom, nagy hiba volna, ha nem így lenne. Mindenesetre mindenképpen szükség volna az együttműködésre a televíziósokkal. Az archiválás rendkívül fontos dolog. A világon mindenütt, az Egyesült Államokban, Angliában, a Szovjetunióban, az archívumi mesterség szakma. Amit nem oldanak meg a számítógépek. Tanulmányoztam a műsorszerkesztést több televízióban. Gépi segítség... gyorsaság... precizitás... De minden műsorszerkesztőségben található egy olyan ember, aki tudja, mi hol van, miért hová kell nyúlni, ki az, aki ezt vagy azt pontosan tudja. Ezek az emberek nem nélkülözhetők. Profik. Minálunk e mesterség bizonyos mértékig a raktári kiszolgálói szintre szorult le. Úgy, ahogy Magyarországon a könyvtárak, a könyvtárosi mesterséget is messze alá minősítették a társadalmi fontosságánál. A könyvtár, a levéltár mint értékmegőrző, szolgáltató, oktatást segítő intézmény mélyen a lehetőségei és értékei alatt van, s a filmre ez még fokozottabban áll. Tartok tőle, hogy érvényes a televízióra is. Az ottani archívumban még sosem jártam, tudom, több helyen vannak raktárak, de félek, hogy az ottani munkatársi gárdát szintén egy ilyen kiszolgáló apparátusnak tekintik. Itt, minálunk? Én szerencsés vagyok, mert a stúdiósok, híradósok elfogadnak partnernek, részben mert volt évfolyamtársaim, tehát ismernek, részben mert tudományos intézetből jöttem, ahol a negyvenes, ötvenes évekkkel foglalkoztam, amikor is a mozgóképiség nagyon erős volt. Tehát a szakmai múltammal is partner vagyok, de a kollégáim már nem azok. Holott van egy pár olyan munkatársam, aki tíz-egynéhány éve néz filmeket, s lenyűgöző a tudása. Szép szakma ez egyébként, hogy ne csak panaszkódjam, és sokkal okosabban is ki lehetne, kellene használni az emberek tudását. Tehát jobb együttműködésre volna szükség a forgalmazókkal és a televízióval. Kölcsönösen tudnánk egymásnak használni.

— *Amilyen összegzésképpen: általában milyennek ítéli meg az archívum helyzetét?*

— A személyi feltételekkel kezdeném. Örököltem itt egy csapatot és egy munkát,

amit az elődeim végeztek. Az archívumnak sokkal rosszabb a híre, mint amilyen az állapota, vagy például a katalógusa. Ez tehát sokkal jobb, mint a híre, nem tökéletes, de a magyar közgyűjteményi szintnek teljességgel megfelel. Nagyon nagy munkát végeztek itt csendben, névtelen emberek . . .

— *Hányan?*

— Körülbelül húszfős filmtárosi stáb dolgozik együtt a műszakiakkal. Kitűnő munkatársakat örököltem, akiket próbálok rábeszélteni, hogy írjanak, mozogjanak egy picit, de a tár helyzetéből adódóan tele vannak komplexusokkal. Pedig a gárda nagyon jó, sok a fiatal, szeretik a filmeket, és nem egy, nem kettő nagyon ért is hozzá. Jobban, mint sokan, akik e tárgykörben gyakran szerepelnek. Tehát a személyi feltételek szerintem jók. A technikai adottságok viszont nagyon rosszak. Nincs például egy használható megtekintő asztalunk. Filmfelújító gépünk, említettem, nincs megfelelő. Videótechnikánk . . . sokáig sorolhatnám, hogy ezen belül mi hiányzik. Nincs például videó-megtekintő helyiségünk, ami tragédia. Van két vetítőtermünk — túlszűfoltak. Éjjel-nappal mennek a gépek, s ez szintén önkiszákmányolás.

— *Akkor az a bizonyos jó közepes szint a raktározási körülményekre vonatkozik?*

— Nem. A jó munkatársi gárda és a rossz

technika, ez ad ki egy közepes minősítést. És a raktáraink is elég jók.

— *A jövő?*

— Komoly munkát végeztek az elődök, van egy sor eredmény. A hajónak tehát nem kell teljesen új irányt adni, de iránymódosításra feltétlenül szükség van. A gazdálkodó közgyűjtemény gondolat megtartásával, a vállalati koncepciótól valahogyan a közgyűjteményi gondolat felé kellene haladni. Úgy, hogy az anyagvédelem legyen fontosabb a bevételnél. De ennek a szemléletváltozásnak az intézet falain kívül kell bekövetkeznie.

— *Várható, hogy valamikor lesz egy audiovizuális nemzeti gyűjtemény Magyarországon?*

— Mozgóképkultúra-gyűjtemény létrejötte sajnos nem várható. Egy nagy mozgóképi archívum, tulajdonképpen az lenne a racionális. Minden fejlesztést koncentráltan, közösen kellene csinálni mindenkinek. Olcsóbb is lenne, hatékonyabb is. De, azt mondják, én javíthatatlan idealista vagyok. Amikor idekerültem, az egyik társvállalat osztályvezetőjének elmeséltem, mit akarok. A beszélgetés végeztével érzékletesen ecseteltem, hogyan fogok én innen a hegyről lecsúszni, ezekkel az elképzelésekkel. Hát, majd meglátjuk . . .

 ABSTRACT: The problem of the conservation of archive films is still unsolved in Hungary. In the above article the director of the Film Archives speaks about organizational, economic and technical problems related to the preservation of valuable productions.

Salgó Rózsa—Teőke Gábor

Újságírókról laikus szemmel

Teőke Gábor nem reprezentatív, ám igen tanulságos interjúsorozatot készített. Arra az újságíróképre volt kíváncsi, amelyet a tömegtájékoztató egészé és az esetleges ismeretségek alakítanak ki az emberekben. Arra a képre, amelyet az újságírók belső, szakmai szempontjai a lehető legkevésbé befolyásolnak. Vizsgálódásainak eredményeit Salgó Rózsa foglalja össze.

■ „Mit gondolnak rólunk, újságírókról — a többiek” — jut néha eszébe az embernek, amikor sokadszor hall ilyesmit: „Maguk újságírók persze a pálya széléről beszélnek bele mindenbe”, „Nektek könnyű”, vagy ellenkezőleg: „Nem irigyellek benneteket”. Vagy ha a riportalany az órájára pillantva ezt mondja: „Nem reméltem, hogy pontos lesz”, vagy ezt: „Maga biztosan többet tud arról a csernobili reaktor-ügyről. Azt mondják, ott atombombát is gyártanak, az robbant föl. Persze, nem beszélhet, mi?”

De hát kik ezek a „többiek”? Sokkal többen vannak, mint azok, akikkel találkozunk — szögezzük le, ha nyilvánvaló is. Elindultam Budapesten egy magnetofonnal és öt kérdéssel. Huszonhét beszélgetés anyagát szedtem össze. Ha az ember nem szociológus, „csak” újságíró, akkor, — kérdezőbiztosok, számítógép nélkül — nem bírja tovább . . .

A válaszolók közt van egy-két távoli ismerős (mukapcsolatok, ahogy mondani szokták), de döntő többségüket véletlenül találtam: utcán, üzletben, lakótelepen állítottam meg az embereket. A kérdéseim tehát egészen közönséges újságírókérdések, nem alkalmasak felmérés készítésére, összesítésre, jelentéshez; nem is hiszem, hogy szükség volna ilyesmire. Arra talán igen hogy a „prekonceptióm”, a „hipotézisem” iránt — mert volt ilyen, nem tagadhatom — bizalmatlan-ná válnak . . .

Közreadom 21 beszélgetés anyagát (a töb-

bit csak azért nem, mert ismételnék, érdektelenek, vagy csupa „nem tudom”-ból állnak), abban a hiszemben, hogy az olvasónak is van „prekonceptiója”, s neki sem árt, ha összeveti ezekkel a vélekedésekkel.

A módszer egyszerű, mindenkitől ugyanazt kérdezem, de nem ugyanúgy, hiszen én nem vagyok kérdőív. Látom, milyen arcot vág az illető, ért-e engem (szeret vagy utál?), s ezért néha meg is magyarázom, mit akarok megtudni és miért. Azt például csak egészen végleges esetben (látni fogják, egyszer engedtem meg magamnak), hogy név szerint mely újságírókat kedveli vagy tartja csibésznek, mert nem poplista ez, semmilyen értelemben. Azzal sem foglalkozom, hogy ki melyik újságot olvassa, s melyik szerkesztőség embereire gondol. Arra az újságíróképre vagyok kíváncsi, amelyet a tömegtájékoztató egésze és az esetleges közeli-távolibb személyes ismeretség alakít ki az emberekben; arra a képre, amelyet a mi belső szakmai szempontjaink a lehető legkevésbé befolyásolnak.

A hűség kedvéért rögzítem: valamennyi válaszadó budapesti. Egy darabig nyomta a lelketem, hogy milyen felületes adatfelvétel ez. Hozzá is fogtam gyűjteni vidéken, éppen egy faluban kezdtem volna, jobban mondva a szélén, cigánycsaládnál, — se villany, se újság, s még ezzel mondtam a legkevésbébbet —, de annyira nem illettek ide a kérdéseim, hogy végre elfogott a szerénység. Mégsem lehetünk nekik éppen mi annyira fontosak.

Egyébként természetes tény, hogy más és más helyeken és rétegekben — kisvárosban, termelőszövetkezetben, Pakson vagy a felkapott Órségben; bányászok vagy tanárok közt hasonló témáról mást és másképp lehetne kérdezni. Volna egy pár hely, ahol leginkább semmit. Tehát, az úgynevezett budapesti polgárok következnek.

A kérdések

1. Ön szerint milyen emberek az újságírók?

2. Találkozott-e személyesen újságíróval? Van-e személyes ismerősei között újságíró? Hasonlít-e az önben kialakult újságíróképre, vagy másnak bizonyul?

3. Szívesen venné-e, ha férje (felesége), más közeli rokona újságíró lenne? Miért?

4. Ön szerint milyen az újságíró anyagi, erkölcsi, társadalmi megbecsülése?

5. Ön szerint az újságíró maga dönti el, hogy mely témáról és mit ír, vagy ezt mások döntenek el?

A válaszok

G. Miklós, politikai munkatárs, 28 éves

1. Agresszívok, rosszindulatúak, állandóan zaklatják az embert. Ezt persze csak viccből mondom. Annyi biztosan igaz, hogy az újságírók rámenősek, és néha akkor is betolakodnak, amikor se kedvem, se időm rájuk. Egyébként érdeklődők, mozgékonyak és általában elfoglaltak vagy annak látszanak. Nagyon szeretik kivesézni a dolgokat és lehetőség szerint igyekeznek minél több információhoz hozzájutni.

2. Igen, szoktam velük találkozni a munkám során. A személyes ismerőseim is éppen ilyenek! Az már más kérdés, hogy van közöttük okos is, ostoba is. Nekem egyébként szerencsém van, mert többnyire amatőrökkel találkozom, magyarán diákújságírókkal, olyanokkal, akik hivatásnak fogják fel az újságírást. Igazán van mondanivalójuk, tényleg hisznek benne. Hogy ezek szerint találok olyanokkal, akik hivatásosak és mégsem érzem bennük a hivatástudatot? Nem. De ismerősök elbeszélései és némelyik rossz cikk alapján gondolom, hogy vannak ilyenek is a pályán. És tisztában vagyok vele,

hogy kevés róluk az információ, így akár torz is lehet a véleményem.

3. El tudnám képzelni, hogy a feleségem újságíró legyen, feltéve, ha munkáját, elfoglaltságát össze tudja egyeztetni azzal, amit én a házasságtól, a feleségtől elvárok. Gyereknevelés, meleg vacsora s a többi. Ha közösen vállalhatnánk a családi terheket, nem lenne kifogásom az újságíró-feleség ellen. Csak hát én is szaladgálós ember vagyok, a munkám miatt sokszor este sem vagyok otthon, és akkor ki maradna a gyerekekkel? Egyébként most bátran beszélek, mert ez csak elvi probléma. Annak mégis örülnék, ha olyan ember lenne a feleségem, aki mindig új és új viszonyok között él, új dolgokkal találkozik, sokfajta élmény éri, és ezért talán kevésbé szürkül be.

4. Az anyagi helyzetükről fogalmam sincs. De azt gondolom, olyan, mint az értelmiség általában. Nem hiszem, hogy lényegesen többet keressének.

Úgy gondolom, az erkölcsi megbecsülésük elég nagy, de ez nyilván attól is függ, hogy ki hol dolgozik. Azt hiszem, a sor végén állnak az üzemi lapok újságírói, köztük és a sor eleje között óriási a távolság. Különbözően jól hangzik, hogy valakinek újságíró a foglalkozása, sikerült maguknak kiverekedni a tekintélyt. Többnyire szóba is állnak velük. Ha nem, mert ez is előfordul, azt nem a szakmájuknak „köszönhetik”, az már a nyilvánosság magyarországi helyzetével van összefüggésben. Mindamellet szeretnek sírni, ha nem engedik be őket valahova, vagy akadályozzák a munkájukat. Jól teszik.

Társadalmilag is elég megbecsültek, vezérigazgatókkal, miniszterekkel beszélgethetnek, de azt hiszem, ez a megbecsülés már nem személynek, hanem az őket küldő sajtóorgánumnak szól.

5. Attól függ. Nemcsak maga az újságíró dönti el. Vagy ha igen, legfeljebb nem jelenik meg. Az üzemi és helyi, megyei lapokat nem ismerem belülről, de el tudom képzelni, hogy ezeknél 98 százalékban a főnök, vállalatigazgató, vagy más helyi potentát dönt. A nagyobb lapoknál fifti-fifti lehet az arány a téma választásában. Én valahogy így képelem.

■ ■
J. Margit, trafikos, 37 éves, eredeti végzettsége szerint pszichológus

1. Szerintem elég intelligensek.
2. Nincs ilyen ismerősöm.
3. Talán. Attól függ, hogy milyen területen dolgozna. A saját szakterületükön nyilván nagyobb a tájékozottságuk az átlagemberénél. Ha például politikai témákkal foglalkozna, én is kissé tájékozottabb lehetnék, legalábbis ezen a téren, mintha csak az újságokat olvasom.

4. Erkölcsileg nincsenek rossz helyen az újságírók.

5. Nálunk az újságírónak ebben szerintem nagyon kevés szabadsága van.

■ ■
L. Károly, csatornaépítő segédmunkás, 25 éves

1. Szerintem van kamu is a cikkekben, de szerintem a legtöbbje igazságos.

2. Nincs újságíró ismerősöm.

3. Lehet, hogy jó lenne. Hogy miért? Nem tudom. Attól függ, milyen lenne az illető.

4. Nem tudom.

5. Szerintem ők is csak arról írhatnak, amiről tudnak, amit hallanak. Biztosan hozzá is tesznek, ami nem mindig igaz, és szerintem a főnöknek is van beleszólása. Aztán itt van az a valami, hogy közvélemény. Hogy az emberek mit beszélnek. De ha ezt ártalmas kikürtölni, az újságírók nem írhatják le, igaz-e?

■ ■
B.-né Juli, gépszámlázó, 43 éves

1. Nem sokat tudok hozzászólni, mert keveset olvasok, nincs rá időm.

2. Nem, mert más ismeretségeim vannak.

3. Sajnos nem tudom, hogy mennyit keresnek.

4. —

5. Szerintem is-is. Az újságíró magánvéleménye is benne van, meg amit kívánnak tőle, az is.

■ ■
T. Péter, építészmérnök, 31 éves

1. Az újságírók éppen olyan emberek, mint mások. Semmi különleges nincs bennünk, nem hiszem, hogy bármi plusz kell az emberben az újságíráshoz.

2. Nem, nincs ilyen ismerősöm.

3. Körülbelül annyira venném szívesen, mint bárki mást. Attól, hogy mi a feleségem foglalkozása, nem lennék sem boldogabb, sem boldogtalanabb. Attól már függ valami, hogyan végezné a munkáját. Értelmetlen a kérdés.

4. Csak saccolni tudom, de nem hiszem, hogy rosszabb lenne, mint bármelyik értelmiségi foglalkozása. Azt esetleg el lehet mondani, hogy nagyobb hatásuk lehet a dolgokra, mint másoknak, ezért nagyobb a társadalmi megbecsülésük. A szakmának nimbusza van, de nem hiszem, hogy ennek a nimbusznak van alapja.

5. Két-három lapot olvasok, és sokat hallgatom a rádiót. Azt tapasztaltam, hogy folyamatosan szervezik a kampányokat. Vagyis irányított témákról, irányított céllal születik a cikkek jó része. Gondolom, hogy amelyik nem, annak nyilván sokkal rögzőbb az útja a megjelenésig.

■ ■
S. Gábor, segédmunkás, 46 éves, 7 osztályt végzett, „abból is megbukott”

1—2. Van egy ismerősöm a Népszabadságban, hát az rendes. Előfordul, hogy az újságírók túlzásba visznek valamit, de legtöbbször megírják azt, ami a való. Baleset történik, azt eltúlozzák, politikai dolgokról is túl sokat beszélnek, mert mindennek van háttere. De hát ők jobban értenek hozzá, iskolázott emberek. Nem látok az emberek közt más különbséget: jók vagy rosszak, okosak vagy buták. Az egyik ember iskolázottabb, többet foglalkozott a tananyagokkal, a másik kevesebbet. Szóval az ember annyit tud meg az újságból, amennyit a riporter megír, így tehát ő az okosabb, nem? És intelligenciája van. A segédmunkásoknak azt mondják, tedd ide, tedd oda, és kész, de az újságíró felelősséggel tartozik, hogy mit ír. Mert a valótlanúságot nem írhatja. Így tehát a riportnak a legrosszabb esetben a 90 százaléka fedi a valóságot. Hogy ő mit tesz hozzá, az más kérdés . . .

3. Ó! Hát persze, hogy jó lenne! Felvilágosítaná az embereket, mármint a családtagokat is, mondjuk akár jogi szempontból.

4. El kell, hogy ismerjék őket, mert ők, hogy úgy mondjam, állami emberek, ha azt vesszük. Ahová én nem mehetek be, ők csak felmutatják, hogy újságíró vagyok, már be

is engedik. Nem tudom, hogy sokat keresnek-e, megérdemelnék, mert elküldik, őket riportra vidékre is, s ha valaki nagyobb pozícióban van, azaz már befutott, akkor külföldre jár riportra. Bár lehet, hogy ők is úgy vannak, mint sokszor még az orvosok is, ahogy hallom. Hogy némelyik segéd munkásnak több a fizetése, mint az övéké.

5. Hát öneki is főnöke van, nem?

■ ■

N. Éva, külkereskedelmi bonyolító, 30 éves

1. Apám nagyon jól tudna válaszolni erre a kérdésre, mert neki volt egy tanára a középiskolában, aki mindig azt mondta: tanuljatok, mert különben csak újságíró lesz belőletek!

Én a cikkek alapján mégis úgy gondolom, hogy egy részük művelt, tájékozott és a hivatásának él. A másik felük épp az ellenkezője lehet. Nem tudom, hogy ki miért lesz újságíró, de aki csak a karrier miatt, vagy a pénzért, arról kiderül, mert bunkó közhelyeket süt el, hatásvadász. Szóval, ordít a stílusából, hogy milyen ember. Persze, lehet igénytelenség is, hogy ennyire feketének-fehérnek képzelem el őket.

2. Nem.

3. Attól függ, hogy az illető emberileg milyen lenne. A foglalkozás önmagában nem meghatározó.

4. Nem tudom, de szerintem rangot jelent újságírónak lenni, hiába morog az apám. Főleg a laikusok és nem a vállalatvezetők körében. Szerintem az utóbbiak nem szeretik őket. Legalábbis az én vállalatomnál; mindenféle rémtörténet kering egy újságírónőről, aki állítólag elintézte az előző főnököt.

5. Nem mindig találhatja ki saját maga, hogy mit írjon, mert a cenzúrázás és a téma kiadás szokása most is él. A főnök úgyis beszél. Lehet, hogy van olyan újság, ahol inkább adnak szabadkezet az újságíróknak, de nem ismerem a körülményeket. Szerintem hiába van sajtószabadság, nem írhatják meg, amit gondolnak. A főnök játssza el a cenzor szerepét, mert ő sem szereti, ha a fejére koppintanak.

■ ■

J. Tímea, főiskolai adjunktus, 33 éves

1. Mozgékonyak, problémaérzékenyek, felületesek, szórt figyelműek.

2. Sok újságíró ismertem meg a politikai főiskolán, de olyanok is vannak, akikkel egy gimnáziumba jártam, és van egy-két kedvencem is — például Fenákel Judit —, akit például nem ismerek személyesen, mégis az ismerőseim közé sorolom, akárhol jelennek meg a cikkei, elolvasom, ha a kezembe kerül, mert kíváncsi vagyok a véleményére. A „kedvenceimet” alaposnak érzem, és azt hiszem, hogy egy-egy témának komolyan utánajárnak, bár hogy valójában mennyire van így, nem tudom, mert nem tudom, hogy mit hallgatnak el. Ugyanakkor nem egy újságíró felszínes, és a cikkeiből kiérezhető az újságírói manír, bár néha ez csak stílus náluk.

3. Nem tudom, hogy szívesen venném-e, ha a férjem újságíró lenne. Riaszt a zaklatott életvitelük, és nem biztos, hogy tudnám tolerálni. De nem esnék kétségbe, ha mondjuk a lányom ezt a pályát választaná.

4. Nem értek egyet azzal a szemlélettel, hogy az egyik szakma jól fizetett, a másik meg nem. A pedagógusok között is van, akinek sok a pénze. Nem hiszem, hogy a sikeres újságíróknak anyagi gondjaik lennének, de gondolom, náluk is a többség viszi a verklit, tartja a hátát, és nem fizetik meg... De nincs információm erről.

Erkölcseleg mindenképpen rangot jelent újságírónak lenni, mert közelebb lehetnek az információkhoz, s mert különböző jogosítványaik vannak, tehát bárkit megkérdézhetnek, nyilvánossággal bírnak. Társadalmi rangjuk is van, s egyre nagyobb lesz, ha sikerül a szocialista demokrácia fejlesztésében továbblépni (és igenis haladunk előre, ha csak tyúklépésekkel is). Nő a szerepük, mert a toll nemcsak Zrínyi Miklós számára volt fegyver. Nem véletlenül vonzotta ez a szakma mindig is a legjobb fejeket.

5. Csak benyomásaim vannak, de azt hiszem, hogy a szerkesztőknek elég komoly beleszólásuk van a cikkekbe, nyilván az sem közömbös szempont, hogy mennyire befutott ember a cikkíró.

■ ■

G. Ignác, 54 éves főmérnök

1. Nem ismerek elég újságíró ahhoz, hogy jogosan általánosítsak. Egy-két megjegyzést azért teszek. A tévében fellépő új-

ságírók közül többen nagyképűek és agresz-szívek; a másik fajta, amelyikből szintén akad hasonló, elhallgat, amikor tovább kel-lene kérdeznie, úgy tűnik, gyáva vagy szol-galelkű. S vannak nagyon rendes emberek is köztük. Egy kis üzemi tapasztalat: némelyik menő nagyon anyagiás. Pártnapon ezer fo-rintért „lép föl”! Nem tetszik az sem, hogy a feltett kérdésekre általánosságokat vála-szol, vagy igyekszik tévedhetetlennek látsza-ni. A rossz-ember újságíró hasonlít más szakmák rossz embereire, csak nagyobb kö-zönség előtt „bukik le”. Aki — például — sok külföldi utat buliz ki magának, aztán nézhetem az érdektelen, méregdrága külföl-di tudósításokat. Nem az arab beszámolók-ra gondolok!

2. Hogyne. A feleségem újságíró.

3. Szívesen veszem, mert az újságírókat az értelmesebb lények közé számítom. De jobb volna, ha nem kellene annyit dolgoznia, ide-haza is, késő éjszakáig. Nem biztos, hogy ez a jellemző minden újságíróra. Tulajdonkép-pen minek ez a kérdés?

4. A felkapott embereké biztosan. Egy többhónapos indiai út, az ilyen lehetőségek rendszeres ismétlődése, az élmények könyv-, film-, sajtóbeli értékesítése, gyanítom, hogy nagy jövedelemmel járhat. A foglalkozást magát az emberek egy része misztifikálja. A hivatalos megbecsülés? Azt nem ismerhetem. A kitüntetések nem mondanak el min-dent.

5. —

■ ■

G. Zoltán, laboráns, 23 éves

1. Semmi kifogásom ellenük.

2—4. Nincs véleményem, nincsenek meg-feladó ismereteim.

5. A sajtó, ha jól sejtem, a Magyar Szocia-lista Munkáspárt irányítása alatt működik, és ez nagyban meghatározza, hogy ki miről mit írhat. Mindennek vannak korlátai.

■ ■

K. András, kalkulátor, 23 éves

1. Nagyon nincs véleményem róluk, mert legfőljebb a Népszportot olvasom.

2. Nincs személyes ismerősöm.

3. Igen, szeretném, ha a feleségem újságíró lenne. Azért, mert sok mindenről tudna me-

sélni ő is, meg a kollégái is, többet megtudna az ember, mint az újságból.

4. Hát, hogy anyagilag mennyire vannak megbecsülve, arról fogalmam sincs. Nem hiszem, hogy túl jól. Erkölcseleg? Szerintem elég sokan rossz szemmel néznek rájuk. Nem mindenki. Akinek belenyúlnak az ügyeibe.

5. —

■ ■

S. László, nyugdíjas osztályvezető, 67 éves

1. Sokféle újságíró van. Hogy hasonlítsam össze a sokat utazott, tapasztalt úrgét azzal, aki ott ül, és ki se mozdul a szerkesztőség-ből, vagy azzal, aki a híreket gyűjti? Vagy hogyan hasonlítsam össze az iráni fronton járkáló tudósítót azzal, aki a tanácsokról szokott írni? Ahány, annyiféle.

2. Néhánnyal találkoztam a munkahelye-men, de ahányszor olyan cikket vagy véle-ményt olvastam, amelynek a tárgyát részle-tesen ismertem, abban mindig találtam hi-bát, névelírást, felületességet. Ez a felületes-ség persze megmagyarázható, nem érthet-nek mindenhez, nem bújhatnak a bőrünkbe, mégis bosszantó, mert az a tény, hogy min-den cikkben vannak hibák, és a világról az ismereteim legnagyobb része a sajtóból szár-mazik, azt jelentheti, hogy a világgépem is hibás, hamis. Nem tudom, hogy a sok apró hiba nem halmozódik-e egymásra, s nem torzítja-e lényegesen a valóságot, de ez is megtörténhet. Két-három alkalommal ad-tam interjút. Amit nagyon utáltam ilyenkor: mindig azzal kezdték, hogy beszéljük meg, miről lesz szó, de amikor előkerült a mikro-fon, egészen más kérdéseket tettek fel. Az ember meg nem szívesen hallgat, és nem mondja ki magabiztosan az első félkész gon-dolatot sem, ami az eszébe jut. Ilyenkor a kérdéseket képesek úgy irányítani, hogy az derüljön ki, amit ők akartak, amit előre fel-tételeztek, mielőtt megismerték volna a konkrétumokat. Amit még utálok, az a „mélylélektani” riport. Az a véleményem, hogy nem szabad túl mélyen vájkálni az egén életében.

3. Nem nyilatkozom.

4. Olyan a megbecsülésük, mint az értel-miségé általában. Egyébként fogalmam sincs, hogy a menők hogyan keresnek, és

mennyi munkával keresik meg az esetleg nagy összegeket. De hány ember mondhatja el nyíltan vagy a sorok között a véleményét? Az újságírók naponta megtehetik, beszélhetnek a nyilvánosság előtt tudósról, rosszlányról, akármiről, és még fizetnek is nekik érte! Egy jó pedagógus, vezető, politikus is csak kötött keretek között mondhatja el a véleményét (nem akármikor, nem akármiről).

5. Újságírója válogatja. De függhet attól is, milyen rovatban dolgozik. Gondolom, ötven százalékban kapnak tippet a szerkesztőtől.

■ ■

V. Mariann, 48 éves adminisztrátor

1. Nincs köztük két egyforma. Legtöbbször érdekes emberek.

2. Igen. Szerkesztőségi adminisztrátor vagyok kis lapoknál harminc éve. Visszatérve az első kérdésre: egy vágyam van ugyanennyi idő óta. Adják oda időben az írivalót. Legkevesebb nyolcvan százalékuk mindent az utolsó pillanatban csinál meg; sokan ezért felületesekek, de fájjon ezért a szerkesztő feje. Az enyém másért fáj. Az egyik helyen a szerkesztőség valami olyan épületben kapott helyet, ahol este kilenckor kikapcsolták az áramot. Gyertyánál szoktuk befejezni a lapzártát.

3. Nem. Sok a jó barátom köztük, de ennyi elég.

4. Én nem tudom. Panaszkodnak, sokszor nincs pénzük. Van, hogy lenézően bánnak velük a vezetők. De némelyik túl sokat képez magáról, az is biztos. Nem olyan különös munkakör ez.

5. Ó, hogyné! És hányszor nincs témájuk, mert lusták voltak kimenni a szobából. A muszanyagokat meg utálják. Meg is érttem . . .

■ ■

C. József, takarító, 37 éves

1. Vegyesek. Az a véleményem, hogy kiszolgáltatottak. Hogy írják meg az igazat?! Főnöknek, politikának, bárminek ki van a szolgálatva.

2. Nincs személyes ismerősöm.

3 Hülye kérdés. Sose gondoltam. Honnan tudhatnám ezt? De mégis, jó lenne, mert információhiányban szenvedek, ők viszont

tele vannak információval, remélem legalábbis.

4—5. —

■ ■

L. Tiborné nyugdíjas tisztviselő, jelenleg takarítónő, 64 éves

1. Rendesekek, mert aki bele mer nyúlni olyan dolgokba, amelyeket el akarnak tusolni, az rendes ember. Ezért becsülöm őket.

2. Személyes ismerősöm nincsen, de egyszer felhívtam a tatarozás miatt az Esti Hírlapot. Akivel beszéltem, az aranyos volt, készséges, és megígérte, hogy kijön, ha szükséges. De azután nélküle is megoldódtak a dolgok.

3. Igen. Elképzelem, hogy mindenképpen tisztességes ember maradna, és az olyan dolgokat, amelyek fájnak és rosszak, elmondanám neki, hogy írja meg.

4. Nagy túlekedés lehet, mert a riportokban mindig az a néhány ismert, öreg újságíró szerepel. Gondolom, a többiek nem hagyják szóhoz jutni.

5. Szerintem a főszerkesztőkön múlik, úgy hogy azokat kell okosan megválogatni.

■ ■

P. Szilárdné, gyógymasszőr, 48 éves

1—2. Én nagyon bírom őket. A vendégeim között is van egy pár. Közvetlenek, megtalálják a hangot, el tudok velük beszélgetni.

3. Igen. Jó lenne egy újságíró élettársnak. Egyrészt, mert jó, ha az ember fel tud nézni a párjára, ha az legalább olyan okos, mint ő, vagy még okosabb. Másrészt felteszem, hogy nem olyan bűdös kocsmaszaggal jönne haza esténként, mint egyesek. Mint a férjem, akitől elváltam, s akinek — taxis léte — az volt az első dolga, hogy beessen a kocsmába, ha letette a lantot. Lehet, hogy ők is megiszák a magukét, de biztosan nem a kocsmában, nem hozzák haza azt a bűzt.

4. Az a gyanúm, hogy anyagilag nincsenek megbecsülve, de nem igazán tudom, nem nyomozok a vendégeim után. Erkölcslileg — talán igen. Végül is joguk van leírni a véleményüket.

5. Gondolom, nyitott szemmel kell járniuk a világban, megtalálni, hol vannak a hibák, és maguk döntenek el, hogy miről írnak.

■ ■

P. László, nyugdíjas könyvszerkesztő, 70 éves

1. Szerintem az újságírók nagyon rendes emberek. Miért? Hát nézze! Állandóan az emberek problémáival foglalkoznak, és szerintem, aki azzal foglalkozik, az törődik az emberekkel, tehát rendes ember.

2. Van személyes ismerősöm, de ő nem tartozik az előbbi kategóriába. Nem rossz ember, csak link. Amiből haszna van, annak nekilát nagy elánnal, ami szürke, az nem érdekli. Szóval, rámegy a dohányra.

3. Szívesen venném. Ez nagyon érdekes foglalkozás, hát gondolom, szélesebb látókörű lenne, esetleg járna külföldre. Attól függ. Ha külpolitikai újságíró lenne, az szebb. Mert ma nálunk sokan mondják magukra, hogy újságírók, pedig csak ülnek a televízióban. Biztosan megvan a végzettségük, de szerintem semmi közük az újságíráshoz. Tudja, ki az újságíró? Aki kint van a sűrűjében. És ezt nemcsak külföldre, itthonra is értem. Aki kint van az emberek között, mozog. Hát persze, sokszor nem tudja megírni azt, amit szeretne, hát egy kicsit irányítva van, de ha ügyes, akkor az irányítás mellett is elmondhatja a saját véleményét. Sosem kezdem az elején olvasni az újságot. Nem is az utolsó oldalon, mint sokan, a sport miatt, hanem úgy a közepétől, ahol érdekesebb. Én több újságot olvasok — az elejük mindig egyforma, valamennyi az MTI-közleményeket közli.

4. Nem tudom, hogy mennyit keresnek, de rangnak rang, mindig is az volt.

■ ■

5 —

K. Tünde, gépiró adminisztrátor, 35 éves
1-2. —

3. Nem venném szívesen, ha a férjem újságíró lenne, de nem tudom megmondani, hogy miért.

4. Nem tudom, hogy mennyi a fizetésük, de gondolom a beosztástól függ.

5. Szerintem a környezet határozza meg, hogy mit írnak. Vagyis az, hogy mit láttak, mit tapasztaltak, milyen véleményük alakult ki.

■ ■

L. Lajos politikai munkatárs, katona, 36 éves

1. Alapvetően jól tájékozottak, a többségük rámenős, egy részük tolakodó is. Van

köztük nagyképű, aki visszaél a helyzetével, és maga dönti el, hogy mi a fontos és mi nem, hogy hova megy és hova nem. Esetenként túl okosak és a saját szájizukra fordítják, amit a másik mond, méghozzá úgy, hogy alkalomadtán kompromittálhatják is a nyilatkozót.

2. A munka és a mozgalom révén nem eggyel találkoztam, segítettem nekik riportalanyt keresni, és én is nyilatkoztam. Van személyes ismerősöm is. Nagy átlagban rá is vonatkoznak a fentiek, de eddig meg tudtuk találni egymással a megfelelő hangot.

3. Van feleségem, hasonló munkát végez, úgyhogy nem lenne kifogásom az ellen sem, hogy újságíró legyen.

4. Alapvetően ismerem a helyzetüket. Nincsenek túlfizetve, de akinek jó újságírói vénája van, az talál lehetőséget arra, hogy pénzt keressen. Az erkölcsi megbecsülésük magasabb az átlagnál, éppen mert sok helyen forognak, sok emberrel beszélnek, köztük potentát személyiségekkel.

5. A szerkesztő, rovatvezető dönt, és minél közelebb van a sajtó a politikához, annál inkább ki kell szolgálnia azt. Ennek ellenére, illetve emellett sokszor egyéni, személyes vélemények is megjelennek. Az újságot forgatva látom, egy-egy téma több helyen is megfordul — látszik, hogy van központi irányítás.

■ ■

B. Zoltán, külkereskedelmi üzletkötő, 29 éves

1. Elfoglaltak. Gondolom, a többség elfoglalt. Jellemben biztosan különbözőek. Az, aki sikerhajhász, gátlástalanul is viselkedik; biztosan van olyan is, aki nagyon rendesen és tisztességesen csak a napi munkáját végzi.

2. Nincs.

3. Szeretném, ha sportújságíró lenne. Tudniillik én imádom a sportot, és hát az tagadhatatlan, minden magyar ember tudja, hogy ha valakinek megfelelő ismeretségi köre van, amely egy bizonyos szférába betudja őt juttatni, vagy jegyet is tud szerezni — az jó dolog. Tehát azért szeretném, mert bejuttathatna mindenféle sporteseményre. Egyébként nem lenne jó.

4. Nem hiszem, hogy olyan nagy társadal-

mi megbecsülésük lenne, az anyagiról fogalmam sincs.

5. Miután megvan az a lehetőségük, hogy olyan újságnál dolgozzanak, amely közel áll hozzájuk, úgy gondolom, részben meg is határozhatják, hogy milyen témát írnak meg. Mert ugye, nincs megkötve, hogy ennél és ennél a kiadónál kell maradnia. (B. Zoltán ugyanis úgy véli, hogy minden újságíró szabadúszóként dolgozik.

■ ■

B. Ferenc, cipész, 62 éves

1—2. Nem lehet tiszta képet alkotni, mert vannak köztük nullák, beképzelt emberek mint minden értelmiségi foglalkozásban, aztán vannak olyanok is, akik nem éreztetik az emberrel, hogy csak cipész, érti? Zalakaroson nyaraltam egy újságíróval, és nem fedtem fel magamat, mert kíváncsi voltam, hogyan alakul a barátságunk. Az utolsó előtti napon aztán megmondtam, ki vagyok és nem változott meg a viselkedése, sőt ideadta a névjegyét, hogy ha valami gondom van, vagy ha gondolom, látogassam meg. Ez olyan ember volt, aki nem azt nézte, hogy nem az ő kasztjához tartozom...

3. Szimpatizálnék — mondjuk — egy újságíróval a rokonságban, de a nézeteink, azok biztosan nem egyeznének. Mert ő is másképp él és én is másképp élek. A legtöbb nagyember mégiscsak lenézi a susztert, fűrkálja őket, mennyit keresünk, miért élünk jól, amikor csak cipészek, harácsolók, maszekok vagyunk. Lehetek én külön ember a főújságírónál is, nem igazság nekik, hogy jól éljek. Szeretnének belénk látni, de én nem hagynám, rokonnak se.

4. Persze, rangot jelent. Értelmiségi, magasabb a kvalifikációja, talán mondhatom, hogy egészen más szemmel nézi az életet, mint aki csak a munkának él. Sokoldalúnak

kell lennie. De azért szeretném őket egyszer odaállítani a cséplőgép mellé nyáron, harmincfokos melegben. Csak egy fél napra. Mert csak addig élnek jól, amíg nem adják ki nekik kilóra a munkát. Szabadfoglalkozásúak, és gondolom annyit dolgoznak, amennyi jólesik. Persze, amelyik többet akar keresni, hírnévre vágyik, annak többet kell dolgoznia. Bizony van köztük, aki csak teng-leng és éli világát. Én egyébként nem tudom, hogy mennyit keres egy újságíró, ahogy maguk sem tudják kitalálni, hogy egy szegény kisiparos, aki itt kalapál, mennyit keres.

Ülők a szerkesztőségben

és jól szórakozom. A kollégám az oka, aki tíz perce azzal üldöz, találjunk ki együtt egy olyan kétbetűs aláírást, amiből az olvasó azt hiszi, ő nem ő, összetéveszti XY-nal, de ez erősen vitatható legyen, nehogy XY időnap előtt észrevegye...

A muszanyagok alá kéne neki ez az új névgyártmány. Bonyolult. És fölösleges. Aki közléről ismer, azonosít a stílusunkból. Aki nem, annak tökmindegy. Úgy látszik, az a rögeszménk, hogy a fél ország minket figyel.

Három hete még azt is elképzelttem, hogy legalább egy-két esetben kapok magunkról valami Mike Andrews típusú képet. Esetleg lesz valaki, aki elvárná, hogy olyanok legyünk, mint ez a rettenthetetlen hős.

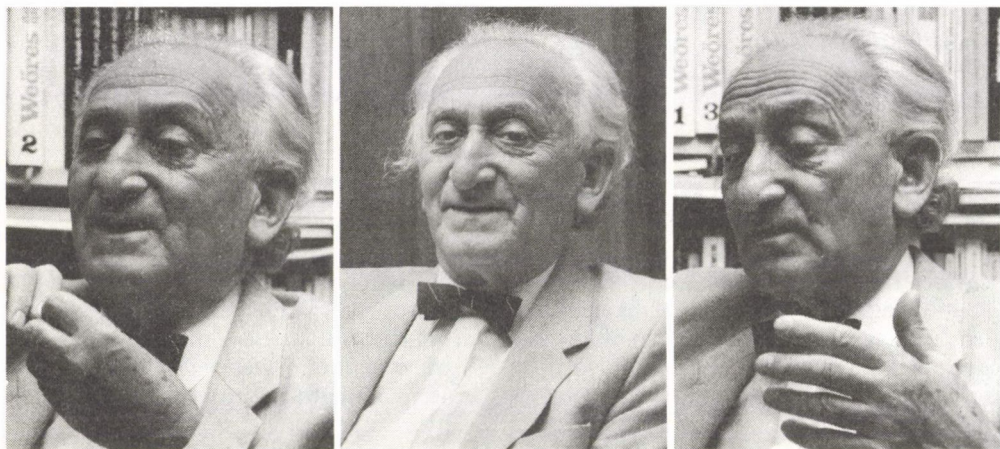
Nem, az istennek se. Pedig még gyerekekkel is megpróbálkoztam. Gondoltam, elhiszik, mi mindent el tudunk intézni, a nagyok fényében elhiszik, az újságíró jól él.

Azt hittem, hogy sokkal-sokkal komolyabban boncolgatnak majd bennünket. Ehelyett mit tapasztalok? A fentieket.

Van ehhez mit hozzátenni?

Mindennapi tipográfiánk

Szántó Tibor könyvtervezővel
beszélget Nádor Tamás•

Fotó: Vahl Ottó

— Köztudomású, hogy egész életünket — a születési anyakönyvi kivonattól a gyászjelentésig, a hétköznapi élet felirataitól, újságjaitól, utcatábláitól a televíziós inzertekig vagy mondjuk, a Helikon könyvkiadó kiadványainak „kiállításáig” — végigkíséri a tipográfia, vagyis a szövegközlésnek valamilyen szervezett (vagy éppen szervezetlen) formája. Mennyire elégedett vagy elégedetlen mindennapi életünk tipográfiájával?

— A nyomtatott kommunikáció csakugyan már olvasástudatlan korunkban megjelenik az életünkben, s kiskorú korunktól, az ábécétanulástól a hivatásválasztásig végigkísér bennünket halálunk órájáig. Betűt látunk az utcán, a tereken éppúgy, mint az otthonunkban. Nyomtatott vagy pingált betűket olvasunk, újabb elektronikus szövegeket is. Minden írás arra való, hogy gondolatainkat, közlendőnket rögzítse. S mert

a gondolat artikulált hangokból válik formált beszéddé, az írásnak is rendje, törvénye van, az írott vagy nyomtatott betűk nem követhetik tetszés szerint egymást.

E sajátos rend megértéséhez érdemes visszatekintenünk az írás keletkezéséhez. Az írás is, mint annyi minden az emberi kultúrában, a Tigris és az Eufrátesz, illetve a félsziget területéről érkezett hozzánk. A görög betűk — amelyeket eleinte nyers agyaglapokra karcoltak tompa hegyű pálcával — organikus rendben álltak. Ugyanúgy, mint a főníciaiak írása vagy a zsidók héber írása s aztán — a görögök nyomán — a latinítás verzáliai. Példás geometrikus rendbe illeszkedtek a kőtáblák szövegei, a Biblia első görög nyelvű másolatai is hasábrendet alkottak, kézírásbeli tökéletes tipográfiával. Aztán, jóval később, a kalligráfusok, a szépírók, a reneszánsz és a barokk író mesterei is tartották magukat az írás szabályaihoz. Ezt

• Hetvenötödik születésnapja alkalmából ezzel az írásunkkal köszöntjük a magyar könyvművészet mesterét.

tették a költők, sőt idővel még a könyvelők is. Így volt ez az írástörténet teljességében, noha, persze, voltak korszakok, amikor nagyon zavaros lett az írásforma. . . Hosszú történet ez, nem érdemes itt részletezni. A lényeg: a humanista antikva kerül át betűmetszők, ösnyomdászok révén a nyomtatásba. Az első latin betűs könyvekben a karoling minuskulából kialakult humanista kisbetűk állnak. A nagybetűket lényegében a rómaiak találták ki. S e két ősi találmányon alapszik minden mai írás. S hogy miben rejlik ezek zsenialitása? Épp a rendjükben; abban, hogy a geometrikus alkatrészek legegyszerűbb formációiból keletkeztek. Az I-betű egy függőleges vonal. Az L-betű egy függőleges meg egy vízszintes vonal. Az O teljes körív, a D egy félkör meg egy függőleges vonal. Ez az egyszerűség teszi mindmáig olvashatóvá a legkülönbélebb szövegeket. (Ezért lehetünk képesek arra, hogy a másodperc tört része alatt felismerjük a szóképeket. Mert az olvasni tudó ember már nem egymást követő betűket ismer fel, hanem szóképeket fényképez a szemével.)

Minden szövegnek — akár kézirásos az, akár nyomtatott, — van, természetesen, bizonyos tipográfiája. A betűgrafikák meghatározott ritmus szerint követik egymást. Köztudomású az is, hogy a grafológus sok mindent kiolvás az emberek kézirásából. Habár a lúdtollírás korszakára ez inkább érvényes volt, mint a mai golyóstollírásra. Az utóbbi könnyen megöli az egyéniséget. És sajnos, amennyire megromlott a kézirás, annyira romlott századunkban a tipográfia. Talán e felismerés is közrejátszik abban, hogy Cambridge-ben és Oxfordban ma is, hatéves kortól az egyetemig vágott tollal írnak.

— *Zavaros, kialakulatlan, tisztázatlan korszakokat említett, amelyekben a betű, az írás is válságon esett át. Vajon nem ilyen-e a mi korunk is? Ha így van, bizonyára nem a vágott toll felélesztésével lehetne a tipográfiai minőségromlás, igénytelenségen segíteni. . .*

— A tipográfiával szembeni igénytelenséget vizuális szennyezésnek, szennyeződésnek nevezem, amelyek természetesen, ezernyi

oka van. Igénytelenségünk — egy-egy utca-tábla megírásában, az ízléstelenül tipografált névjegy kivitelében, az agyondekorált csekklaupon, a rosszul szedett napilapban — jelzi, hogy íráskultúránk „lecsúszott”. S nem hivatkozhatunk a tömegtermelésre, a sokszorosításra sem, mert csak azt lehet sokszorosítani, amit korábban egyedileg előállítottak. Tartok tőle, hogy minden csúf, ízléstelen írás, nyomtatvány háttérben zavaros gondolat vagy még inkább gondolatlanság, kulturálatlanság rejlik. S az is kétségtelen: sok a fölösleges betű, elárasztotta életünket a rossz minőség, a „szennyezett” betűözön.

Pedig hát minden nyelvnek magvan a maga jellege, amelyhez az írásnak is tartania kell magát. A latinban vagy az angolban például nincsenek ékezetek, így semmi sem zavarja a sorszalog vonulását. A németben, mint ismeretes, a főneveket nagy betűvel írják, ez ismét más ritmust ad az írásnak. A magyarban viszont minden hatodik betű ékezetes. Ez utóbbi alapvetően megszabja írásunk formai jellegét, s azt is megkívánja, hogy megkeressük a nyelvünk nyomtatott tükröztetésére legalkalmasabb betűtípust, s ezt alkalmazzuk. Valójában ezzel minálunk nemigen foglalkoznak. A nyomdák megrendelik a betűket, s nem nézik meg, hogy annak a betűtípusnak milyenek az ékezetei. Ilyenkor tapasztaljuk, hogy az ékezetek külön életet élnek, úgy lebegnek a sorok felett, mintha nem is tartoznának egy-egy betűhöz.

Amikor a Helikon kiadóhoz kerültem, érdekes kísérletet végeztem. Néhány értelmes gyereket áthívtam a szomszédos iskolából, s különböző betűtípussal nyomtatott szövegeket olvastattam velük. Stopperórával mértem az olvasás időtartamát, s azt tapasztaltam, hogy leglassabban a groteszket s a Bodoni antikvát olvasták el. S a leggyorsabban a Plantin antikvával haladtak. Újra igazolódott az, amit Kner Imre már sok évvel ezelőtt elmondott, s amiben mások is támogatták, csak éppen szavuknak nem volt foganatja: minden nyelvnek megvan a maga karakteres nyomdabetűje. Én a Plantin antikvát tartom a nyelvünk számára legmegfelelőbbnek, ez tükrözi azt — megítélésem szerint — legszebben, legnyugodtabban.

— *A magyar olvasó, sajnos, nem elsősorban a szép magyar könyveket olvassa, hanem hétköznapijaink legkülönfélébb betűsorait. A bennünket körülvevő nyomtatott világban, úgy tetszik, valóban teljes a káosz. Nincs stílusegység, halmozódnak a helyesírási hibák, a harsányság váltakozik a jelentéktelenséggel, a szöveg — ezért vagy azért — nem képes betölteni funkcióját, ékezetlen szövegek éktelenkednek a képernyőn és így tovább. . . Miképpen változtathatnánk ezen?*

— Szaporíthatom én is a példákat. Nincs végiggondolt tipográfiája például a telefonkönyvnek. Pedig nem kell semmi újat feltalálnunk, csak éppen néhány külföldi telefonkönyvbe kellene betekintnünk. Egy magyar származású tipográfus kitalálta például annak a módját, miképpen lehet úgy áttekinthetőbbé tenni a névsort, hogy mégis hús százalékkal kevesebb papírra legyen szükség. Más betűvel szedette a vezetéknevet, mással a keresztnévet, mással a lakáscímet, mással a telefonszámot. Egységes formát kapott így, sőt, még azt is megengedhette magának, hogy kimenetsort se alkalmazzon. Elgondolását aztán az USA-tól Olaszországig mindenütt felhasználták, ő pedig gazdag ember lett. S ötletének az volt a fő értéke, hogy abban a funkció és az esztétikum összetalálkozott. Olvashatóbb is lett a szöveg, és racionálisabb a tipográfiája.

Nálunk épp az egybehangolásra fordítanak a kelleténél kevesebb figyelmet. Még most is számos olyan tankönyvünk van például, amely nehezen áttekinthető, sőt nehezen olvasható. Pedig már a századforduló előtt volt olyan kultuszminiszterünk — Csáky Albin —, aki előírta, hogy a tankönyveket nem szabad apró betűvel, rosszul olvashatóan szedetni. . . De találhatunk ennél szembeötlőbb példákat is. Az utcanévtáblák, a házzszámok, az üzletfeliratok tipográfiájában, esztétikumában teljes a zűrzavar. Rosszul megfestett táblák ezek, nem sokkal már elkészültük után olvashatatlanok. Némelyik táblát bodoni betűtípussal írják, amelynek alapvonalai erősek, segédvonalai hajszálvékonyak. Az ilyen felirat már tizlépésnyi távolságból elmosódik, holott szövegét gépkocsiból is el kellene olvasnunk. Más és más méretben, színben, minőségben

gyártják ezeket a táblákat, pedig olvashatóságuknak, hasznosságuknak épp az egységesség lenne az egyik titka. Nem beszélve arról, hogy az egységre épülő jelrendszer mennyivel szebb, s hogy jobban illeszkedik a városképbe is. . . A cégtáblákkal is hasonló a helyzet: ezek tipográfiáját, színeit, méreteit stb. építészeti környezetükhöz kellene hangolni. Olykor erre is gondolnak, de többnyire megfelelnek a cégtáblákról. Riasztó példaként elegendő talán a Váci utcát említenem: gyönyörűen összehangoltak mindent, ám a cégtáblák külön — izléstelen életet élnek. S ugyanez érvényes — még rosszabb tapasztalatokkal — a neonfeliratokra. Pedig velük különösen csinján kell bánni, hiszen — „természetüknél” fogva — eleve hivalkodóak. Nem mindegy tehát, hogy csiricsaré betűkkel írják-e őket vagy — funkciójuk szerint — izléselesen.

Hétköznapi életünkhöz hozzátartoznak a legkülönfélébb űrlapok, nyomtatványok is. Valamikor ezek jó részét Kner Imre tervezte. Mert a hivatal „adott magára”, az illetékesek tudták, hogy egy-egy nyomtatvány minősége is jelezheti „tulajdonosának” presztízsét. Arról sem szabad megfelelkezni, hogy a jól megtervezett nyomtatvány rendszerint ésszerűbben „bánik” a papírral, egyszerűsíti az ügyvitelt, s e révén kevesebbe is kerül. Baj van a tipográfiát használó plakátokkal is. Egykor Berény Róbert, Bortnyik Sándor, Hincz Gyula, sőt még Szőnyi István is tervezett plakátot, s ők nemcsak a képzőművészet törvényeit ismerték, hanem a tipográfiáét is. A közölt betűk a lényegyet emelték ki, messziről elolvashatóan. Napjainkban mind ritkább a tipográfus számára is kifogástalan plakát.

— *Nem beszéltünk még a tömegkommunikáció különféle fórumairól: az újságokról, a televízióról. Ez ügyben sok rosszállás elhangzott már: általános romlásról beszélnek, a sajtó tipográfiacsődjéről, a képernyőn látható szövegek ellenőrizetlen dilettantizmusáról. Úgy hiszem, túlzás is van ebben az elmarasztalásban. . .*

— Én sem vagyok híve az általánosításnak. A napilapok tipográfiája például ma sokkal színvonalasabb, mint néhány eszten-

dővel ezelőtt. Az ofszet nyomás bevezetése arra kényszerítette ugyanis a szerkesztőket, hogy tipográfusok, grafikusok segítségével is korszerűsítsék lapjukat. Egyik-másik hetilap szedése, tördelése is megfelel a mai követelményeknek. Sok helyütt viszont még most sem ismerik vagy nem alkalmazzák a lapcsinálás elemi tipográfiai törvényeit sem. Alkalmatlan címbetűket használnak: nem illenek sem a laphoz, sem a cikkhez. Egyetlen oldalon ötféle betűtípust helyeznek el. „Lyu-kasak” a szedések, vagyis tele az újság fölösleges szóközökkel. Átgondolatlan, szakszerűtlen a képszerkesztés, holott ennek is megvannak a maga szigorú törvényei.

Pedig hát közismertek a követhető példák. A világmagazinok tördelési, tipográfiai remekléseiről tanulmányokat lehetne írni. Mi a titka a művészi minőségnek? E lapokat nem csupán a tipográfia nagymesterei tervezik, hanem a tervezők összefognak a tömeglélektan szakembereivel. Nem csak a papír minőségén vagy más technikai feltételeken múlik tehát a korszerű lapkészítés. S nekünk is meglennének a kellően felkészült szakembereink, csak alkalmat kellene teremteni ahhoz, hogy szakértelmüknek megfelelően dolgozhassanak. Magyarán: igényesebbek lehetnének.

A televízió tipográfiai kuszaságának, zűrzavarának felszámolása már jóval nehezebb feladat. Részt vehettem A Hét új főcímének megtervezésében. A tévének nincs megfelelő generátora, ezért a szükséges betűket a fényszedőben kellett kiszedetni. Később ez túl bonyolultnak bizonyult, s már csak a főcím Plantin antikvája maradt meg, a többi karakter nélküli groteszk betű lett . . . Akkor azt javasoltam: állítsanak fel olyan csoportot, amilyen a francia, az osztrák s az NSZK-beli televízióban működik, és sikerült is egységes tipográfiai képernyőarculatot kialakítania.

Ennek lényege: jól olvasható s formailag és színben is megkomponált. Az elgondolástomat tárgyaló értekezleten előadták az öszszes ellenérvet: a Magyar Televízió szétforgácsolódott egységekkel működik, másként és máshol készül a tévéjáték, másutt s máshogyan a híradó. És elsoroltak még jó néhány egyéb akadályt. Nem győztek meg, de nekem sem sikerült, sajnos, a televíziósokat meggyőzőnm. Most tehát „döntetlenre” állunk: elismerték, hogy igazam van, de végül is nem történt semmi.

— *A tipográfus tehát kimegy az értekezlet-ről és feladja a harcot, vagy dühödt próféta módjában hirdeti a maga igéjét, bízva abban, hogy egyszer majd meghallgatják?*

— Hadd feleljek Kner Imre szavaival. 1940. július 10-én egyebek közt ezt mondta a magyar rádióban: „Úgy lehetne meghatározni a nyomdász munkáját, hogy munkája minden elemét mástól, készen kapja. Készen kapja a kinyomtatandó szöveget, a papirost, a betűt, a festéket és a gépet is. Amit ő ad a kész nyomtatványhoz, az a betűk közötti üres tér, mert ezekből a megadott elemekből építi fel a papiros fehér síkján a könyvet. De ezek az elemek számtalan, csodálatos lehetőséget rejtenek magukban . . .” Ilyen útravalót kaptam egykori mesteremtől, nincs jogom tehát feladni mesterségemet, s a pusztaráolvasással sem érhetem be. Könyvtervező vagyok, tehát elsősorban könyveket tervezek. A szép könyv igényt ébreszt. Hiszek abban, hogy lassan-lassan bővül azok köre, akik belátják: a hétköznapi élet tipográfiájában sem lehetünk igénytelenek. Hiszen az írás — könyvben, falragaszon, cégtáblán vagy akár a képernyőn — bennünket fejez ki. S jó lenne magunkban is, körülöttünk is áttekinthetőbb rendet teremteni. Világosabb gondolkodással, és — sok egyéb közt — fejlettebb betűkultúrával is.

A Danubius Rádió

A világ rádióállomásainak „anyakönyvében” 1986-ban első alkalommal került magyar állomás neve mellé a (Comm) jelzés, amely a kereskedelmi célzatú, üzleti jellegű állomásokat jelöli. Az adó német nyelvű műsora elsősorban a hazánkba látogató turistáknak szól. Alábbi két írásunk a Danubius Rádió tapasztalataival és lehetőségeivel foglalkozik.

Varga György

Szolgáltatás és üzlet

Az elmúlt évben mind a belföldi, mind a külföldi sajtó nagy helyet szentelt a Danubius Rádióknak. Mindenekelőtt a kezdeményezés újszerűsége, mindaz, amivel a Danubius Rádió foglalkozott, és ahogyan tette, felkeltette a figyelmet. Csak júliusban és augusztusban a külföldi sajtó ötvenkilenc cikket szentelt e rádióknak, tizenhét cikkben olvashattuk az „idegenforgalmi szenzáció” kifejezést, hét cikk pedig úgy értékelte, hogy ez nemcsak látványos, hanem „nagy hangerejű politikai gesztus” Magyarország részéről a nyugatról beáramló turisták irányában.

Mi volt a tulajdonképpeni cél? A Magyar Rádió a magyar idegenforgalomnak és a külföldi turistáknak kívánt mindenekelőtt szolgálatot tenni. Olyan szolgáltatást, amely hézagpótló, amelyre nélkülözhetetlen szükség van ahhoz, hogy a Magyarországra látogató ne tanácstalankodjon, hanem otthonosan érezhesse magát. Nem tagadtuk azt a célkitűzést sem, hogy ez az adó egyben kereskedelmi jellegű is. A „tanulási idő” lejárta után mindenképpen önfenntartást kell biz-

tosítani, de hasznos lenne, ha nyereséget, mindenekelőtt devizanyereséget tudna produkálni.

A műsor — később számokkal is szeretnénk igazolni — jól vizsgázott. Sikerült kialakítani a zenének elsőbbséget adó belső arányokat: a negyötöd részre tervezett mennyiséget még túl is teljesítettük, alig tizenhét százalékot képviselt minden szöveges rész, beleértve a reklámokat is. Így az elmúlt évi műsorban egyszerre lehetett jelen a szórakoztatás, az információ és a kereskedelmi célokat szolgáló reklám.

Ez az érdekes auditív koktél a joggal találkozott így a hallgatók tetszésével. A turisták körében végzett felmérés • azt bizonyítja, hogy a Balaton körül a német nyelvet beszélők úgyszólván kizárólagosan csak a Danubius Rádiót hallgatták, de a közvéleménykutatás mellett a rádióhoz eljutott szóbeli és írásos vélemények is ezt mutatták. Az elmúlt év mégsem mulasztotta el az alkotók hiányérzetét. Az eredmények mellett éppen a perspektíva érdekében kellett felmérni, elemezni a teendőket.

Azzal kezdjük, amiről nem tehetünk. Hosszabb ideig, a lehetségesnél több helyen, még nagyobb hatósugárral szeretnék a Danubius Rádiót hallani külföldiek és magyarok egyaránt. 1987-ben ennek valamelyest javul a lehetősége, hiszen a Kab-hegyi 100,5

• A felmérést a DELTA sajtó-hatásvizsgáló osztálya készítette.

MHz-en kívül Budapestről 103,3 MHz-en is sugározzuk a műsort május 1. és szeptember 30. között. El tudtuk érni, hogy az adásidő növekedjék napi tizenegy órától tizennégy és félre, ami annyit jelent, hogy reggel 6.30 órakor jelentkezik a Danubius Rádió és este 21 óráig lehet majd 153 napon át hallani. De ennek a problémának még csak nagyon kis részét sikerült megoldanunk. Nem tudjuk ugyanis a turistákat a határ előtt elérni, holott éppen ott volna szükségük számos nélkülözhetetlen információra.

Érdekes képet kapunk akkor, ha megnézzük, hogy hogyan szereztek tudomást a külföldiek e műsor létezéséről (százalékban):

1. még Magyarországra érkezés előtt, a hazai sajtóból	4
2. még Magyarországra érkezés előtt, magyar idegenforgalmi propagandából	0,5
3. érkezéskor a határon (információs nyomtatványokból)	15
4. autópályán a Balaton felé (kihelyezett táblák, Verkehsfunk, térerősségnövekedés hatása stb.)	34
5. a hotelben, érkezéskor	20
6. kemping, érkezéskor	6
7. fizetővendég-szobában, érkezéskor	2,5
8. Magyarországon elérhető német nyelvű tömegtájékoztató csatornákból (pl. Neueste Nachrichten, Daily News, Hungarhotels Newsletter, reklámfüzet stb.)	0,5
9. korábban itt járt barátoktól, ismerősöktől, útitársaktól	4,5
10. most hall először róla (a felmérés készítőitől)	13

Ez a táblázat igazolja gondjainkat. A határ előtt még minden huszadik turista sem tudott arról, hogy a Danubius Rádió létezik. Ugyanakkor száz közül tizenhárom csak a felmérés készítőitől értesült erről a műsorfajtról. Ezek a számok mindenképpen bizonyítják, hogy a turistát akkor tudjuk valóban segíteni, ha még a határ előtt elérjük, és azt sem tagadhatjuk, hogy az idegenforgalmi érdekek szerinti formálásnak és a befolyásolásnak is csak e módon találhatjuk meg

az értelmét. Nyilván nem tekinthetjük könnyű végrehajtható feladatnak az Ausztriába való átsugárzást. Ennek hiányzik mind technikai feltételrendszere (megfelelő adó stb.), mind pedig olyan jogi konstrukciója, mely a fennálló államközi szerződések értelmében még kialakításra vár.

Nézzük meg, hogy az elmúlt évben milyen *tetszési mutatót* állapítottak meg a felmérés készítői:

1. a hírszolgálat szerkezete, nyelvezete, stílusa	91
2. a hírszolgálat tartalma, objektivitása, informatív ereje	89
3. közlekedési információk	93
4. egyéb információk (vámrendelkezések, határátkelőhelyek hírei stb.) fontosságuk, feldolgozásuk módja, frissessége szerint	87
5. meteorológia (megbízhatósága, stílusa, napi gyakorisága szerint)	77
6. kulturális információk, idegenforgalmi tájékoztatás	78
7. a rádió orvosi-egészségvédelmi szolgáltatása	75
8. a magyar konyha titkairól szóló adások	82
9. kétperces magyar mini-nyelvszolgálat	82
10. színes anyagok a magyar történelemből, földrajzi érdekességekről, turisztikai felhasználásra	90
11. meseműsor (délutáni alvásra csábító műsorbetét kicsiknek)	83
12. külföldi gazdasági hírek, trendek, újdonságok, devizakurzusok	94
13. zenei adások általában	89
14. popzene, mint a rádió „uralkodó zenei irányzata”	89
15. hard rock (ritka előfordulással, de intenzív hangerővel)	87
16. evergreen, nosztalgia-könnyzene, slágerparádé	90
17. magyar népzene	86
18. hagyományos cigányzene	89
19. osztrák, német népzene	88
20. operett	89
21. reklámblokk általában	81
22. napi aktuális információt, programlehetőséget tartalmazó reklámok	83

23. a magyarországi vásárlási lehetőségekkel, kereskedelmi ötletekkel jelentkező reklámok	84
24. exkluzív beszélgetések érdekes magyarokkal és éppen itt tartózkodó külföldi hírességekkel	89
25. élőműsor, kvízműsor az aktuális balatoni helyszíneken (ez főleg mint igény merült fel)	89

Ez a statisztika is tanulságos. Még sok minden hiányzik: a műsor fő alkotóelemét jelentő zenét és a tájékoztatást színeesebbé, sokrétűbbé kell tenni, úgy, hogy az a hallgató tetszésével, ugyanakkor idegenforgalmi és kereskedelmi érdekeinkkel is találkozzék. Ennek előkészítése megtörtént, úgy gondoljuk, hogy ebben az évben tudunk újat adni, a megújulás valamennyi érdeket szolgálni fogja. Az idén a kétszeres adásidő és Budapest, illetve a Dunakanyar bekapcsolódása is új leckét ad a műsorkészítőknek.

Foglalkoztunk a hallgatókkal aszerint is, hogy kik hallgatják a Danubius Rádió műsorát nem és életkor szerint:

Az a kép, amelyet az előbbieken feltárt keresztmetszet mutat, ígéretes, de tükrözi a Danubius Rádióra váró teendőket és feladatokat is.

Horváth Lajos

A Danubius Rádió versenytársai

Vajon mit jelent (s mit jelenthet a jövőben) a magyar rádiózás számára a „jól ismert” környezetből, a 60—70 „megáról” felrúccanni a 100 mega környékére? A kérdés így megfogalmazva csupán költői lehet, mert szinte bizonyos, hogy a magasabb frekvencia önmagában nem jelenthet magasabb színvonalat, nagyobb igényességet.

Nő: az érintett turistaréteg 52 százaléka, de a Danubius Rádió rendszeres hallgatóinak 41 százaléka.

Férfi: az érintettek 48 százaléka, de a Danubius Rádió rendszeres hallgatóinak 59 százaléka.

százalék

0—10 éves (meseműsor-célréteg)	4
11—20 éves (tinédzser-réteg, elsődrendű rockfogyasztó)	7
21—30 éves (fiatal felnőtt réteg, nagyfokú autós mozgékonyssággal, főleg éjszakai programajánlatokra nyitott)	10
31—40 éves (főleg a 0—10 éves korosztály szülői, a Balaton vonzásában; mindenevők)	16
41—50 éves (nagy vásárlóerőt képviselő, gazdasági átlagában top-réteg, kényelemszeretettel és zenei ízlésben kezdődő erős nosztalgia-beütésekkel)	23
51—60 éves (hírszolgálat, orvosi tanácsok, cigányzene, közgazdasági információk nagy fogyasztói)	19
61— (lassuló mobilitás, fokozott igény operettre, cigányzenére, hazulról érkező, megszokott hangvértelű információkra, kereskedelmi reklámra)	21

Ezzel a felköltözéssel azonban — ha tudnak róla az illetékesek, ha nem — valami új és jelentős dolog veheti kezdetét rádiózási gyakorlatunkban. Aki már költözött új lakásba, azt tudja, hogy az ilyen változás új körülményeket, új feltételeket, s nem utolsósorban — új szomszédokat jelent. S azt is tudhatjuk, hogy ezek a szomszédok a „létért való küzdelemben” nem csupán barátaink, de versenytársaink is lehetnek. Jó, ha erre előre számítunk!

Rádiózási gyakorlatunk során első alkalommal hoztunk létre (1986-ban még csupán kísérleti jelleggel) olyan produktumot, mely önmaga kell, hogy „kitermelje” előállításának költségeit, de az sem hátránya, ha némi

nyereséget hoz a házhoz. A Danubius Rádió az első alkalom hazánkban, amikor a műsorkészítés során igen nagy illetlenség lenne a hazai előfizetők pénzéhez nyúlni.

A tény, hogy idegen nyelven (németül) nem magyar nyelvű hallgatókhoz kíván szólni egy adó, egyáltalán nem új dolog rádiózásuk gyakorlatában (1946 őszén még a magyar nyelvű Hírszerkesztőség részeként kezdett német nyelvű műsört sugározni a Magyar Rádió). Annál inkább újszerű, hogy a világ rádióállomásainak „anyakönyvében” a The World Radio, TV-Handbookban első alkalommal került magyar állomás neve mellé a (Comm) jelzés, mely a kereskedelmi célzatú, üzleti jellegű állomásokat jelöli.

A Danubius Rádió tehát új terméke a magyar rádiózásnak — hogy az üzleti, kereskedelmi életből vegyem továbbra is hasonlatomat! Márpedig egy új termék esetében — ez a kereskedelmi élet egyszerűen — piackutatást, előzetes marketing-tevékenységet kell végezni annak érdekében, hogy megtudjuk: milyen fogadtatásra, milyen piaci körülményekre, milyen versenyre, végső soron milyen haszonra számíthat a termék — legyen az mosópor, nescafé vagy rádióműsor.

A kereskedők jól tudják, hogy a piackutatás nem csupán annak ismerete, hogy ők milyen módon kapják árujukat a termelőtől, a nagykereskedőtől; sokkal inkább jelenti annak ismeretét, hogy kik és hányan fogják ezt *tőlük* megvásárolni.

Egy műsört termelő kereskedelmi rádióknak is a legfontosabb azt tudnia, hogy kik lesznek a fogyasztói, mit vásárolnának (hallgatnának) szívesen, s nem elhanyagolandó ismeret az sem, hogy kik a konkurensok, mit kínálnak, s árujukat hogyan, mibe csomagolva juttatják el a fogyasztóknak.

Parti „hullámok”

A Danubius Rádió hallgatói — nem nehéz kitalálni — főként a német anyanyelvű vagy németül tudó, *hazánkba látogató* külföldiek köréből kerülnek ki. A rádióhallgatói szokásokat vizsgáló szakemberek körében jól ismert jelenség, hogy az idegenben, távolban lévő emberek a nyelvi és környezeti elszige-

teltség következtében igen nagy mértékben igénylik az olyan információkat, melyek oldják ezt az izolációt. Különösen oldó hatású, ha megszokott időben, jól ismert módon és körülmények között juthat az ember az érdeklődésére számot tartó közleményekhez.

Átlagos érdeklődésű rádióhallgatót feltételezve, nagyjából az is előre kiszámítható, hogy milyen híreket, ismereteket, információkat szeretne birtokolni ahhoz, hogy egy idegen országban — akár csak rövid időre is — zökkenőmentesen beilleszkedjék, itt tartózkodása kellemesebb legyen. Ezek közül néhány — például az időjárásra, a közlekedési helyzetre stb. vonatkozó — a legjobban a helyszínen „szerezhető be”, a helyi rádióktól; de vannak olyan információk is, melyeket a külföldi turisták „utánvétellel” is beszerezhetnek, vagyis: a konkurencia könnyűszerrel küldi a turista nyomába a számára szükséges vagy csupán megszokott rádióműsorait.

A Balaton környékén — de az ország sok más területén is — számos német nyelvű adó hallható kiváló, hi-fi minőségben. Az Osztrák Rádió valamennyi programja eléri az itt nyaraló turistákat (kivétel a 104 MHz-en dolgozó, angol és francia nyelvű Radio Blue Danube), s nem is akármilyen minőségben. A 87-108 MHz-es CCIR-sávban igen jól hallható az első és második program, a „Regional”, de mindenképp a harmadik program, az „Ö-III.” — sztereóban is! Ez utóbbi igen népszerű szórakoztató, informatív műsor, még Magyarországon is számos állandó hallgatója van, s egy kis fáradozással, közepes minőségű vevőkészülékkel s magas antennával Budapesten és az ország más területén is kifogástalan minőségben vehető.

A hazánkban tartózkodó német turista az urh sávon kívül még más módon is hallgathatja megszokott műsorát. Közepes minőségű, hordozható vagy táskarádióval is elérhető *középhullámon* az osztrák rádió első programja, s hallgatható az Ö-Regional néhány állomása is. De az *igazi konkurencia*, a bőséges műsorválaszték az úgynevezett Európa sávban, a 49 méteren található. (Sokan vannak olyanok, akik idegenkednek a rövidhullámon való műsorhallgatás kényelmetlenségétől, de azt is igen sokan tudják, hogy az

itt sugárzott műsorok hallgatása, az adóállomás „megfogásának” technikája egyre egyszerűbbé válik. Ezt szolgálják az egészen kis méretű, egy könyvecskénél alig nagyobb s mégis igen szélesre nyújtott skálán dolgozó készülékek, de még inkább a ma már igen elterjedt, PLL-szintézer hangolású — s árban a hagyományostól alig különböző — vevők megjelenése, melyeknél néhány gomb lenyomása után félrehangolástól mentesen, igen-igen nagy frekvenciastabilitással és nagyszerű vételi minőségben jelenik meg a kívánt adó. Ez az újszerű hangolási mód sok olyan hallgatót is a rövidhullámokra csábít, akik eddig túlságosan nehézkesnek találták egy-egy állomás kikeresését, a vétel minőségével pedig nem voltak elégedettek.

Hét konkurens

De nézzük a lélegzetelállító kínálatot, melyben kizárólag olyan adók műsorait vettem figyelembe, melyek eredendően *hazai közönségnek* készülnek, s csupán kiteszik az Európa sávra, hogy a határokon túl is hozzáférhetőek legyenek. A választékban nem vettem figyelembe az olyan adókat, mint például a Deutsche Welle vagy a Deutschlandfunk, amely eleve nem a hazai közönséget célozta meg.

Ilyen szempontok alapján a sáv legjellegzetesebb adóállomása — minden bizonnyal — a *Bayerischer Rundfunk*, a „B-III.” programja. (Igaz, hogy frekvenciáján, a 6085 kilohertzen csupán a nyári hónapokban, azaz a turistaszézonban hallható, az év többi hónapjában itt a Bajor Rádió első programját sugározzák.) A „B-III.” rendkívül szórakoztató, igen sok szolgáltatást, többek között külföldön tartózkodó turistáknak szükséges szolgáltatást közvetít.

A *Süddeutscher Rundfunk* 6030 kHz-en teszi ki az éterbe harmadik programját, igaz, hogy a „B-III.”-nál valamivel zajosabb minőségben. Műsorának jellege és struktúrája megegyezik a „B-III.”-ével.

A Nyugat-Berlinből közvetített *RIAS Berlin* a második programját sugározza a 6005 kHz-en, igen figyelemreméltó minőségben, s ez a műsor is elsősorban szórakoztató, tájékoztató céllal készül.

Itt kell megemlíteni a *Luxemburgi Rádió*, az RTL német nyelvű műsorát, mely 6090 kHz-en a nap minden órájában megtalálható, s a kvíz- és telefonos műsorok specialitájának számít, de megcélzott közönsége — még itt az Európa sávban is — elsősorban nem a turisták!

A *Sender Freies Berlin és a Radio Bremen* békésen megosztozva egy frekvencián, a 6190 kHz-en a nap 24 órájában felváltva sugározza szórakoztató jellegű műsorát.

A *Südwestfunk III.* műsora is hallgatható a rövidhullámon, de nem a 49 méteres Európa sávban, hanem kissé följebb, a 41 méteren, a 7265 kHz frekvencián, a vétel azonban itt is nagyszerű, s valószínűleg az adóteljesítménynek köszönhető, hogy a sáv terjedési tulajdonságaitól függetlenül egész nap és minden évszakban kiválóan vehető.

Nagyjából ennyi a hazánk területén fogható és vizsgálódásunk szempontjából figyelemre méltó német nyelvű kínálat, s noha feltételezhető, hogy rövidhullámú sugárzásokkal más hallgatói réteget is megcélznak, elsősorban a külföldön, így Magyarországon üdülő német turistáknak szólnak.

Harmadik típusú műsorok

Az ahány ház, annyi szokás közmondása, természetesen a nemzetközi rádiózás gyakorlatában is érvényes. A német nyelvterületen, de talán egész Nyugat-Európában az a gyakorlat alakult ki, hogy az első program az igényes, művészileg magasabb színvonalú zenei és prózai műsoroknak ad teret, míg a harmadik program *mindenhol* a szórakoztatást és a szolgáltatás jellegű információk terjesztését szolgálja, s többnyire itt hallhatók a rádióreklámok is.

A német nyelvterületen a harmadik típusú műsorok struktúrája, kivitelezési gyakorlata, hangzása annyira egységes, egymáshoz annyira hasonló, hogy feltételezhetően azonos norma alapján készítik a hangzástervezők által nagy precizitással kidolgozott műsortípust, s valamennyi programban azonosan valósítják meg. (A második program már nagyobb eltérést mutató, vegyes típusú, itt jutnak szóhoz a helyi stúdiók, itt hallhatók a folklorisztikusabb, nemzetibb jellegű műsorok stb.)

Mivel a harmadik típusú műsorok első-sorban a könnyed szórakoztatást szolgálják, így természetes, hogy alapjukat a zene képezi: az összes műsoridőnek 70—80 százalékát ez teszi ki. A zenének is a legnagyobb része angol nyelvű popzene, még német nyelvűt is csupán elvétve hallani, akkor, ha a slágerlistán például Falco vagy a Dzsingisz Kán szerepel. (Az „Ö-III.” annyiban kivétel, hogy figyelembe veszi olasz nyelvű nemzetiségi hallgatóit, s időnként egy-egy olasz slágert is műsorra tűz.)

A műsorok megformálása — valamennyi harmadik típusú műsornál — igényes. Non-stop jellegűek, ami azt jelenti, hogy noha a különböző napszakokban több állandó műsor is jelentkezik, a műsorok egy megszakítatlan folyamként hömpölyögnek, mintha egymásból nőnének ki, egymás folytatásaként.

Szolgáltatás és reklám

Az adóállomások mindegyike vállalja a hangoztatja szolgáltató jellegét. A „B-III.” például kerekórás bejelentkezésekor minden alkalommal közli, hogy ő a Bajor Rádió „szervizállomása”. A szolgáltatások köre általában nem túl széles, de igen alapos. A többi között tájékoztatnak a közlekedési és útviszonyokról, az időjárásról, egyik-másik adó időnként még különleges *keresőszolgálatot* is sugároz. A nemzetközi élet hírei s az otthon történekről szóló információk ugyancsak fontos helyen állnak. Kerek órákor valamennyi adó híreket mond, ennek terjedelme általában öt perc. (Az Osztrák Rádió az ötperces híradást valamennyi programján egyszerre sugározza, az összekapcsolás és szétválás műveletét számítógép vezérli, s ez annyira zökkenőmentes, hogy a kapcsolások ténye soha nem észlelhető.)

A nyár folyamán, tekintettel a nyaralási szezonra, az időjárás-jelentést Európa mindazon országából s nyaralóövezetéből közvetítik, ahol német és osztrák turisták nyaralhatnak. A „B-III.”, az „SWF-III.” és az „Ö-III.” többek között hazánk aktuális időjárását is ismerteti, itt hallható külön a balatoni időjárás-jelentés is. Az esetek többségében csupán a turistáknak szükséges alap-

adatokat közlik: felhőzet, eső, napsütés, hőmérséklet stb.

Ezek az adóállomásokon a *közlekedési információk* is némileg eltérnek a hazánkban megszokott „Útközben” adásától. Általában a kerek órában elhangzó híradásokat követik, de fontos és friss információk esetén bármikor megszakítják az adást (ne feledjük, hogy többnyire zene hallható!). A közlekedési hírek soha nem hosszabbak 30—40 másodpercnél, és itt is csupán a közlekedésben azonnal megérthető s felhasználható alapadatokat közlik, például a következő formában: „X és Y város között, a 38-as kilométernél útépités miatt útszűkület; három kilométeres torlódás. A várható menetidő 65 perc.” Vagy egy másik: „X belvárosában Y és Q utca kereszteződésében baleset történt. A javasolt terelőútvonal A és N utcán át.” Ennyi és nem több! Könnyen érthető, azonnal hasznosítható információk. S még egy lényeges különbség, hogy a közlekedési tájékoztató műsorokban mindig csupán egyetlen személy szerepel, míg a nálunk szokásosban időnként öt-hat, sőt több szereplő is megszólal.

Nem túlságosan gyakori, de előfordul szolgáltatás ezeken a hullámhosszokon az *üzenetközvetítés*. Például ilyen közleményeket hallhatunk: „X.Y. és neje, kik feltehetően Magyarországon tartózkodnak, gépkocsijuk rendszáma N.N . . . hívják fel telefonon müncheni lakásukat.” Az ilyen típusú közlemények általában a folyó műsort megszakítva kerülnek beolvasásra. Itt a szolgáltatás értékes és szükséges tényén kívül a szerkesztők valószínűleg azt is elérik, hogy szorosabban kötik műsorukhoz a távolban tartózkodó rádióhallgatókat.

A megfigyelt adóállomások mindegyike rendszeresen sugároz *hirdetéseket* és *rádióreklámokat*. Sőt némi túlzással azt is mondhatnám, hogy a nap valamennyi percében csupán azért sugározzák a zenét s az összes többi műsort, hogy közben a rádióreklámok elhangozhassanak. Az adóállomások többsége minden órában (esetleg kétszer is) meghatározott időpontban adja a reklámot, például néhány perccel a híradások kezdete előtt vagy a félórán kezdődő szöveges blokk előtt. A luxemburgi rádió minden

órában többször, négy-öt alkalommal is közöl reklámot.

Ezek a reklámok egyáltalán nem ízléstelenek, sőt nagyszerűen megkomponált, rendkívül erős hatást kiváltó parányi remekművek. Titkuk minden bizonnyal abban keresendő, hogy a hangzás, a „mondás” igen precízen előre megtervezett, mintegy a beszéd koreográfusai által kigondolt, s pontosan megvalósított, nem pedig az előadók, színészek, bemondók rögtönzésére bízott produkiókról van szó. A hatásuk pedig pontosan az, amit létrehozói előre terveztek: követhetők, megérthetők, átélhetők, a hallgató tartós emlékezetébe szinte kitörölhetetlenül bekerülnek, s összbenomásként kellemes, vonzó hatást váltanak ki.

Műsorkészítő „technológia”

A német nyelvű harmadik típusú adók különleges és egyedülálló stílust képviselnek, s ha hazai műsorhoz kívánnánk hasonlítani őket, talán a Petőfi rádió délelőtti műsorához állnak még a legközelebb.

A főszerepet ezeknél a rádióknál a kellemes és mindig divatos slágerzene játssza. A körülbelül 70:30 százalékos zene—szöveg arány *semmilyen* körülmények között nem változik. Itt nem létezik „lekevert zene”, s nem érződik a heves csata (melyben nálunk mindig az újságíró győz!), hogy néhány percnyi zene helyett néhány percnyi szöveg hangozzék el. A műsorok így nincsenek túlbeszélve (agyonbeszélve?); ökonomikus, a szöveggel, a beszéddel okosan gazdálkodó, s feszes szerkesztettsége miatt fecsegésnek nem tűnő a prózai rész. Ebből azt a követ-

keztetést vonhatjuk le, hogy itt a szövegek előre elkészítettek, a kulturált, nem hivalkodó, azaz nem „oldott” előadás a „moderátornak” semmilyen tényleges vagy vélt tulajdonságát nem kívánja a közlemény tartalmi oldalai elé helyezni.

A műsorok figyelmes hallgatása közben hamar észreveszi a megfigyelő, hogy a mérsékelt számú megszólaló — bármilyen címen kerüljön is a mikrofon elé, műsorvezető, riporter, hírolvasó, kommentátor vagy meteorológus minőségben — gondosan válogatott, jól képzett előadó. A kellemes hang, a követhető s átélhető, maradandó benyomást keltő *szövegmondás* — úgy tűnik — mindennél fontosabb. Egyes műsortípusoknál minden bizonnyal hangzástervezők dolgoznak (nálunk már egy-egy tévéműsorban feltűnnek az úgynevezett *látványtervezők*), ezek a forgatókönyvben előre feltüntethetik a különböző hangzásfajtákat (például a tempó, a hangerő, a mikrofontávolság „koreográfiáját”), ami igen hatásos hangzást kölcsönöz.

Vázlatos áttekintésben ez hát, amit a Danubius Rádió „versenyársai” nyújtani tudnak azoknak a hallgatóknak, kikről lemondani a külföldi utazásaik idején sem szándékoznak. A velük való eredményes „versenyzéshez” hasonlóan magas színvonal s megközelítően azonos műsorkészítési technológia szükséges. A hozzánk érkező külföldi turisták rádióhallgatási szokásaihoz alkalmazkodni talán egyszerűbb s célszerűbb feladat, mint a hozzánk érkezőket új szokások felvételére készíteni vagy ezeket egyszerűen nem tudomásul venni.

Nemes János

Mindenki rádiója

A CB-rádiózás helyzete és társadalmi szerepe Magyarországon

Hazánkban — a telefonhálózat hiányosságai miatt — sajátos szerephez jutott a CB-rádiózás. E „polgári sáv” létrejöttét, nemzetközi szabályozását és a magyar viszonyok között kialakult használatát ismertetjük az alábbiakban.

Az utóbbi két évtizedben szinte az egész világon elterjedt a 27 megahertzes frekvenciasáv használata kommunikációs célokra. Kezdetben a *Nemzetközi rádiószabályzat* 5. cikke alapján a 26,1—27,5 megahertzes sávot a 225. lábjegyzet szerint elsősorban nem távközlési célú frekvenciafelhasználás jellemezte. ●

A *Nemzetközi rádiószabályzat* és az ezen alapuló *Ajánlások és szabványok* ebben a frekvenciasávban a sugárzás szintjét nem korlátozzák. Ennek ellenére, elsősorban a felharmonikusokon sugárzott zavarok miatt, az ipari, tudományos és gyógyászati célú berendezések alaphullámú sugárzását is korlátozzák, illetve a gyakorlatban megvalósított berendezések zavarosugárzása elhanyagolható. Ez a körülmény tette lehetővé, hogy ebben a frekvenciasávban is létesítsenek rádió-összeköttetéseket. Miután ezek minőségét általában nem lehet védeni, felhasználásuknak már a kezdeti időszakban is meglehetősen kevés műszaki és adminisztratív korlát szabott határt. Az ebben a sávban üzemelő rádióberendezéseket nevezték el CB-rádióknak.

Kezdetben szinte játékszer volt a CB-rádió. A kis teljesítményű, zsebben hordha-

tó berendezések legfeljebb néhány száz méteres távolság áthidalására voltak alkalmasak, felhasználási lehetőségük szűk területre korlátozódott. (Például garázsajtók automatikus nyitására, játékok távirányítására, kisebb gépek távkezelésére és rövid távolságon távjelzések átvitelére használták őket.)

Elsősorban az integrált áramkörök széles körű elterjedése, de különösen az alkatrészárak nagymértékű csökkenése tette lehetővé, hogy a 27 megahertzes sávban csekély súlyú, kis térfogatú és áramfogyasztású, ugyanakkor viszonylag nagyobb teljesítményű adókat és érzékenyebb vevőket nagy tömegben, aránylag olcsón állítsanak elő. Napjainkban már szinte minden országban működik a bárki által használható távközlési eszköz, a CB-rádió. Ezek a berendezések mind az egyén, mind a társadalom szintjén kiterjesztik az emberek közötti kommunikációt, a segítségnyújtás mellett a szórakozás és ismeretterjesztés újabb lehetőségeit és formáit alakítják ki. Sok országban ezt a frekvenciasávot az élet- és vagyonbiztonsággal kapcsolatos segítségnyújtás mellett orvoshívásra, közlekedési információk továbbítására, magánjellegű és kereskedelmi üzenetek közvetítésére, sőt oktatási célra is felhasználják.

- A hivatkozott lábjegyzet a következőket tartalmazza: „A 27,12 MHz frekvencia ipari, tudományos és gyógyászati célú alkalmazásokra használható. Az ilyen alkalmazásokból eredő kisugárzott rádióenergiát az említett frekvencia $\pm 0,6$ százalékanak megfelelő sávhatárok között kell tartani. Azoknak a rádiószolgálatoknak, amelyek határokon belül kívánnak működni, számolni kell azokkal a káros zavarhatásokkal, amelyek a fenti felhasználások tényéből adódhatnak.”

Frekvenciagazdálkodási szempontból a 27 megahertzes CB-sáv egy 4×450 kilohertzes szélességű frekvenciasáv, amelyben 10 kilohertz osztással negyven csatorna van kijelölve úgy, hogy a formálisan kijelölhető csatornákból elhagyják sorszám szerint a 4. 9. 14. 19. és 24. sorszámút, majd az így hézagossá vált frekvenciasort 1-től 40-ig folyamatosan újrászámozzák.

A nemzetközi gyakorlatban a kihagyott csatornákat „/A” jelöléssel is el szokás látni, és más célra, elsősorban modellirányításra vagy a vízi közlekedésben használják őket.

A teljes 26,1—28 megahertzes sávban 4×40 csatorna kialakítása szokásos, a következő sávok szerint:

26,51 – 26,96 MHz
 26,96 – 27,41 MHz
 27,41 – 27,86 MHz
 27,86 – 28,31 MHz

Megjegyzendő, hogy a 26,1—26,51 megahertzes frekvenciasávban ismereteink szerint nem gyártanak CB-berendezést, ugyanakkor szembeötlő, hogy a 4. csatornablokk jórészt már a rádióamatőrök által használt 28 megahertzes sávba esik, ennek ellenére ez az amatőrsávval fedésben lévő sáv használata a forgalomban levő berendezésekben igen gyakori.

Ebben az összesen 1,8 megahertz szélességű sávban országonként eltérő csatornamennyiséggel helyezkedik el a valódi CB-sáv, a mindenki rádiójának sávja, míg a sáv többi részét kis hatósugarú, polgári kommunikációs célra tervezett módon ugyancsak a CB-sávra gyártott berendezésekkel használják fel, országonként más alkalmazási feltételek mellett. Ez a legvalószínűbb oka annak, hogy a CB-berendezések jelentős része többször negyven csatorna használatára alkalmas.

A CB-rádiózás fejlődésére jellemző, hogy az Amerikai Egyesült Államokban 1945-ben tették szabaddá a 27 megahertzes sávban a polgári rádiózást, és már 1974-ben az USA-ban 17 millió CB-berendezést tartottak nyilván. Az európai tőkés országok távközlési hatóságainak 1974-es lisszaboni konferenciája javaslatára kidolgoztak egy általános rádióengedély-tervezetet a CB-rádiózás részé-

re szolgáló sávban. A javaslat tartalmazza, hogy a polgári rádiózás mindenki számára engedélyezhető legyen, vagy ha ezt egyes országok frekvenciafelhasználási előírásai nem teszik lehetővé, a kiadott engedélyek a lehető legkevésbé korlátozást tartalmaznak. Az ajánlás meghatározza az engedélyt kérők korhatárát, tiltja a berendezések repülőgépek fedélzetén történő használatát, és nem javasolja az ország határain túli összeköttetéseket. Továbbá javaslatot tesz a csatornák felhasználására, és megadja a csatornák közötti távolságot, a maximálisan megengedett teljesítményt, a használható antennák típusát és a berendezések műszaki követelményeit.

A különböző nyugati országok helyzetüknek megfelelően, de a konferencia ajánlatát betartva engedélyezték országuk területén a CB-rádiók használatát. Az engedélyt kérők száma ezekben az országokban néhány év alatt több millióra emelkedett. Sajnálatosan a fejlődéssel egyidejűleg megnövekedtek a zavarok, szaporodtak a kalóزرádiók és az országok hatóságai kénytelenek voltak hatékony kampányyszerű ellenőrzéseket tartani, mert megjelent a rádió bűncselekményekre való felhasználása is.

Műszaki jellemzők

A mai technikai lehetőségek mellett egy gépkocsi műszerfalába beépített, tehát gépkocsi műsorvevő készülék nagyságú CB-adóvevő 0,5—4 watt rádiófrekvenciás vivőhullámú teljesítményt állíthat elő, átkapcsolható 40—120 különböző csatornára, és alkalmas lehet két-három eltérő modulációs módú üzemeltetésre. Egy alig nagyobb berendezés 10—15 watt teljesítményt is leadhat antennakapcsain, minden gyakorlatilag elképzelhető modulációs mód mellett átkapcsolható akár 360 különböző csatornára, vagy a beépített digitális szintetizátorral a 26—30 megahertz közötti frekvenciasávban 100 hertz pontossággal tetszőleges vivőfrekvenciát lehet beállítani.

Kaphatók olyan kiegészítő berendezések (gyertya vagy utánégető elnevezéssel), amelyek az adó teljesítményét változtatlan vevőérzékenység mellett mintegy 0,5 kilopond

súlytöbbslettel akár 100 watt teljesítményre is felemelik. Ezek a lineáris erősítők a meghajtott adójelre élednek, és természetesen egy oldalsávós jelek átvitelére is alkalmasak.

A berendezések többségén a modulációs mélység szabályozható. Megtalálható a fokozatmentesen állítható zajzár, az általában szabályozható erősítésű rádiófrekvenciás előerősítő, az egy oldalsávós üzemmódhoz a vevőkészülék finomhangolója és egyes esetekben az adófrekvenciás frekvenciát is lehet kis mértékben változtatni. Különleges zajelnyomó kapcsolásokat dolgoztak ki, amelyek AML vagy NB jelöléssel a rádiófrekvenciás oldalon főleg az impulzus eredetű zajok elnyomásában nyújtanak segítséget.

Sok készülékbe be van építve egy úgynevezett lejelentkező hang, és az újabb berendezések általában alkalmasak szelektív hívó és kiértékelő csatlakoztatására is. Az adóteljesítmény lépcsőzetesen, illetve folyamatosan széles határok között változtatható. E kényelmi berendezésekkel tökéletesített technika alkalmazhatósági területe jelentősen megnőtt, így bővültek a frekvenciasáv felhasználási lehetőségei is.

Az adóteljesítményt szinte minden országban szabályozzák, korlátozzák. Az egy watt körüli adóteljesítménnyel áthidalható távolság jól lehangolt és kedvező fizikai körülmények között elhelyezett antennák esetében nagyvárosban nappal két-három kilométer, nyílt terepen az esti órákban akár ötven kilométer is lehet. Az adóteljesítmény mellett további műszaki előírások alakultak ki, részben a sávon belüli kölcsönös zavarás, részben a más frekvenciasávban, elsősorban a televíziós műsorszóráshoz okozott zavarok megelőzése, illetve csökkentése érdekében. Ezek az előírások elsősorban a mellék hullámú sugárzásra és a szomszédos csatornában létrehozott, az alkalmazott modulációs móddal és modulációs mélységgel összefüggő zavaró jelekre vonatkoznak. Az oldalsávzavar csökkentése érdekében egyes országokban limitálják a modulációs mélységet, a felharmónikusból eredő zavarok megelőzése érdekében pedig az antenna telepítésére, nyereségére és illesztésére külön előírásokat tesznek.

A berendezésekre vonatkozó műszaki előírások mindenkor kompromisszumot képez-

nek a szolgáltatás nyújtotta minőség és a más rádiószolgáltatásokban okozott zavar között, és azt célozzák, hogy minden egyedi felhasználó azonos jogokon a legszélesebb lehetőséget kapja úgy, hogy egymást és más rádiószolgáltatásokat, elsősorban a műsorszórást az állomások a legkevésbé zavarják.

Az egyes országok távközlési hatóságai a műszaki előírások betartását általában rendkívül szigorúan veszik. Sok helyütt tilos az egyedi beszerzés külföldről — ellentétben a hazai gyakorlattal —, és a belföldi forgalomba hozott készülékeket, ha azok megfelelnek a vonatkozó előírásoknak, hatósági minősítő jellel látják el. Ha nem felelnek meg, a kereskedő felelősségére csak export-célokra szabad árusítani őket.

A nem CB-rádiózás célú 27 megahertzes kommunikációs berendezéseket az exportorientált berendezések közül lehet választani, ilyen esetekben az általános kategóriánál magasabb adóteljesítményt is megengednek, de a telepítésre vonatkozó különleges előírásokat gondosan be kell tartani. Ilyenkor a CB-rádióberendezéseknél általában lényegesen magasabb tarifát kell az üzemeltetésnél fizetni.

A szabályozás nemzetközi gyakorlatából

A Nemzetközi Távközlési Egyesület arra vonatkozó körkérdésére, hogy a CB-sáv milyen műszaki feltételekkel használható az illető országban, mintegy 60 távközlési hatóság adott választ. Ezeket az adatokat feldolgozták ugyan, de jelenlegi megítélésüknél figyelembe kell venni, hogy jelentős részük már több szempontból elavult. Az egyes országok távközlési hatóságai sok esetben különleges szabályokat alkottak, de többségükben jól alkalmazkodnak a több éve bevezetett, általában nyugat-európai eredetű műszaki előírásokhoz. A következőkben néhány példát kívánok ismertetni a nemzetközi gyakorlatból.

Nem engedélyezik a CB-rádiók használatát a következő országokban: Afganisztán, Bahrein, Etiópia, Irán, Írország, Jordánia, Málta, Mozambik, Nepál, Surinam, Tonga, Vatikán. Hasonlóan nem engedélyezett a CB-rádiózás — Magyarország és Jugoszlávia kivételével — a szocialista országokban.

Sajnálatos módon eddig csupán három ország (El Salvador, Mexikó, Dél-afrikai Köztársaság) hozott intézkedést arról, hogy a 9-es számú csatornát csak biztonsági, segélykerési célokra szabad használni. Erre vonatkozó ajánlásokat több ország távközlési hatósága — így a Magyar Posta — is alkalmaz, az utóbbi 1986-tól ezt az engedélyokiraton is feltünteti.

A csatornafelhasználás szabályozása az egyes országok gyakorlatában rendkívül szerteágazó. Néhány jellemző példa: Argentínában az engedélyezett huszonkét csatornából magáncélra hat, kereskedelmi és hivatali célokra tizennégy, segélykerésre két csatorna van kijelölve. Dániában a huszonkét csatornából négyet csak tengeren lehet használni. Indiában öt csatornát mindenki használhat, a többit tervszerűen, esetről esetre jelölik ki. Új-Zélandon tizennégy csatornából az utolsó három állami célokra, magántársaságoknak és vizsgázott kezelőknek szabad csak használni.

Hasonlóan heterogén a műszaki koncepció is. Kenyában 6 kilohertzes, Szingapurban 25 kilohertzes a csatornaosztás. A Szovjetunióban a 26,957—27,235 megahertzes sávban 0,5 watt teljesítménnyel és 20 kilohertzes sávzélességgel csak a távjelzést engedték meg. Jelentős eltérés van a használható antennák, a frekvenciastabilitás, a mellék hullámú sugárzás és például a szomszéd csatornába jutó megengedett zavarósugárzás szintje és meghatározási módja között. Egyes országokban a berendezés felvett teljesítményét korlátozzák a leadott rádiófrekvenciás teljesítmény helyett. Az adó frekvencia-stabilitására adott kritérium is nagyon vegyes. Sok helyen semmiféle előírás nincs, ilyenkor automatikusan a *Nemzetközi rádiószabályzat* előírásait kell teljesíteni, míg másutt csak annyi a követelmény, hogy az adó kristályvezérelt legyen.

Ezekkel a példákkal csupán azt kívántam illusztrálni, messze van még a CB-rádiózás nemzetközi gyakorlata az egységes műszaki és forgalmi előírásoktól.

A távközlési előírások természetesen mindig valamiféle kompromisszumot jelentenek az igények és a lehetőségek között. A rendelkezésre álló statisztikákból azt a

következtetést vonhatjuk le, hogy minél nagyobb a népsűrűség és a gazdasági fejlettség, valószínűleg annál nagyobb a CB iránti igény — ennek megfelelően a működő berendezésszám —, kisebb a megengedett adóteljesítmény, és egyre inkább hegyezett előírásoknak kell a berendezéseknek eleget tenniük. Erősen leegyszerűsítve, ehhez azt is hozzátehetjük, hogy ha a CB-hez hasonlóan más rádiószolgálat is arányosan fejlődik, lényegesen több frekvencia sehová sem juttatható.

Magyarországi helyzetkép

Magyarországon az első CB-rádiók feltűnése a hatvanas évek elejére tehető. Jelentősebb számban hazai gyártmányú és egy-két csatornaszámú CB-berendezések jelentek meg, ezeket kizárólag vállalatok, illetve más közületek használták. A dinamikus növekedés a nyolcvanas évek elején kezdődött, amikor a műszaki fejlődés hatására elfogadható árszínvonal mellett nagyobb mennyiségű CB-rádióberendezés került különböző eredetű importból behozatalra és ennek révén forgalomba. 1980-ig összesen mintegy 17 ezer berendezés üzemelt közületeknél és magánszemélyeknél egyaránt. Összehasonlításként érdekes lehet, hogy az üzemelő berendezések közül ekkor 15 900 állami tulajdonban, míg mintegy 1100 darab magánszemélyek tulajdonában volt.

A rendelkezésre álló adatok szerint 1986. október végéig a közületi engedélyesek száma 10—12 ezerre tehető, mintegy 40—45 ezer berendezéssel, a CB-rádiós magánszemélyek száma pedig mintegy 25—27 ezer volt, közelítően 50 ezer üzemelő berendezéssel.

A Magyar Posta előírásai általában alkalmazkodnak a bevezetőben említett lisszaboni konferencián megalkotott ajánlásokhoz mind a CB-rádiózás engedélyezési feltételeit, mind a műszaki előírásokat illetően. Lényegében Magyarországon bárki vásárolhat és üzemben tarthat CB-berendezést, illetve megszerezheti az üzemeltetéshez szükséges engedélyt, ha erkölcsi bizonyítvánnyal rendelkezik. Ez a kikötés — a nemzetközi gyakorlat tapasztalatait figyelembe véve — lényegében elsősorban azt kívánja megakadá-

lyozni, hogy a CB-rádiózás nyújtotta távközlési lehetőségeket bűnözők saját céljaikra használhassák.

A jelenlegi gyakorlat szerint a posta magánszemélyek részére az úgynevezett K (középső) sávban — ez az előzőekben közölt frekvenciakiosztási blokkban a második, a 26,96—27,41 megahertzes sáv — negyven csatorna felhasználását engedélyezi. Közületek részére a K sávban szintén negyven csatornát, kérésre egy-két F (felső) csatornán történő forgalmazást engedélyez még (a táblázatban a harmadik, 27,41—27,86 megahertzig terjedő frekvenciasáv). A múlt évben elkezdte a posta az alsó sávban (26,51—26,96 megahertz) adott frekvencia kiosztását, ahol elsősorban a fuvarozó vállalatok, illetve magánszemélyek diszpécserszolgálatának hírközlését kívánja biztosítani, elkülönítve azokat a CB-rádiózás más forgalmi területeitől.

A CB-rádiózásra rendelkezésre álló frekvenciasávok hazai kiterjesztésére elsősorban azért került sor, mivel alapvetően a nagyvárosok környezetében a CB-berendezések számának ugrásszerű megnövekedésével a kölcsönös zavarás meghaladta a tűrhető határokat. A CB-rádiózás sávjában hazai viszonylatban a frekvenciák felhasználása távolról sem tekintendő lezártnak, mivel a forgalmi terhelés ezekben a sávokban az eddig megtett intézkedések hatására sem csökkent észrevehető mértékben. A tapasztalatok szerint ennek elsődleges oka abban keresendő, hogy a közületek a távbeszélő összeköttetések közismerten alacsony ellátottsági színvonala, valamint a nyilvános rádiótelefon-hálózatok hiánya, illetve a professzionális célú rádiótelefon-hálózatok alacsony fejlettségi szintje miatt elsősorban mozgószolgálati jellegű rádióösszeköttetéseiket, sok esetben állandó helyű összeköttetéseiket is a CB-rádiózás keretében kénytelenek megvalósítani.

A *Nemzetközi rádiószabályzat* már hivatkozott megfogalmazásából kitűnik, hogy a CB-rádiózásra szolgáló sávban az összeköttetések zavarmentessége nem biztosítható. Természetesen a Magyar Posta, de más távközlési hatóságok sem garantálják az összeköttetések zavartalanságát. A sávban megjelenő zavarok nemcsak az ott szabályo-

san működő ipari és gyógyászati berendezésektől és a CB-rádióállomások nyilvánvaló kölcsönös zavarásából erednek, hanem jelentős szerepet játszanak kialakulásukban a felhasználók által tudatosan az előírásoknak nem megfelelő műszaki paraméterekkel (magnövelt adóteljesítmény, frekvencia-eltérések, szabálytalan moduláció alkalmazása) működtetett berendezések is.

A vezetékes távbeszélő-hálózat elégtelensége miatt hazánkban a CB-rádiózás — más országoktól eltérően — sajátos szerephez jutott. A termelésirányításban, szervezésben használatos berendezések szerepe felbecsülhetetlen. Hasonlóképp a vidéki postahivatalok nappali időszakra korlátozott nyitvatartása miatt sok helység összeköttetési lehetősége a CB-rádiózásra szorítkozik. Az elzárt tanyavilág összeköttetése is szinte kizárólag ezen az úton valószínűsíthető meg napjainkban. A gépjárművek távirányítása, a termelésirányítás területén jelenleg — szükségből — a CB-rádiózás pótolhatatlan szerepet tölt be. A lakosság jelentős rétege azzal a céllal vásárolta és üzemelteti a CB-rádiókat, hogy távbeszélő összeköttetés hiányában kapcsolatot tudjon teremteni családjával, ismerőseivel. Beteg, idős emberek mozgásukban korlátozva CB-rádióon keresztül tartanak kapcsolatot a külvilággal, szükség esetén így kérhetnek segítséget.

Társadalmi szervezethez

Társadalmi kezdeményezésre, politikai és társadalmi szervek támogatásával 1982-ben alakult meg a CB-rádiósok Országos Egyesülete azzal a céllal, hogy a 27 megahertzes frekvencián rádiózók társadalmi, gazdasági és kulturális tevékenységét összefogja, szervezze és irányítsa. Az egyesület hatósági felügyeletét a Magyar Posta elnöke látja el.

Viszonylag rövid idő, két év alatt a CB-ROE az egész országra kiterjedő klubhálózatot szervezett, 51 helyi szervezetet tömörítve. Jelentős eredményeket értek el különböző kulturális rendezvények megszervezése, illetve más társadalmi szervezetek rendezvényeinek segítése területén. Két éven keresztül az erre a célra kijelölt csatornákon kezdő és haladó nyelvtanfolyamokat tartottak, és tanári ügyeletek működtek, hogy a

tanulók a megoldandó feladatokkal kapcsolatban segítséget kaphassanak. Igen sok szervezet működik művelődési házakban, azok felügyelete alatt.

Havonta egy alkalommal az egyesületi rádióhíradó 15—30 perces rádióadást sugároz, amelyben az egyesületi tevékenységgel, a CB-rádiózás forgalmi-műszaki kérdéseivel foglalkozik.

Jelenleg az országban egyedülálló közérdekű szolgáltatást szervezett a CB-ROE, amikor 1983-ban megszervezte a CB-rádió segélyszolgálati állomások hálózatát. Az eltelt időszakban a segélyszolgálati hálózat keretében a budapesti központi segélyszolgálati állomáson kívül 61 vidéki helységben működik CB-rádiós segélyszolgálati állomás éjjel-nappal üzemben. Ezt elsősorban — az igen jelentős társadalmi támogatáson kívül — a BM Tűzoltóság Országos Parancsnokságával kötött együttműködési megállapodás teszi lehetővé, mely szerint a vidéki berendezéseket a tűzoltóság ügyeletei felügyelik. A segélyszolgálat társadalmi szerepére és közhasznúságára jellemző, hogy 1986 végéig csak a budapesti központi állomás több, mint harmincezer közérdekű — balesetek,

tűzesetek, bűncselekmények, orvosi segély stb. — bejelentést érintően intézkedett.

Az utóbbi két évben az egyesület szervezési lehetőségei és működési területe jelentősen beszűkült, amiben több tényező is szerepet játszik. Jelentős visszaesést okozott a CB-rádiózás hívei körében az 1985 elején bevezetett frekvenciahasználati díj. Minthogy egy családban — éppen a felhasználás jellegeből adódóan — több CB-berendezés is van, a családi költségvetést a díjfizetési kötelezettség jelentősen megterhelte. Negatív tényként kell figyelembe venni elsősorban a nagyvárosok körzetében a sáv nagyfokú forgalmi terhelését, ami igen sokakat eltérített vásárlási szándékuktól, sőt a berendezések eladására késztetett.

A hírközlés hazai technikai és anyagi gondjai következtében viszont az információtovábbítással kapcsolatosan egyre növekvő társadalmi igények várhatóan még hosszabb távon jelentős fejlődést biztosítanak hazánkban a CB-rádiózás számára. A jelenlegi kedvezőtlen forgalmi helyzetet megfelelő forgalmi-műszaki intézkedésekkel lehetne segíteni, biztosítva a meglévő igényekből kiinduló fejlesztési feltételeket.

ABSTRACT: The author presents the development, the technological characteristics and use of CB radios, complementing the general panorama with a Hungarian survey. In Hungary about 10—12 thousand institutions and 25—27 thousand private persons used CB radios in 1986. The regulations are adjusted to the recommendations and technological conditions formulated in the Lisbon conference of telecommunication authorities. The present use of CB sets developed mostly to make up for the deficiencies of the telephone network. In 1982 CB users founded their national association, which organizes and directs their social, economic and cultural activities.

Kováts Ildikó

Az új kommunikációs technikák a Szovjetunióban

A Szovjetunióban sajátos feltételek határozzák meg az új közléstechnikák terjedését. A jelenlegi fejlődési szakasz képét szovjet tömegkommunikációs kutatókkal folytatott beszélgetésekből és a sajátban megjelent híradásokból alakítottuk ki.

Az új kommunikációs technikák szovjetunióbeli helyzetét, elterjedését vizsgálva egy sor speciális tényezőt kell figyelembe vennünk. A legalapvetőbb az, hogy az ország nagy kiterjedése és soknemzetiségű volta miatt nem lehet a sűrűn lakott, kis európai országok mértékeivel mérni, problémáival megközelíteni, gondolkodásmódjával megítélni a különböző szituációkat. Az értékelésnél ugyanis minőségileg új tényezők lépnek be, melyek figyelmen kívül hagyása torzított képet eredményezne. Más a műholdas műsorszórás problémája, ha elsősorban nemzetközi dimenziójában tekintjük — mint a kis európai országok esetében —, és más, ha a nemzeti információs infrastruktúra alapvető elemeként kell figyelembe vennünk. Más törvényszerűségek irányítják az új technika — például a video és a személyi számítógépek — terjedését, ha a világgpiaci hatásokat gyakorlatilag teljesen kikapcsolva, hosszú távú tervben megalapozott saját termelési bázissal kívánják megoldani az ország ellátását. Ugyanakkor alapvetően mások a lakosság lehetőségei, az új technika terjedésében való részvételének módjai, reagálási formái is, ha a szűk keresztszintet, az eszközkinálat, a határozott központi fejlesztési filozófia szinte vasszigorral írja elő a terjedés koreográfiáját, minimális teret hagyva a spontán kezdeményezéseknek. Igaz, épp ez utóbbi területen sejlenek fel a változás lehetőségei, a közeljövőben azonban az alapvető tendenciák bizonyosan megmaradnak.

Teletext

A televíziós műsorszóráshoz leginkább kapcsolódó teletext szolgáltatás a műszaki kísérletek fázisában tart. Moszkvában az Elektronikai Kommunikációs Intézetben, valamint Vilniusban (Litvánia) a televíziós központban folynak ez irányú kísérletek. A magyar Teletext szerkesztőség információi szerint határozat született arra vonatkozóan, hogy egy éven belül be kell indulnia Moszkvában a rendszeres adásoknak. (Litvániát több szempontból is az új információs technika kipróbálási területének lehet tekinteni.) Jelenleg a — külföldön működő — rendszerek fő hiányosságának azt tartják egyes szovjet szakemberek, hogy kevés információ továbbítására képesek, és nincs kísérőhangjuk. Célszerűnek tartanak, ha a teletextet akkor sugároznák, amikor nincsen televízióműsor, vagy pedig külön csatornán. Természetesen ennek a megoldásnak információtartalmi következményei is lennének.

A műszaki folyóiratok hasábjain az interaktív, telefonhálózatot felhasználó vizuális információs rendszerekkel kapcsolatos kísérletekről is olvashatunk, realisabbnak tartják azonban a szerzők az auditív információs rendszerek fejlesztését: a telefon — számítógép — hangszintetizátor — hangfelismerő berendezés kombinációit, ami az előfizetőknek nem jelentene megterhelő többletkiadásokat, legalábbis a berendezés oldalán. (Az információs szolgáltatások fejlesztés-

tésének viszont sokan valamilyen fizetett formáját képzelik el, ami jelentős szemléletváltozást mutat, tekintettel arra, hogy jelenleg még az időméréses telefonhasználatra való áttérés is komoly társadalmi vitát eredményez. A Szovjetunióban ugyanis a készülékkel már rendelkezők szinte állampolgári joguknak tekintik e kommunikációs eszköz ingyenes — általánydíjas használatát.)

Műholdrendszer

Az új kommunikációs technikák közül Szovjetunióban kétségtelül kiemelkedő jelentősége van a kommunikációs műholdrendszernek, mely a televíziós műsortovábbítás mellett az újságok terjesztésében és a telefon-, telex- és adattovábbításban is részt vesz, s amely az épülő egységes automatizált kommunikációs rendszer egyik kulcseleme.

Az ország nagy kiterjedése, a kis népsűrűség, a nehezen hozzáférhető területek miatt az ország ellátása központi televízióműsorral földi hálózaton keresztül megoldhatatlan feladat. A műholdas televíziós műsorszórás 1967-ben kezdődött, először a távol-keleti, az északi és a szibériai területek ellátására (Orbita rendszer). Az Ekrán — mely már kis kapacitású földi állomások, valamint kábelhálózatok számára is biztosította a vétel lehetőségét — 1976-ban kezdett működni, és az Ural, Közép-Ázsia és a Távol-Kelet újabb területeire terjesztette ki a központi műsor hatókörét. Az 1979-ben működésbe lépett Moszkva rendszer pedig gyakorlatilag az egész ország központi műsorellátását biztosította. Az első program a lakosság 92 százalékához, a második program a lakosság 76 százalékához jut el (1985). A nem túl távoli jövőben szerepel a harmadik, oktatóműsor hatókörének kiterjesztése az egész ország területére. A központi programon kívül mintegy százhusz helyi — köztársasági, területi, városi — adó is működik, többségük színesben. Nem teljesen megoldott még a köztársasági televízióműsorok műholdas terjesztése, ez még a jövő feladata.

A műholdas továbbítási módszer jellegzetes módon a műsorszórás centralizálását segítette elő, ugyanis minőségi okokra hivatkozva sok helyen megszüntették a helyi stú-

diók működését azután, hogy oda is eljutott a központi tévéműsor.

1977 júliusában szervezték meg első ízben, kísérleti jelleggel Moszkva és Habarovszk között az Orbita rendszer segítségével az újságtovábbítást a televízióval azonos műholdcsatornán. 1985-re már 59 város tartozott a rendszerbe — 13 köztársasági főváros, 32 szovjet-orosz nagyváros és 14 más nagy ipari központ. Így sikerült elérni, hogy a *Pravdat*, az SZKP központi lapját a lakosság több, mint 90 százaléka még a kiadás napján megkapja. Összesen tizennyolc központi újságot továbbítanak műholdas technikával a helyi nyomdákhoz, és az ily módon továbbított újságok összpéldányszáma alkalmanként 53 millió. A *Gazeta* komplex rendszer lehetővé tette, hogy a KGST-országok is felhasználják ezeket a berendezéseket. 1981-től Csehszlovákiában, 1983-ban az NDK egy sor városában kezdték alkalmazni a rendszert szovjet szakemberek segítségével. Bevezetését Kubában és Lengyelországban is tervezték. Ezzel párhuzamosan a *Moszkva* rendszer lehetővé teszi a szocialista — és technikailag egy sor egyéb — ország számára is, hogy jó minőségben vegyék a szovjet televízió első műsorát.

A kábeles televízióról, illetve annak kiforrott formájáról, mely lehetővé tenné a programok számának jelentős növekedését, speciális helyi műsorok kiegészítését és pótlólagos szolgáltatásokat, a Szovjetunióban sem beszélhetünk. Ugyanakkor a műholdas — kábeles műsortovábbítási kombináció eléggé jellemző, néhány tucat lakástól több tízezer lakásig terjedő rendszerekről van tudomásunk. Közösségi antennarendszerek egyes falvakban és nagyvárosokban is vannak. A műhold-kábel kombináció olyan településeken is lehetővé tette a központi műsor vételét, melyekben a földi hálózattal az ellátás nemhogy nehéz, de lehetetlen volt.

A sokprogramú televíziós műsorszórás jelentőségét a társadalomkutatók már felismerték, de csupán a század végére, a jövő század elejére jelzik előre a prognózisokban a tíz-tizenkét csatornás kábeltelevízió-rendszerek működését, melyek több tucat egyéb típusú információ továbbítását is lehetővé tennék (telefon, telex, videotelefon, sokprogramú rádiós műsorszórás). Erre az idő-

re számítanak rá, hogy a ma működő kábeles elosztó rendszereket — a mai telefonhálózatához hasonlóan — bonyolultabb rendszerekben egyesítik.

A társadalmi prognózisok kidolgozásával párhuzamosan műszaki kísérletek is folynak a széles sávú kábelek és optikai szálak vezetékek alkalmazása terén. Távolatlag az Egyeséges Automatizált Kommunikációs Rendszer — amely egységbe foglalja a műholdas, vezeték nélküli földi és a vezetékes (kábeles) információátviteli módokat, és melynek kiépítése folyamatban van — fogja biztosítani a széles körű kommunikációs szolgáltatások technikai bázisát.

Video

A video jelenleg a Szovjetunióban újdonságértékű jelenség, azaz a műszaki folyóiratokon kívül az újságok, hetilapok hasábjain nem tipikus, hanem szokatlan jelenséggént kezelik. A társadalmi elterjedésnek még a legelején tart — a 100—300 ezerre becsült készülékszám inkább csak kuriózumként értékelhető, bár az országban a készülékgyártás is megindult. 1984-ben kezdődött meg a képmagnók előállítás, de csak kis sorozatokban, annak ellenére, hogy 1967-ben már akkor korszerűnek tartott készüléket tudtak gyártani az országban. Ezt az elkésztettséget azzal magyarázzák sokan, hogy annak idején az illetékesek nem ismerték fel az új kommunikációs eszköz társadalmi jelentőségét, fejlesztését nem tartották társadalmilag indokoltnak. A jelenlegi hazai készülékínálat a keresletet távolról sem tudja kielégíteni. 1986-ra tízezer készülék gyártását tervezték, ami az ország méreteihez képest elenyésző mennyiség. Bár a hazai készülék is igen drága, a moszkvai bizományi áruházakban ritkán kapható japán készülékek négyszer-hatszor többbe kerülnek, áruk körülbelül kétévi átlagkeresetnek felel meg. A kapható műsorkazetták ára egy-két heti átlagkeresettel egyenlő. Ez utóbbi valószínűleg csökken, mert 1986-ban a hazai színes videokazetták gyártásának beindításáról olvashattunk. Az Izvesztyija 1987. január 6-i számában tudósítást olvashattunk az első nagyszériás, kereskedelmi forgalmazásra szánt műsoros kazetta kiadásáról.

A videoműsor-igények kielégítésére 1985-ben megnyitották az első állami videotékát, elsőként Voronyezsben (ahol a szovjet képmagnókat gyártják), majd Moszkvában, Rígában, Minszkben, Kijevben, de a tervek szerint minden köztársasági főváros és egymillió lakosnál nagyobb város kap videotékát. 1986 végén Moszkvában hat, más városokban harminc képmagnókazetta-kölcsönző működött. A nyitáskor a moszkvai videosalonban mintegy 350 filmet kínáltak, négy kategóriában: gyerekeknek és fiataloknak történelmi, forradalomtörténeti, politikai-nevelő filmeket, a legfrissebb szovjet mozifilmeket, esztrádműsorokat, cirkusz és sportműsorokat, szocialista országok filmjeit és tőkés országok filmjeit. A kölcsönzési díj kategóriánként változó. A moszkvai videosalont videomozivá és módszertani központtá kívánják fejleszteni, ahol a közönség műsorigényét is tanulmányozhatnák. 1986-ban a videozás célirányos fejlesztésére létrehozták az Össz-szövetségi Videofilm-egyesülést.

Személyi számítógép

Mint az SZKP 1986—1990-es évekre szóló társadalmi fejlesztési tervéből megtudjuk, a Szovjetunió erre az időszakra szánja a személyi számítógép tömeggyártásának megszervezését. Mivel a számítógép-ellátás területén alapvetően hazai termelésre kívánnak támaszkodni, a prioritási rangsorban pedig a termelés és a tudományos kutatásban való felhasználás áll elől, úgy tűnik, az elkövetkező évtizedben sem lehet számítani a személyi számítógép lakossági elterjedésére. A személyi számítógéphez való „hozzájutást” a gép hiánya lehetetlenné teszi, ezért a gép iránti kereslet sem nő, ami következtében nincs olyan erő, mely ösztönözné a termelést — állapítják meg a szovjet szakemberek.

A tudomány és termelés jelenlegi igényeinek kielégítése mellett a számítógép jövőbeni felhasználását kívánják előkészíteni, amikor hangsúlyozzák a gyermekek és a számítógép kapcsolatainak erősítését, a személyi számítógépnek oktatásba való bevezetését.

Sajnos a géphiány csak azt teszi lehetővé, hogy a gyerekek a személyi számítógép elvi

alapjaival ismerkedhessenek meg. Vannak ugyan kísérleti iskolák — például Novoszibirszkben —, ahol már nyolc-tíz éve folyik a gyerekek számítástechnikai oktatása, de számuk még nagyon kevés. 1995-re tervezik, hogy minden iskolában legyen komputerosztály 20—30 személyi számítógéppel.

Az SZKP XXVII. kongresszusa az ország társadalmi-gazdasági fejlődési irányainak meghatározásakor a következő feladatokat emelte ki témánkkal kapcsolatosan 1990-re majd 2000-re: biztosítani kell a televízió két össz-szövetségi programjának vételét valamennyi helységben. A falvakban bővíteni kell a több programú vezetékös rádióműsorvételt. Meg kell szervezni, hogy az újságok általában még a megjelenés napján eljussanak az előfizetőkhez. 1,3—1,4-szeresére kell növelni a rádiókészülékek, 1,6-szeresére a színes televíziók, 1,4-szeresére a magnetofonok gyártását. A lakossági telefonhálózatot 1,6—1,7-szeresére kell bővíteni. Meg kell szervezni a személyi számítógépek tömeggyártását, a számítástechnika termelési volumenét 2—2,3-szeresére kell növelni, és fokozni kell a számítógépek megbízhatóságát, gyorsítani alkalmazásukat.

Társadalmi kutatások

A témánkba vágó, számunkra hozzáférhető publikációk áttanulmányozása során, valamint néhány szovjet tömegkommunikációs kutatóval folytatott konzultáció eredményeként úgy találtuk, hogy a Szovjetunióban nincsenek még az új kommunikációs technikák társadalmi hatásával foglalkozó empirikus kutatások — és ennek oka alapvetően az eszközök tömeges elterjedtségének hiánya. Ugyanakkor a kérdés más formában már régen jelen van a szovjet társadalomkutatásban, illetve szakirodalomban. Adott esetben nemcsak a kifejezetten társadalomtudományi művekre gondolunk, hanem a technikai irodalom egy részére is, melyben

utalásokat találhatunk a fejlesztési filozófiát megalapozó tényezőkre. Figyelembe kell vennünk néhány társadalmi szemléletformáló tudományos ismeretterjesztő művet is, amely az adott fejlődési stádiumban kétségkívül képet ad az új technikához való hozzáállásról, az általános problémakezelésről.

Az új kommunikációs technikákkal kapcsolatos közelítésmódokat öt típusba sorolhatjuk. Az első, a legjelentősebb típus az új kommunikációs technikák jövőképét vázolja fel a Szovjetunió vonatkozásában, többé vagy kevésbé konkrétan. A konkrét skála egyik végén a lehetőségek legszélesebb, szinte utópisztikus spektruma áll, a másikon a konkrét népgazdasági tervekhez, fejlesztési programjaikhoz tartozó prognózisok.

A második jelentős közelítésmód az új közléstechnikák nemzetközi vonatkozásaira helyezi a hangsúlyt, azokra a problémákra, melyek az információs világrénddel, a nemzetközi információáramlással, annak politikai és jogi szabályozásával kapcsolatosak.

A harmadik témacsoportra az új információs technika, az elektronizálás, a számítógépesítés társadalomfilozófiai problémaként való felvetése jellemző.

A negyedik problémakör az új technikák társadalmi szerepét vizsgálja a fejlett tőkés országok vonatkozásában, az elterjedés társadalmi következményeit és feltételeit. A fejlődés buktatói és zsákutcai feltárásának az a célja, hogy elkerüljük útjait megtalálják. Igyekeznek elkülöníteni a jelenségek vizsgálata során azokat az elemeket, amelyek a kapitalista társadalmi rend sajátosságaiból fakadnak, és azokat, amelyek a technika sajátosságaiból eredeztethetők.

Az új kommunikációs technikákkal kapcsolatos írások ötödik csoportja lényegében konkrét információkat tartalmaz, híradások, jelentések, riportok, cikkeik formájában. Ez utóbbi csoportot használtuk fel az új kommunikációs technikák szovjetunióbeli helyzetének mostani leírásakor.

ABSTRACT: In the Soviet Union, the spreading of new communication technologies is determined by special characteristics. The above images was shaped by on the basis of conversations with Soviet researchers and studies published on this topic. Satellite broadcasting — owing to the geographical situation of the country is of great importance and a key element of the Unified Automated Communication System. Cable television in its sophisticated version does not exist and video is still considered a novelty. As to computers, the organization of mass production is included among plans for 1986—1990.

Ritter Aladár

A Tolnai-jelenség

*Emlékezés az első modern képes hetilap
megteremtőjére és életművére*

Századunk első évében jelent meg a Tolnai Világlapja, a modern képeslap hazai előfutára. Az európai élvonalba felzárkózó tömegmagazin felelős szerkesztője és kiadója Tolnai Simon volt. Vállalkozása a szerkesztés és az újságtervezés szempontjából is tanulságos. Népszerű hetilapja, mellékleteivel és kiadványaival együtt hatalmas példányszámot ért el. A szerző a még most is létező Tolnai-jelenség okait vizsgálja.

Fénykorukat élik a tömegmagazinok: az elektronikus sajtó korában is sok száz- ezres, sőt milliós példányban jelennek meg a szórakoztató képes újságok. A *Képes 7*, az új magazin, megjelenésekor tisztelgett a szakmai elődök és ősök előtt. A többi között megemlékezett Tolnai Simon egykor nagyon népszerű és most is sokszor vitatott képes hetilapjáról. Azért választottuk témaként a Tolnai Világlapja szépirodalmi képes hetilapot, mert ez tekinthető az első korszerű hazai magazinnak. A lap története újság-írásunk és lapkiadásunk figyelemreméltó, tanulságos fejezete.

Az ősajtotól a képeslapokig

A sajtó történetében korán találkozunk az illusztrációkkal. Gutenberg zseniális találmánya, a könyvnyomtatás előtt, a fatábla-nyomtatás idején születnek az egylapos újságok, amelyek Amerika felfedezéséről és háborúkról számolnak be rajzos híradásaikban. A magyar származású Dürer is kiadott ilyen egylapos, illusztrált ősújságokat, amelyeket a felesége árusított Nürnberg piacán.

Az acél-, a rézmetszet és a kőrajz után 1827-ben a fényképezés feltalálása, később pedig a képsokszorosítás megoldása jelentette a sajtóban a nagy előrelépést a képin-

formáció terén. A lapok szerkesztői már 1880-ban felfigyeltek arra, hogy a fotómechanikai úton előállított klisék olyan nyomóformák, amelyek az árnyalatos képeket, fotókat is jól adják vissza újságpapíron is. Az 1900-as évek elején az ofszetnyomás is bevonult a lapkészítés fegyvertárába. A képeslapnyomtatás nagy eseménye a mélynyomás, amely nagyon alkalmas árnyalatos képek és szövegek sokszorosítására.

A család képeslapja

A naptár 1898-at mutat. Ekkor kezdi meg Tolnai Simon az előkészületek és a szervező munkát egy képes hetilap kiadásához. Az alapító, aki négy évtizeden át volt a képes szépirodalmi hetilap felelős szerkesztője, így emlékezett az ötlet születésére:

„Lapterjesztéssel foglalkoztam. Így lemérhettem, hogy milyen érdeklődés nyilvánul meg az egyes sajtótermékek iránt. Főleg, amikor a vidéket jártam, sokszor gondoltam arra, hogy van egy hatalmas tömeg, az igazi magyarság, amellyel keveset törődik a lapkiadás. Úgy találtam: hiányzik az olyan társadalmi, szépirodalmi képes hetilap, amely a nép széles rétegeiben levő kívánságokat elégitené ki. A család lapjára gondoltam. Olyan ötletesen szerkesztett, eleven, érdekes

újságot terveztem, amely a művelődés terjedését sajátos eszközökkel szolgálja.

Százezreknek kívántam olvasmányos, szórakoztató hetilapot adni, amely figyelemmel kíséri a nagyvilág legérdekesebb eseményeit, a politikát, a társadalmat, a művészet kérdéseit, a technika vívmányait, a felfedezéseket, tehát: az életet. Az új lap túlnyomórészt képekben, rajzokban, könnyen érthető szövegekkel mutatná be a világot. Jelentős hely jutna a szépirodalomra. Tudtam, hogy csak akkor lesz az újság tömeglap, ha a kisjövedelmű, a szegény emberek számára olcsó áron, jó, szórakoztató, tanulságos olvasnivalót adok.”

A leendő lapkiadó több mint két éven át járta az országot. A vidéki előfizetést és árusítást szervezte. Nyolcszáz bizományossal állapotodott meg. Levelezés útján kérte a postásokat, tanítókat, papokat, hogy vállaljanak kultúr munkát: terjesszék a nép lapját. Évenként 50—100 korona mellékjövedelmet ajánlott.

Szerény kezdet

A Tolnai Világlapja 1901-ben jelent meg. Akkoriban I. Ferenc József Ausztria és Magyarország uralkodója, Széll Kálmán a miniszterelnök. Az ország gazdasági, szociális és kulturális erőviszonyait a súlyos elmara-dottság jellemezte. Szerveződik a városok munkássága, s ez nagy hatással van az agrárszocialista mozgalmakra. A falvak proletárjai a kivándorlásban keresnek kiutat. A Széll-kormány hamarosan belebukik azokba a harcokba, amelyek Magyarországnak nagyobb önállóságot, önálló vámterületet, a hadseregben a magyar vezényszó bevezetését követelték.

Szeptember 28-án került a közönség elé az új képes hetilap, amelynek negyven éven át volt felelős szerkesztője Tolnai Simon. A kezdet igen szerény: 8 oldalas a főlap és hetenként változnak a mellékletek. Ilyen a *Képes éleclap*, az *Olvasótár*, a *Házi kincstár* és később több más is. Egyes szám ára Budapesten 2, vidéken 3 krajcár. Az első számok címlapjai még a Kis Újság című napilapéra emlékeztetnek. A vezetőanyagok bulvárszenzációk. Íme egy képes riport: „Ernő, a főpincér” a címe. A New York kávéház-

ban dolgozó Wallenberg Ernő báró történetét írják, fotografálják, rajzolják meg, a főhadnagyságtól — a pincérségit.

Rajz a címlapon: Munkanélküliek harca. „A képviselőház a munkanélküliségről tárgyal, az utcákon a munkát keresők tüntetnek” — írja a lap.

Hamarosan jelentkeznek a külföld eseményei. A romániai Turnu-Severin térségben történt vasúti katasztrófáról, Miklós cár és Laoubet francia elnök találkozásáról, az amerikai elnök utazásairól, afrikai, indiai sőt ausztráliai eseményekről látnak fotókat. A napilapok bűnügyi híreivel képes riportok formájában találkozunk. A tudományos rovatban a maláriáról, új gyógymódokról, gyógyszerekről, csillagászati felfedezésekről számolnak be érdekes cikkek.

Jókai Mór *Bacsó Tamás* című folytatásos novellája nyitja meg az irodalmi részt. Rákosi Viktor (Sipulusz néven humorista) a másik híres szerző.

A közönség felfigyel a lapra, amely a becslések szerint hatvan—nyolcvan ezer példányban jelent meg. Az első képtalány megfejtését 16 765 olvasó küldte be.

Nagy küzdelmet kellett folytatnia az alapítónak, hogy a hetilap elérje, majd túlhaladja a heti százezres példányszámot. Az alakulástól kezdve számos képes újság volt a versenytársa. A többi között: a Képes Családi Lapok, a Vasárnapi Újság, a Képes Hét, az Érdekes Újság, a Képes Krónika és a nagyszerű Aller Képes Családi Lapja. A Pesti Hírlap és a Pesti Napló képes vasárnapi melléklete ugyancsak vetélytárs.

A Tolnai Világlapja mégis megtartotta vezető helyét a korabeli szórakoztató magazinok sorában, mert úttörő szerepéhez ragaszkodva valósította meg célkitűzéseit. Megmaradt a család lapjának, mindenkor vállalva a tömegek kulturális színvonalának emelését.

„Mindig egy lépéssel előre!”

Fokozatosan alakul ki a Tolnai Világlapja formája, terjedelme és tartalma. A szerkesztőség megvalósuló jelszava: „mindig egy lépéssel előre!”

Az első évek képes riportjai közé tartozik az „Akikért Zola síkraszállt”. A Dreyfuss-

pör főalakjainak arcképeit közlik a nagy író halála alkalmából. Az olvasók tetszésével találkozok, hogy minden jelentősebb eseményről gyorsan kapnak érdekes illusztrált beszámolókat.

Rendszeres lesz a színészet jeleseinek bemutatása. Küri Klára, Blaha Lujza, P. Márkus Emília, Niko Lina, Hegedűs Gyula, Balassa Jenő és mások fotói jelennek meg.

Helyesnek bizonyult Tolnai Simon véleménye, hogy „Miként az orvosságot is édesítve fogyasztják, a komoly tudományokat, a korszakalkotó találmányokat, felfedezéseket is úgy lehet népszerűvé tenni, ha ezeket érdekes és olvasmányos formában ismeri meg a nagyközönség”.

Mindinkább képes világhíradóvá válik a hetilap. Emelkedik a színvonala. Ez egyaránt vonatkozik a szerkesztésre, a tartalomra és a megjelenési formára. A vállalkozás amerikai stílusban fejlődik.

Tolnai ismerte a *sales promotion*, vagyis a döntésosztónzés ma már tudományosan kidolgozott módszerét: a mellékletek, az ajándékkönyvek, az igen kedvezményes árú könyvek, az ingyenes élet- és balesetbiztosítás is növeli az előfizetők s a rendszeres olvasók számát.

Emelkedő színvonal

Bizonyos, hogy 1910-ben már 82 000 előfizetője és közel ugyanennyi példányonkénti vásárlója van a Tolnai Világlapjának, ami több mint négyszázezer olvasót jelent.

A siker titka összetett. Valóban a család apraja-nagyja számára íródik a lap. A nőkre s a gyermekekre fokozottan gondol a szerkesztés. Ki-ki megtalálja a számára érdekes olvasnivalót. A vizuális hírközlés megragadja a nagy tömegeket. A képinformáció egyre több helyet kap.

Tolnai kitűnő érzékkel válogatta össze a szerkesztőség munkatársait. Ez biztosította állandóan a lap érdekességét, változatosságát és elterjedését. A munkatársak létszáma nem érte el a húszat. Köztük négy fotóriporter és két rajzoló van. A lap így mutatta be első fotós gárdáját: Kallós Oszkár a társasági, Kohányi Jenő az ünnepi események fényképésze, Pobuda Károly a sportesemények, Harsányi Gyula pedig az események, pilla-

natfelvételek mestere. Müller Viktor a vándorfotós, a vidéket járja, főleg csoportképeket készít. A lapban megjelent csoportfényképeken legtöbbször 40—50 személy jól felismerhető! Ez legalább plusz ennyi eladott lappéldányt jelent.

A bel- és külföldi képszolgálatok legjobb vásárlója a szerkesztőség. A Tolnai gazdag archívumában az évtizedek során százezer-nél több fotót őriztek. Így a képes riportok illusztrációit — néha több évtized különböző anyagát is — szinte percek alatt állíthatták össze.

Az eseményképek, az oldalas és többoldalas fotóriportok, az illusztrált cikkek az idők során állják a versenyt a sikeres külföldi magazinokkal.

Elmondható, hogy a korabeli magyar napilapok az illusztrációk, valamint a képes mellékletek szerkesztésének és technikájának tudományát a Tolnaitól tanulták, vették át.

A képalírás fontossága

Ha röviden is, de külön említést érdemelnek a képalírások. A szerkesztőség igen fontosnak tartotta, hogy a pársoros, gondosan megírt szövegek minden lényegeset elmondjanak. Sokszor az illusztráció hangulatát is tükrözik a színes képalírások. Íme néhány példa.

„Az angol koronázási ékszereket most újra kihozták az ódon Towerből, amelynek öles, vastag falai őrzik a meseértékű kincseket.”

„A világhírű magyar szakácművészet, a Budapesti Szállodások és Vendéglősök Ipartestületének rendezésében, rendkívül érdekes, izletes bemutatón vonultatta fel legújabb remekeit. A kukták hadserege már készen áll, hogy a szakácsok elé vigye mindazt a sok jót, amit az íny és izlés mesterei a versenyre kitaláltak.”

„Könnyes-boldog ünnepies fogadtatásban volt részük az amerikai Verhovay-egyesület magyarjainak, akik többszázan látogatták meg az őshazát.”

„Belső Ázsia titokzatos vidékén amerikai tudósok néprajzi kutatásokat végeznek. Az üzbégek földjén sok anyagot gyűjtöttek. Ez a törökfajta nép távoli rokona a magyarnak.

A 110 éves Urasbubi nevű asszonyt és fivérét, valamint a jellegzetes mongol arcú 90 éves Basebajt állították a fényképezőgép elé.”

Címlappolitika

Sokan foglalkoztak a tömegmagazin címlappolitikájával. A kezdetben, amikor magasnyomással készült a kiadvány, rajzok élénkítették a nyitó oldalt. A terjedelem bővülésével egyidőben borítólapot kapott a hetilap. Ezen a Tolnai Világlapja jellegzetes, rajzos címe uralkodott, a többi helyet hirdetések töltötték ki.

A nagy változást az egyszínű, majd többszínű címoldalak jelentették. Eleinte főleg rajzok, azután színes fotók kerültek az első oldalra.

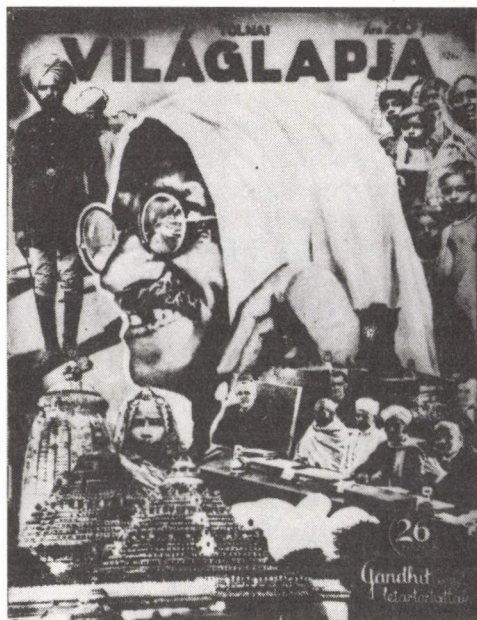
A bírálók egy része azt hangoztatja, hogy a Tolnai Világlapjánál csak a szenzáció volt a fontos, ennek mindent alárendeltek. Ez olyan vélemény, amelyet a tények cáfolnak. Az eseményeknek megfelelően belpolitikai, külpolitikai, társadalmi témák uralkodnak a legfontosabb oldalt. Ilykor egy-egy „hivatalos fotó” közlésétől sem zárkozhatott el a szerkesztőség.

Igen figyelemreméltó, sokszor jól politizáló montázsok hívták fel a közönség figyelmét a vezető anyagokra. Érdekes, jól komponált első oldal a „Gandhit újból letartóztatták” montázs. Hitler uralomra jutása előtt Brünnig német kancellár mellett a világpolitika öt ismert alakja jelenik meg, ami helyzetjelentéssel ér fel.

A bulvárújságba illő címoldalak aránya a kisebb. Ilyen szenzációs kezdőkép a „Táncoló párok közé ugrott az oroszlan.” (A mai képes magazinok sem mondanak le a hasonló első oldalakról.)

Milyen szerkesztőségi koncepciókat valósított meg a Tolnai Világlapja?

Az átlagos és az ünnepi számok tartalma, terjedelme között nagy a különbség. A rovatrendszer azonban állandó. A képes híradó, a társadalmi-politikai-szociális-művelődési-, a bűnügyi riport, valamint a tudományos cikk a leggyakoribb sorrend. A négy-öt elbeszélést, folytatásos regényt közlő szépirodalmi rovat következik, majd a nőknek, gyermekeknek szóló rész és a rejtvény.

Gandhi indiai politikus, a nemzeti mozgalom vezetője. Az angol hatóságok többször letartóztatták

Bulvár-szenzációk és bűnügyek is szerepeltek a címlapokon. Íme, egy izgalmas montázs

Őfelsége születésnapja

Vaskos kötet sem lenne elég arra, hogy a Tolnai Világlapja több mint négy évtizeden át megjelent számaiban közölt legfontosabb politikai, társadalmi, kulturális és sporteseményeket felelevenítsük. Több mint hatvan ezer újságoldal tartalmából kellene válogatni. A vizsgálódás során néhány olyan cikkről, riportról szólunk, amely a szerkesztés elveit, újításait tükrözi és a tömegmagazin jellegzetességeit mutatja.

Tallózzunk az 1910-ben megjelent számokban:

Augusztusban I. Ferenc József, Ausztria császára, Magyarország apostoli királya betöltötte nyolcvanadik életévét. Őfelsége az európai uralkodók doyenje. Heteken át számolt be a képeslap az ünnepségsorozatról, a hálaadó istentiszteletekről és a katonai parádékról.

(Itt mondjuk el, hogy a magazin politikai híradásai szinte kivétel nélkül a tényközléses sorítkoztak. Az eseményeket nem kommentálták.)

De folytassuk az uralkodóházról szóló tudósításokat: „Ferenc Ferdinánd családi körben” a címe a teljes oldalt betöltő fotónak. A szöveg: „Elsőízben nyílik alkalmunk bemutatni a trónörökös és családját a bécsi Belvedere kastélyban. A fotón Ferenc Ferdinánd, felesége: Hohenberg Zsófia hercegasszony, három gyermekük: Ernő és Miksa herceg, Zsófia hercegisasszony. A most közölt családi kép aktualitását emeli az a körülmény, hogy a trónörökös az utóbbi időkben élénk érdeklődést kezd tanúsítani a két monarchia politikai és társadalmi eseményei iránt.” (Arról természetesen nem írhattak, hogy a bécsi udvari körökben igen népszerűtlen az erőszakos, kíméletlen trónörökös, aki szemben áll az uralkodóval. Ferenc Ferdinándról tudják, hogy II. Vilmos császárral háború kirobbantását tervezték az antant szövetségben tömörült Anglia, Franciaország és Oroszország ellen.)

Az Orth-legenda

Az udvari főmarsall hivatalos jelentéséből is nagyon érdekes képes riport született egy

világraszóló botrány utolsó felvonásáról. János Szalvátor főherceg lemondott rangjáról és az Orth János nevet vette fel. Szerelmi regény húzódott meg a hír mögött. Az ex-főherceg Staub Mici táncosnőt vette feleségül. A házaspár 1890-ben a St. Margharetta vitorláhajón földkörüli útra indult. A hajó utasaival — jelentették — a Horn-fok közelében viharba került és elsüllyedt. „Miatán éveken át nem érkezett róluk hír — mondja a hivatalos jelentés — a volt főherceget holt-nak nyilvánították.” A képeslap sok fotóval illusztrálta a történetet. Az Orth-legenda sokáig élt. A világ különböző helyein ezután is látták állítólag az ex-főherceget és az egykor szépséges táncosnőt . . .

A világ minden tájáról és más címeken képes összeállításokat közöl a Tolnai. Néhány eseményfotó a rengeteg közül: H. Mi-guet francia mérnök bemutatta a tíz utas szállítására alkalmas repülőgépet, amelyet formájáról „Repülő hal”-nak nevezett el . . . Az esküdtbíró Halász Mihályt, a Friss Újság szerkesztőjét a „Wekerle-kormány panamáit” című riport kiadása miatt tíz heti fogházra ítélte . . . Mayr György győri órásmester húszezer koronát érő órát készített, amely hatvannégy világváros idejét mutatja egyszerre . . .

A szociális problémákkal állandóan foglalkozó lap feltűnő tálalásban, részletesen ismertette Molnár József postaszolga drámáját. A szerencsétlen embernek havi fizetése 66 korona 66 fillér volt. Ebből nem tudta eltartani családját. Az éhezés és nyomor miatt a postaszolga borotvával elmetsette öt gyermeke torkát, majd öngyilkos lett. A szörnyű családirtás áldozatainak temetésén több mint húszezer ember jelent meg.

Az első világháború

Érdekes kiemelni a Repülőgép és ágyú címmel 1910-ben közölt képes beszámolót: „A jövő nagy háborúja immár előreveti árnyékát . . . Repülőgépek és kormányozható léghajók fognak beavatkozni a harc menetébe. Már kiesztették a repülőgépet és léghajót üldöző, részben a földön, részben az automobilon alkalmazott ágyút.” A háborús készülődésekről gyakran tudósít a lap.

Elkövetkezett 1914 nyara. Szarajevóban revolverlövéses dördültek. Megölték Ferenc Ferdinándot és hitvesét. Megkezdődött a világtörténelem nagy drámája, az első világháború. A szinte mozgófényképszerűen pergő eseményekről sorozatosan számol be a Tolnai Világlapja. Sok a haditudósítók fotója és a beküldött kép.

Kezdetben a kötelező kincstári optimizmussal, képekben, fotóriportokban kapunk híreket a háború eseményeiről. Hamarosan megszűnik azonban a hurrá-optimizmus. Amikor a frontokon visszavonulás, nagy veszteség van, azt tükrözik a beszámolók. A háború izgalmas eseményeinek hű tükré a magazin, amely a négyéves világrengetés ideje alatt a harctéri képek ezreivel mutatta meg a frontokon folyó küzdelmek borzalmasságát.

A háború éveiben több mint félmillióra emelkedett a Tolnai Világlapja példányszáma.

Az őszirozás forradalomtól — Horthyig

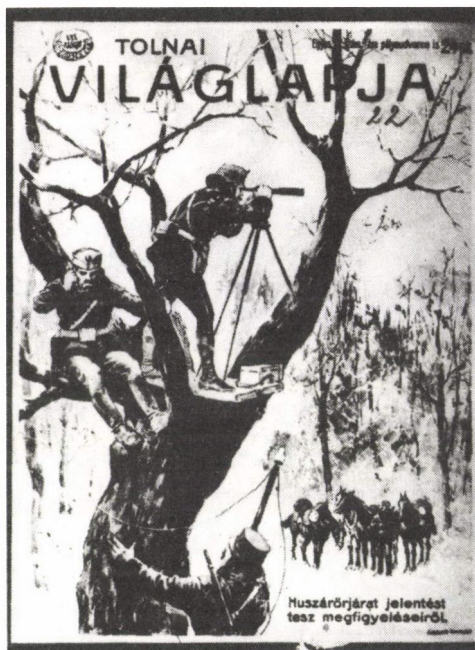
1918. Vereség a harctereken. A frontokon megkezdődött a katonai összeomlás. Gróf Tisza István miniszterelnök a parlamentben bejelentette, hogy a központi hatalmak elvesztették a háborút. Az osztrák—magyar monarchia felbomlott.

A képeslap oldalain figyelemmel kísérhetjük a történelmi eseményeket. A Nemzeti Tanács veszi át a hatalmat. Októberben megalakul a Magyar Népköztársaság, melynek Károlyi Mihály lett az elnöke. Az őszirozás forradalom kormánya nem tudott megbirkózni a feladatokkal. Rohamosan növekvő befolyásra tett szert a Kommunista Magyarországi Pártja.

1919. március 21-én kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Ekkor — több más lappal együtt — betiltották a Tolnai Világlapját.

1920-ban sok a megdöbbentő riport. Tábori Kornélnak, a lap főmunkatársának sorozata mutatja be a nyomortanyákat, a szörnyű helyzetbe került kisemberek szenvedéseit sok fotóval.

Oldalas képriport jelent meg a különítményes tisztek által meggyilkolt Somogyi Béla és Bacsó Béla temetéséről. „Horthy fővezér

Az első világháború idején készült rajzos címlap: Huszárőrjárat a megfigyelőhelyen

— írja a kötelező szöveget a lap — elítéli a bűncselekményt...” (Később derül ki, hogy ő adott parancsot a gyilkosságra.)

Itt érdemes megjegyezni, hogy Horthy Miklós bevonulása óta számos fotó alatt szerepel a következő jelzés: „A fővezérség sajtóirodájának felvétele.”

Képriport számol be a megfélemlített nemzetgyűlésről és a kormányzóválasztásról. Ezután Horthy országjárásáról, a nemzeti hadsereg eskütételéről jelennek meg „hivatalos” fotók.

Horthy uralma idején a hol titkolt, hol nyílt cenzúra leggyakrabban a haladó sajtót sújtotta. 1938 után már csak az egyre szigorúbb cenzúra szűrőjén át kerülhettek az olvasókhoz az események beszámolói.

A baloldali és a zsidó származású újságírók munkalehetőségének korlátozására és megakadályozására 1938-ban szervezett Sajtókamara nem sokkal megalakulása után Tolnai Simont is megfosztotta lapjától és kiadóvállalatától. Azután már a Világlap címen megjelenő képeslap a fasiszta propagandát szolgálja.

A második világháború idején hadgyakorlatról készült fotóriport

Fele Áron

Nem lenne teljes a kép, ha nem foglalkoznánk kissé részletesebben a Tolnai Világlapja irodalmi rovatával és a vállalatnak a könyvkiadás terén elért felülmúlhatatlan eredményeivel.

A legszigorúbb bírálók is elismerik, hogy az első modern képes hetilap értékes, a közművelődést nagymértékben elősegítő része a szépirodalmi rovat. Nem túlzott az az adat, hogy évenként átlag négy-ötszáz novella, humoreszk, regényfolytatás, vers látott napvilágot a Tolnai oldalain. Ebben az imponáló számban nem szerepelnek a mellékletekben és más kiadványokban a közönség elé került irodalmi anyagok.

Tolnai Simon honosította meg a sajtóban a másodközlést. Írók, költők, újságírók, tudósok már megjelent műveit újraközlésre vette át a szerkesztőség. Ady Endrétől Zilahy Lajosig több száz szerző nevét lehetne felsorolni. Az írások színvonala nem volt egyenletes. A remek és értékes írások serege

mellett találunk kevésbé színvonalas, bár érdekes, izgalmas történeteket.

Milyen honoráriumot fizettek a másodközlésekért? Mi, akik annak idején „eladók” voltunk, tudjuk, hogy a tréfásan Fele Áronnak és Tolnauernek is nevezett kiadó az első közlésért szokásos honorárium ötven százalékat fizette. Amikor például a napilapok, folyóiratok 20—30 pengőt adtak egy eredeti novelláért, a Tolnai 15 pengőt utalt ki. (Ezekben az években 12—15 pengőért egy pár cipőt lehetett vásárolni. Jónéhány közepes étteremben egy pengő a háromfogásos „reklám-menü”.)

A legtöbb szerzőnek külön és gyors segítséget jelentett a másodközlés. A szerkesztőség ugyanis egyszerre több „már lejátszott” írást vásárolt. Átvették a kéziratot vagy az újságkivágást, kiállították az utalványt és a pénztár azonnal fizetett.

Társalgási felár

Garai Ferenc szerkesztő foglalkozott a másodközlésekkel. A Pesti Hírlap munkatársaként kezdte pályafutását. Ő volt az első magyar újságíró, aki repülőgépen utazott. Mint a Tolnai Világlapja szerkesztője, mindig szeretettel és megértéssel fogadta kollégáit. Ezt mint egykor gyakori látogatója tanúsíthatom.

A fele honorárium nem kőbe vésett törvény. Sok szerző ennél többet is kapott. Elmondok egy jellemző történetet. Garai redaktor előszobájában várakoztam. Sebbelobbal érkezett Karinthy Frigyes. Persze átadtam az elsőséget, de furdalt a kíváncsiság.

— Miért nem Miklós intézi az ilyen ügyeket? — kérdeztem. (Dénes Miklós volt annak idején a titkára.)

— Kevesebb kéziratot tud eladni közép-árfolyamon, és nem kap dumapénzt . . .

Az előző látogató távozott. Karinthy nyitott be a szerkesztői szobába. Talán tíz percig időzött ott. Mosolyogva jött ki, kezében az utalvánnyal:

— No látod! Tízet vett át. Az árfolyam jó, mert társalgási felárat is kiutalt.

Garai így mesélte:

— Frici ellenállhatatlan. Olyan világklasszis, akinek mindent szabad. Még azt is,

hogy ugyanazt a kéziratot többször hozza el. Őrül, hogy túljár az eszemen, én pedig mulatok . . . Mindig elmond valami vidám történetet. Amikor az utalványt írom, arra emlékeztet: „ . . . és a társalgási díjról se feledkezz még”.

Mikszáth és Krúdy csodálkozott

Sok történet kering a felelős szerkesztők szűkmarkúságáról. A kiadók nem érzélgős emberek, hanem realisták. Tolnai a kevés jól fizető kiadóhoz tartozott. Elevenítsünk fel néhány jellemző történetet.

Mikszáth Kálmán mondta el az egyiket:

— . . . Tolnai Simon keresett fel, hogy adjak át néhány kötetet a Világlapja részére. Arról biztosított, hogy mindegyik kötetemet kétszázezer példányban kinyomatja, és elterjeszti olvasói között. Fájt a szívem, hogy meg kellett tagadni kívánságát, mert olyan szerződésem volt a kiadómmal, hogy mindent neki kell átengednem. Pedig szívesen odaadnám, mert az a hatalmas publikum, amelyet teremtett, tudom, hogy nem ismer még. Csodálkoztam, hogy olyan nagy összeget ajánlott fel, amiből rögtön bérházat vehettem volna.

A másik história főszereplője Krúdy Gyula, aki mindig úgy beszélt a kiadóról, mint az írók nemes barátjáról

— Történt 1917-ben, hogy levelet kaptam tőle. Azt írta, hogy az Annuska című könyvemet — úgy érzi — olcsón vette meg. A könyvnek nagy sikere kerekedett, és a bevétel túlszárnyalta a számításokat. Lelkiismerete megnyugtatóra — fejezte be levelét — kétszáz koronát küldött — utánfizetesként.

Sokkal későbbi, de ide kívánczik az a levélváltás, amely Tolnai felelős szerkesztő és Szomory Dezső között történt.

A zsidótörvények miatt Szomory Dezső előtt bezárultak a színházigazgatók és a könyvkiadók ajtajai, a szerkesztőségek sem kérhettek tőle kéziratot. Az író anyagi gondokkal küzdött.

Tolnai előbb üzenetet, majd levelet küldött Szomorynak. Közölte, hogy megvásárolná a Mester összes műveit másodközlésre. A honoráriumot módjában van egy összegben folyósítani. A szeszélyes és dölyfös

író kétsoros válasza valahogy így hangzott: Ajánlatát nem fogadom el. Olyan lapban, mint az Öné, nem jelenhetnek meg az én írásaim.

A történeteket azzal egészíthetem ki, hogy a vérszidők kezdetétől — amíg még igazgathatta vállalatát — Garai szerkesztő útján meghívta azokat a szerzőket, akiknek a zsidótörvény kiütötte a tollat a kezükből, vagy feketelistára kerültek, mert baloldali írók voltak. Kéziratokat vagy regényeket vásárolt tőlük másodközlésre, hogy ily módon anyagi segítséget nyújthasson.

„E könyv csak az igazságnak hódol”

A vállalat a Tolnai Világlapján és mellékletein kívül még két lapot adott ki, amely szintén sok újságíróat foglalkoztatott. Előbb *Bazár*, majd *Párizsi Divat* címmel jelent meg havonta a nőkhöz szóló s ugyancsak népszerűvé vált képes hetilap. A divat, a háztartás, a kézimunka, a lakásberendezés, a kozmetika, a gyermekevelés, a család élete a főbb témák. Minden számhoz szabásmintákat mellékeltek.

Délibáb volt a címe az 1927-ben indított színházi és művészeti képes hetilapnak. A Színházi Élet százezres olvasótáborából ugyan keveset hódított el a *Délibáb*, de a Tolnai Világlapja közönsége szívesen fogadta a lapot, amely érdekes tartalmával, saját információjával, bátor kritikával tűnt ki.

Sok összetevője van annak, hogy a Tolnai Világlapja és a kiadóvállalat addig nem létezett sikert ért el. Jelentős mértékben járultak a népszerűséghez a képeslap heti mellékletei és a kedvezményes árú, illetve ajándékkönyvek. A *Tolnai Világtörténelme* nyitotta meg az olcsó sorozatokat. Dr. Mangold Lajos és dr. Horváth Cyrill volt a szerkesztő, és közel száz a közreműködő író, történész.

Az előszó szerint: „ . . . e lexikon feltárja előttünk a múltat, hogy okuljunk annak példáin és élni tudjunk a jelenben. Ez a mű semmiféle hatalomnak nem áll szolgálatában, csak az igazságnak hódol.”

A 30 korona bolti árú köteteket az előfizetők 1 korona 90 fillér és a portókötség térítéséért kapták meg. A három-négyszáz oldalas művek díszkiadásban kerültek az olva-

sókhöz. Az első sorozat hatvanezres példányban jelent meg.

A Világtörténelem váratlannak mondható sikere után a kiadó lexikont tervezett. Az akkori nyolcvanezer előfizetőnek levelet küldött Tolnai. Bejelentette, hogy tizen-nyolc kötetes lexikont kíván kiadni, amely az egész műveltség és tudás kincsestárát tartalmazza. Az enciklopédia — ígérte —, tartalmával és szemléltető képanyagával felveszi a versenyt a világ bármely hasonló kiadványával. Ötvenezer megrendelés érkezett! Megkezdődött a szerkesztés, és három év múlva már az olvasók kezébe került az első kötet. A háború utáni nehéz helyzet akadályozta meg a nagy munka folytatását.

Meglepo a teljes *Tolnai Világlexikon* története. A szerkesztőbizottság 1925-ben megállapította, hogy helytelen lenne az enciklopédiát ott folytatni, ahol abba hagyták. A nagy háború úgy átalakította a világot, hogy a már megjelent kötetek anyagának nagy része értéktelenné vált. A megváltozott földrajzi határok, tizenhat ország területi változása, nyolc új állam keletkezése, a tudomány és a technika új fogalmai, valamint számos más ok készítette a vállalatot, hogy Európa legújabb lexikonját nyújtsák át száz-eknek.

Ballagi Aladár egyetemi tanár vezetésével a legnevesebb szerzők láttak munkához. Tolnai új világlexikonja szerényebb köntösben, tizennyolc kötetben jutott az érdeklődőkhöz ugyancsak kedvezményes áron. A lexikon az akkori legjobbakkhoz hasonlít-ható.

Páratlan vállalkozás

A könyvkiadás akkor szinte utolérhetetlen bravúrja szintén Tolnai Simon nevéhez fűződik: A világháború története című sorozat az 1914—15-ös, majd a további évek eseményeit a diplomáciai okiratok, hivatalos jelentések, szemtanúk hiteles feljegyzései és az eredeti adatok alapján ismerteti. Az első kötet (amely 1914—15 történetét közli) 1916-ban került piacra! Zigány Árpád írta a sorozatot, amelynek minden kötete több száz fotót, rajzot, térképet tartalmaz.

Sokáig lehetne folytatni az olvasóknak nyújtott kedvezményeket. Tíz-tíz magyar re-

gényt tartalmazó sorozatokat adtak ki. Megjelentek Verne Gyula összes művei. Több mint száz a mesekönyvek száma. A Ragyogó könyvtár és más kiadványok kötetei általában legalább százezres példányban kerültek forgalomba.

A kiadóvállalat sok komoly, tudományos értéket jelentetett meg. Csak mint érdekességet említjük meg, hogy az ajándékokat és kedvezményeket festőművészek leghíresebb műveit bemutató színes reprodukciók gazdagították.

Az 1930-as évek és a 40-es évek eleje a filléres, pengős vadnyugati, detektív és más kalandregények aranykora volt. A szerzők angol neve mögött legtöbbször magyar író rejtőzött. Ebben az időben születtek Rejtő Jenő P. Howard néven írt nagy sikerű, vídám kalandregényei is. Hetenként tíz—tizenöt különféle füzet került az újságárusítókhöz egyenként általában húszezres példányban. A Tolnai is ad ki ilyen ponyvaregényeknek nevezett füzeteket, köteteket.

Évtizedeken át híresek voltak a Tolnai Világlapja karácsonyi csomagjai: díszes dobozban a 48 vagy 64 oldalas főlap, zsebnaptár, asztali naptár, két kötet regény, társasjátékok, mesekönyv és a szokásos heti melléklet érkezett az előfizetőkhöz. (A karácsonyi kiadásból az utcai árusításban is átlag százezer kelt el.)

1928-ban a *Műveltség útja* című 306 oldalas, díszes kiállítású sorozat első kötete volt az egyik karácsonyi ajándékkönyv.

Liberális eszmék

Amit eddig megírtunk, lényegében Tolnai Simon modern újságbirodalmának vázlatos bemutatása. Nem e rövid áttekintés feladata, hogy a korszak legjelentősebb sajtóvállalkozását, újságírásunk és lapkiadásunk történetében a valóságos értéke alapján, tudományos alapoossággal, valamint részleteiben is elhelyezze. Ehhez széles körű vizsgálódás, a szerkesztési koncepcióváltozások feltérképezése és korszerű tartalmi elemzés nyújthat bizonyos támpontokat.

Azt a módszert választottuk, hogy a tárgyalta korszak politikai és sajtóviszonyainak ismeretében foglalkozzunk a Tolnai-jelenséggel. Az eddigi bírálók nagy része is elis-

meri, hogy a szociális kérdések iránt érdeklődő Tolnai Simon liberális gondolkodásmódját tükrözi a képes magazin és sok más kiadványa.

Hangsúlyozni szükséges, hogy amíg vállalata élén állt, nem függött semmilyen politikai párttól. Nem kötelezte el magát. Nem állt a kormány szolgálatában, nem kért és nem fogadott el úgynevezett állami támogatást. Kiadvállalata szerteágazó tevékenységből származó hatalmas bevétele biztosította, hogy az általa elképzelt szerkesztési módszert következetesen végigvigye.

A nagy tömegek, a nép szemszögéből nézi, látja és közli az eseményeket. Nem mondható, hogy radikális eszméket képviselt, mégis a haladó sajtóhoz tartozott. A kisemberek életével, gondjaival, az égető szociális problémákkal foglalkozott. Így politizált annak idején két néplap: a *Kis Újság* és a *Friss Újság* is.

Egyoldalúan ítélik meg a Tolnai Világlapját azok, akik a lap irodalmat népszerűsítő funkcióját ugyan elismerik, mégis kizárólag a szenzációhajhász polgári magazin előfutárának tartják. A vállalkozás csak a hozzákapcsolt könyvkiadói programmal együtt helyezhető az utókor mérlegére. (Az 1950-es években a hagyományos sárga kalandregények áruhájában juttattak igen értékes irodalmi műveket az olvasókhoz. Ezt Tolnai évtizedekkel ezelőtt találta ki.) Képeslapja, harsány szenzációkat is közölve, százezrek kezébe adta a szellemi kincseket: a tudományt és az igazi irodalmat. Ha hihetetlenül hangzik is, csak a képes magazinban négy évtized alatt mintegy tizenötezer elbeszélés, vers, kisregény, humoreszk jelent meg!

Bányai Elemér (Zuboly), a századelő egyik leghaladóbb szellemű hírlapírója és írója, aki Ady Endre legszűkebb baráti köréhez tartozott, a képeslap első jubileuma alkalmából, 1910-ben a többi között így írt:

„Tolnai akadémiák és kultúrintézmények hivatását vállalta, mialatt lapja megszilárdításán dolgozott. Valójában csak a jövő fogja értéke szerint méltányolni azt a hatalmas kulturális eredményt, amelyet az általa megteremtett olvasóközönség szervezésével a magyar kultúra érdekében végzett. Az ilyen munkát szégyenkezés nélkül, önérettel és büszkén lehet jubilálni, mert tisztességes volt

a forrása és rendkívüli szorgalom a megteremtője . . .”

Dersi Tamás sajtótörténész úgy ítélte, hogy: „ . . . a Tolnai Világlapja — akárcsak a bulvárlapok, a Nap, majd Az Est — az utca emberének kíváncsiságát kívánta kielégíteni . . . Olyan olvasóréteghez juttatott el szellemi értékeket, amelyek különben nem találkoztak volna az elit körében ismert szerzőkkel . . .”

Nemeskürty István irodalomtörténész szerint Tolnai Simon nyomdaműintézete és a Tolnai Világlapja az első „ponyvának” szánt tömegkiadványgyár, sok hasznos darabbal. Tolnait méltatlanul feledett tömegszórakoztató kiadvállalkozónak tartja.

Szép Ernő úgy nyilatkozott, hogy a Tolnai millió ember olvasmánya, mozija, színháza és múzeuma. „Népokosítónak” nevezte a képes hetilapot.

Teljesebb kép „a” Tolnairól

Hogy mennyire élő kérdés a Tolnai-jelenség, azt a közeljövőben a közönség elé kerülő több mint négyszáz oldalas könyv is bizonyítja. Rapcsányi László, a két világháború közötti szórakoztatóirodalom ismert kutatója, nagyon érdekes formában hozza közel hozzánk a Tolnai Világlapját és alapítóját. A bevezető tanulmány az eddig nem ismert forrásokat — mint például Tolnai Simon naplóját — is felhasználva ad képet a nagy vállalkozásról, a kor politikai, társadalmi kérdéseiről és a szórakoztató hetilap fejlődéséről. Nagy szükség van erre, mert a mai köztudatban többnyire semmitmondó általánosságok ismertek a lap felelős szerkesztőjéről és kiadványairól. Még újságírókörökben is — megfelelő szakirodalom hiányában — téves vélemények alakultak ki. Lebecsülik vagy igen kevésre értékelik a több mint négy évtizeden át virágzó, óriási tömegekhez szóló, sok szellemi értéket nyújtó sajtóterméket.

A kötet különlegessége, hogy szinte végiglapozhatjuk a képeslapot 1901-től 1944-ig. Ugyanis a hetilap valamennyi évfolyamából évenkénti válogatást nyújt. Egy-egy esztendőt nyolc oldal képvisel. Nemcsak a főbb eseményeket idézi, hanem az irodalmi rész-

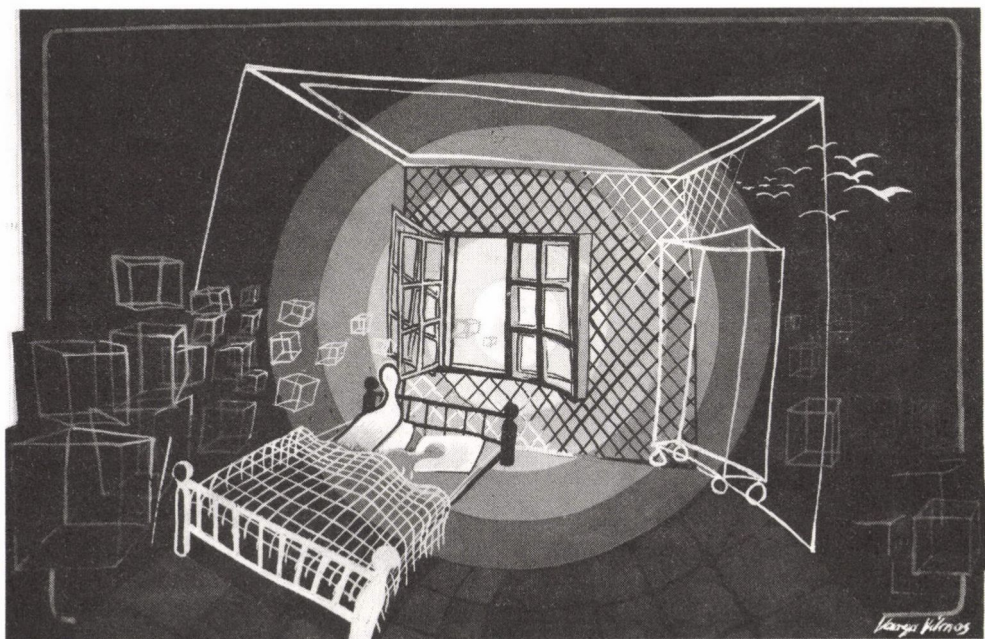
től a hirdetésekig mindenből úgy ad mintát, ahogy az annak idején megjelent. Ez a válogatás hazánk és a nagyvilág politikai, társadalmi, tudományos, kulturális és sporteseményeinek legjelentősebb szakaszaival ismerteti meg az olvasókat. Minthogy szép-irodalmi és képes hetilapról van szó, főleg a hazai irodalom közel fél évszázadáról is híven tájékoztat.

Tolnai Simont — mint említettük — a

megkülönböztető intézkedések során fosztották meg vállalatától, amelyet a fasiszta kormány a Magyar Népművelők Társaságának adott át azzal, hogy „erőteljesebben szolgálja a keresztény nemzeti eszméket és sugallja a győzelembe vetett hitet”.

1944-ben, a náci megszállás napjaiban a Gestapo elhurcolta az akkor már 76 éves, volt lapvállalat-tulajdonost, aki a mauthauseni haláltáborban fejezte be életét.

Varga Vilmos rajza

Wisinger István

Elrontott születésnap

Esettanulmány az ötvenéves brit televíziózásról

„Azért nézzük a televíziót, hogy viszontlássuk azt, amire számítunk. Így azután minden politikai párt gyakran ellenséges üzenettel is szembetalálja magát, ha ez az igénye nem elégül ki.” (Paul Barker, a Sunday Telegraph című hetilap társadalomtudományi szerkesztője)

1986. november másodikán volt ötven esztendeje annak, hogy egy szokatlannul meleg hétfő délutánon a London északi részén fekvő Alexander Palace-ból megkezdte műsorának rendszeres sugárzását a világ első televíziós állomása. A gazdag és szerencsés kevesek — az üzemben lévő négyszáz készülék értéke száz font volt, ami akkor megfelelt egy gépkocsi árának — heti hat

napon, kétszer egy órára nyithatták ki készüléküket. Igaz a második hatvan perc már az Íme, ezt látjuk rólatok című műsor ismétlése volt. Ennek heti költségvetése megegyezett tíz vevőkészülék árával.

A BBC születésnapjának félévszázados évfordulóját a Atlanti-óceán mindkét partján fogadások, díszvacsorák, előadások és vetítések egész sorával ünnepelték meg. (A

A BBC Televízió székháza

British Broadcasting Corporation 1927. január elsején alakult meg rádióműsorok sugárzására a British Broadcasting Company-ból, amely egy rádiókészülékeket előállító konzorcium műsorszolgáltató vállalkozása volt.)

A legkülönösebb köszöntő azon a bálon hangzott el, amelyet a Brit Királyi Televíziós Társaság rendezett Londonban. A szónok: a konkurencia, a kereskedelmi televíziózás (ITV) egyik prominens képviselője, Paul Fox, aki egy személyben a Yorkshire televíziós társaság igazgatója és a kereskedelmi társaságok közös híradóműsorának (ITN) egyik elnöke. A szokásos ünnepi közhelyek és gratulációk után így fejezte be köszöntőjét:

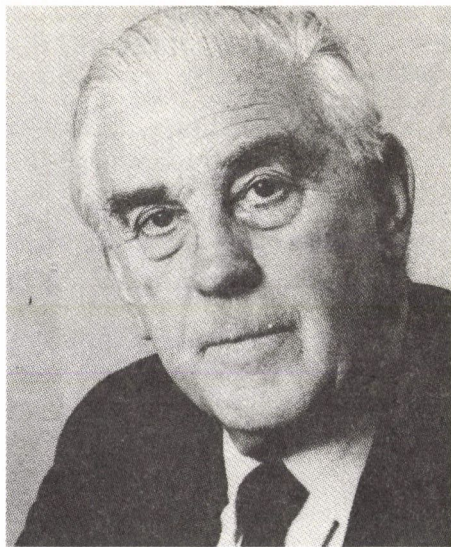
„A brit televíziózás a világ egyik csodája. Itt az ideje, hogy a hivatalos hatalom gyakorlói ezt nyilvánosan is elismerjék, ahelyett, hogy megpróbálják állandó ócsárlások közepette tönkretenni . . . Nagyon is szembeütő dolog számomra, hogy a BBC-re nehezedő nyomás éppen azokban a napokban a legnagyobb, amikor az ötvenedik születésnapját ünnepli. Kénytelen vagyok megkérdezni, hogy mindez vajon összefüggésben van-e Duke Hussey úr hivatalos megérkezésével?”

A szónok ekkor a vele egy asztalnál ülő és az imént aposztrofált Marmaduke Hussey-hoz fordult, akinek ez volt az első nyilvános, hivatalos szereplése azóta, hogy Margaret Thatcher miniszterelnök október elsejétől kinevezte őt a BBC új elnökének. Annak ismeretében pedig, hogy Fox úr valamikor a BBC egyes televíziós csatornájának főigazgatója volt, már szinte nem is meglepetés a szónoklat ünneprontásnak is mondható befejező fordulata:

„A BBC különleges nemzeti kincs. Nyomatékos üzenetem az ön számára: könnyű kézzel ne tegye tönkre!” Majd, hogy szavai félreérthetetlenek legyenek, még egy mondatot intézett egy másik aztaltársához, Alasdair Milne-hoz, a BBC vezérigazgatójához:

„Ne hagyja, hogy leteperjék!”¹

Mi történik itt? — kapkodja joggal a fejét egy külső szemlélő. A világ kétségtelenül legtekintélyesebb tömegkommunikációs intézményét éppen a félvszázados születésnapján a konkurencia egy kiemelkedő alak-

Duke Hussey

Alasdair Milne

ja védi meg saját kormányával szemben? És éppen arról a BBC-ről van szó, amelyet még legelszántabb kritikusi is egészében a „világ legkevésbé rossz televíziójának” tartanak? E bonyolult helyzet kibogozása talán nemcsak azért lehet tanulságos, mert feltárulhatnak a brit tömegkommunikáció és nyilvánosság érdekes ellentmondásai, hanem mert megvilágosodhat a nyolcvanas-kilencvenes évek televíziózásának néhány alapvető problémája is, bizonyos értelemben egyetemes érvényességgel, a televíziózás globális jellegének megfelelően.

Ki fizeti a révést?

A technológiai terjeszkedés és a kereskedelmi televíziózás gazdasági sikerei ellenére globális értelemben, a társadalom szellemi fórumain és színterein, a televíziózás általában defenzívában van. A bírálatok mozgatórugóit akkor a legkönnyebb felismerni, ha tisztán látjuk, hogy ez a defenzíva elsősorban azokat a társaságokat érinti, amelyeknek költségeit közpénzekből fedezik, másodsorban pedig annak következménye, hogy a szponzoráló politikai erő sokszor elégedetlen azzal az „arcképpel”, amit a médiumban önmagáról viszontlát. Ezt persze ritkán ismerik el nyíltan. Helyette szakmai vagy politikai zsargonba öltöztetett, de hétköznapi jelentéssel is bíró kifejezések lépnek: „elfogultság”, az „erőforrások pazarlása”, esetleg „indokolatlan párhuzamosságok”, vagy a „tárgyilagosság hiánya”, még inkább „részhajlás”, és főleg „szakszerűtlen irányítás”. A brit jobboldal legszélsőségebb vádjá szerint a híres, hárombetűs márkajel — BBC — aktuális feloldása ma ez lenne: „Brit Bolsevik Korporáció”.²

Miről is van szó valójában? Az ötvenöt és fél millió lakosú Nagy-Britanniában 22 millió 250 ezer televíziós készüléket tartanak számon. Így a brit otthonok kilencvenhárom százalékában van készülék — húszmillió háztartásból 18 millió 600 ezerben —, és ez azt jelenti, hogy hétköznapi esténként, amikor általában az összlakosság 64 százaléka tartózkodik otthon, legalább a fele nézi a televízió valamelyik programját. Átlagosan 27 óra 41 percet hetente. (A férfiak majdnem két órával kevesebbet, mint a

nők.) Minden húsz brit közül csak egy nem néz soha semmilyen műsort. Ez az elektronikus koszt színes készülékek esetén évente ötvennyolc fontba kerül családonként, a fekete-fehéért csak tizennyolc fontot kell fizetni, de ez utóbbi az előfizetőknek mindössze tizenöt százalékát érinti.³ Sok ez vagy kevés? Egyelőre ne válaszoljunk erre a kérdésre, hanem lépünk vissza ötven esztendőtt a BBC televízió indulásának évébe.

1935-ben a kísérleti program évi 180 ezer fontos költségvetését még a félfontos rádió-előfizetési díjból fedezték. 1936 novemberétől már külön díjat vezettek be a tévékészülékekre, és ma is ez az alapja a BBC éves költségvetésének, amely kiegészül az önálló kereskedelmi tevékenység (műsorok és ehhez kapcsolódó anyagok, műsorújságoktól kezdve zenei és videoanyagokon keresztül egészen a számítógépes programokig) bevételeivel. A BBC monopolhelyzete a televíziós piacon 1955 szeptemberéig tartott, ekkor a kormányzat létrehozta az úgynevezett Független Televíziós Szolgálatot (mai rövidítése ITV), amely nevével ellentétben a legkevésbé sem független, hanem napjainkban tizenöt egymástól földrajzi vagy műsoridő szerinti szempontok alapján elhatárolt tévétársaság laza szövetsége, amelynek költségeit teljes egészében a reklámbevételekből fedezik. (Londont két társaság is szolgálja: hétfő reggeltől péntek kora estig, a Thames, illetve péntek estétől vasárnap estig a London Weekend Television. A hálózat tagja az Independent Television News, amely minden tagtársaságot egységesen ellát hírműsorokkal. Lényegében a tizenhatodik egység az önálló TV-AM, amely a reggeli híradó műsort szolgáltatja.)

Az amerikai mintára szervezett konkurencia valóságos csapás volt a BBC-re. Egykori vezérigazgatója, Lord Reith „a kereskedelmi televíziózás adventjét a bubópestis terjedéséhez” hasonlította. A nézők viszont jól jártak a páros versenyfutásával. Az egyensúly 1964-ben bomlott meg újra, amikor a BBC beindította második televíziós csatornáját, amelyen 1967-től kezdődtek a színes adások — a BBC I és az ITV ezt csak két évvel később követte —, és a piaci egyensúly 1982-ben állt látszólag helyre. Ekkor indult a Negyedik Csatorna, amely sajátos brit ta-

lálmany: saját műsorokat nem készít, de megbízásokat ad ilyenekre vagy független producereknek, produkciós cégeknek, vagy pedig ITV hálózathoz tartozó társaságoknak. Önállóan nem árulja műsoridejét sem a hirdetőknak, hanem az ITV társaságok végzik el ezt a tevékenységet helyette. Lényegében bizonyos — belügynek tekinthető fenntartásokkal — ez a kereskedelmi televíziózás második csatornája.

Ötven év alatt tehát a BBC monopolhelyezete kétszer alakult át, létrehozva a mai, úgynevezett kétpólusú brit elektronikus műsorsugárzó piacot. A valóságos egyensúlyhelyzet azonban csak látszat. Miközben a kétfajta szervezet — kereskedelmi és közpénzekből fenntartott — valóban állandó versenyfutásban van az „ezerfejű cézár” kegyeiért, addig a gazdasági küzdőtéren ez az egyensúly újra és újra felborult azzal, hogy a BBC abszolút értelemben ugyan egyre növekvő rajtpénze — hiszen a készülékek és így az előfizetők száma szépen emelkedett — egyre kevesebbet ér, ahhoz képest, hogy milyen tempóban nőtt az ITV reklámbevételeiből szerzett produkciós fedezete, miközben a különbség ellenére a műsorkészítés emelkedő költségei egyformán érintették a két versenytársat.

Az 1983—84-es években például a két hálózat bevételei között 208 millió font különbség volt⁴ — természetesen a BBC hátrányára. (Az már csak érdekes adalék, hogy az ITV és a BBC alkalmazottjainak átlagos jövedelmében évente 2300 font különbség van, az előbbieké javára.⁵) A kritikus helyzetben az sem változtatott, hogy a BBC sürgetésére a kormányzat hozzájárult az előfizetési díj emeléséhez. Tizenkilenc font többletet kértek háztartásonként, de csak tizenkettőt kaptak és így alakult ki 1985 márciusában az ötvennyolc font, amelynek mozgásáról ekkor még háromévenként lehetett tárgyalni. Még így is 93 millió font hiányzott a pénzügyi egyensúlyhoz. Ugyanakkor köztudott, hogy legalább másfél millióan vannak a készülttulajdonosok között, akik kalózként nézik a műsort, semmit sem fizetve. A posta pedig a díjbeszedés költségeire nyolc százalékos (összesen 58 milliót) tesz zsebre. Így merült fel az eretnek ötlet: teszjen a BBC is valamilyen formában hirdetéseket sugároz-

ni, és akkor talán bevételeivel is igazi piaci versenytársa lehet a kereskedelmi hálózatnak. Ehhez azonban ki kellett deríteni, hogy a „hirdetési torta” méretei rögzítettek-e, vagy némi „sütőpor” segítségével térfogata megnövelhető? Jó angol hagyományok szerint a műsorsugárzást felügyelő tárca, a belügyminisztérium vezetője 1985 márciusában bizottságot nevezett ki a BBC anyagi helyzetének felülvizsgálatára. Ugyanakkor ajánlásokat kértek a BBC jövőjére vonatkozóan is.

A BBC esete a „Vaslady-vel” és a pávával

A bizottság (Alan Peacock neves közgazdász professzorról kapta nevét; e szó magyar fordítása: páva), hat férfi és egy nő, tizenégy hónapos vizsgálódás után 1986 nyarán 219 oldalas jelentést publikált.⁶ Mire ez az anyag elkészült, teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy nem egy sima tömegkommunikációs gazdasági problémáról van szó, hanem a BBC ügye a brit belpolitikai csatározások egyik fontos felvonulási terepe lett.

Az ekkor hetedik éve irányító Thatcher-kormányzat gazdaságpolitikájának egyik sarkköve a brit gazdaság, különösen az ipar fokozatos privatizálása, amelyet 1979 óta évi hétmilliárd dolláros sebességgel valósítanak meg.⁷ Eddig egyebek között a gáz- és petróleumipar, a vasúthálózat szállodái, a légitársaság, a cukoripar, a telefonhálózat, a városházák és az autóbustársaságok „estek áldozatul”. Rövidesen sorra kerül a brit légikikötő és a Rolls-Royce, hogy csak a számunkra legbeszédesebbeket említsük. Így azután, miközben úgy tűnik, rövid távon a Peacock-bizottság ténykedése megvédte a BBC-t a magántőke erőszakától azzal, hogy elvetette a reklámok sugárzását sürgető javaslatokat, valójában hosszú távon kétségtelenül hozzájárult a BBC további „megszorongatásához”. Ugyanis a bizottság egész ténykedése lehetővé tette a problémák elodázását és azt, hogy a felszínen — főleg a napilapok hasábjain — ne a lényegről essen szó, amikor a BBC ügyeit taglalják.

Mire a Peacock-jelentés nyilvánosságra került, a Thatcher-kormányzat napi gondjai közepette már szinte minden lépését egyetlen taktikai szempontnak rendelte alá: mi-

korra írják ki az esedékes általános választásokot. Így a BBC sorsa is a választási előcsatározás egyik ütközőpontja lett, és főleg a konzervatívok számára lehetőség nyílt arra is, hogy a BBC megleckéztetése minden alkalommal egyfajta politikai erőfitogtatásnak látszódjon, valóságos politikai pozíciók kockáztatása nélkül. Akik nem látták át ennek a manőverezésnek a tudatosságát, azok azt hitték, hogy a Peacock-jelentés publikálásával elcsitulnak az indulatok a BBC körül, és a vizsgálódás időszakát amolyan „békeszerződés” előtti nyugalomnak hitték, pedig valójában a vihar előtti fegyvernugvás feszítő csendje lett belőle.

A bizottság ugyanis arra a végkövetkeztésre jutott, hogy távlatilag a BBC finanszírozása is a műsorpiac keresleti és kínálati működésének rendelendő alá. Az évtized végéig végrehajtandó tizenhét konkrét javaslat már tartalmazza a BBC 1 és BBC 2 rádióállomások magánkézbé adását, a televízió esetében pedig leginkább a telefonhoz hasonlatos, alkalmankénti előfizetéses rendszert tartana a legjobb megoldásnak. Ennek megfelelően azt szeretnék, hogy 1988. január elsejétől minden forgalomba kerülő tévékészülékben legyen egy ún. „fogyasztás-számláló” (Franciaországban és Olaszországban hat éve van erre vonatkozó törvény). Ugyanakkor mindkét tévéhálózatot — tehát a közpénzzel támogatottat és a kereskedelmit — szeretnék kötelezni arra, hogy tíz év alatt negyven százalékra emeljék a független műsorkészítők által tettő alá hozott műsorok sugárzását. Ez most a BBC esetében nem több heti nyolc-tíz százaléknál, miközben éves műsorának csak tizenhét százaléka import.⁸ (A Negyedik Csatorna adásidejének kétharmad részében vásárolt műsört sugározo.)⁹ A harmadik legfontosabb idevágó javaslat egy úgynevezett Közhasznú Műsorszórási Tanács életre hívása azzal a céllal, hogy kellő mennyiségben készülhessenek kulturális és szociális szempontból fontos produkciók, függetlenül attól, hogy az „előfizetési díjban” megfogalmazott érdeklődés milyen anyagi bázist kínál ehhez.

A jelentés egészében — nem pedig megfogalmazott mondataiban — azt érzékelteti, hogy a BBC jelenlegi szervezeti és politikai státusa nem felel meg azoknak a társadalmi

változásoknak, amelyeken pillanatnyilag, a tömegkommunikációs technológia átalakulása közepette Nagy-Britannia átmegy. Ilyen légkörben érkezett el az ötvenedik születésnap, amelynek érdemi eseményeitől, rendezvényeitől Margaret Thatcher tüntetően távol tartotta magát. Nem kizárólagosan, de a rá jellemző következetességgel. Igaz, nem hagyta azt sem, hogy az ellentábor a miniszterelnöki poszt tekintélyére támaszkodhasson. De hogy valójában melyik oldalon áll — akár tévénezőként is — az senki előtt nem volt titok.

Támadás a BBC ellen

Már csak azért sem, mert a konzervatív kormányzat és a BBC közötti viszonyt négy hosszú éve zajló eseményláncolat mérgezte meg, egyre jobban látható lázfoltokat festve a brit társadalom arcképére. Nemcsak arról van szó, hogy a televízió adásai napról napra tükrözik a kormányzat számára az újra és újra felbukkanó szociális problémákat, hanem kettejük viszonya is egyre inkább a tükörkép negatív alkotóelemei közé tartozik.

Íme néhány tény, amely jelzi, hogyan mérgesedett el a helyzet:

1. A miniszterelnök 1982-ben több alkalommal kifogásolta a falklandi háborúról tudósító BBC-riportok kormányellenes hangvételét. Az argentin csapatok június 14-én megadják magukat, júliusban új vezérigazgatót neveznek ki a BBC élére. Alasdair Milne 1954-ben lett a először a korporáció munkatársa, és 1973 óta tartozik a legfelsőbb vezetői csoporthoz, 1981 januárjától vezérigazgató-helyettes volt.

2. 1984-ben a Panoráma januári műsorában azzal vádolta a Konzervatív Pártot, hogy szélsőjobboldali aktivisták hatása alá került, és két parlamenti képviselőjük joggal nevezhető fajgyűlölőnek és antiszemitának. Hosszadalmas bírósági procedúra következett, de még a Legfelsőbb Bíróság ítélete előtt megállapodás született: a képviselők fejenként húszezer font kártérítést kapnak, és a BBC fizeti a 250 ezer fontos jogi költségeket. A közvélemény a hirtelen engedékenységet kormánybeavatkozással kapcsolja össze.

3. 1985 áprilisában újabb vereség egy egymillió fontos kártérítési perben. Júliusban a belügyminiszter kifejezett kérésére levezik műsorról Az unió permén című műsort, amely az észak-írországi helyzettel foglalkozna, és nyilatkozik benne Gerry Adams, a legális Sinn Fein párt képviselője, aki a brit kormányzat szerint az IRA egyik szélsőséges személyisége. A döntést Milne távollétében hozták meg, mire a BBC újságírói huszonegy órás sztrájkba léptek, és nem egy ITV-s kollégájuk is támogatta őket. Milne horgászszabadságáról visszatérve megváltoztatja az igazgatótanács döntését. „Nem az a dolgom, hogy letiltsak műsorokat, hanem hogy segítsen sugárzásukat” — jelenti ki. Ez az első nyilvános összecsapás, a tizenkét tagú kormányzótanács (összetételéről a főbb pártok vezetőinek meghallgatása után a miniszterelnök tesz javaslatot, amelyet a királynő hagy jóvá), és a BBC menedzserei között.

4. 1986 augusztusában elhunyt az igazgatótanács ötvenkét esztendősné elnöke, Stuart Young, helyébe a közismerten konzervatív Marmaduke Hussey kerül, akit családi szálak fűznek a királynő belső köreibeh. A jobboldal nyíltan rendcsinálást vár tőle. Szeptemberben bemutatják a The Monocled Mutineer című tévéjáték-sorozatát, amely egy első világháborús katonai lázadásról szól, és a falklandi háborúról készített dokumentumdráma kapcsán a kormányzat most már nyíltan „baloldali elfogultsággal” vádolja a BBC-vezetést, és az 1982-es hazafiatal tájékoztatást kifejezetten Milne, az akkori vezérigazgató-helyettes számlájára írja.

A nyílt konfliktus elől már nem lehetett kitérni. Október 30-án Norman Tebitt, a Konzervatív Párt elnöke egy huszonegy oldalas jegyzéket küldött el a BBC kormányzótanácsának, felsorakoztatva azokat a bizonyítékokat, amelyek szerint a BBC kormányellenes és Amerika-ellenes tudósításokat készített még áprilisban, amikor beszámolt a Líbia elleni amerikai bombázásokról, és az azokat követő eseményekről. Az érvelés visszatérő kulcsszava: „elfogultság”, és senki előtt sem kétséges, hogy elé a „baloldali” szó helyezendő. Ha ezt valóban sikerül bebizonyítani, akkor nem csupán a BBC több mint fél évszázados tekintélyén eshet

csorba, hanem megkérdőjelezhetik a jelenlegi vezetői garnitúra alkalmasságát is, hiszen ebben az esetben nem nehéz azt sem bizonyítani, hogy saját „törvénykönyvüket” sértették meg, függetlenül attól, hogy a kormányzati álláspont elfogult vagy sem. A száraz és szigorú mondatokba öntött működési szabályzat idevágó passzusa ugyanis így szól:

„... A pártatlanság esszenciája a kiegyensúlyozottság, és ez az, amely ellentmondásos témák kezelése során segítségére van a BBC-nek, hogy eleget tegyen azon kötelezettségeknek, amely szerint el kell kerülnie, hogy a szerkesztőségi vélemény kerülhessen előtérbe. És ez a biztosíték arra, hogy ne lehessen behelyettesíteni, mint egy 'bizonyos vonal' támogatóját.”¹⁰

A Peacock-jelentést megelőző kormánybizottság, amely Lord Annanról kapta nevét, már 1974-ben figyelmeztetett azokra a „veszélyekre”, amelyek a BBC működésében egyre nagyobb hangsúlyhoz jutnak. 1978 júliusában — tehát még a Konzervatív Párt választási győzelme előtt — egyebek között a következő szavakat tartalmazó jelentés került a parlament elé.

„Nagyon sok BBC-program jó, néhány kiváló. A BBC meggyőző tekintélyre tett szert külföldön, és a nagyközönség nemes értékeket kap cserébe az előfizetési díjért. Ugyanakkor viszont rendszeres kritika is éri, hogy ugyanis túlságosan monolitikus, túlságosan távol tart magától mindenféle bírálatot, túlságosan bürokratikus, és a közszolgálatú műsorszórás koncepciójának régi és hagyományos lojalitása fölé kerekedett a professzionalizmus koncepciója iránti lojalitás.”¹¹

E dokumentumok idézése nélkülözhetetlen volt, hogy érzékelhetővé váljon: a Konzervatív Párt Norman Tebitt vezényletével az angol társadalomban folyó régi vitából igyekszik napi politikai, sőt választási tőkét kovácsolni. E folyóirat hasábjain még egy kitérő elkerülhetetlen. A televíziózással foglalkozó elméleti irodalomban is bőven találhatunk olyan véleményt — és ez már nemcsak a Nagy-Britanniában tapasztalható szociális meggyőződés tükré —, hogy a televízió mint médium önmagában hordozza, táplálja és érvényesíti a közösségi *elfogultság* egész hálózatát.¹² Eszerint a televízió „elfo-

gult a karizmatikus személyek iránt” — többnyire csak jóképű, szimpatikus, gyors felfogású, lelkes és jól beszélő személyeket foglalkoztat. Ugyanakkor elfogult az ismerős, az elvárható dolgok iránt, Stereotípiákkal, szimbólumokkal és mitologikussá érlelt forgatókönyvekkel dolgozik. „Egy zavargásról készített tudósítás szerkesztve, montírozva incidensek és konfrontációk sorát kínálja a képernyőn még akkor is, ha maga az esemény teljes időtartamának kilencven százaléka azzal telt el, hogy egy tüntetés eseménytelen.” Hasonló elfogultság jellemző az érzelmek, a magabiztos ítélőképesség iránt, sőt bizonyos technológiai elfogultság is nyilvánvaló: „Minden azt a célt szolgálja, hogy elfedjék a tényt: a kamera csak egyetlen személy nézőpontja, nem pedig a helyzet pártatlan áttekintése.”

Ebben a szakmai és politikai közhangulatban próbált döntő csapást mérni a BBC vezetésére Norman Tebitt különös dossziéjával.

Vádirat és védekezés

A támadás módszere: a BBC és az ITN — a kereskedelmi adók hálózatának közös híradó-szerkesztősége — hírműsorainak szó

szerinti összevetése a Líbiát ért amerikai bombázás napján. A vád: a BBC tájékoztatása túlságosan is kedvező hangvétellű Líbia és a támadást elítélők oldalán, miközben az ITN híradója objektívnek minősíthető, nem kedvez egyik oldalnak sem, csak a tényekről tudósít.

Öt nappal később a BBC huszonnegy oldalas válasza minden jelentősebb napilapban is részletes nyilvánosságot kapott. Ebben Tebitt negyven vádpontját — egyetlen kivétellel: az április 17-ei híradás azt sugallta, hogy a londoni repülőtéren az izraeli légitársaság ellen elkövetett sikertelen merénylet az arab világ bosszúakciója volt — visszautasították. A cáfolat legbeszédesebb része két táblázat.¹³ Az egyik egymás mellé tördelve közli a két érintett híradó április 15-ei esti főkiadásának úgynevezett „kezdő címeit”;

A másik táblázat összehasonlítja a híradóműsorokban bemutatott képeket időtartamuk és tematikájuk szerint.

Az ügy sajtóvisszhangjából nem nehéz ezt a következtetést levonni: senki sem törődött igazából azzal, hogy a tények szerint kinek van igaza. Maga Tebitt a BBC-válasz közlése után a London Standard című bulvárlapnak sietett kijelenteni: „Sohasem használtam ezt a szót: elfogultság”.¹⁴ Az ellenzéki

BBC	ITN
1. Világszerte elítélik a Líbia elleni amerikai légitámadást.	1. Gorbacsov üzeni Reagannek: „külügyminisztereink azonnal találkozhatnak”.
2. Gyerekek is az áldozatok között vannak; hárman Kadhafi családjából.	2. A bombák, amelyeket terroristáknak szántak, Kadhafi ezredes lányát ölték meg.
3. Mrs. Thatcher alsóházi támadások közepette védi azon döntését, hogy hozzájárult a brit bázisok használatához.	3. Reagan elnök kijelentette: „Ha szükséges, újra megteesszük.”
4. Még ma este kritikusi elé terjeszti a líbiai terrorizmust igazoló bizonyítékokat.	4. Mrs. Thatcher: „Múlt héten beleegyeztem.”
	5. Mr. Kinnock: „Provokáció”.
	6. A rendőrség ma este tüntetőkkel bajlódik a Downing Street 10. előtt.

Ha összevetjük a Tripoliból küldött tudósítást:

	BBC (mp)	ITN (mp)
A támadásról szóló tudósítás	25	54
Megrongált épületek	52	73
Sebesültek	41	51
Interjúk polgári személyekkel	35	32
Interjú egy orvossal	20	0
Tüntetések	22	9
Szöveges tudósítás a kamerá- nak	36	16
Telefonos zárókiegészítés	54	0

Munkaspárt vezetője a parlamentben dühödten fakadt ki. Neil Kinnock szerint a konzervatívok „egyre fokozódó, mániákus kampányt folytatnak azért, hogy megfélemlítsék és akarataikat rákényszerítsék a BBC-re.

„Margaret Thatcher védelmébe vette Tebitt akcióját mint egy „korrektül mértékletes panaszt”, és közölte: „a kormányzótanács feladata, hogy felmérje, megfelelt-e a BBC-nek a saját chartájában és működési engedélyében lefektetett feltételeknek”.¹⁵

A parlamenti vitát annak a lapnak a hasábjairól idéztem, amely a brit sajtó legfiatalabb és szakmai szempontból pillanatnyilag legigényesebb tagja, az Independent (Független). A harminckét oldalas napilap már címében is tüntetően elhatárolja magát bármelyik tábortól. Ezúttal azonban William Rees-Mogg tollával a BBC védelmében szállt síkra:

„Nagy különbség van a két világ között, ha az egyik jobb BBC-t akar, a másik pedig politikai nyomást akar gyakorolni a BBC-re . . . 1945 óta ismertem a Konzervatív Párt majd mindegyik elnökét. Közülük nagyon kevésnek volt oka arra, hogy szeresse a sajtót, és mindegyik megpróbált a párt számára olyan jó bánásmódot szerezni a sajtóban, amilyent csak lehetett . . . De sohasem tartozott a stílusukhoz, hogy konfrontációt provokáljanak ki a sajtóval.”¹⁶ (Zárójelben érdemes megjegyezni, hogy a BBC televízió évi 2800 órában, a hálózati rádió 7500 órában, a helyi rádiók 42 ezer órában sugároznak híreket és aktuális műsorokat. Ez mennyiségben lényegesen több, mint amennyivel a teljes Fleet Street, tehát a heti- és napilapok együttvéve előrukkolhatnak.)

Az Independent legnagyobb konkurenciája, a szintén frissen alapított Today — amely merőben más stílusú, bulvárlapnak mondható — igyekezett nyíltan leleplezni a konzervatív roham mögötti valóságos szándékokat:

„Titkos terv létezik arról, hogy feldarabolják a BBC-t, és így maradék hatalmát is teljesen elveszitheti. Margaret Thatcher elszánta magát, hogy szabad utat enged a korporáció eddigi legnagyobb átszervezésének, ha a konzervatívok megnyerik a legközelebbi választásokat.”¹⁷ A cikk szerint az átszervezés ugyan a Peacock-jelentés javaslataira is támaszkodik, de a végrehajtás gyorsabb és radikálisabb lesz. A Tebitt támadásával egyidőben készített közvéleménykutatások is azt jelezték, hogy a további lépésekkel a konzervatívoknak várniuk kell, mert a véleményt mondó lakosság nagyobbik fele nem állt ebben az ügyben meljünk. A Nemzeti Közvélemény-kutató Hivatal gyorsfelmérése szerint (994 személy véleményét kérték ki) 75 százalék a BBC híradásait semlegesnek, pártatlannak tartja. Csak 10 százalék vélte, hogy elfogult, 9 százalék szerint éppen hogy a kormányt támogatja, és 6 százalék válaszolt „nem tudom”-mal. Ugyanakkor 88 százalék véli, hogy a BBC kormányzótanácsának dolga, hogy állást foglaljon a kérdésben, 6 százalék helyesnek tartja a Konzervatív Párt fellépését, és megint 6 százalék nem tudott dönteni. A zárókérdésben 79 százalék tartotta semlegesnek az ITN hírműsorait.¹⁸ Mindezek alapján, talán éppen a születésnapj ünnepségek sebeket feledtető hangulatára támaszkodva, hosszabb viharszünetre lehetett számítani. Nem így történt.

Milne leves közben mégis hagyja magát leteperni

Egy decemberi parlamenti vitát követően, 1987 januárjában Douglas Hurd belügyminiszter bejelentette, hogy egyszer és mindenkorra véget vetnek a BBC vezetése és a kormány közötti háromévenként ismétlődő előfizetésidő-alkudozásnak. 1987. április elsejével kétfontos emelést vezetnek be, és attól kezdve — elfogadva a Peacock-jelentés ja-

vaslatát — az előfizetési díj a mindenkori hivatalos inflációs ráta szerint fog emelkedni. 1986 novemberében ez 3,5 százalékos jelentett, vagyis a BBC készülékenként évente 2 fontos emelésre számíthat. Ezzel a BBC végleg veszít az ITV-vel folytatott versenyt futásban. Gazdasági igazgatója még tavaly novemberben bejelentette, hogy ha elfogadják a Peacock-jelentés ezen javaslatát, akkor a költségek és bevételek közötti szakadék a következő tíz esztendőben 200 millió dollárt tesz majd ki, ez az évi bevétel 21 százaléka-nak felel meg.¹⁹

A következő két hét két újabb botrány terheit zúdította a BBC vezetőinek nyakába. Még novemberben, forgatás közben halálos üzemi baleset történt, és január közepére már nyilvánvalóvá vált, hogy a munkavédelmi mulasztások miatt elkerülhetetlen a vádemelés. Ezzel szinte egyidőben kényszerült Alasdair Milne levenni műsorról a hatrészesre tervezett Titkos társadalom című dokumentumsorozat első epizódját, amely a Zircon nevet viselő kéműhold ügyével foglalkozott. A műsor a hírek szerint leleplezte volna, hogy még a kormány tagjai közül is csak néhányan tudnak arról a 750 millió dolláros vállalkozásról, amely szerint a brit kormány a kilencvenes években különleges információk begyűjtésére alkalmas műholdat kíván a Szovjetunió feletti pályára felbocsátani.

Az események ezután drámai fordulatot vettek. Január 29-én az igazgatótanács szokásos heti ülését követő ebéden az elnök és helyettese, Marmaduke Hussey és Lord Barnett késve jelent meg. Mire társaik a levest elfogyasztották, a terembe lépve és az asztalnál helyet foglalva csak annyit jelentettek be: „A vezérigazgató lemondott”.²⁰ A később kiadott közlemény „személyes okokra” hivatkozott, de senkinek sem volt kétséges, hogy az ebédet megelőző mintegy félórás beszélgetésen Milne „hagyta magát leteperni”. A szókimondóbb lapok kommentárja szerint Hussey megtette, amit kinevezésekor már vártak tőle, és egyszerűen megszabadult Milne-től. Hogy a valóság nem lehetett ettől messze, arra bizonyíték a Guardian másnapi tudósítása, mely szerint Milne „kollégái arra sem számítanak, hogy az íróasztala kiürítésére még egyszer átlépi

az épület küszöbét”.²¹ Majdnem két év hiányzott még ahhoz, hogy megbízatása lejárvon. első ízben fordult elő, hogy a BBC legfontosabb posztjáról előre bejelentett határidő nélkül távozott a vezérigazgató, és valószínűnek látszik, hogy ő lesz az első, aki a vezérigazgatók közül távozása után nem kap lovagi címet. Megüresedett helyére pályázatot írtak ki, a hirdetést február 10-ei beküldési határidővel minden jelentősebb napilap közölte.

Lemondása után két nappal a rendőrség speciális alakulatai megrohmozták Glasgowban a BBC épületét — itt készült a „Titkos társadalom” első része —, és huszonyöt órán keresztül bizonyítékokat kerestek arra, hogy ki és milyen körülmények között szivárogtatta ki a Zircon-ügy szigorúan titkos részleteit. A rendőrök két teherautónyi rakományt vittek magukkal, miközben az akciót a híradó munkatársai végig nyomon követték kameraikkal, és estére már az egész ország láthatta az oly sokat bírált Kilencórás Hírekben. A visszhang elementáris volt. A Szociáldemokrata Párt vezetője, David Owen „szörnyűséges tettnek” nevezte. Roy Jenkins, volt munkaspárti belügyminiszter szerint a kormányzat úgy cselekedett, mint „egy másodosztályú rendőrállamban szoktak”. Paul Fox, az ötvenedik születésnap alkalmából rendezett diszvacSORA szónoka pedig így nyilatkozott: „Rettenetes látvány volt . . . életem egyik legnagyobb élménye”.²² Ki beszél itt már aranyjubileumról? De valójában ki rontotta el a születésnapot?

Ki tudja, mit hoz a múlt?

A nagy kérdés persze nem ez. Hanem az, hogy a brit konzervatív erők képesek lesznek-e a következő években olyan politikai helyzetet kialakítani, amelyben a duopolisztikus tömegkommunikációs piac napi befolyásolási harcok nélkül, kedvük szerint működik. Tehát hogy sikerül-e politikai eszközökkel megtörni a BBC aktuális műsoraival érvényesülő fölényét,²³ vagy mindezt csak segíteni kell, hiszen a Nagy-Britannián is végigsöprő technológiai forradalom amúgy is megindítja az erőzión folyamatot, és a

többi csak idő — legfeljebb tíz esztendő — kérdése?

Nagy-Britannia Japán után a második az egy háztartásra jutó *képmagnók* számában (az ellátottság negyvennyolc százalékos). Pillanatnyilag hatezer árusító- és kölcsönzőhely működik, és a műsoros kazetták kölcsönzési díja kevesebb, mint két mozijegy ára.²⁴

A kábeltelevíziózás lassabban terjed, mint ahogy azt az előzetes várakozások alapján remélték. A huszonkét társaság műsora mindössze 170 ezer háztartást ér el, bár több mint egymilliót már bekábeleztek. Ez 16,5 százalékos telítettséget jelent.²⁵ (Összehasonlításképpen: az USA-ban 50 százalék, Hollandiában 70 százalék, Belgiumban 80 százalék.)

Az ügy jelentősége viszont nagyobb mint amennyire az első megközelítéssel érzékelhető. Egyetlen körzet hálózatának kiépítése harmincmillió fontba kerül, és a brit lakosság többségének kiszolgálása az előzetes számítások szerint hárommilliárd fontot is felemészthet. Ez (a kétfontos előfizetési díj-emelési viták ismeretében) elképesztő számnak tűnhet, és természetesen a kormányzat nem tudja, de nem is akarja támogatni. Viszont a magántőke mozgósítása — a minden eddiginél magasabb reklámbevételek reményében — sokkal könnyebbnek látszik, mióta közismert, hogy ott, ahol a kábeltelevíziózás elterjedt, a teljes nézési időszak 39 százalékos egészében negligálják a hagyományos duopolisztikus műsorszórási rendszert, tehát nem nézik sem a BBC, sem pedig a kereskedelmi tévétársaságok műsorát, hanem csak a kábelen érkező programot.

A legnagyobb várakozás a *közvetlen műholdas* műsorszórás elterjedését előzi meg. A források szerint belátható időn belül 150 fontért lehet majd házi antennákat kapni.²⁶ Január végén munkaügyi és jogdíjviták közepette kezdte meg sugárzását a hosszú ideje beharangozott Super Channel, amely a tervek szerint huszonegy órán keresztül ötmillió brit és tízmillió európai (dán, belga, francia, finn, holland, nyugatnémet, luxemburgi, spanyol, svéd és svájci) háztartás számára elérhető angol nyelven, egyelőre még kábel segítségével. Költségeit teljes egészében hirdetésekkel fedezik annak ellenére, hogy a

független producerek által sugárzott műsorokon kívül átvesz programokat a BBC-től is.²⁷ Ez az első igazi konkurrencia az ausztrálból amerikai állampolgárrá avasztált Rupert Murdoch Sky Channelje számára, amely eddig tizennyolc országban majdnem nyolcmillió háztartásban van jelen, és elsőként sikerült kedvező tárgyalásokat folytatnia a szocialista piac bekapcsolódásáról, éppen Magyarországon.

A Super Channel belépése előtt egyébként Nagy-Britanniában összesen huszonötmillió háztartás számára öt műsorholdas program volt elérhető. (Arts Channel — 1985, Childrens Channel — 1984. szeptember, Lifestyle — 1985. november, Premier — 1984. március, Screen Sport — 1985. március, Sky Channel — 1982. április. A hatodik, a Music Box, amely 1984. júliusa óta szórta műsorát, a legfrissebb információk szerint tönkrement és beszüntette adását.)²⁸

A további tervek közül — lévén, hogy az anyagi és tulajdonosi háttér annyira tisztázatlan — már csak egyről érdemes szót ejteni, a BBC saját elképzeléseiről, amely a rádiós World Service mintájára először egy európai televíziós World News-t tervez, amelynek potenciális nézői bázisa 120 millió személy. Itt napjában többször sugárzott angolnyelvű tévéhíradóról van szó, de a BBC nemzetközi tekintélyének további erősítése szempontjából sem közömbös a sikerre.

A hazai terepre visszatérve, az „elrontott születésnap” ellenére aligha kétséges, hogy a BBC meghatározó szerepe még hosszú évekig kétségbevonhatatlan. Az időközben menesztett vezérigazgató, Alasdair Milne legfontosabb funkcióját így fogalmazta meg: „feladatunk: a népszerűt jól csinálni és a jót népszerűen”.²⁹ Csakhogy a két csatorna évente 5500 egységnyi sajátkészítésű műsort sugároz, összesen 11 ezer órában, 18 200 alkalmazottal.³⁰ (Ugyanakkor a műsorkészítőkre évi ötven percnyi tiszta műsoridő jut fejenként.)³¹ Ilyen körülmények között, a politikai és pénzügyi prés alatt a BBC-től elvárt minőséget megőrizni ma már szinte képtelenség, de legalábbis erőn felüli teljesítményt követel. Viszont pillanatnyilag a mindenkori kormányzatnak sincs más választása, mint a kétpólusú rendszer „előnyei-

nek” konzerválása. Hiszen még a legkonzervatívabb agitátorok sem gondolnak arra a szigetországban, hogy lehetséges annál jobb helyzet, mint a BBC-t — és nem a társadalom fundamentálisabb elemeit — támadva, politikai tőkét kovácsolni annak vitatható működési zavaraiából. A duopólium — bizonyos szempontból, látszólag — Nagy-Britanniában egyféle paththelyzethez vezetett, hiszen, mint láttuk, a versenytárs ITV védte meg a BBC-t a konzervatívoktól, felismerve, hogy egy másfajta lapleosztás esetén rá is sor kerülhet, már ami a dolog politikai összefüggéseit illeti. De ki tudja hogy mit hoz a múlt? Hiszen nemsokára újra választások lesznek.

A BBC ellenvitairatának nyilvánosságra hozatala előtt negyvennyolc órával közölte a Financial Times annak a felelős vezetőnek a véleményét, akit személy szerint a legközvetlenebbül érintett a konzervatív bíráló. Az aktuális műsorokat felügyelő főszerkesztő, a vezérigazgató mindenkori egyik helyettese, ezúttal Alan Protheroe nem minden önirónia nélkül, katonai múltjára utalva így jellemezte pozícióját: „Az az ügyeletes tiszt vagyok, aki a Titanicon egyszemélyben gondoskodik az el nem távolított bombák hatástalanításáról és az okozott károk hatásának korlátozásáról. . . Harminc éve vagyok a BBC alkalmazásában, és meglehetősen érdekes könyvet írhatnék, azt a tételt elemezve és életben tartva, amely szerint ebben az országban léteznek olyan erők, amelyek azon munkálkodnak, hogy az információk, eszközöket destabilizálják. . .

A jelenlegi támadás nem más, mint a régi pszichológiai hadviselés trükkjének alkalmazása: addig ismételtetni valamit, amíg az emberek kezdenek hinni benne. Most éppen ez a szöveg: 'A BBC-nél mindenki rózsaszín'.³²

Befejezésül ismét az ellentábor egyik prominens személyiségének véleménye. Sir Dennis Forman, az ITV keletnyugati társaságának, a Granadának éleslátással és nyíltszavúsággal megáldott elnöke így summázta az „elrontott születésnap” körül kialakult helyzet általános tanulságait:

„Nagyon gyakran elérkezik a pillanat, amikor bármilyen kormányzat, de különösen egy mélyen elkötelezett kormány, eredendően összezavarja a pártvonalat a nemzeti érdekekkel. Annak tudatában, hogy helyes politikát követnek, és hogy egyedül csak ők oldhatják meg a nemzet problémáit, eljutnak addig, hogy a médiumtól érkező kritikát — és különösen az olyan intézménytől érkezőt, mint amilyen a BBC, amelyet közpénzekből tartanak fenn — a szabotázs egyik formájának tekintik. . . És mivel Nagy-Britanniában a szavazók több mint fele hagyományosan nem ért egyet a hatalmon lévő párttal, egy olyan műsorszóró intézmény amely a nemzet véleményének konkrét tükrözésére törekszik, nyilvánvalóan konfliktusba kerül az irányító hatósággal, hacsak nem különlegesen leleményes, vagy a kormányzat nem fogja vissza magát és nem őrzi meg hidegvérét.”³³

Az Economist karikatúrája

Jegyzetek

1. The Sunday Telegraph, 1966. nov. 2.
2. Hivatkozik rá a Broadcast 1986. okt. 31-i számában Nick Barker, a BBC volt tájékoztatási főnöke
3. Telegraph Sunday Magazin, 1986. nov. 22.
Television/Radio Age, 1986. okt.—nov.
Broadcast, 1986. dec. 12.
4. The Economist, 1985. szept. 14.
5. Broadcast, 1987. jan.
6. A BBC finanszírozását vizsgáló miniszteri bizottság jelentése. TK kézirat. Jakab Zoltán ismertetése. 1986.
7. The Economist, 1986. dec. 20.
8. The Economist, 1986. dec. 20. Televíziós melléklet.
9. EBU Review, 1985. máj.
10. The Constitution of the BBC (A BBC alkotmánya). A BBC 1985-ös évkönyve. London. 1984.
11. Broadcasting. Fehér Könyv, amelyet a Királynő utasításának megfelelően a parlament elé terjesztett a belügyminiszter 1978 júliusában. London. Her Majesty's Stationery Office. é. n.
12. Celia Brayfield: Glitter: the truth about fame. Chatto and Windus. Részletet közöl belőle a Telegraph Sunday Magazin. 1986. nov. 2.
13. The Times, 1986. nov. 6.
14. The London Standard, 1986. nov. 5.
15. Independent, 1986. nov. 5.
16. U. o. 1986. nov. 4.
17. Today, 1986. nov. 3.
18. Independent, 1986. nov. 4.
19. Broadcast, 1987. jan. 17.
20. Financial Times, 1987. jan. 30.
21. The Guardian, 1987. jan. 30.
22. Newsweek, 1987. febr. 16.
23. A Broadcast című szaklap 1986. dec. 12-i száma szerint a száz legnézettebb brit tévéműsor közül ötvenkettő a BBC-é, tehát itt valóban kiegyensúlyozott a verseny, de már a hírműsorok rivalizálását figyelve a legjelentősebb híradónál az ITN lényeges hátrányban van. A BBC esti fő híradója a 41. helyet foglalja el 8,9 millió nézővel 21.00 órakor. A Hatóság Hírek a 48. helyen áll, 8,1 millióval. A 17.45-ös ITN híreknek ugyan még 10,7 millió nézője van, és a 26. legnézettebb műsor, de a 22.00 órás esti híradója csak a hatvanadik, 7,04 millió nézővel. London körzetében ebben az időben a tíz legnézettebb program közül a negyedik a BBC szombat esti hír-, sport- és időjárási összefoglalója, de a tíz programból nyolcat a BBC első csatornáján sugároztak. Saját pályán a BBC TV 1 tíz legnézettebb műsorából ugyanez a szombat esti aktuális műsor a harmadik helyen szerepel, míg az ITV tíz legjobbjá között egyáltalán nincs aktuális műsor. A reggeli általános nézettséget figyelve egyértelmű az ITV fölénye (hosszabb a műsorideje is). Ha az egy főre jutó tévézési időt hasonlítjuk össze, akkor három másodperc előnye van az ITV-nek (13 perc 52 másodperccel szemben 13 perc 49 mp). De ha azt vetjük össze, hogy melyik műsor jut el az előfizetők nagyobb táborához, akkor a napi elszámolásban 72,1 százalék kontra 69,7 százalék a BBC fölénye. Hetente pedig 93,4 százalék ellenében 93 százalék, vagyis szinte elhanyagolható, mert ez hetente ennyit változhat is.
24. Channel, 1986. júl—aug.
25. The Times, 1986. nov. 3.
26. Telegraph Sunday Magazin, 1986. nov. 2.
27. International Herald Tribune, 1987. jan. 31.
28. Stills, 1987. febr.
29. Variety, 1986. okt. 29. Melléklet a BBC születésnapjára.
30. Broadcast, 1987. jan. 16.
31. Facts and Figures, BBC TV, London, 1985.
32. Financial Times, 1986. nov. 3.
33. Variety, 1986. okt. 29.

Újságírókról újságíróknak

Öt francia és egy olasz lapot mutatunk be, mely a Jel-Képhez hasonlóan a sajtó, a közlési eszközök világának eseményeiről és ezek háttéréről tájékoztat.

Öt lap a francia palettáról

Arany-, ezüst- és bronztollat osztogat minden héten a francia sajtó munkatársainak az *Echo de la Presse et de la Publicité* című hetilap, amely azt mondja magáról, hogy a tömegkommunikáció magazinja. Az 1472-ik szám aranytollát a lap főszerkesztője a *Nouvel Observateur* egyik munkatársának adományozta egy amerikai históriáért.

A lap nem magyaráz és érvel, egyszerűen közli a díjazottak névsorát (ezüsttollat kerten, bronzot pedig négyen kaptak), azonfelül a lap nevét és a kiemelkedőnek tartott cikk címét. A döntést biztosan vitatni lehetne. A francia újságírók azonban elfogadják, s úgy tekintik, mint egy olyan idős kolléga véleményét, aki negyven esztendő teltét a pályán, és ezalatt mindig az újságírókról írt az újságíróknak.

A negyven esztendő egyébként nem egészen pontos. Hogy eggyel több, azt a főszerkesztő nagyon közvetlen bevezető írásából tudhatjuk meg. Noel Jacquemart ebben a cikkben elmondja: tavaly beteg volt, és ezért nem ünnepeltek. Meg azért sem, teszi hozzá, mert az újságnak nem volt rá pénze. Most nem az anyagiak miatt marad el a pezsgőbontás, folytatja. Nem tartaná illendőnek, amikor sok újságíró van állás és munka nélkül.

Az ember ezek után azt várja, hogy a hatvanoldalas újság az újságíróknak a 17-ik, sőt az 59-ik oldalon is ilyen könnyed és elegáns. A magazin azonban átmegy közlönybe, és elég unalmasan számol be különböző szimpóziumokról, bemutat számunkra is

meretlen és sehol sem jegyzett szerkesztőket, nagyon sokat foglalkozik a reklámmal, s aktualitásként az EPP hasábjain is szóba kerül a televízió jövője — természetesen speciális francia szemszögből.

Érdekes és megszívlelendő azonban, ahogy az EPP a vidéki sajtót kezeli. Mint Budapest, úgy Párizs is a világ közepe. Az EPP ezzel együtt is jó néhány oldalt szán arra, hogy bemutassa az *Quest France* című újságot. Meglepetés: Bretagne fővárosának, Rennes-nek az újságja a maga nyolcszázézer példányszámával a legnagyobb francia napilap (*Le Figaro* 360 ezer, *Le Monde* 330 ezer, *Libération* 140 ezer). Az *Quest France*-nak szentelt írásokból a többi közt megtudhattuk, hogyan sikerült a lapnak kilencvenezerről — ez volt a lap példányszáma 1975-ben — feltornászni magát a mostani magaslatra, bár az *Quest France* abban is rekordot tart, hogy ez Franciaország legolcsóbb napilapja.

Az EPP igyekszik ablakot is nyitni a világra. A kitekintés során olvashatunk Rupert Murdoch ázsiai berendezkedéséről, a UPI új elnökéről és az olasz magán-televízió koronázatlan királyáról, Silvio Berlusconi franciaországi kudarcáról...

A gagman bemutatása

Nem az EPP az egyetlen olyan orgánus, amely az írott sajtó, illetve a rádió és televízió problémáival foglalkozik. Szívesen veszem mindig kézbe a *La Une* című lapot, amely elég rendszertelenül jelenik meg, de ha egyszer elkészült, kimerítően és érdekesen

tájékoztatót a TF—1, vagyis a televízió 1-es csatornájának életéről.

Nem véletlenül hangsúlyoztam azt, hogy tájékoztatót. A lapok többsége, így a *La Une* is, nem mélyed el az újságírás elvi és gyakorlati problémáinak elemzésében, szóval nem vállalkozik olyan mély elvi kérdések megvitatására, mint amilyen például a magán-televíziózás jövője, és olyan gyakorlati probléma taglalására sem megy bele, mint a műsorvezető személyiségének megválasztása.

Ezzel szemben például bemutatja az 1-es csatornán dolgozó újságírókat. Az írás Voltaire szellemes mondásával indul, mely szerint „isten nem azért teremtette a nőket, hogy megszelidítsék a férfiakat”, hanem azért is — teszi hozzá a lap —, hogy televíziót csináljanak. A TF—1-nél dolgozó 254 újságíró közül ugyanis 41 nő. Közülük az egyik a déli híradó híres ikerpárja közé tartozik. A másik is műsorvezető a francia Hét-nél, a *7 sur 7*-nél. A börzéről ugyancsak egy fiatal *mademoiselle* jelenti a részvények áringadozását, s a mezőgazdasági rovat vezetője is a *madame* megszólítás illeti meg.

Érdekes az az írás is, amely az 1-es csatorna kabaréműsorának *gagmanjéről* szól. Muzsikus, műsorvezető, komikus és énekes egy személyben ez a fiatal ember, és sokoldalúságát az is bizonyítja, hogy nemcsak ő írja a *Bébête-show* szövegét, hanem a kocsmáros szerepét is maga játssza. A szereplők egyébként a legismertebb francia politikusok, különböző állatmaszkokba öltöztetve. Mitterrand a béka, Chirac varjúnak van öltöztetve, elődje, Fabius kis mókus, a CGT főtitkára rák, Georges Marchais pedig rózsaszínű kismalac.

A műsor azért népszerű, mert olyan környezetben szerepelteti, egy párizsi kiskocsmá pultjához könyökölve hőseit, ahol az átlagfrancia is szívesen és gyakran időz. M. Dupont itt szokta megbeszélni az árak emelkedését, az újbórlátogatást és a politikusok ravaszkodását. Hőseink, a béka, a varjú és a többi is természetesen a lehétköznapi módon beszél a francia valóságról. És mindenképpen izgalmas és tanulságos annak a *gagman*-nek, Jean Roucas-nak a személye, látásmódja, élete és véleménye a világ dolgairól, aki napról-napra a világ dolgairól beszélteti a legismertebb francia politikusokat.

A tízek klubja

Nemcsak a kifejezetten sajtóval foglalkozó magazinok és szaklapok írnak Franciaországban az újságírásról, a televíziózás és a rádiózás problémáiról. Itt az irodalommal, nyelvészettel és más rokon szakágakkal foglalkozó kiadványok éppen olyan természetesnek veszik, hogy hasábjaikon helyet biztosítsanak a tömegkommunikáció különböző területeinek, mint ahogy azt sem akadályozhatja meg valamiféle olimposzi arisztokratizmus, hogy az újságírók bekerüljenek a halhatatlanok, azaz a Tudományos Akadémia tagjai közé.

Azért bocsátom mindezt előre, mert a harmadik francia szaklap, amelyet szeretnék bemutatni, olyan havi kiadvány, amely nyelvtudománnyal, nyomdaművészettel, szociológiával, hirdetéstechnikával és képzéssel, oktatással foglalkozik, a sajtóval kapcsolatos problémák mellett. A Retz kiadó gondozásában megjelenő folyóirat egyébként csaknem húsz esztendő.

A *Communication et Language* 69-edik számának nyelvészeti rovata nagy mai írók, a többi között Marguerite Duras nyelvezetét vizsgálja, és Sárkány István professzor vitacikkét közli, amelyben az Aix-Marseille-i egyetemen oktató tudós visszautasítja az irodalom és a nyelvészet szerinte elitizmuson alapuló felfogását, s egy olyan nyitott társadalmi nyelvészet alapjait rakja le, amely a „szomszédos” tudományokra (biológia, szociológia, bibliológia) és a különböző nyelvekre (népi, szónoki) is kitekint. Vagy egy másik példa. André Conquet, aki megismertette Franciaországot a gyorsolvasás fogalmával, egy cikkben a kommunikáció egy másik típusáról, a gesztikulálásról fejt ki véleményét.

A *Mass Media* rovat viszont a francia televíziózás ma legnagyobb problémáját vizsgálja. Nem a résztvevő keserűségével, nem is az ellendrukker ironikus hangján, hanem felülemelkedve bizonyos politikai sértő szándékon és a sértettségén is, azt magyarázza: tíz olyan nagy televízió van a világon, amely diktál, nagy tételben készít és ad el műsorokat. Amennyiben Franciaország bent akar maradni a Tízek Klubjában, úgy nagy összegű pénzre van szükség. Már-

pedig a TF-1 nem számíthat állami támogatásra, sem adósságai kifizetéséhez, sem a mennyiségi és minőségi programkészítés finanszírozásához. A lap konklúziója az, hogy az audiovizuális törvény, amely lehetővé teszi a reprivatizálást, valójában nem a kis belpolitikai vitákkal kapcsolatos, inkább azokat a nagy ambíciókat tükrözi, amelyek a televízió fejlesztését célozzák.

Merőben új nézőpont. Eddig ugyanis kizárólag a TF-1 nivós műsorainak feláldozásáról, a kereskedelmi jelleg előtérbe állításáról, a művészi szempontok háttérbe szorításáról, illetve a jobboldali politikai elégtételvételről volt szó, ha írtak, beszéltek az 1-es csatorna magánkézbe adásáról. Ha az említett tényezőket nem lehet is ennek az új gondolatnak a fényében elfeledni, az is igaz, mint a *Communication et Language* rámutat, hogy a nagy ugrás, illetve a szinten tartás ára nagyobb, mint amit a francia állam bokros kötelezettségei közepette képes és hajlandó magára vállalni.

82 — 25 = sajtó

Külsőre a legszebb kiállítású a 25 frankba kerülő *Medias* című hetilap. Természetesen ez nemcsak a sajtó különböző területeivel foglalkozik, hanem szól a marketing problémáiról, hírt ad a különböző kampányok szervezőinek munkájáról, nagy teret kap hasábjain a hirdetési szakma is.

A november 14-ei szám a 82 oldalból 25-öt szán a *Medias*-nak. Csupa gyakorlati és egyben valóságos probléma kerül terítékre. A *Medias* is természetesen vezető helyen foglalkozik a TF-1 sorsával. De ezt társaitól eltérő módon teszi. Azt a hipotézist felállítva, hogy három nagy cég szerzi be a megvásárolható részvényeket, azt vizsgálja, hogy a Szabadság és Tájékoztatás Nemzeti Bizottságának tizenhárom tagja — ők jogosultak az audiovizuális ügyek eldöntésére — melyik céget részesíti majd előnyben. A *Medias* szerint a „bölcsek” közül Hersant támogatja őt, a Bouygues-t ugyancsak őt, s így a Hachette cégnek a legkisebb az esélye a várható három szavazattal. Két korábbi cikkből kitűnik, hogy a hirdetések elosztását, így a televíziós csatornák legfőbb bevételi forrását a televíziós rendszer átalakulása nagy-

mértékben befolyásolja majd. Egy további cikk a tizenegy televíziós műsorúság helyét s további elképzeléseit vizsgálja, de nem az említett hetilapok minőségi mutatóit figyelembe véve, hanem kizárólag a példányszám és a gazdaságosság oldaláról.

A francia írott sajtóról egyetlen cikkben esik szó. Ez két új napilap indításáról ad hírt, és azt vizsgálja, hogy a *Le Journal* és a *Le Grand Paris* hogyan próbál majd magának helyet találni a többi kilenc fővárosi napilap közt.

Csapidák gyűjteménye

A sajtó politikája, gazdasági ügyei és stratégiája alcímet viseli az a negyedévenként megjelenő, több mint, 170 oldalas folyóirat, amelyet a legegértelműbben lehet a francia sajtó orgánumának tekinteni. A *Medias-pouvoirs* magát egyébként úgy hirdeti, hogy a tájékoztatási eszközök hatalmát és a hatalom tájékoztatási eszközeit ismerheti meg hasábjain az olvasó.

Ha már a lap egyértelműen az újságíróknak, az újságírásról szól, érdemes megnézni, kik írták a cikkeket. Vajon újságírók szólnak-e újságírókhoz? Nos, a lap egyik tekintélyes rovatában a sajtóval kapcsolatos publikációk ismertetését francia kollégák tollából olvashatjuk. Ugyancsak a szakma képviselői számolnak be az elmúlt negyedév olyan eseményeiről, amelyeken az írott sajtó, a rádió vagy a televízió volt valamilyen formában napirenden. A nagy elemző írók szerzői azonban egyetemi előadók, kiadókban dolgozó szakemberek, szociológusok, illetve író-újságírók.

A lap 1986/2-es számának vezető anyaga egy olyan ötven oldalas összeállítás, amelynek címe *Kevesebb szerepet az államnak a tájékoztatásban?*

Francis Balle, a Francia Sajtóintézet igazgatója bevezető cikkében azt fejtegeti, hogy Franciaországban — más országoknál inkább — a kormány és a sajtó közti viszony kölcsönös gyanakvason alapul. Az a mítosz, amely az újságírókat és a televíziót körülveszi, a tevékenységüket övező titokzatosságból fakad. Munkájuk emiatt nem olyan, mint másoké. A szerző véleménye szerint azonban a demokratikus állam szerepe min-

denekelőtt az, hogy az államnak garantálnia kell a tömegtájékoztatás szabadságát.

A demokrácia imperatívusza című fejtegetéséhez négy politikus szólott hozzá. Alain Madelin, a jobboldali többséghez tartozó Köztársasági Párt főtitkárhelyettese és Charles Fitterman, az FKP Politikai Bizottságának tagja. *A tömegtájékoztatás mindannyiunk ügye* címmel írta meg észrevételeit a Matignon palota szóvivője, az RTR-es Denis Baudouin. Végül Jean-Jacques Queyranne, a Szocialista Párt szóvivője is kifejtette véleményét.

Madelin írásában a hatalom közelségéből próbálja meg összeegyeztetni a hatalom logikáját a liberalizmus logikájával. Azt fejtegeti, hogy a liberalizmus nem jelenthet anarchiát. Másrészt az államnak van egy olyan kötelezettsége a tájékoztatás területén, amely utat biztosít a konkurencia érvényesülésének. Fitterman azt az álláspontot képviseli, hogy a tömegtájékoztatás két nézete ütközik egymással. Az egyik úgy véli, hogy a sajtót is a piac és a profit szemszögéből kell vizsgálni. A másik viszont hisz abban, hogy a sajtónak a köz érdekét kell szolgálnia, s magát a közszolgáltatást kell megújítani. Beudouin természetesen dörgő filippikákat fogalmaz a Szocialista Párt ötesztendő kormányzása idején hozott intézkedések miatt, megállapítva, hogy a szocialisták súlyos teherként hagyták utódaikra az állam szerepének csökkentését. Másrészt leszögezi, hogy nem szabad a másik végletbe esni és hagyni a szabadpiac dzsungeltörvényének érvényesülését. Végül a szocialista párti politikus úgy véli, hogy az állami és magánsajtó békés egymás mellett élésé a jövő. Az állam szerepe az, hogy szervezze a versenyt az általános érdekeket tükröző állami tömegtájékoztatás, illetve a magánsajtó közt.

A vita anélkül, hogy zárócikket közölnének, nemzetközi kitekintéssel egészül ki, a lap ismerteti az ezzel kapcsolatos olasz, amerikai, angol és japán véleményeket, vitákat, illetve foglalkozik a jogi háttérrel is. A nézetek széles körű ismertetése s a különböző pártállású hozzászólók véleményének ütköztetése szakmai szempontból is ügyes és céltudatos.

Még egy cikkre szeretném felhívni a figyelmet. A terrorizmus kézikönyvét ismerte-

tő írás nagyon hasznos, gyakorlati tanácsadás. Leírja azokat a csapdákat, amelyekbe a témáról szólva könnyen beleesnek az újságírók. Szerinte három csapda van. Az első az, hogy tudomásul kell venni, a terrorizmus nem szörnyű összeesküvés. Látni kell azt is, hogy nem ideológia, hanem módszer. Végül abból kell kiindulni, hogy egyetlen terrorista akció sem a véletlen műve, valamennyinek megvan a maga logikája. Szinte sajtóelméleti fejtegetésbe megy át az írás, amikor sorra veszi a terrorizmusról szóló cikkek forrásait. Végezetül leszögezi, hogy a témával foglalkozó újságírónak elsőrendű feladata megérteni a jelenségeket, legalább ennyire fontos jól megítélni a forrásokat, s végül ismernie kell az események szereplőit, azaz a terroristákat.

■ ■

Mindössze öt lapot igyekeztem nagyon vázlatosan bemutatni a francia palettáról. Természetesen vannak más, sajtóval kapcsolatos lapok, kiadványok. Az írott sajtó, a rádió és a televízió renkívüli módon előtérben van. Ezért sokat is foglalkoznak velük. De úgy érzem, sokkal inkább kívülről figyelik, elemzik, rangsorolják és mutogatják őket, mint belülről. A francia újságírók láthatóan sokkal szívesebben írnak másokról, mint magukról.

Ónody György

Egy szórakoztató olasz szaklap

„Prima Comunicazione” (Első Tájékoztatás) a teljes címe ennek a színes, csaknem kétszáz oldalas havilapnak, de a címnek csak az első szava olvasható világosan, nagy betűkkel. A köztudatban is csak így nevezik: *Prima*. Az impresszumban pontos meghatározást kapunk a sajtótermék műfaját illetően: „az írott és az audiovizuális tájékoztatás havilapja”. S ha belelapozunk, úgy tűnik, hogy ez a tipikusan olasz szakmai lap egyesíti a hazánkban jól ismert szakmai kiadványok összes jellemzőjét: a Magyar Sajtóét, a MUOSZ heti naptárát és a Jel-Képét egyaránt.

Bármelyik utcasarkon kérheti az ember az újságostól a *Primát*. Az Editore Nuova Societa kiadásában utcára kerülő termék akár valamelyik színes hetilappal is vetekedhetne formátumát, fotóinak minőségét, szerkesztési és tördelési elveit tekintve, nem is beszélve a nyelvezetről, sajátos stílusáról. Az ára is hasonló: a *Prima* hatezer lírába kerül (támpontul szolgáljon, hogy a hasonló méretű és kaliberű *L' Espresso* vagy *Panorama* ötezerért, egy átlagos, hatalmas formátumú hetilap 800–900 líráért kapható).

A legutóbbi szám, a novemberi szemléletesen tükrözi ennek a kiadványnak a természetét. 196 oldalt tesz ki, beleszámítva az első és a hátsó borítólapot. Már az elején feltűnik, hogy mindenkit, akinek neve akár csak egyszer is szerepel a lapban, feltüntetnek a névmutatóban a 11. oldalon. A *Flash* rovatban megtudjuk a tömegtájékoztatás területén történt legfontosabb eseményeket, például azt, hogy ki mondott le, vagy kit neveztek ki újonnan valamelyik szerkesztőség élére. A *Karosszékek és fotelek* című rovatban is hosszú névsort találunk: ebből megtudhatjuk, hogy az újságírás területén ki hova ment át, ki került a helyére stb. Érdeemes beleolvasni: „Abate Tiziana, az *Il Giornale* kulturális rovatának szerkesztője november elsejétől a *Controcorrente* szerkesztőségébe került át . . .” vagy: „Verga Rossellát, a milánói újságíróiskola növendékét november végén gyakornoki munkakörbe felvették az *Il Giorno* szerkesztőségébe . . .”

Nehéz lenne átfogó képet adni, hogy mi mindenről szól ez a szám. Néhány érdekesség: Sergio Lepri, az Ansa olasz hírügynökség felelős igazgatója a hírügynökség elektronikus dokumentációjának előnyeit és korlátait elemzi. Gaetano Scardocchia, aki éven keresztül a *La Repubblica* New York-i tudósítója volt, az amerikai újságírás és lapkiadás „mítoszairól és korlátairól” beszél egy hosszú interjúban. A világ más tájainak a sajtóját is megismerjük, ebből a számból például megtudjuk, mi a helyzet a kínai tájékoztatással, a Sajtó és hatalom címszó alatt két hosszú cikkből ismerhetjük meg, hogy milyen elvek vezérik a francia tájékoztatást, s hogy Nagy-Britanniában a „vaslady” miképpen kívánja „ránca szedni” a BBC-t.

Ez a lap is beleilleszkedik azonban az olasz sajtónak abba a már-már betegessé fajult belterjességébe, amelynek szellemében a belső olasz politikai vetélkedéseket, személyi kérdéseket, „kádermozgásokat” a végletekig kivesézi, majd ilyen és olyan egyéb vonatkozásaiban is újravizsgálja, átfűsüli és átrágcsálja. Az kétségtelen, hogy ennek a lapnak az alapján — ha az ember kitartóan és rendszeresen olvassa — nagyjából kirajzolódik, hogy a rengeteg olasz politikai pártnak milyen érdekeltégei vannak a tájékoztatás különféle területein. Ezek a belső ügyek ennek a lapnak is oroszlánrészét alkotják. Nyilvánvaló, hogy a legtöbb helyet ebben a számban az Enrico Nancának, az olasz állami televízió újonnan kinevezett elnökének elképzeléseiről szóló interjú foglalja el. Az olasz közvélemény egyébként ezt a kinevezést évek óta várta, de sokáig hiába: a kereszténydemokrata és a szocialista párt nem volt képes megegyezni az új elnök személyében, s ez is mutatja: a televízió működésében is a szó szoros értelmében a pártok közötti felosztás érvényesül (az első csatorna a kereszténydemokraták, a második csatorna a szocialisták befolyása alatt áll, míg a harmadik az állami csatorna főleg a baloldali erők szándékait követi). Ennek ismeretében érthető, hogy a *Prima* hasábjain is „tombol a belpolitika”. Enrico Manca éppen arról beszél a lapban, hogy miképpen fog lavírozni ebben a könyörtelen kereszténydemokrata—szocialista csatározásban. Ebben a szellemben jelenik meg e kérdés száz és százféle vonatkozása az interjúban, kezdve a reklámtól és az adminisztrációs gondoktól, egészen a délelőtti zenés-táncos vetélkedő női műsorvezetőjének a személyéig.

Egy másik írásban az olasz állami rádió egyik tisztségviselője elemzi az állami és a magán-televíziók egymáshoz fűződő viszonyának pénzügyi, szerkezeti vonatkozásait. Természetesen itt is a belpolitikai elem van túlsúlyban, akárcsak abban tudósításban, amelyből megtudjuk, hogy Antonio Ghirelli, a kettes csatorna tévéhíradójának új igazgatója összeállította végre munkatársainak csapatát, egyenesen megtartva az összetétel „kikeverésekor” a kormánykoalíció pártjai közötti egyensúlyt.

Négy nagy oldalt visz el a „Szakszervezet” címet viselő rovat, amely címnek megfelelően arról szól, hogy a Mondadori kiadócsoporthoz tartozó szakszervezete nagyszabású tárgyalásokat akar folytatni a kiadó vezetésével a válalattal jövőbeni stratégiájáról. Megtudjuk, hogy milyen összeütközések várhatóak ezen a fronton, s hogy milyen problémákat szül a kiadó vállalat szerkezeti átalakítása. Több más kiadó frontján is megismerhetjük e rovatban a szakszervezeti problémákat, például azt, hogy a Rizzoli-RCS csoport taktikát változtat a dolgozók érdekképviseleti szerveivel szemben.

Külön bő fejezetet alkot a *Marketing* címszó. Átolvasva megtudjuk, hogy válságba jutottak a nőilapok a sajtó piacán, ehelyett a divatlapok hódítanak egyre nagyobb teret. Számok, tendenciák, elemzések olvashatók erről. A *Management* alcím vegyes témakört takar, de a közös elem főleg a nagy konkurenciaharc. Érdekes írás található itt az „elektronikus kiadás” problémáiról, megtudjuk egyebek között, hogy három kiadó optikai lemezekre gyárt enciklopédiákat, de még nincs „olvasótáboruk”.

A Tőzsde rovat egy-egy kiadó tőzsdei szerencsését vagy balszerencsését elemzi közgazdasági szempontból. Külön rovat foglalkozik a gazdasági sajtó helyzetével. Mivel új gazdasági napilap jelent meg néhány héttel ezelőtt Olaszországban, minden gazdasági napi- és hetilapnak pontosan áttekinthetjük a „csillagzatát”, vagyis hogy az utóbbi hó-

napban gyarapodott-e vagy visszaesett, s ennek valószínű okait is „kizsigereli” a lap.

S eljutottunk végre A sajtó hőmérőjéhez, vagyis ahhoz a rovatához, amely fehéren-feketén kimutatja a lapok olvasottsági, a tévéműsorok nézettségi fokát, a példányszámok elkelését stb. Összesen 56 napilapot, 40 hetilapot és 64 havi folyóiratot szed táblázatba a lap, kimutatva, hogy a mostani időponttól egy évre visszamenőleg hány példány fogyott el a standokon (mellette feltüntetve az 1984-es és 1985-ös mennyiséget is). A megjelenő példányszámot, a férfi és a nő olvasók számát is megismerhetjük, sőt azt is, hogy az ország északi, középső és déli részén milyen arányban, hol olvasták a lapot többen. A táblázatból kiderül az is, hogy az egyes számokban milyen arányt képvisel a reklám, ennek bevételei hogy aránylanak a költségekhez stb. A következő oldalakon hasonló táblázatot láthatunk a három állami és a néhány nagyobb magán-tévécsatornával kapcsolatosan is. Itt azt világítja meg a táblázat, hogy mennyi volt az összes műsoridő percekben, ebből mennyi volt, s milyen hányadot képviselt a reklám, majd ezeket a számokat a statisztika napi átlagra bontja le.

Miként is lehetne összefoglalni e lap jellemző jegyeit? Talán úgy, hogy ízig-vérig „szakmai” lap, mégis ugyanolyan a „kinézete” és szerkesztése, mint bármely más „szórakoztató”, kulturális-politikai magaziné.

Garzó Ferenc

Juhani Nagy János

Jegyzetek a japán tömegkommunikációról

Néhány hetem volt csupán arra, hogy megfigyeljem, milyen szerepet játszanak Amateraszu istennő földi utódainak életében a tömegtájékoztatói eszközök. Nem szándékozom tudományos dolgot írni lábjegyzetekkel, bőséges adatolással, bibliográfiával — ez a szakemberek dolga. Turistaként szerzett tapasztalataimat s a vélhető tanulságokat újságírószemmel gyűjtöttem és olvasmányélményekkel egészítettem ki. Közreadni is így igyekszem őket.

Tömegkommunikáció Japánban. Tömeg: 120 millió ember négy magyarországnyi területen, helyenként elképesztően magas népsűrűségi mutatóval, a városokban roppant zsúfoltsággal. Kommunikáció: információ minden formában és minden mennyiségben. A világ más tájáról a felkelő nap országába érkező embernek szinte elviselhetetlen az az információáradat, ami vonaton, buszon, metrón, utcán és munkahelyen, otthon és áruházban a japánokat éri. Hangosbeszélők, végtelenített hangszalagok, tájékoztató automaták, rikkancsok. A postaládák naponta megtelnek reklámbrosúrákkal, az utcákon hangos mozgóárusok hirdetik portékáikat, a gyorsvasutakon be nem áll a hangszóró szája . . . Az egyébként is zajos városokban ez a túltájékoztató olyan hang-, zaj- és betűáradatot zúdít a lakosokra, ami már-már felfoghatatlan. Fárasztó a szemnek, a fülnek, az agynak.

Írás és nyomtatás

Miként a kultúra számos más területén, a japán írásban is észrevehető és kimutatható a kínai hatás. A japánok bizonyos kiegészítésekkel a kínai kalligráfia írásjegyeit használják. Ezek a két japán szótagírás, a *hiragana* és *katakana* mellé vegyítve jelentéshordo-

zó elemekként szerepelnek. A kiegészítés gyanánt alkalmazott két japán szótagírás 48 —48 írásjegyet a kinaiból alakították ki. A gyerekek előbb ezeket a viszonylag egyszerűbb írásjegyeket tanulják meg. Ha már elsajátították a „betűvetéshez” nélkülözhetetlen ecsetkezelést, haladhatnak tovább az igazi kínai írásjegyek, a *kandzsik* megismerésében. Az általános iskolai adagot általában ezernyolcszáz jelben adják meg, hozzátevé mindig, hogy a műveltebb embernek több mint háromezer írásjegyet kell fejben tartania, csak így képes kommunikálni, újságot, könyvet olvasni. A négy évtizeddel ezelőtt életbe léptetett oktatási reform köznapi használatra — hivatalos dokumentumok és az iskolai oktatás számára — 1945 kandzsit jelölt ki kötelező minimumként. A kanákkal együtt több mint kétezer alapjelet a diákok a kötelező kilencosztályos iskolai oktatás ideje alatt sajátítják el, de mivel a továbbképzés vagy az életbe való kilépés újabb írásjegyek megismerését teszi szükségessé, az írással a japánok minden bizonnyal úgy vannak, mint a jó pap a tanulással.

Mivel a kanákkal egyszerűen leírható, azonos hangalakú szavaknak több, egymástól eltérő jelentésük is lehet, ezért ezeket csak a jelentéshordozó kandzsik leírásával lehet egyértelművé tenni. Sokszor egyes kan-

dzsikhhoz is több hangalak tartozhat a kínai olvasat és az eredeti japán szó egymás mellett élése miatt. Mindebből következően mindmáig megkülönböztetett szerepe van Japánban az írásnak, és különös becse a kézírásnak. Az írásos üzenetek továbbítására gyakran használnak távmásoló készüléket.

A nyomtatás korántsem ismeretlen a távolkeleti szigetországban: a kínai és a japán nemzet hamarabb ismerte ezt a mesterséget, mint az európaiak. A vésett fadúcos nyomtatást a régi Kínában Gutenberget megelőzve feltalálták, és a japánok is több mint tizenkét évszázada ismerik a könyvnyomtatást. Nem szétszedhető betűkkel nyomtatnak, hanem fából vagy rézből készített lapcskák segítségével. A fadúccokat kiszorító mozgatható fémbetűket több mint két évszázaddal ezelőtt Koreában ismerték meg a japánok. Első néhány lapjukat, amelyek 1867—68 táján jelentek meg, még kézisajtón nyomták. Ha figyelembe vesszük, hogy egy közönséges napilapban háromezernél több írásjegy van, egy könyvben pedig legalább négy—ötezer, könnyen elképzelhető e mesterség vesződéses volta.

A bonyolult betűírás nehézkessé teszi a lapkészítés technikai részét, de a japánoknak ez már fel sem tűnik. Az *Aszahi Simbun*-nak például 2304 írásjegyre van szüksége ahhoz, hogy szabatosan kifejezze magát, de a korszerű nyomdatechnika lehetővé tette, hogy egyetlen szedőgépen akár ötezer „betűt” is ki lehessen szedni. A legtovább kéziratot még az ötvenes évek végén is kézzel szedték, akkor vezették be a monotype szedőgépet. 1967 óta számítógépet használnak a lapok szedéséhez, és ugyancsak két évtizede vezették be a fényszedést. Ez nagyban hozzájárult a hidegszedésre való áttéréshez, amely a nyomdaüzemek négyötödében azóta meg is történt. A japán sajtótermékek egyharmada jelenleg ofszetnyomással készül. A nyomdaiparban egyre inkább felhasználják a híradástechnika korszerű eszközeit is.

Újságok és olvasók

A japánok ma minden tekintetben a világ legjobban informált emberei. A szigetor-

szágnak nincs egyetlen olyan öt—hatezer lakosú városa sem, ahol ne lenne helyi lap, a nagyobb településeken pedig két—három újság is megjelenik. Negyedszázaddal ezelőtt 1963 fajta képesújság és folyóirat jelent meg, nem számítva a hivatalos közlönyöket, valamint a magáncégek tájékoztatóit. Egy-egy város lapja olykor országos jelentőségű orgánummá válhat, például az *Oszaka Mainicsi* a húszas években Japán egyik legelőkelőbb újságja volt. Az őt legnagyobb — országos terjesztésű — napilapnak csak a reggeli kiadása meghaladja a 25 milliót, és a fajsúlyos napilapok együttes példányszáma több, mint 30 millió. Ez alapján kiszámítható, hogy az ország minden második felnőtt polgárára jut egy lap. Az összes megjelent napilapból 1983-ban 1,26 példány jutott egy háztartásra. A tendenciát jelzi, hogy négy esztendeje 563, tavalyelőtt pedig 579 példány jutott egy főre a korántsem csökkenő lélekszámú országban. Ezzel a mutatóval Japán áll az élen a legnagyobb újságfogyasztó országok között.

Ulrich Makosch német újságíró már negyedszázaddal ezelőtt leírhatta útirajzában, hogy Japánban naponta 35 millió újságot jelentetnek meg! Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy a szigetországban évente 30 ezer új könyv lát napvilágot, érthető, hogy a japán papírfogyasztás évente tízmillió tonnákban mérhető. Az utóbbi időben mind erőteljesebbé váló példányszám-háborúba a vidéki napilapok is bekapcsolódtak: ha az egyik lap kelendősége nő, az csak egy másik sajtótermék példányszámának rovására történhet. Ma Japánban naponta körülbelül 36 millió példány újság talál gazdára, általában nyolc—tizenkét oldalas terjedelemben. A lapok zömmel nagy formátumúak. A japán ember mindenben a finomat és a kicsit szereti, a nagyságot is az aprólékos diszitással igyekszik pótolni. Mit kezdenek vajon a nagy és ormótlan újságokkal? Átlapozgatják őket — az olvasók fele a riportokat, alig több mint egytizede a kommentárokat kedveli —, jobbra a munkahelyről hazafelé utazva, metrón vagy gyorsvasúton olvasnak, aztán a lapot otthagyják az ülésen, haza már nem viszik. A testes papírköteg az amúgy is szűk és kicsiny lakásokban fölösleges kacat lenne.

Egy készülő könyv kéziratában olvastam Hidasi Judit tollából: „Japán újságot kézbe venni először riasztó. A japán írásjegyek összetett látványa elrettenti és elképeszti az embert. Később azonban kifejezetten élvezetes foglalatosság az újságolvasás — főleg, ha tekintetbe vesszük a japán sajtótermékek változatosságát. A napilapok (*Aszahi, Jomiuri, Mainicsi*) hiranyaga friss és sokoldalú, a heti magazinok, folyóiratok pedig rendkívül sokszínűek — a női divat- és bulvárlapoktól kezdve színvonalas irodalmi folyóiratokig, képregényújságok tömegén át szaklapokig minden megtalálható az újságárusoknál.” A képes hetilapok között sok az egy—másfél millió példányszámban megjelenő. A legnagyobb példányszámú japán színes heti magazin a *Sukan Bonsun*. A képes folyóiratok történetében egyre népszerűbbek a hetente megjelenő képregénymagazinok. Közülük elsőként a *Sonen Jump* elérte és meghaladta a bűvös négymillió példányszámot. A magazin szerkesztéspolitikája nagymértékben függ az olvasók reakcióitól: a *Suietsu* kiadó hetente több mint tízezer kérdőívet kap vissza kitöltött válaszokkal, ezeket a következő lapszám összeállításakor figyelembe veszik. *Siego Nisimura* főszerkesztő szerint a példányszám 70 százaléka már az első napon elkel. A jelenleg futó két képregénysorozat „rajzfilmesítve” látható a tévében is. A négy japán képregénymagazin — a legnépszerűbb *Sonen Jump* mellett a *Sonen Sunday*, a *Sonen Magazine* és a *Sonen Champion* — együttesen eladott példányszáma elérte a nyolcmilliót, és az érdeklődés az effajta sajtótermékek iránt egyre nő.

A nyomtatott lapok struktúrája annál is inkább érdekes, mert a japán sajtótörténet alig több százévesnél. Az első napilapok 1878 körül jelentek meg Japánban. (Az első valódi hírlapnak 1870-től a *Jokohama Simbun*, a nagyközönségnek szóló információs orgánumnak az 1890-ben alapított *Kokumin Simbun* számít.) A jelenleg megjelenő polgári napilapok közül az *Aszahi Simbun* az egyik legismertebb (ezért erről külön is szólunk). Mellette a legolvasottabb a *Jomiuri Simbun (Ripporter)*. Az 1874-ben alapított lapot sokan a világ legnagyobb példányszámú újságjának tartják. Reggeli kiadása kilencmillió példányszámban jelenik meg, és

esténként is több millió jut el belőle az olvasókhöz. A *Mainicsi Simbun (Mindennapi Újság)* 1943-tól gazdagítja a palettát, reggelente 4,5 millió példányban kerül az előfizetőkhoz. A *Nihon Keizai Simbun (Japán Gazdasági Újság)* az ország legnagyobb gazdasági lapja, több mint kétmillió példányban megjelenő, a japán gyáripárosokhoz, pénzügyi körökhöz közelálló, álláspontjukat tükröző napi orgánus. (Kormányfőnk 1985-ös japáni látogatása előtt ez az újság közölt elsőként interjút a Minisztertanács elnökével.) A *Szankei Simbun (Ipargazdasági Újság)* 1,9 milliós reggeli kiadásban naponta jelenik meg Tokióban. A második legnagyobb gazdasági lap több cikkben foglalkozott Magyarországgal, elsősorban annak révén, hogy vezércikkírója, *Makoto Kavanago* már többször is járt anyaggyűjtésen hazánkban. Az ősi japán főváros lapja, a *Kjoto Simbun* reggelente százezer, esti kiadásban háromszázhuszezer példányban jelenik meg. A lapok technikai színvonalára, műszaki felszereltségére jellemző példa, hogy amikor például Nagójában a szakmabeli idegen felkeresi a *Csubu Nippon Simbun* szerkesztőségét, helikopterrel viszik városnézésre. E lapnak három saját repülőgépe van, és a munkatársak — ha történetesen valahol az utcán gyalogolnak vagy autóznak lapzártá idején — hordozható rádiójukon adhatják le tudósításukat a szerkesztőségnek.

A Japán Kommunista Párt lapja, az *Akahata* sokáig súlyos harcokat folytatott létéért, a mindennapi megjelenésért. 1950-ben, mert sok japán — az amerikai megszállók elleni tiltakozása jeléül — a kommunistákra szavazott, MacArthur tábornok elrendelte a kommunista párt „korlátozását”. Ez azt is jelentette, hogy az *Akahata* tizenhét felelős munkatársának megtiltottak bárminemű politikai, társadalmi vagy állami tevékenységet. A lapnak majd csak a hatvanas évek elején sikerült megkészszerzenie példányszámát.

A japán lapok címlapja a mi fogalmaink szerint hátul van, vagyis az újság az utolsó oldalon kezdődik, balról jobbra lapozzák, a „sorokat” felülről lefelé írják, és a lap jobb oldaláról olvasnak befelé. A szigetország lakói naponta 44 percet töltenek újságolvasással, és 17 percet fordítanak képeslapok néze-

getésére. A tájékoztatás gyorsaságára rendszerint nincs panasz, de gyakran pontatlan a japán sajtó, amely számára nehéz kihívás a világsajtóval való minőségi versengés. Részint ezt elősegítendő, részint pedig a nyelvet nem beszélő külföldiek tájékozódását megkönnyítendő több angol nyelvű lap is megjelenik a felkelő nap országában; ezeknek a napi hírek közvetítésén kívül nagy érdekük, hogy hírt adnak a külföldieket is érdeklő kulturális eseményekről. Ilyen újság az Aszahi Konzszernhez tartozó *Asahi Evening News*, a Jomiuri által három évtizede megjelentetett *Daily Yomiuri* vagy a Mainicsi kiadóvállalat kebelében több mint hat évtizede napvilágot látó *Maininchi Daily News*, valamennyi több tízezres példányszámban kerül az olvasókhoz. A központi lapnak számító (1987 óta jegyzett) *The Japan Times* fejlécén olvasható mondat — *All News without Fear or Favour* arra utal, hogy az újság félelem és részrehajlás nélkül közli híreit, azaz nem szolgál ki és jogtalan előnyökben sem részesít senkit.

Mindazonáltal az angol nyelvű lapokra is érvényes a *Neue Zürcher Zeitung*-nak a japán sajtóra vonatkozó megállapítása: „... sokszor nehéz az olvasó számára értékelni, súlyozni, sőt sokszor megérteni is a hírekben közvetített tájékoztatást. Napilapok politikai kommentárjaikkal nevet szerezhetnek maguknak. De ebben a tekintetben is meglepően keveset kínálnak a japán lapok. Állásfoglalásaik egyenlősítetten konzervatívak, alig érdemlik meg a kommentár megjelölést, mert csupán tények felsorolásából állnak, mindenesetre a puszta információt nyújtó cikktől eltérő sorrendben. Minimálisak a politikai különbségek a nagy japán napilapok között; egyáltalán nincs szó elvileg különböző irányzatokról, legfeljebb árnyalatnyi eltérésekről beszélhetünk.” Az átlagember kedveli a politikamentes sajtót Japánban, noha a közmegítélés az újságírás mesteriségét előszeretettel tekinti a politikai pálya előiskolájának.

Az Aszahi Simbun

Az *Aszahi* jelentése 'felkelő nap', a *Simbun* szóé pedig 'újság'. A — némi egyszerűsítéssel — Reggeli Lap jelentésű *Aszahi Simbun*

fogalom, szimbólum a japán sajtóban, noha 1879-ben, az alapítás évében mindössze 2500 példányban kelt el. Nem véletlenül választottuk egy japán sajtótermék közelebbi bemutatására például, hiszen — ha valamennyi kiadást tekintjük — a *Jomiuri Simbun* mellett ez a lapóriás is bizvást igényt tarthat a világ legnagyobb példányszámú napilapja címre. Az *Aszahi Simbun* már 1954-ben napi tizenöt kiadása volt, és négy-millió példányban jelent meg. A sok kiadásra azért van szükség, hogy Japán északi részén, Hokkaidó szigetén és az onnan messze eső Okinaván egyidejűleg egyaránt friss információhoz jussanak az emberek. A több ezer kilométeres távolság miatt a nyomdászágú friss példányokkal megrakott repülőgépek naponta többször is útnak indulnak, noha egyszerre négy városban — Tokióban, Oszakában, Nagojában és Kokurában — nyomják az újságot. Az ötvenes évek végén az *Aszahi* reggel tizenhárom, este négy különböző kiadásban jelent meg, az első 13, az utolsó 15 órakor került az utcára. A hatvanas évek elején minden tartomány számára egy-egy oldalt alakítottak ki a helyi híreknek. A reggeli kiadás példányszáma negyedszázada hatmillió, az esti kiadása négy millió volt, az angol nyelvű *Asahi Evening News* megközelítőleg ötvenezer példányban jelent meg. 1970-ben majdnem tízmillió volt a példányszám, az alkalmazottak száma pedig elérte a tízezret. Jelenleg az *Aszahi Simbun*-nak csak a reggeli kiadása több, mint hét és fél millió példányban jelenik meg, az angol nyelvű változat példányszáma pedig jóval felül van a százezenen.

A lap központi szerkesztősége egy nyolcemeletes palota Tokio középpontjában, az úgynevezett belső vízgyűrű partján. Körülbelül ezer ember dolgozik a szupermodern hírközléstechnikai berendezésekkel felszerelt székházban. A bent ülő szerkesztők általában a leggyorsabban dolgozó, kitűnően író és nagy szerkesztőségi gyakorlattal bíró munkatársak, akik több turnusban váltják egymást. A hírugynökségi feladatokat is el látó hírkombinátban ugyanis éjjel-nappal, megszakítás nélkül folyik a munka. A „mezei” újságírók keveset vannak bent a szerkesztőségekben: szemfüles hírszerzők módjára száguldoznak szerte a városokban, és

telefonon diktálják be, vagy rádión adják le anyagaikat. A tokiói főszerkesztőségeken kívül szerkesztősége működik a lapnak az alapítás helyén, Oszakában, továbbá Nagojában és Kitakjúsuban. A négy japán főszerkesztőt közül a legészakibb, Hokkaidó fővárosában, Szapporóban külön kiadóhivatal található. A konszern szervezeti felépítésének gerince az a körülbelül háromszáz regionális és helyi tudósítói hivatal, ahol több ezer újságíró áll alkalmazásban. A több mint tízezer alkalmazott egytizede kizárólag szerkesztéssel foglalkozik. Több főszerkesztőséget állított fel a lap külföldön, és szerződés alapján gyakran vesz át cikkeket a jelentősebb világlapokból.

A Reggeli Lap politikai vonala a japán élet, a japán gazdaság, az állam és az emberek érdekeinek szolgálata. Az *Aszahi* leginkább a kormányzati körök tagjai, a gazdasági élet vezetői, az értelmiség és a városiak olvassák. Találónak érzem Zágoni Ferenc megfigyelését, aki az ötvenes években megjelent, *Japán élet — japán emberek* című könyvében így adta közre tapasztalatait: az *Aszahi Simbun* „sok mindenről ír, közlekedési balesetektől, kulturális eseményektől kezdve a kormány pénzügyi terveit, a munkanélküliség és a népnymor fokozódását. Többnyire száraz tényeket közöl, csak a nagyobb politikai eseményekhez fűz megjegyzéseket. Az írásokat, az egyes lappéldányokat a szakmai rokonság érdeklődésével bön-gészve azonban láthattam, hogy mindez csupán álobjektivitás. Aki az *Aszahiból* akarná megismerni a tokiói vagy a japán életet, ferde képet kapna. A lap inkább az üzleti és hivatalos politikai körök szemszögéből ír az élet oly sok és szerteágazó eseményéről. Oly mértékkel foglalkozik például a munkanélküliséggel is, amennyire az üzleti vagy kormányzati szempontból fontos.” Ami a műfajokat illeti, a lap híjával van a nyílt hírmagyarázatoknak, a háttérinformációknak, illetve az egy-egy esemény lehetséges és valószínű következményeivel foglalkozó kommentároknak. Fehér holló az úgynevezett *topija*, a kritikus hangvételű publicisztika vagy bíráló vezércikk, s ha nagyritkán előfordul is, az írás éle semmiképp sem irányul a japán gazdaság óriásai ellen. Az *Aszahi Simbun* álláspontja leginkább a hírek, olva-

sói levelek és a többi lapból vett idézetek kiválogatásából érezhető-olvasható ki. A lap külső formája roppant változatos, tipográfiai képe harsány, a hirdetések gyakran „agyonütik” az informatív szövegmezőt.

Márpedig a hirdetéseknek sajátos szerep tulajdonítható az *Aszahi* reggeli és esti kiadásaiban, melyeket ugyanaz a kiadó állít össze. Az *Aszahi Simbun* ugyanis elsősorban gazdasági vállalkozás. A részvénytársasági alapon működő vállalat részvényeinek zöme a két alapító család kezében van. Az *Aszahi Simbunnak* önálló nyomdája és könyvkiadója van — kéttucatnyi kiadványa között gyermekeknek szóló olvasmányos hetilap is található —, saját rádió- és tévéállomások egész sorát működteti, vagy érdekelt különböző rádió- és televíziótársaságokban. Nem ritka, hogy egy-egy nagyobb eseményhez különrepülőgéppel vagy helikopterrel szállítja riportereit.

Gondosan ügyel a lap az olvasóival való kapcsolatok ápolására és továbbfejlesztésére. Gyakran mellékel az egyes kiadásokhoz kérdőíveket, s az ezekre érkezett válaszokat számítógéppel feldolgozva hasznosítják a szerkesztői munkában. Ilyen nagyszabású körkérdéssorozatra legutóbb 1980-ban került sor, akkor, amikor a lap küllemét akarták átformálni. A közvélemény óhajának eleget téve az *Aszahi* azóta nagyobb betűtípust használ a szövegszedésben, tekintetbe véve ezáltal azt a demográfiai ténytet, hogy Japán összlakosságában és így a lap olvasótáborában is egyre nagyobb az apróbb kandzikat már nehezen látó idősebbek aránya. Ugyanebből a megfontolásból és a változatlan lapfelülettel való ésszerűbb gazdálkodás követelménye miatt is egyszerűsítették a japán sajtónyelv kifejezéseit.

Rádió és televízió

A rádiózás története Japánban több mint hat évtizedes múltra tekint vissza. Tokio és Yokohama között már 1869-ben létrejött a felkelő nap országának első rádiókapcsolata, de csak 1925 márciusában jelentkezett először a tokiói rádióállomás mint rendszeres műsorközlő szerv (ugyanabban az évben az oszakai és a nagojai rádió programja is

bővítette a kínálatot). Az elektronikus sajtó hőskora összefonódott az NHK (*Nippon Hoszo Kajokai*) társaság nevével. Az NHK két és fél száz adóállomásról sugározza műsorait. (További 117 leadó kereskedelmi cégek tulajdonában van, és reklámcélokat szolgálnak.) Az államilag finanszírozott NHK után az ország legnagyobb rádiótársasága a *Tokio Rádió*. 1951-ben hetven magánpályázó közül tizenötön kaptak engedélyt rádióadások megindítására. A rádióműsorok közül azonban mindmáig az NHK kezében lévő adások képviselik a legmagasabb színvonalat. Az NHK 1926-ban három rádióállomás összevonásával a japán kormány intézkedésére jött létre, s a hat évtized alatt *Nippon Hoszo Kajokai* néven világszerte ismertté vált (*Radio Japan* néven több, mint húsz nyelven külföldieknek szóló adásokat is sugároz). A többi rádióállomás adása jóformán párbeszédes, riportjellegű, sok muzsikával tarkított magazinműsorokban merül ki. A háztartásokban azonban a tévé elnyomja a rádió szerepét, háttérinformációnak is szinte csak a televíziót használják.

A televíziós adás — eltekintve az 1939-ben sugárzott kísérleti adásoktól — 1953-ban kezdődött meg az NHK égisze alatt, majd ugyanabban az esztendőben a magánkézben lévő NTV (*Nippon Television*) is belépett az éterbe. Japán csaknem másfél száz adóállomása közül jelenleg hatvanegy sugároz reklámműsorokat. Már 1964-ben tizenkét adóállomás kínálta reggeltől estig tartó műsorát Japánban. A színes televíziós adások múltja több mint negyedszázados: 1960-ban kezdődött, és néhány esztendő alatt valamennyi társaság áttért a színes technikára. (Az amerikaiaknak külön tévéállomásuk van, ez az okinawai támaszponton állomásozó erők szórakoztatásáról gondoskodik.)

A műsorszórás terjedése korszerű adóberendezés megépítését tette szükségessé. Így született meg a híres tokiói televíziós torony, az angol *tower* szó fonetikus változatának meghonosodásával a *Tokio Tava* nevet kapott építmény, amely 333 méteres magasságával a párizsi Eiffel-tornyot is túlszárnyalja. Hihetetlenül rövid idő alatt, 1957. július 29-től 1958. december 23-ig épült fel. A turisták körében is népszerűvé vált kilátótorony tetejébe szerelt tizenöt tonnás anten-

na hat televíziós állomás (NHK, NTV, TBS, Fudzsi, ÁNB, Tokio TV) adásait közvetíti, ezenkívül tizenöt tévéadó reléállomásának funkcióját látja el. Ezek segítségével az egész Kanto, vagyis Nagy-Tokió és Jokohama területén jól vehetők a különböző televíziós és rádióadások.

A japán televíziózás dinamikus fejlődését jól szemlélteti néhány adat. 1954 mársiusában az egész országban mindössze 1500 háztartásban volt tévékészülék. 1962-ben, amikor az összes japán munkáscsaládnak mindössze egyharmada rendelkezett hűtőgéppel, 83 százalékának volt már rádiója és 79 százalékának televíziója, az NHK-társaság naponta három rádió- és négy tévéműsort sugárzott összesen 128 óra adásidővel. Negyedszázada egy 28 centiméter képernyő-átmérőjű vevőkészülék — akkori árakon átszámolva — 1200 forintba került. A színes tévé elterjedési aránya 1970-től kezdett gyorsan nőni. Egy évtizeddel ezelőtt a japán háztartások 90 százalékában található televízió (a családok egyharmadánál nem is egy), és a készülékek 85 százaléka színes. A színes tévék száma napjainkban több, mint a háztartásoké, ami azt jelenti, hogy mind gyakoribb az egy lakásban több készüléket üzemeltető család. Színes kistévére bukkanunk az utcai sültkrumpliárus kertjében éppúgy, mint a szállodai liftben, a trafikban vagy a Hikari expressz vasúti kocsiában. E médium széles körű elterjedtsége átalakította a hagyományos japán életformát. Az oktatási szakemberek, pszichológusok és orvosok legnagyobb bánatára a japán mindennapi élet szerves része lett.

Réti Ervin azt írja 1969-ben megjelent könyvében (*Japán a kakas évében*), hogy az átlagos japán férfi naponta 2 óra 50 percet, a nő 3 óra 20 percet, a gyermekek pedig 2 óra 20 percet töltenek képernyő előtt. Két évtizeddel ezelőtt, amikor a fenti adatokat eredményező felmérés készült, a nézők öt magántársaság adásai között válogathattak. Naponta szerepeltek műsoron (és ez a sajátosság ma is jellemző) harcokról és romboló háborúkról szóló szamurájfilmek; a programok — amerikai mintára — hirdetésekkel voltak megtűzdelve. A hetvenes évek első felében, amikor a tévécsatornák kora reggeltől késő éjszakába nyúlóan ontják műsorai-

kat, a lakosság csaknem nyolcvan százaléka minden szabad idejét a képernyő előtt tölti. A *Nihon Simbun Kajokai* (Japán Újságkiadók és Szerkesztők Szövetsége) által a közelmúltban végzett nagyszabású felmérés szerint a tévézés 1978-ban érte el a maximumát, azóta csökken, éspedig az újságolvasásra szánt idő javára. Az NSK kimutatása szerint a japánok jelenleg naponta 145 percet, csaknem két és fél órát töltenek televíziózással. Nem tudni, mennyi elfoglaltság játszhatott közre a nyomtatott sajtó érdekeit képviselő szövetség vizsgálódásában, mindenesetre az elektronikus sajtó zászlaját magasba tartó NHK 1983-ban végzett országos felméréséből az derül ki, hogy a japánok 92 százaléka ül le televíziózni naponta legalább egyszer, és a képernyő előtt töltött átlagidő 3 óra 21 perc.

Japánban nincs törvényileg szabályozott tájékoztatásieszköz-monopólium, sőt a rendeletek inkább arra töreksenek, hogy megakadályozzák ezek kialakulását. A kormány például adókedvezményekkel támogatja a szerinte a tömegek tájékoztatásában fontos szerepet játszó, magánkézben lévő tévétársaságokat. Egy évtizeddel ezelőtt nyolcvan, 1985-ben pedig már száz „maszek” üzleti tévétársaság működött a szigetországban. Három tucat ezek közül tévéműsort is sugároz, 59 állomásnak pedig csak rádióadásai vannak. Fő bevételi forrásuk a reklám, és műsoridejük túlnyomó részét azok a cégek kötik le, amelyek a hirdetéseket fizetik. A magánadók, egyrészt éppen a pénzügyi bázis biztosítása miatt, másrészt pedig az esetleges közös tulajdonosok okán is, szoros kapcsolatban vannak a nagy napilapokkal. A magántévék tulajdonosai általában rendszerint különböző cégek — papíron. A valóságban ugyanis nagyon gyakran az a helyzet, hogy az egyes tévéhálózatoknak és lapoknak — a törvényeket kijátszva — ugyanazok a gazdák. A japán postaügyi és távközlési minisztérium legutóbbi jelentése szerint a kereskedelmi rádió- és tévétársaságok száma — három újabb műsorszórársaság létrejöttével — 125-re emelkedett. Két kereskedelmi televízióval — a Nippon TV-vel és az Aszahi TV-vel, mindkettő társult tagja az OIRT szervezetének — a Magyar Televízió együttműködési megállapodást kötött.

Az NHK

Az NHK-t, mint említettük, kormányintézkedés hívta életre több mint hat évtizeddel ezelőtt. A Nippon Hoszo Kajokai Japán egyetlen olyan nem nyereségérdekeltségű műsorközlő szervezete, amely az egész országot ellátja. Központja — három épületben tizennyolc rádió- és hét tévéstudióval, továbbá egy nyolcszáz személyes nagy előadótérrel — Tokióban, a Hibija Kókjaidótól délre két utcával található. Két főadója, vagy ha úgy tetszik, általános programot sugárzó hálózata van. Az egyik az *általános*, a másik az *oktatási* programoknak szentelt teljes műsoridejét. Az előbbi — versenyben a magán-adóállomásokkal — főleg filmeket, társasjátékokat, színdarabokat tart műsorán. Beszámol az összes helyi ünnepről, fesztiválról (ezekből annyi van, hogy szinte mindennapra jut egy-egy látványos esemény); külön programban követi nyomon a cseresznyevirágzás végigvonulását a szigetországon. Erről azért fontos idejében tudni, mert a cseresznyevirágzás, ha éghajlati övezetenként más-más időpontban is, de egyaránt fontos ünnepe mind a négy japán fősziget lakosságának, akik szertartásos előkészületeket tesznek a virágnézéssel egybekötött piknikekre. Az esti adások egy részét kvizek, társasjátékok képezik, ezek a vetélkedőműsorok igen népszerűek. Művészeti összeállítások szólnak a legújabb képzőművészeti tárlatokról, bemutatókról, a legnevezebb művészek koncertjei egy-két hónapos késéssel a képernyőn is feltűnnek. A tévéjátékok, filmek zömében — még a gyerekeknek szóló rajzfilmekben is — gyakorta viszsztatérő motívum az erőszak, jócskán látni öldöklést. Pedig az NHK-nál szigorúan ellenőrzik az adások minőségét és tartalmát.

Az iskolai oktatásban felhasználásra szánt rádióadásokat 1935 óta közvetíti az NHK, és 1953-ban ugyanez a szervezet kezdett el először rendszeres iskolatelevíziós műsorokat sugározni. (Megjegyzendő, hogy a japán kereskedelmi adók régebben szintén sugároztak oktatási programokat az egész országban, de megrendelés híján a hetvenes évek közepe táján abbahagyták.) Az NHK-hálózatban a tévé 1960-ban átvette a vezető szerepet a rádiótól. Újabb előrelépésként

lehetett elkönnyvelni azt, hogy a felső tagozatos általános iskolákban és a középiskolákban 1965-től rohamosan terjedt a képmagnók használata, így a műsorszerkesztés fokozatosan gondolhatott a konzervadások készítésére is. Az oktatási programok csatornája reggel héttől éjfélig mindennap folyamatosan, színesben sugározza változatos és színvonalas műsorait.

A nagy konkurenciaharc Japánban gazdag műsorválasztékot nyújt ugyan, ám a minőség sok tekintetben gyatra, legalábbis ami a magánadó programjainak színvonalát illeti. E társaságok ugyanis a nagy nézőszám elérése vagy megtartása érdekében azt nyújtják, amit a közönség kíván, még akkor is, ha az nem több pornónál, horrornál vagy silány rajzfilmenél. Az NHK csatornáin tilos reklámot sugározni, e hálózat magas színvonalú adásait tehát nem szakítják meg tízpercenként különböző hirdetések, amelyek Japánban műfajként ugyan változatosak és vitathatatlanul ötletesek, ám a mi fogalmaink szerint hagyományos televíziózást szinte élvezhetetlenné teszik. A *Nippon Hoszo Kajokai* adásait csaknem kizárólagosan az — egyébként nem kötelező — előfizetési díjból finanszírozza, és működéséhez támogatást kap az állami költségvetésből is. A postaügyi és távközlési minisztériumnak az 1984-es költségvetési évről készített jelentése hírül adta, hogy „a japán állami televízió, az NHK előfizetőinek száma 30,8 millióra nőtt”.

Egy tévékészülék birtokában Japánban valaki szinte mindent láthat, mindenről tudhat, anélkül, hogy kimozdulna a lakásból. Külön csatornán gondolnak az országban élő külföldiekre: ez az adó kétnyelvű, azaz a japán mellett angol nyelven is közvetít. A különböző érdeklődési körű embereket, foglalkozási csoportokat számos rétegműsor „célozza meg”. A süketnémák számára külön szakember fordítja-mutogatja a képanyag szövegvázlatát. A tökéletesebb vétel érdekében az NHK előfizetőinek 12 százaléka már kábelen kapja a műsorokat.

A *Nippon Hoszo Kajokai* tőlünk több ezer kilométerre működő, s a távolsági vétel DX-technikájával is nehezen fogható televízió. Hogy mégis közelebb kerül hozzánk, abban nagy szerepe van a Magyar Rádióknak és

Televízióknak. Intézményeink ugyanis 1976 óta évenként automatikusan meghosszabbodó együttműködési egyezmény alapján állnak kapcsolatban az NHK-val. A japán állami rádió és televízió vezérigazgatója 1982-ben Budapesten járt, tárgyalásokat folytatott két nagy tömegközvetítési intézményünk vezetőivel. Az NHK kezdeményezésére rövid kulturális és tudományos hírnagyok, képtudósítások cseréje kezdődött meg a két televízió híradója között.

A hírközlés jövője

Japánban az első kábeltévérendszert 1955-ben szerelték föl, igaz, akkor még elsősorban a távoli területek vételi zavarainak kiküszöbölésére használták. Napjainkra a szigetország kábeltévé-hálózatának száma meghaladja a 36 ezret, az előfizetőké pedig a négy milliót. A *teletext* kísérleti adását 1983 őszén indította meg az NHK, és még ugyanabban az esztendőben év végéig csaknem három ezer dekóderes készüléket vett át értékesítésre a kereskedelem. Az első távközlési műholdat 1983 februárjában bocsájtották fel. Az NHK 1984 májusában kezdte meg — az 1984 januárjában felbocsájtott televíziós műhold, a BS—2 alapján — kísérleti műholdas műsorszórását, beszörva az addig ellátatlan, az ország fő területeitől távol eső szigeteket is. Az időközben üzemképtelenné vált BS—2 feladatát az 1986. február 12-én sikeresen felbocsájtott második tévé-műhold vette át. A felkelő nap országa ezzel belépett a gyakorlati hasznosítású *űrkommunikáció* korszakába.

Japánban ma körülbelül 43 millió telefon-előfizető van (1983 végén 35,8 telefon jutott 100 főre), a családok tévékészülékekkel való ellátottsága pedig gyakorlatilag 100 százalékos. Ez számos lehetőséget nyújt a tömegkommunikáció, az információáramlás megkönnyítésére is. A távközlési törvény 1971-es módosítása lehetővé tette, hogy a telefonhálózatot hangátvitelen kívül más célokra is használják. Így 1972-től megszorodtak a *fakszimile rendszerek*: számuk 1983 végén 487 ezer volt. E dolgozat befejezésének fogalmazásakor értesülök arról, hogy a Postaügyi és Távközlési Minisztérium az elektronikus cikkeket gyártó cégek egy csoportjá-

val az úgynevezett CAPTAIN-rendszer tökéletesítésén fáradozik. Ez az írásjegyes és rajzos, telefonos információszerző hálózat nem más, mint egy videotextrendszer, ami lehetővé teszi, hogy a telefon-előfizetők az otthoni tévékészülék képernyőjén írásjegyekben, ábrákban vagy egyéb vizuális formában megkaphassák mindazokat a tájékoztató adatokat, amelyeknek hatalmas halmaza a CAPTAIN-központban tárolják. A CAPTAIN-rendszerben az előfizető otthoni készülékén egy tizenkét gombos billentyűtábla található. Ezen a klaviatúrán be kell ütni a hívójelet, és tizenöt másodperc múlva ott a kért információ a képernyőn. Ha a kívánt tájékoztatás nem fér rá a képernyőre, az előfizető a billentyűzet segítségével „továbbtekerheti” a képet úgy, hogy az folyamatosan jelenjen meg. A kép hét színben indikálható, és maximálisan 120 (vízszintesen 15, függőleges irányban pedig 8) jelet tartalmazhat.

Az új távközlő eszköz részeként a japánok egy újfajta, nagy képességű digitális televíziót fejlesztettek ki. Az erről szóló tájékoztató szerint „a rendszer tisztán elkülöníti a fényerő- és a színinformációkat, ily módon kiküszöböli a hagyományos televíziózásnál észlelhető fényerő- és színzavarokat, és jó minőségű képet ad. A digitális jelek — szemben az analog jelekkel — tetszés szerint felbonthatók, és ez lehetővé teszi, hogy a tévéképernyőt számos kép egyidejű sugárzására két vagy több részre is felbontsák, például egyszerre sugározható hiroadó és baseballmérkőzés is”.

Milyen információkat fog tartalmazni a CAPTAIN-rendszer adattárolója? A mindennapi élettel szorosan összefüggő ismereteket, közérdeklődésre számot tartó információkat, így például vásárlási tanácsadást, kulturális programajánlatot, szórakozási lehetőségeket, tanulmányi híreket, pályaválasztási és továbbtanulási tanácsokat, sport-híreket stb. A kommunikációs eszközök további fejlődését is meghatározó sajátosság, hogy kifinomultak, és sokfélévé váltak az információk iránti igények. Az érdeklődés

eltolódott a személyes környezetet érintő olyan információk felé, mint például a helyi hírek, egészségügyi ismeretek stb.

A XXI. század felé

Mi kívánkozhatnék még, végezetül, a japán tömegkommunikáció végtelen folyamatára rápillantó jegyzetünkbe? Például egy utalás azokra a kábelekkel behálózott, az irodai automatizációs rendszer rendkívül fejlett változatát nyújtó irodaépületekre, amelyek egyre nagyobb keresletnek és sikernek örvendenek Japánban. A Toshiba cég új, negyvenemeletes irodaházában — ahol a padló alatt íróasztaltól íróasztalig optikai szálak futnak — elérte, hogy az épületben lévő helyi területi hálózat egy másodperc alatt 100 megabit tömegű információt tud továbbítani, annyit, mint harmincezer (!) telefon áramköre. A Hitacsi székházában minden asztalon áll egy terminál. És egyre több és több japán íróasztalon tűnnek föl a monitorkok, a bankok pedig az úgynevezett „hálózatra vitt szolgáltatással” lehetővé teszik ügyfeleik számára az otthoni termináljaikról végezhető pénzáttalásokat.

A XXI. századi japán társadalom tájékoztatásának infrastruktúrája egy digitális áramkörhálózat, az INS lesz. Ezt a felvilágosító hálózati rendszert az NTT (Japán Távirati és Telefon Társulat) kísérletképpen máris beszerelte két tokiói külváros, *Mitaka* és *Muzasino* egyes negyedeibe. A rendszer újdonsága egyebek között a folyadékkristályos kijelzőjű digitális telefon, amely a hívó készülékén a tárcsázandó számokat és a telefonálás költségét mutatja, a hívott fél kijelzőjén pedig a hívó fél telefonszáma jelenik meg. A sokat ígérő INS, az országos információs hálózati rendszer kifejlesztésével párhuzamosan szükségessé vált az országos-hoz szervesen kapcsolódó, helyi távközlési hálózatok kiépítése. Az eddigiek ismeretében leszögezhetjük: ez sem olyan feladat, amit a felkelő nap országának népe, útnban a XXI. század felé, ne tudna megoldani.

A filmkocka el van vetve?

Már több mint két éve, hogy a kulturális irányítás tervbe vette a filmipar reformját. Első lépésként 1987. január elsejétől jelentős mértékben megnövelte a moziüzemi vállalatok önállóságát. A második lépés a filmgyártás átalakítása lesz — elsősorban a stúdiók önállóságának növelésével. Vicsek Ferenc kétrészes riportja, amely 1987. január 11-én és február 22-én, a Kossuth adón hangzott el, a fogalmak viszonylagosságára kívánt fényt deríteni. Hiszen miként is lehetne teljes önállóságról beszélni a kulturális életnek abban a szektorában, amelyik évente nyolcszázmillió forint támogatást kap a Művelődési Minisztériumtól?

I. rész: Jelen időben a filmforgalmazásról

— *A filmforgalmazás új rendjének értékeléséhez meg kell ismerni a régi szabályozás hátrányait. Közülük a legjellemzőbb valószínűleg az volt, hogy 1987. január 1-jéig a moziüzemi vállalatok aszerint részesültek az állami támogatásból, hogy hány nézőt mutattak ki a központilag támogatott filmek látogatottságáról vezetett statisztikákban. A megfogalmazás már önmagában érzékelteti, hogy a valóság és a statisztika elég távol állt egymástól. Mekkora volt a különbség a valóság és a nyilvántartás között Nógrád megyében? Korill Ferenc, a megyei moziüzemi vállalat igazgatója válaszol:*

— *Nógrád megyében, de azt hiszem, túlzás nélkül állíthatom, hogy nem csak ott, a magyar filmek nézőinek hatvan százaléka szervezett mozilátogató volt. Vagyis a nézők csaknem kétharmada nem önszántából ült be a moziba, hanem egyfajta szervező munka eredményeként. Ez nem feltétlenül baj. Volt közöttük sok olyan, akit nagyon kemény, de tisztességes munkával szerveztünk be olyan filmekhez, amelyekről az volt a véleményünk, hogy neki való. Ekkor valóságos találkozás jött létre a mű és nézője között. A közönségszervezői munka tehát valóságos eredménnyel járt. De előfordult,*

hogy a szervezéssel olyan embereket sikerült beültetni a moziba, akiknek a film megtekintése kifejezetten ártott. Arra gondolok, hogy kisiskolásokat vezényeltünk be a moziba olyan filmekhez, amelyeknél a nagy nézőszám kimutatása volt fontos a vállalatnak, miközben mi is tudtuk, hogy a gyerekek az életkori, élettapasztalatbeli okok miatt eleve nem „találkozhattak” a filmmel. Ez a szervezési mód kifejezetten ártott. A harmadik kategóriába az a szervezési eljárás tartozott, amikor beszedtünk bizonyos pénzeket, meghirdettük az előadásokat, levetítettük a filmeket, de egészen pontosan tudtuk, hogy senki sem ül a nézőtéren. A beszedett pénzek alapján a statisztikának gyártottuk a nézőt. S végül a negyedik lehetőség, amiről a rendőrségi és ügyészségi iratokból tájékozódhat pontosan. . .

— *Azokra gondol, akik meghamisították a statisztikát, és így jutottak állami támogatáshoz?*

— *A legváltozatosabb módszerekkel kíséreltek. Néhányat közülük a filmszakma és a szélesebb nyilvánosság is megismerhette a rendőrségi tudósításokból.*

— *S mindez történhetett azért, mert az érvényes kultúrpolitika támogatási rendszere olyan bonyolult volt, hogy részben alkalmat adott a trükkös megoldásokra, illetve részben készített is arra. Ehhez képest az új forgalmazási rendszer alapja, hogy a mozik pénztári bevétele legyen minél nagyobb, tehát olyan filmeket mutassanak be, melyekre a néző valóban jegyet vesz. S részben csökkent az a megkötés, amiben előírták, hogy a bemutatott filmek hány százalékának kell a támogatott körből választottnak lenni.*

— Szeretnék még visszatérni egy gondolat erejéig a korábbi szabályozásra. Az a rendszer egy voluntarista, a filmeket országcsoportként kezelő szemléletű rendszer volt, amelyből sajnos két dolog maradt ki igazán: a film és a közönség. Ennek a szemléletnek volt az eredménye, hogy a vállalatok lényegében egyetlen dologban voltak érdekeltek: a minden áron való nézőgyártásban. Ehhez a helyzethez képest valóban rendkívül jelentős a változás. Megszűnt ugyanis a nézőszámmal mért műsropolitika. A moziszakma végre olyan helyzetbe került, hogy azért felel, azért kell dolgoznia, amiért valóságosan felelhet: hogy mit kínál, és azt milyen szakmai színvonalon teszi. Illetve, hogy a kínálat találkozik-e a fizetőképes kereslettel.

■ ■

— *Arra kérem Császár Ferencet, a Hajdú-Bihar megyei Moziüzemi Vállalat igazgató-helyettesét, segítsen nekünk annak bemutatásában, hogy Magyarországon a mozijegyek ártámogatásának története mennyire a magyar kultúrpolitika története is.*

— Az 1950-es években a film, a mozi a kulturális forradalom részeként, szinte szociális támogatásként kapta a lakosság. 1960-ig ez nem okozott különösebb gondot. A mozik száma 4500-ra emelkedett, a nézők száma elérte a száznegyven milliót. A televízió gyors elterjedésével már 1968-ra a mozi szám is csökkent, mintegy 3750-re, ugyanakkor a nézőszám hatvannyolc-hetvenmillió körül stabilizálódott. A rendkívül alacsony jegyárakat ártámogatással egészítette ki a kormányzat. 1968-ban megközelítően nyolcvanmillió forint fogyasztói ártámogatást kapott a húsz moziüzemi vállalat. A tá-

mogatás mértéke 1984-ben elérte a 640 millió forintot. 1986-ban a támogatás 585 millió forint volt. Átlagosan minden mozijegyhez nyolc-kilenc forintot adott a költségvetés. A támogatást azonban feltételekhez kötötték. Olyan feltételekhez, hogy a forgalmazóknak, a terjesztőknek a nézőkkel kellett megvívni a harcot annak érdekében, hogy a forgalmazó számára előnyösebb filmeket nézzék meg. 1968-ban szinte kötelező tervmutató írta elő, hogy hány látogató nézzen magyar, szovjet vagy más szocialista országból vett filmet. Előre meghatározták azt is, hogy hányan tekintsenek meg „A” kategóriás vagy felemelt helyáru filmeket. S ezek között a keretek között a néző és a mű elvesztette igazi jelentőségét, egy kicsit a mozi is.

— *Az elmondottakhoz képest 1987-ben teljesen megújult a filmforgalmazás. Még az is elképzelhető, hogy a nézőre is tekintettel lesznek?*

— A jövőben valamennyi film kétféle kategóriába kerül: támogatott és járulékoltagatott kategóriába. Eddig kilenc kategóriába sorolták az évente átlagosan bemutatott kétszáz filmet. A szabályozás követhetetlen volt, ráadásul a forgalmazók abban voltak érdekeltek, hogy a kilenc kategória mindegyikére előírt minél nagyobb látogatottságot érjenek el, ha kell, akkor a legerőszakosabb szervezési módszerekkel. A támogatás mostani rendszerében megnő a filmek szerepe. A vállalatok pedig most már abban érdekeltek, hogy tizenöt-húsz valóban értékes filmet sikeresen forgalmazzanak, megtalálják a filmek nézőit.

■ ■

— *Amikor az illetékesek elhatározták a filmforgalmazás korszerűsítését, egyik alapvető céljuk az volt, hogy a filmforgalmazás támogatását körülbelül nyolcvanmillió forinttal csökkentésék, hogy azt a pénzt a filmgyártásba csoportosíthassák át. A Fővárosi Filmforgalmazási és Moziüzemi Vállalat esetében 1987-ben tizenötmillió forinttal csökken a filmforgalmazás támogatása. Miből teremti elő e hiány fedezetét a FÓMO? Port Ferenc, a vállalat igazgatója válaszol:*

— Nem a jegyárak emelésével kívánunk az intézkedésre válaszolni. Úgy látjuk, hogy a lakosság pénztárcája nem terhelhető újabb tételekkel. Egyrészt arra készülünk, hogy a mozhálózatban gyakrabban lesznek láthatóak a népszerű filmek. Másrészt a mozikat üzemeltetésnek tekintjük: felfejlesztjük bennük a kereskedelmi és reklámtevékenységeket. Videokölcsönző hálózatot építünk ki. Szeretnénk áttérni a költségtakarékos gazdálkodásra. A világ nagyobbik részén a filmterjesztő vállalatok használnak több mint fele a kiemelkedő sikerfilmek másodlagos jogainak kihasználásából ered. Ilyesmivel a hazai filmterjesztés az elmúlt évtizedekben nem élt. Mondok egy kimaradt lehetőséget: a nyáron nagy sikerrel ment az Uránia filmszínházban a „Szerelem első vérig” című film. Kitűnő zenével. A nézők szívesen megvásárolták volna a mozi előterében az emblémával ellátott trikót, vagy a film zenéjét tartalmazó kazettát.

■ ■

Kérdés Császár Ferenchez:

— *Ha valaki szó szerint érti a terveit, akkor akár arra a következtetésre is juthatna, hogy 1987-től a filmforgalmazók teljes szabadságot élveznek. Noha az esetek 51 százalékában a moziknak még mindig támogatott filmeket kell vetíteniük.*

— A filmterjesztők valóban nagy szabadságot élveznek 1987. január 1-jétől. A támogatott és járulékkoltatott kategórián belül ugyanis szabadon dönthetnek a moziüzemi vállalatok, hogy melyik filmet melyik településen hányszor vetítik. A vállalatok szabadon állapíthatják meg az egyes filmek helyárait. Hajdú-Bihar megyében ez jegyenként két-három forintos áremelést jelent.

■ ■

— Rózsa Sándor *Hortobágyon* — *mellékállásban* — *a mozi üzemvezetője. A faluban hányszor vetítenek hetente?*

— Háromszor. Ez három főelőadást jelent. Ezenkívül vetítünk egyszer az óvodásoknak és egyszer az iskolásoknak.

— *Hányan laknak a faluban?* — A község lakossága 1790 fő, de van egy tanyai kollégi-

um, ahol hétközben 120 gyerek tartózkodik. Az ifjúsági bérletes előadásokra elsősorban ők járnak.

— *Minden vetítésre föl kell szerelnie a gépet? Hiszen a falunak ez az egyetlen nagyobb helyisége. Kultúrház, étterem, bálterem és mozi egyszerre.*

— Nem. A gép beépített. Csak a vásznat kell leengedni és a hangfalat beszerelni.

— *Mekkora volt a mozi vesztesége tavaly?*

— Nem tudom.

— *Nem is érdekelte? Önt nem érinti, hogy a mozi veszteséges vagy nyereséges?*

— Különösebben nem érdekelt, mert a munkabérem nem függ tőle.

— *1987-től ez nem így lesz.*

— Tudom. Most már a bevétel alapján kapjuk a bérünket, igaz, a műsor megválasztása is a mi feladatunk. S azokat a filmeket kell majd a megyei központnak kihozni Hortobágyra, amiket mi kérünk.

— *Mennyit keres a mozizással?*

— Ritka, amikor többet kapok 1200 forintnál.

— *A megyei moziüzemi vállalatnál azt hallottam, hogy a mozit sok helyütt videóval akarják felváltani. Ön mit szól ehhez?*

— Amíg a tizenhatos filmre lehetőség lesz, addig maradunk annál. Amennyire én a gyerekek véleményét ismerem. De másabb is a mozi, mint a videó. Nálunk elég sok videófilm megfordul. Szinte élvezhetetlenek a sok felirattól.

■ ■

— Barta László vagyok, a Hortobágyi Állami Gazdaságban dolgozom, most töltöttem be a huszonharmadik évem. Esztergályos a szakmám.

— Szabó Tibor vagyok, a Hortobágyi Állami Gazdaságban dolgozom, tizenkilenc éves, autószerelő.

— *Milyen gyakran járnak moziba?*

— Általában sűrűn. Egy hónapban négy-szer-ötször.

— *Milyen más szórakozási lehetőség van a községben?*

— Debrecenben van más szórakozási lehetőség. Elmehetünk étterembe. Diszkóba már nem mehetek a menyasszonyommal, onnan már kinőttünk.

— Vagy elmegyünk a szomszédos városnak nyilvánított Balmazújvárosba.

— *A mozi itt jó?*

— Nem mondhatnám. Általában három-négy hónapja lefutott filmeket hoznak.

— *Az idén megváltozott a filmforgalmazás rendje. Ezentúl a helyi mozi üzemzetője döntheti el, hogy mit vetítsenek. Elképzelhetőnek tartják, hogy frissebb filmeket láthatnak majd?*

— Szerintem ez nem elképzelhető. Most hallottam, hogy az idén hetente csak egyszer lesz vetítés. A januári moziműsorban már csak hétfőként vanadás. Arra hívatkoztak, hogy kevés a néző. De mire ideér egy film, már lehet mondani, hogy selejt. A kép meg a hang nincs együtt, nem lehet érteni. Nem élvezhető még a jó film sem.

— *Kifizetnék a dupla árat azért, hogy helyben nézhessenek friss filmeket?*

— Persze.

— *A video nem segíthet a frissességen?*

— Szerintem a video azért rossz, mert nálunk a könyvtár kicsi. Ha jön egy izgalmas film, beülnek ötvenen, jóformán levegőt se lehet venni. És egyetlen tévé van, mindenki azt bámulja.

Kérdés Rózsa Sándorhoz:

— *Az ön előbbi nyilatkozatát megcáfolva, a helybeli fiatalok állítják, hogy lecsökkent a községben a vetítések száma.*

— Igen, de nem én csökkentettem le. Központilag döntöttek így. Lényegében meg se kérdeztek bennünket. A megyei vállalat arra hivatkozott, hogy nem nyereséges a mozi. Gondolom, így próbálja a veszteségét enyhíteni. Az utólagos reklamálásunkra azt a választ kaptuk, hogy majd lesz videomozi. De nekem továbbra is az a véleményem, hogy más a videónak és más a mozinak a hangulata.

Császár Ferenc: Gazdaságosabbá, olcsóbbá kell tenni a mozi üzemeltetését, meg kell szabadítani a jelenlegi bürokratikus terhektől. Mert tarthatatlan, hogy a mozihálózat irányítására a vállalati központok 240—250 millió forintos összeget elvegyenek a támogatásból.

— *A központi támogatás fele a moziüzemek támogatására megy el?*

— Csak a megyei vállalati központok fenntartása kerül ennyibe.

— *A falusi mozigépezés bére már nincs is benne?*

— A megyék moziüzemi vállalatainak ennyi az irányítási költsége. Valóban döbbenetes szám, hiszen nem a közvetlen üzemeltetésre fordítják. Ezért az idén bevezetett reformnak azt kell szolgálnia, hogy a filmterjesztés hálózata is átalakuljon, és csökkenjen az önfenntartási költsége. Ebben kellene a vállalatoknak együttműködni, akár regionális társulások megalakításával, hogy amit ma elszórtan húsz moziüzemi vállalat végez — a reklámtól a műszaki fejlesztésig —, azt a körzetekben összehangoltan tegyék. A jelenleginél sokkal olcsóbban.

Korill Ferenc: Most azonban, ha szemügyre vesszük a mozik műszaki állapotát, szolgáltatói színvonalát és lehetőségeit, azt

látjuk, hogy nincs meg a hosszútávú biztosítéka a valóságos piaci tevékenység folytatásának. Másként fogalmazva: a filmszakma sajnos elmulasztotta azt a lehetőséget, hogy megteremtse a maga háttérparát az úgynevezett másodlagos jogok kihasználásához. (Gondoljon csak a könyvkiadásra, a játékgyártásra.)

— *Hozzáteszem: talán azért is, mert a kultúrpolitika által létrehozott támogatási rendszer egyben tunyaságra is nevelt.*

— Természetesen ez az egyik oka, a másik pedig, hogy nincsenek meg a gazdasági feltételek.

— *Korábban, az összetett kultúrpolitika érvényesítése érdekében létre kellett hozni egy összetett bürokratikus szervezetet. Mennyit lehetne megtakarítani szervezeti fejlesztéssel a több mint ötszázmillió forintos támogatásból?*

— A szervezeti fejlesztés csak az egyik lehetőség a költségek csökkentésére. Talán nem is a legjelentősebb. Mert mi is volt a gazdasági eredménytelenség oka? Egyrészt a voluntarista szemléletű műsorpolitika. Másrészt a szociálpolitikai és más szempontokkal terhelt helyárpolitika. Harmadsorban a mindenkor keresetszabályozás. Negyedszer a kimondva, kimondatlanul meglévő ellátási kötelezettség — hogy csak a legfontosabbakat említsen. Érdemleges változás tehát csak akkor várható, ha a forgalmazás minden elemében változás lesz. Hosszú távon így tehető gazdaságossá a mozi.

— *Netán önfenntartóak lesznek, mint voltak valaha?*

— Támogatásra mindig is szükség lesz. De akkor a támogatás már konkrétan az értékek mögé lesz felsorakoztatható.

■ ■

— *Megismerkedvén a filmforgalmazás reformjával, és tapasztalva azt a lelkesedést, ahogy a moziüzemi vállalatok vezetői viszonyulnak az új forgalmazási rendhez — bizonyos kétségeim támadtak. A vállalatok sza-*

badága ugyanis csak látszólag nőtt olyan mértékben, mint ahogy azt sokan érzik, ahogy az a nyilatkozataikból kitűnik. Hiszen 1987-ben nem nő a bemutatásra szánt filmek száma. És nem nő azoknak a kópiáknak a száma sem, melyeket a vállalatok vetíthetnének. Tehát egy premierfilmet ugyanolyan sorbaállítás után nézhetek csak meg, mint tavaly. Ha igaz a feltételezésem. Vagyis: szabadak-e önök?

Port Ferenc: Sajátos helyzetről van szó. A filmforgalmazásban tizenöt-húsz éves szabályok között dolgoztunk. Érthető, hogy a kötöttségek felszabadítását adott esetben reformként éljük meg. Persze nekem is az a meggyőződése, hogy az érdemi továbblépéshez az ön által említett két területen feltétlenül változtatni kell. Tehát lehetőséget kell teremteni arra, hogy színesíthessük a filmkínálatot, vagyis több olyan filmet mutathassunk be, melyre érdemi érdeklődés van.

— *De a filmforgalmazóknak ma nincs beleszólásuk a filmimportba.*

— A megyei és a fővárosi vállalatoknak nincsen.

— *Az sem lényegtelen, hogy, mennyire megközelíthető egy premierfilm.*

— Szerintem természetes igényük a moziüzemeltető vállalatoknak, hogy az általuk üzemeltetett mozik kiszolgálásához szükséges kópiák mennyiségét maguk dönthessék el. Természetesen a saját gazdálkodásuk terhére.

— *Ki dönti azt el ma Magyarországon, hogy a nagy érdeklődésre számot tartó filmekből hány kópiát kapjanak a mozik?*

— A központi forgalmazó vállalat, a MOKÉP.

■ ■

A műsoridő lassan lejár és még nagyon sok dologról nem esett szó. Arról sem beszélünk, hogy 1987-től minden valószínűség szerint a filmstúdiók megkapják filmjeik önálló forgalmazási jogát. Az idő rövidsége

miatt nem kerülhetett szóba, hogy a filmforgalmazás szervezetében még mindig sok az átfedés. Amit mi sem jellemez jobban, mint hogy egy-egy londoni szemlére, montecarlói, tokiói vásárra, és a világ bármely más pontjára Magyarországról általában háromtagú delegáció utazik filmeket vásárolni. Évente csaknem félszáz alkalommal. S nem azért utaznak hárman, mert az egyik ír, a másik olvas, a harmadik pedig a filmeket nézi. A Filmfőigazgatóság képviselőjének

azért kell kimenni, hogy legyen, aki eldöntse: egyáltalán behozható-e a kérdéses film Magyarországra. Vagyis, hogy nincs-e benne politikai és — képletesen szólva — szexbomba. A MOKÉP delegáltja ért hivatalból a filmművészethez. A Hungarofilm munkatársa pedig a külkereskedő. De nem esett szó eddig arról sem, hogy milyenek az itthon készülő filmek. Hogy miért csak bonyolult támogatási rendszerrel vehetők rá az emberek a magyar filmek megnézésére?

II. rész: Jelen időben a filmgyártásról

Kőhalmi Ferenc, a Filmfőigazgatóság vezetője: Úgy gondolom, hogy az elégséges anyagi feltétel megteremtésének belátható időn belül nincs meg a reális esélye. Az ország gazdasági helyzetén belül az a helyzet, amiben a kultúra van Magyarországon, az átlagosnál szűkösebb feltételrendszert jelent. Mi úgy gondoljuk, hogy e feltételrendszer kétféle módon alakítható át. Elsősorban egy olyan szervezet létrehozásával, amely az önköltség csökkentésével jár. Például úgy, hogy versenyfeltételeket teremt a gyártási szolgáltatások körében. Vagyis megszünteti a MAFILM monopóliumát. Másrészt pedig úgy, hogy a stúdiók érdekeltsege is megnő a ráfordítások mérséklésében. Erről folyik a vita a számtalan demokratikus fórumon, ahol a lényegyet tekintve arra a következtetésre jutottak a résztvevők, hogy a játékfilmstúdióknak gazdasági és jogi önállóságot kell adni. A MAFILM pedig szolgáltató lesz — versenyezve bárki mással, aki hajlandó díszletet építeni, és így tovább. A stúdió szabadon választhatja meg, hogy kinek a szolgáltatására költi a pénzét. Reményeink szerint a jogi függetlenség mellett idővel társulások viszonyra fejlődik a kapcsolat a filmgyár és a stúdiók között. Az előzetes becslések azt mutatják, hogy a MAFILM azért, hogy talpon maradjon a stúdiókat kiszolgálókkal folytatott versenyben,

oly mértékben csökkenti majd árait, hogy egy-egy új játékfilm előállítási költsége nem emelkedik a ma átlagos 14—15 millió forintos ár fölé.

Gyarmathy Livia: Itt alapvető problémák vannak. Az egyik alapvető probléma az, hogy abban a pillanatban, amint elkészül valamelyik film úgynevezett nullkópiája, a rendezőnek minden kapcsolata megszűnik a filmjével. A film hivatalnokok kezébe kerül, ezek terjesztik külföldön és itthon. A tevékenységük annyira nem alanyi, hogy először is ezen kellene változtatni.

— *Ha jó szakemberekre lenne bízva ez a feladat — hiszen egy szakmáról van szó —, akkor nem biztos, hogy kifogásai lennének.*

— A világ nagyobbik részén a producer, aki — képletesen szólva — beleöli a pénzt egy filmbe, egy filmtervbe, az igenis végigkíséri a filmet, szinte azt lehet mondani, a film létezésének utolsó pillanatáig. Mert minden erkölcsi és anyagi hasznot ki akar a filmből sajtolni. Megpróbálja eladni, menedzselni, hírverést csinál a film körül; felvállalja egy film egész életét.

— *Ha jól értem, ön amellet a filmgyártási modell mellett voksol, amelyikben minden film önálló vállalkozás, nemcsak művészi, ha-*

nem anyagi értelemben is. És a vállalkozás addig él, amíg a film forgalmazható.

— Ha maga ezt így fogalmazza, ám legyen.

Gazdag Gyula: Az az érzésem, hogy nem sikerült megtalálnunk azt a munkamódszert, amivel minden film eljuttatható a saját közönségéhez.

— *A forgalmazásban nem sikerült, vagy már a gyártás során sem?*

— Egyik esetben sem. A gyártásban például azért, mert rettenetes erőfeszítések árán sem sikerül a film költségvetésének lehetőleg a nagyobb hányadát arra fordítani, amit a vásznon lát a néző.

— *Milyen a látható és nem látható kiadások aránya?*

— Amennyire én tudom: kétharmad-egyharmad, tehát a költségek egyharmadánál több, ami nem a filmre fordítódik — ha egészen szigorúan értelmezzük, hogy mi látszik a moziban. De a forgalmazásban sem rózsás a helyzet. Magyarország kis ország. Ahhoz képest, amilyen kicsi, nagy a filmgyártása. Ahhoz képest, hogy hány tehetséges filmrendezője van, kicsi a filmgyártása. Ez egy különös ellentmondás, de nem feloldhatatlan. A világban a filmgyártás ugyanis két részre szakadt. Az egyik része, a szórakoztatóipari, lényegében Hollywood kezében van. Ott van annyi tőke, amennyi a szórakoztatóipari termékek nagyszámú előállításához kell, és ott van annyi pénz, amennyi a kapitalista világra kiterjedt mozihálózat fenntartásához kell, ahol a saját filmjeiket vetítik. A világ filmgyártásának másik része azonban a mienkhez hasonló, elsősorban művészi igényű, gazdaságilag vagy a miénkkel egy színvonalon lévő, vagy annál rosszabb helyzetben lévő filmgyárakból áll. A hozzánk hasonló kis országok közül sokban pedig egyáltalán nem forgatnak filmet. De a nem szórakoztatóipari filmek is megtalálják a piacukat. Nagyon nehezen, de megtalálják. Azt tapasztaltam, hogy minél erősebb az amerikai hegemonia a szórakoztatásban, a nagy mozikban, annál

nagyobb az igény arra, hogy a kis mozikban művés munkákat nézhessenek meg az emberek.

— *Miért nem azt a következtetést emeli ki, hogy a hozzánk hasonló kis országokban letektek a ráfizetéses filmgyártás fenntartásáról. Vagy ön éppen ezt az átrendeződést kívánja kihasználni? Feltéve, hogy nálunk nem hagyják abba a filmgyártást?*

— Én nagyon remélem, hogy nem hagyjuk abba. Úgy gondolom, hogy a nemzeti filmgyártás a nemzeti kultúra része.

— *Kerül, amibe kerül?*

— Kerül, amibe kerül. A magyar filmgyártás a magyar nemzeti kultúra szerves része.

— *Csak az a baj, hogy miközben mi itt egy „megnemesedett” filmgyártásról beszélünk, közben ez a filmgyártás nem támadhatatlan. Hatalmi összenövésekkel és egyebekkel vádolható filmgyártásról is szó van, és nemcsak a nemzeti kultúrát gazdagító alkotásokat létrehozó filmgyártásról.*

— Természetesen. És el sem tudom képzelni, hogy csak „nemes” filmek készüljenek. Ahhoz, hogy jó filmek készüljenek ahhoz a rosszakat is el kell készíteni.

Váradi István, a Hungarofilm igazgatóhelyettese: 1986-ban harmincmillió forintért vásároltak tőlünk filmet a szocialista országok, és ötvenmillió forintért a tőkés országok részére. A különbség elsősorban abból adódik, hogy a szocialista országok filmátvételi delegációi rendszeresen megtekintik a magyar kínálatot, és keretszerződésben megszabott áron veszik meg a filmeket.

— *Függetlenül a művészi értékétől, egységes áron adják—veszik a kópiákat?*

— Tulajdonképpen igen. Egyetlen befolyásoló tényező van, hogy hány részes a film. Ha kétrészes, akkor kétszerannyit fizetnek.

— *Tehát egy Oscar-díjas film is ugyanany-*

nyíért kel el, mint egy kifejezetten megbukott film?

— Pontosan. Csak annyi lehet a különbség, hogy a kifejezetten megbukott filmet nem biztos, hogy megveszik.

— *De az sem kizárt, hogy megveszik?*

— Az sem.

— *Gazdag Gyulával beszélgetve szóba került, hogy a magyar filmek bizonyos érdeklődésre tarthatnak számot a kisebb nyugati mozikban. A mi szóhasználatunkkal élve: az értelmiségi vagy klubmozikban. De a Hungarofilm nem találja meg az illetékes forgalmazókat.*

— Vannak olyan helyek, ahol már megtaláltuk a megfelelő csatornát. Itt volt például a filmszemlén az a holland kereskedő, aki a holland filmkluboknak vásárol. Általában azonban megnehezíti a dolgunkat, hogy a filmeket a klubhálózatban feliratozva vetítik, a feliratozás pedig drága. Az Egyesült Államokban most például a Soros alapítvány segítségével érték el, hogy feliratoztak tizenhat milliméteres kópiákat.

■ ■

Gárdos Péterrel a forgatókönyvek kiválasztási rendjéről kezdtük a beszélgetést.

— Valamennyien azt szeretnénk, hogy olyan mechanizmus döntsön a filmek, a forgatókönyvek sorsáról, amelyek közelebb van a nagybetűs ÉRTEK-hez. Nem tudom, hogy miként lehet az ilyen szervezetet létrehozni. Nem tudom, hogy létrehozható-e egyáltalán. Nem tudom, hogy hagyják-e magukat kiütni a hatalomból azok a csoportok, amelyek most bizonyos kérdésekben döntenek. Nem tudom, hogy létezik-e véráldozatok nélküli filmcsinálás, de azt hiszem, hogy nem létezik. Azt lehet csak kívánni, hogy azok az érdekcsoportok, amelyek egyébként nemcsak Magyarországon léteznek, hanem a világon mindenütt, tehát ezek a csoportok a tisztességhez közelebb álló módon működjenek. Amerikában azt mondja az ottani producer: Kérem szépen, én kiadtam az ön forgatókönyvét három alvezéremnek, akik a felméréseik alapján

állítják, hogy az ön filmjét maximum négy és fél ember tekintené meg. Elmegy ön a francba a forgatókönyvével együtt! Ugyanez a producer egy másik rendezőnek azt mondja: Van húszmillió dollárom, hogy ön ezt a filmet megcsinálja, mert kiszámítottuk, hogy a kész film körülbelül ötvenmillió dollár hasznot hoz. Tetszik az ajánlat? Ha nem tetszik, az se baj, hívok mást, aki megcsinálja. — Vagyis a viszonyok nagyon egyszerűek. A mi társadalmunkban akik elosztják a pénzt, a lehetőségeket, eleve úgy állnak minden forgatókönyvhöz, minden filmcsinálási szándékhoz, hogy szó sem lehet róla. Az első blikkre kimondott NEM mindig annyira erős, annyira tartható, amilyen potenciális tartalékkal, hátországgal rendelkezik az, aki forgatni szeretne. A fal, amit a NEM szó jelent, mindenki számára be van zárva. Ezt a falat kell átszakítani a forgatókönyvvel. Csakhogy van, akinél papírból van ez a fal, van, akinél vastag tölgyfából. Attól függően papírfal vagy vastag tölgyfa-fal, hogy a forgatókönyvet beadó miféle aurával rendelkezik. A hátország pedig nem csupán abból áll, hogy ismerem X. Y.-t. Az így túl egyszerű lenne. A hátország hivatkozási alapokból áll. Például abból, hogy az előző filmjét látta tízmillió magyar. Áll abból, hogy ő nyerte meg a honolulu fesztivál aranymacska-díját. Állhat abból, hogy két prominens filmrendező azt mondja a forgatókönyvére, hogy zseniális. Állhat abból, hogy szemben másokkal, ő csak hárommillió forintot kér a forgatásra. Vagyis egyáltalán nem átlátható a szövevény. Tudomásul kell venni, hogy a filmszakmában dzsungelharc folyik. Mindenféle eszközt igénybe vesznek az emberek, hogy filmhez jussanak. Mert mindenki el akarja mondani a saját történetét. És hihetetlenül kevés pénz van rá.

— *És közben mégis készülnek rossz filmek is.*

— Rossz filmek is készülnek, de Isten őrizze, hogy megvalósuljon a sztálini minimálprogram, miszerint csak a jó filmeket szabad elkészíteni. (Mondta ezt akkor, amikor hatvan film készült évente a Szovjetunióban, de csak négy volt közülük jó.) Ahhoz, hogy egy országban két közepesnél

jobb film megszülethessen, ahhoz harmincat kell leforgatni. El kell készülnie a középmezőnynek.

— *Megteheti Magyarországon egy filmrendező, hogy csak a szakmájához értsen?*

— Nem. Nem tehetem meg. Bár én ennek ellenére naiv álmodozó vagyok. De teljesen hamis tudatban élnék, ha azt hinném, hogy nekem politikusnak kell lennem a filmes szakmában. Holott a filmesek nyolcvan százaléka most igazán politikusként él. Én nem akarok politikusként működni. Ilyen szempontból hihetetlenül rossz riportalanyt fogtál ki magadnak.

— *Ki tudja? Annyi mindenesetre kiderült, hogy a filmesek túlnyomó többsége politikusként szervezi az életét, és nem filmesként.*

— Igen, az utóbbi időben jó néhány magyar filmes olyan területen tevékenykedik — nyilvánvalóan úgy véelve, hogy így az egész filmszakma érdekeit képviseli —, amely nem filmes terület, hanem politikusi. Ismerem a választ a kijelentésre, miszerint egyfajta kényszerpályán mozognak, hiszen egyfajta létérdekről, a létérdekünkéről van szó. Biztos így van.

■ ■

Nemeskürty István egyetlen egyszer sem bukkant fel a filmszemlén. Meglátogattam a lakásán.

— *a XIX. Magyar Játékfilmszemlén szerettem volna producerrel is beszélni. De nem találtam egyet sem. Van-e Magyarországon producer?*

— Az a kérdés, hogy mit értünk e szón.

— *Egyetlen embert, akinek a film mint vállalkozás fontos.*

— Ilyen ember nincs. A filmipar szerkezete nem is teszi lehetővé. Nézetem szerint ez az ötvenes évekből megmaradt avított, idejét múlt, rossz szerkezet legfeljebb arra alkalmas, hogy magas színvonalúnak szánt műalkotások gondosan megtervezett módon lét-

rejöhessenek. De úgyszólván semmi másra nem szolgál. Cinikus látszattal úgy is fogalmazhatok, hogy a piaccal — ha piacnak nevezzük a közönséget — nincs kapcsolata, az ország társadalmi elvárásaival sincs kapcsolata, mert inkább az a jellemző, hogy a művész képzeli el, hogy mi is lehet a társadalmi elvárás. Tehát: jelenleg a lombik-filmgyártás veszélyét látom.

■ ■

Szorosan ide illeszkedik a *Kóhalmi Ferenc*cel folytatott beszélgetés egy részlete:

— *A tervezett reform különös helyzetet teremtene. Mert egyrészt a szereplők úgy tesznek, mintha piacon mozognának, közben támogatást kap a filmstúdió, támogatják a MOKÉP-et is, és kap támogatást a filmforgalmazó, vagyis a mozi is. A kérdésem: hogyan lehet egyszerre eljátszatni a piacot is és a kultúrpolitikát is? Hiszen a támogatás a kultúrpolitika megjelenési formája.*

Kóhalmi Ferenc: Úgy gondolom, hogy az a kulturális modell, amely a kulturális érték és a kommerciális érték szerencsés összhangját meg tudná teremteni úgy, hogy az állam támogatja a valódi értékeket, a kommerciális értékeket pedig egyértelműen a piac hatókörébe utalja — nos, az ilyen modell még nem született meg egyetlen szocialista országban sem. Most olyan időszakban vagyunk, amikor az ezzel kapcsolatos valamennyi kérdés forrong. A magyar filmszakma hosszú időn keresztül úgy gondolkodott, hogy kultúrpolitikai kérdés csupán, hogy milyen film születik, és teljesen másodlagos ehhez képest, hogy a filmcsinálásnak gazdasági vetülete is van. A nyolcvanas években világossá vált, hogy a magyar filmszakmának kultúrpolitikai és gazdasági működő- és fejlődőképességet egyszerre kell produkálnia. Nem véletlen a sorrend és nem véletlenek a hangsúlyok.

— *A mai sorrend és a mai hangsúlyok. Nem biztos, hogy ez az örökös sorrend, hogy ezek az örökös hangsúlyok.*

— Nyilvánvalóan a kettőnk beállítottsága is tükröződik abban, hogy ezt a sorrendet és ezeket a hangsúlyokat hosszútávúnak kép-

zeljük-e. Én a magam részéről úgy gondolom, hogy a magyar társadalom hosszú távon a kulturális értékek mellé teszi le a voksát. Úgy próbál a közönséggel nagyon jó kapcsolatot kialakítani, hogy tesz annak érdekében, hogy egyre több érték jusson el a széles közönséghez is. Tehát nem hódolunk be a filmpiacnak, mert ott, ahol behódoltak — elnézést kérek —, a közepes, a gyenge, a szemét film vált uralkodóvá.

— *Azért jöttem el Nemeskürty tanár úrhoz, mert miközben producert kerestem a filmszemlén, többen mondták nekem: volt Magyarországon egyetlen producer — Nemeskürty István.*

— Nem én mondtam magamról, hogy én producer voltam.

— *Ennek a kijelentésnek a felelősségét szívesen magamra vállalom.*

— 1959-től 1986-ig 158 egész estét betöltő játékfilmnek voltam a producere. S gondolom, arra kíváncsi, hogy mit tehet egy szocialista ország producere, aki nem a saját pénzét kockáztatja a filmkészítés közben. Én például a rendelkezésemre bocsátott összeggel teljesen szabadon gazdálkodhattam. Önállóan dönthettem el, hogy melyik filmre költsek többet, melyikre kevesebbet. És kényszerítettem magamat, hogy a mi stúdiómban évente készüljön el legalább két olyan film, amelyik — a reményeink szerint — széles közönségnek okoz majd örömet. Legalább egyet, ami elsőfilmes alkotása, s ami egészséges versenyszellemet is létrehoz a műhelyen belül, hiszen van utánpótlás, és csak néhány olyan filmet szabadott leforgatni, amelyekről már előre tudtuk, hogy bár remélhetőleg magas művészi értékű alkotás lesz, de bizonyosan szűkebb közönséget vonz majd a mozikba. A képlet egyszerű, de így működtünk.

— *Miért nem kényszerítette a tanár úr önmagát arra, hogy producer-utánpótlást is neveljen?*

— Neveltem egyet-kettőt.

— *Még sincsenek olyan híres producereink, mint amilyen híresek a rendezők. Vagyis nincsenek olyan emberek, akik egymagukban képesek a filmre egyszerűen mint gazdasági és mint kulturális vállalkozásra tekinteni.*

— Amíg a mai konzervatív forgatókönyvelfogadási rendszer marad érvényben, amelyben az összes filmipari hatóság egy forgatókönyv elolvasása, osztályozása alapján dönt a film sorsáról, és később minden más döntés ehhez az első határozathoz tapad, addig nincs vagy alig van helye a producernek. Vagy pedig állandó konfliktusai lesznek, mint nekem voltak.

— *Megsaccolható, hogy mennyivel kerül többre az országnak a producer nélküli filmgyártás?*

— Ne misztifikáljuk a producer szót. Az a baj, hogy nem korszerű a filmgyártás szerkezete, amiben a műalkotás áttekinthető úton találkozna a közönséggel, és így tovább. Monopolhelyzetben van a MAFILM, monopolhelyzetben van a külkereskedő, monopolhelyzetben van a MOKÉP, — pedig most már a bankok is szaporodnak! A filmszakma szinte az egyetlen kövület, ahol a gyártó nem választhat, hogy melyik kereskedővel forgalmaztatja a termékét. Ez olyan, mintha Magyarországon még mindig csak egy könyvkiadó lenne, vagy egy színház. Nem folytatom.

— *És az ilyen szerkezetben nincs szükség producerre.*

— Kicsit felületes általánosítással — de hát minden általánosítás felületes, és így némiképp igazságtalan — azt mondhatnám, hogy jelen pillanatban rendezői csoportosulások — ha nagyon gonosz akarnék lenni, azt mondanám: klikkek — döntenek el, hogy abban a műhelyben, ahol ők hangadók, kik milyen filmet készítsenek, és a többi nem érdekes. Ez nagy baj. Én ezt látom az igazi bajnak.

➔ **ABSTRACT:** Hungarian Radio broadcast a two-part report on current issues of a slow reform in the domestic film industry. In the first part the renewal of film distribution and greater independence for cinemas, while in the second part the transformation of film production and the necessity of increasing the independence of studios are discussed by the participants: managers of film production and film distribution companies, a few film directors and a producer (perhaps the only one in Hungary).

Remények és aggodalmak

A saját jövőjüket az idősebbek látják sötétebben, az ország és a világ jövőjét a fiatalabbak. •

Életének következő évtizedein — saját bevallása szerint — az emberek fele szokott gondolkodni; az ország és a világ következő évtizedein pedig a kétharmaduk. 1985-höz képest valamelyest — 7 százalékkal — emelkedett azoknak az aránya, akiket foglalkoztat a világ jövője.

A magasabb iskolai végzettségűek és a párttagok az átlagosnál nagyobb arányban töprengenek a jövőn. Saját jövőjén a nyolc osztálynál alacsonyabb végzettségűek harmada szokott gondolkodni, az ország és a világ jövőjén pedig körülbelül a felük. A felsőfokú végzettségűeknél ezek az arányok 59, illetve 80—80 százalékot tesznek ki. A párttagokat jóval nagyobb arányban foglalkoztatja az ország és a világ jövője, mint a pártonkívülieket (80, illetve 59 százalék).

A saját jövőjükön és az ország jövőjén gondolkodók felében élnek remények, harmadrészükből aggodalmak. A világ jövőjét valamelyest pesszimistábban látják az emberek: 40—40 százalék a reményeket és az aggodalmakat érzők aránya.

A saját jövőjüket az idősebbek látják söté-

tebben, az ország és a világ jövőjét pedig a fiatalabbak. A saját jövőjére a harminc éven aluliak 19 és az ötven éven felüliek 38 százaléka tekint aggodalommal. Az ország sorsa 42, illetve 26 százalékkukat aggasztja, a világ sorsa pedig 46, illetve 38 százalékkukat.

1986-ban az emberek egy fokkal borúlátóbbak voltak, mint egy évvel korábban. A saját jövőjükön és az ország jövőjén gondolkodók körében 4—6 százalékkal, a világ jövőjén gondolkodók körében pedig 8 százalékkal nőtt az aggodók aránya.

Az ország jövőjét illetően különösen a harminc éven aluliak gondolatai lettek komorabbak: 1986-ban 12 százalékkal kisebb volt azoknak az aránya, akik reményekkel gondoltak a következő évtizedekre. A világ jövőjét a harminc éven aluliak és az ötven évnél idősebbek nyugtalanítóbbnak érezték, mint egy évvel korábban: ebben a két korcsoportban 14—13 százalékkal csökkent azoknak az aránya, akik reményekkel tekintettek a következő évtizedek elé.

Szurkos Mária

ABSTRACT: According to the findings of a poll carried out in the autumn of 1986 on a sample of 1000 individuals representing the adult population, elderly people have more pessimistic views on their personal perspectives, while younger people see darker the future of the country and the world.

• A felmérés 1986 őszi készült a felnőtt lakosságot reprezentáló 1000 fős mintán.

A hét szűk esztendő nyolcadik éve

Gazdasági közhangulat '86

*1986 őszén már nemcsak a saját anyagi helyzetüket tartották rossznak az emberek, hanem a népgazdaság helyzetét is. A válságtünetek közül az árak emelkedése, a pénz értékének a csökkenése foglalkoztatta őket a legjobban.**

1986 őszére erőteljesen romlott a gazdasági közhangulat, az ország gazdasági helyzetének értékelésében a borúlátó vélemények váltak dominánsakká. 27-ről 40 százalékra emelkedett azoknak az embereknek az aránya, akik tartósan ítélték az ország gazdasági nehézségeit, és 23-ról 31 százalékra nőtt azoké, akik nagyoknak tartották a gondokat. Jóval kevesebben bíztak az ország gazdasági fejlődésének a meggyorsulásában (az így vélekedők aránya 42-ről 28 százalékra csökkent), és a lakosság életszínvonalának a javulására is kevesebben számítottak (33 helyett 26 százalék).

Ilyen kedvezőtlenül — az 1975 óta rendelkezésre álló adatok szerint — csak az 1979-es nyári áremelkedéseket közvetlenül követő időszakban ítélte meg az ország gazdasági helyzetét a lakosság. Sőt, még soha nem voltak ilyen sokan azok, akik nagyoknak és tartósaknak tekintették az ország gazdasági nehézségeit. A vizsgálati eredmények arra utalnak, hogy a hét szűk esztendő alatt nagy mértékben felemésztyődött a lakosság tűrőképessége: már komolyabb áremelkedések vagy egyéb gazdasági megrázkódtatások nélkül is általánossá vált a pesszimizmus.

A kedvezőtlen közhangulat a többi társadalmi rétegnél és csoportnál is jobban jellemezte a magasan kvalifikált foglalkozásúakat (a vezető állásúakat, az értelmiségieket), a fővárosban élőket és a párttagokat.

A közvéleményben nem alakult ki határozott, az emberek többsége által vallott vélemény arról, hogy az elmúlt négy-öt évben

hogyan alakult az ország gazdasági helyzete. A legtöbben úgy gondolták, hogy romlott (39 százalék). A megkérdezettek egynegyede stagnálást érzett, s mindössze 32 százalékuk ítélte jobbnak a helyzetet. Az utóbbi két évben e tekintetben átstrukturálódtak a vélemények. 1984-ben az emberek még azt a választ adták a legnagyobb arányban, hogy a gazdasági helyzet javult (42 százalék), s csak 30 százalékuk érzékelt romlást.

Ugyanilyen szkeptikusak voltak az emberek azzal kapcsolatban, hogy 1986-ban milyen évet fog zárni a magyar gazdaság. Mindössze 7 százalékuk bízott abban, hogy jót. A megkérdezettek többsége, 65 százalék a közepes évre számított, 22 százalékuk pedig kifejezetten rosszra.

A jobban informáltak, a magasan kvalifikáltak, a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők és a párttagok a többieknél is jóval negatívabban értékelték a gazdasági helyzet alakulását és a 1986-os gazdasági évet.

A személyes helyzet értékelése csak egy kicsit romlott az előző időszakhoz képest, de a lakosság anyagi helyzetére vonatkozó vélemények 1982 óta nagyon negatívak, folyamatosan a mélyponton vannak.

Az emberek 85 százaléka (1986 tavaszán 84 százaléka) úgy látta, hogy a keresetek emelkedése nem fedezi az árakét. 71 százalékuk (1986 tavaszán 69 százalékuk) arról számolt be, hogy az egy évvel azelőttihez képest kevesebbet tud vásárolni a jövedelméből. Az áruellátással kapcsolatban is gyakoribbá

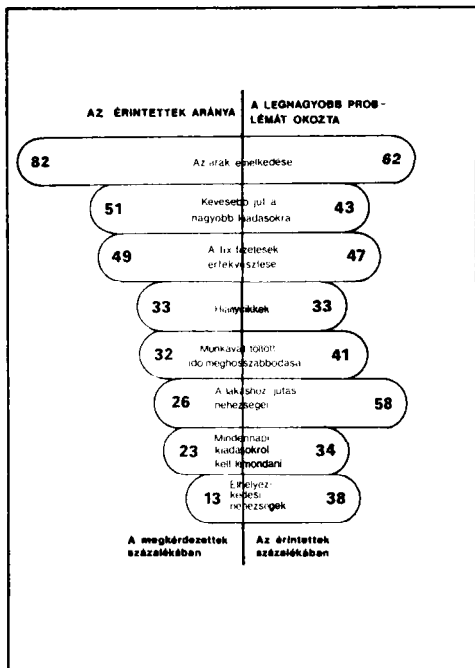
* A felmérés 1986 őszén készült a felnőtt lakosságot reprezentáló 1000 fős mintán.

váltak a rossz tapasztalatok: az év második felében a legtöbben (44 százalék) azt választották, hogy 1986-ban nőttek a mindennapos vásárlási-beszerzési nehézségek.

A személyes anyagi helyzetről alkotott képet tovább árnyalják a családok megélhetésére vonatkozó értékelések. 1986 őszén a legtöbb ember (44 százalék) saját családját azok közé sorolta, akiknek az utolsó fillérig be kell osztaniuk a pénzt. Valamivel kevesebben voltak azok (39 százalék), akik egy kicsit jobbnak érezték a helyzetüket, mert az utolsó fillérig történő beosztás nélkül is kijöttek a pénzükből. A válaszadók 83 százaléka tehát meglehetősen szerény anyagi helyzetre utalt.

A gazdasági helyzet romlásának a következményei közül a kifejezetten anyagi természetű gondok érintették a legérzékenyebben az embereket. A problémák közül mind az érintettség mértékét, mind a probléma súlyosságát tekintve az áremelések kerültek az első helyre. (A megkérdezettek 82 százaléka mondta, hogy az árak emelkedése érintette a családját, és az érintettek 62 százalékának ez okozta a legnagyobb gondot.) Ehhez kapcsolódik a fix fizetések értékvesztése, amely mindkét szempontból a harmadik

AZ AGGODALMAT KIFEJEZŐK ARÁNYA		AZ INTENZÍV AGGODALMAT KIFEJEZŐK ARÁNYA
62	A forrás értékelése	52
55	Az életszívnál alakulása	49
55	A keresetek igazságossága	49
53	A jövedelm-külműbesegek	51
52	A nyugdíjak helyzete	56
47	Az alacsony jövedelműek helyzete	45
47	A munkafegyelem	49
42	A külföldi eladósodás	42
35	A veszteséges termelés megszüntetése	34
35	Gazdasági fejlettségünk alakulása	29
28	A muszaki fejlődés üteme	32
26	A közmuvek állapota	27
20	Az elhelyezkedési lehetőségek	25
A megkérdezettek százalékában		Az aggodalmat kifejezők százalékában

helyre került. Az emberek több mint felét érzékenyen érintette, hogy kevesebb jutott nagyobb családi kiadásokra, költségesebb tervekre. A lakáshoz jutás nehézségei az érintettek körét tekintve a hatodik helyre kerültek, a probléma nagyságát nézve viszont a másodikra. Bár mindkét szempontból csak a hetedik helyen szerepelt, önmagában is figyelemre méltó, hogy anyagi helyzetük rosszabbodása miatt a megkérdezettek 22 százalékának kellett megszokott, mindennapi kiadásokról lemondania.

Az árak emelkedése, az áruhiány és a lakáshoz jutás nehézségei szinte azonos mértékben érintették a különböző rétegeket. Az elhelyezkedési nehézségek a fiatalabbakat és a szakképzettség nélküli fizikai dolgozókat sújtották a legjobban. A munkával töltött idő meghosszabbodása a szakmunkásokat, a férfiakat és a 31–35 éveseket érintette a leginkább, és ezeknek a rétegeknek is okozta a legnagyobb gondot. A fix fizetések értékvesztése és a nagyobb családi kiadásokról való lemondás a magasabban iskolázottak, a szellemi foglalkozásúak és a városi lakosok körében volt gyakoribb probléma.

A mindennapi kiadásokról való lemondást pedig az alacsonyabb iskolai végzettségűek, az idősebbek és a nyugdíjasok említették az átlagosnál nagyobb gyakorisággal.

A vizsgálat során azt is elmondhatták az emberek, hogy milyen általánosabb gazdasági problémák aggasztják őket. A forint értékének alakulásától a közművek állapotáig tizenhárom olyan problémáról nyilatkozhattak, amelyeket a személyes tapasztalatok és a tömegkommunikációs közleményekben való előfordulásuk révén sokan ismernek.

A megkérdezettek elég sok gazdasági mozzanattal kapcsolatban fejezték ki az aggodalmukat, ami összecseng az általános gazdasági helyzet megítélésében bekövetkezett változásokkal. Itt is a vezető állásúak, az értelmiségiek, illetve a párttagok, különösen a tisztséggel rendelkezők jelezték a legtöbb problémával kapcsolatban aggodal-

mukat, mint ahogy az általános gazdasági perspektívákat illetően is ők voltak a legborúlátóbbak.

Az egyes mozzanatok említési sorrendje azt mutatja, hogy ezen a téren is a személyes érdekeltség foka, illetve a közvetlen tapasztalatok megléte határozza meg az aggódók körét és az aggodalom intenzitását. A problémák közül — 60 százalék körüli említési aránnyal — olyanok kerültek az első helyekre, mint a forint értékállósága, a lakosság életszínvonalának alakulása és a keresetek igazságossága. A személyes szférától távolabb eső problémák közül is jó néhány viszonylag széles körben foglalkoztatja az embereket. Így például több mint kétötödük szolt a külföldi eladósodás mértékéről és közel ekkora hányaduk a veszteséges termés megszüntetéséről.

Farkas Katalin—Pataki Judit

➔ **ABSTRACT:** As a poll taken in autumn 1986 showed, the population considered bad both their personal financial situation and the state of the national economy. Among the crisis phenomena, they were most worried by price rises and inflation.

Legyen-e munkanélküliség?

A közvélemény egyre jobban számol az elhelyezkedési nehézségek növekedésével, de továbbra is felemásan ítéli meg a munkanélküliséget. Jelentős része egyaránt helyesli a teljes foglalkoztatottság fenntartását és a felesleges munkaerő elbocsátását.

1984 és 1986 között közel 10 százalékkal emelkedett, 42-ről 51 százalékra nőtt azoknak az aránya, akik úgy látták: Magyarországon vannak olyan emberek, akik elhelyezkedési nehézségekkel küszködnek. Ezt a problémát a legfiatalabbak, a magasabban

iskolázottak és a szellemi foglalkozásúak erőteljesebben érzélik, mint a más rétegekhez tartozók. A fiatalabb korosztályok tagjainak változatlanul háromnegyede érzékeli ezeket a nehézségeket, a többi korcsoportban pedig emelkedett azoknak az aránya,

• A felmérés 1986 őszi készült a felnőtt lakosságot reprezentáló 1000 fős mintán.

akik úgy vélik, hogy vannak olyan emberek, akik nehezen találnak munkát.

1984-ben a lakosságnak valamivel több, mint a fele számított arra, hogy a jövőben növekedni fognak az elhelyezkedési nehézségek 1986-ban már a kétharmaduk tartott ettől. A különböző társadalmi-demográfiai csoportokhoz való tartozás az előbbihez hasonló módon befolyásolja a válaszok megoszlását.

Azzal az eshetőséggel, hogy a következő években egyes emberek rövidebb-hosszabb ideig munkanélküliek lesznek, már 1984-ben is a népesség viszonylag széles köre, 40 százaléka számolt. 1986-ra ezeknek az embereknek az aránya 55 százalékra emelkedett. A munkanélküliség megjelenésére szintén a magasabban iskolázottak és a szellemi foglalkozásúak számítottak jobban.

A munkanélküliség értelmezésével kapcsolatban továbbra is meglehetősen bizonytalanság uralkodik a közgondolkodásban, de az emberek egyre nagyobb problémának tartják, ha valaki elveszti az állását, vagy nem talál megfelelő munkaalkalmat. 1986-ban az emberek nagyobb arányban tekintették munkanélkülinek azt a dolgozót, akit elküldenek munkahelyéről, és nem talál állást (47 százalék — szemben az 1984-es 38 százalékkal); azt a dolgozót, akinek megszüntették vállalatát, és nem talál munkát (43, illetve 33 százalék); azt a fiatal pályakez-

dőt, aki nem talál végzettségének megfelelő munkát, és ezért nem helyezkedik el (42, illetve 33 százalék); illetve azt a háziasszonyt, aki el akar helyezkedni, és nem talál munkát (31, illetve 23 százalék).

A közgondolkodásban uralkodó bizonytalanságot a munkanélküliség megítélésének felemás volta mutatja a legjobban. Az emberek többsége, 70 százaléka továbbra is úgy gondolta, hogy a teljes foglalkoztatottságot mindenáron fenn kell tartani, és 74 százalékuk vélekedett úgy, hogy a munkanélküliség nem fér össze a szocializmus elveivel. Ugyanakkor 86 százalékuk egyetértett azzal, hogy a rosszul dolgozóknak fel kellene mondani, és 70 százalékuk azt is elfogadta, hogy a felesleges munkaerőt mindenhol el kellene bocsátani. Az emberek csaknem fele úgy foglalt állást, hogy az elbocsátottaknak munkanélküli segílyt kellene folyósítani.

1986 őszén a felnőtt népesség 36 százaléka tudott az elhelyezkedési segély bevezetéséről. A magasan iskolázottak, a városlakók és a fiatalabbak nagyobb arányban értesültek a rendeletről, mint más rétegek tagjai. Az elhelyezkedési segélyről tudók egyharmada úgy ítélte meg, hogy az nem különbözik a munkanélküli segélytől.

Vásárhelyi Mária

ABSTRACT: In the autumn of 1986 the Hungarian population was interviewed whether they would approve of unemployment in Hungary. The growing difficulties are more and more taken into consideration by public opinion, however, people still hold ambiguous views on unemployment. A considerable part approves of both maintaining full employment and dismissing superfluous labour power.

Mérsékelt érdeklődés

Az MSZMP KB novemberi ülésének visszhangja

A budapestiek jelentős része nem tudta, hogy mivel foglalkozott a Központi Bizottság ülése. A tájékozottak többsége viszont úgy látta, hogy a testület a valóságnak megfelelő képet festette a gazdaság állapotáról. •

A Központi Bizottság novemberi ülése kevéssé keltette fel a budapestiek érdeklődését. A megkérdezettek döntő többsége, 86 százaléka hallott a tanácskozásról, de csak valamivel több, mint egyharmaduk tartotta ezt az elmúlt néhány nap legfontosabb eseményének.

A budapestiek 54 százaléka semmit nem tudott arról, hogy milyen kérdésekkel foglalkozott a Központi Bizottság. Az ismerethiány az alacsonyabban iskolázottakat, a fiatalabbakat és a nőket jellemezte inkább. A tájékozottak kivétel nélkül tudták, hogy az ülés gazdasági kérdésekkel foglalkozott, de mindössze 8 százalékuk említette meg a másik napirendi pontot is.

Az ülésen elfogadott határozatról a megkérdezettek egynegyede mondta, hogy ismeri, de csupán 17 százalékuk olvasta részben vagy egészben.

A KB-ülés témáját ismerő kérdezettek azt mondták a leggyakrabban, hogy a KB-ülésen történtek közepesen foglalkoztatták őket (45 százalék), de közel ennyien nagyon érdeklődőnek minősítették magukat (39 százalék). 16 százalék azt mondta, hogy egyáltalán nem érdekelte az esemény. A tájékozottak fele beszélgetett is másokkal a KB-ülésről. A párttagokat jobban érdekelte a tanácskozás, és nagyobb arányban is beszélgettek róla másokkal.

Az ülésről tájékozottak háromnegyede azon a véleményen volt, hogy a Központi Bizottság a valóságnak megfelelő képet festett a gazdaság állapotáról. 17 százalékuk úgy látta, hogy a valóságnál jobbnak tűntette fel a helyzetet, 9 százalékuk pedig úgy, hogy a valóságnál rosszabbnak állította ben.

A megkérdezettek 88 százaléka tisztában volt azzal, hogy gazdasági fejlődésünk az elmúlt időszakban a tervezettnél rosszabbul alakult, és 63 százalékuk úgy vélekedett, hogy ezért a Központi Bizottság végrehajtó szerveit, illetve a kormányt is felelősség terheli. Azok, akik jobban ismerték a határozatot, nagyobb arányban beszéltek a párt és a kormány felelősségéről, mint azok, akik részben vagy egyáltalán nem olvasták azt.

A KB-ülés témáját ismerő budapestiek közel egyharmada úgy vélte, hogy a tanácskozás nem foglalkozott minden fontos gazdasági problémával. Elsősorban a nyugdíjasok és a pályakezdő fiatalok helyzetével kapcsolatos állásfoglalást hiányolták. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők és a 40 év alattiak közül többen adtak hangot hiányérzetüknek, mint a többiek.

A válaszolók fele úgy tudta, hogy a határozat az életszínvonal szintentartása mellett foglalt állást az elkövetkezendő egy-két évben. Egynegyedük szerint az életszínvonal

• A felmérés 1986. november 24-én, két nappal a KB-határozat megjelenése után készült Budapesten. 389 telefonelőfizetőt kérdeztek meg, akik között megközelítőleg azonos arányban szerepeltek férfiak és nők. A magasabb végzettségűek és a párttagok aránya meghaladta az országos átlagot (60, illetve 20 százalék).

csökkenéséről volt szó a határozatban, egy-negyedük szerint a növekedéséről.

A KB-ülés előtt a megkérdezettek több mint egyharmada, 36 százaléka hallott olyan szóbeszédet, hogy a tanácskozáson fontos személyi változásokról is dönteni fognak. A legtöbben Kádár János nyugalmába vonulásáról, illetve egy új főtitkár megválasztásáról hallottak (25 százalék).

A szóbeszéd elsősorban a párttagok és a magasabb iskolázottságúak között terjedt. S ugyanezeknek a rétegeknek a körében terjedt el jobban az a vélemény, hogy a következő egy évben jelentős változások lesznek az ország vezetésében. Erre a tájékozottak 56 százaléka számított.

Timár János—Vásárhelyi Mária

➔ **ABSTRACT:** Last year a telephone poll was taken in Budapest, two days after the publication of the resolution passed at the November session of the Central Committee of the Hungarian Socialist Workers' Party. In the sample the ratio of those with higher education and of party members was higher than the national average (60 and 20 per cent, respectively). According to the findings, a considerable part of Budapestians ignored the issues discussed at the session. However, the majority of those who where informed considered that the Central Committee had presented a realistic image on the state of the economy.

BRRR . . .

Közvélemény-kutatás a nagy januári havazás után

A budapestiek jelentős része úgy vélte, hogy az ország vezetése és a felelős intézmények, vállalatok felkészületlensége is szerepet játszott abban, hogy a nagy januári havazás után olyan súlyossá vált a helyzet. •

A budapestiek döntő többsége, 94 százaléka a kialakult időjárási helyzetet tartotta az előző néhány nap legfontosabb vagy egyik legfontosabb hazai eseményének. A kolumbiai nagykövet elleni merényletet 14 százalékuk, a kávé fogyasztói árának emelését pedig mindössze 2 százalékuk említette. A korábbi közvélemény-kutatások azt mutatták, hogy az ilyen jelentős mértékű és a lakosság széles körét érintő áremelések rendszerint az érdeklődés homlokterében

állnak, és erősen foglalkoztatják a közvéleményt. Most a két rendkívüli esemény teljesen háttérbe szorította az áremelést.

A budapestiek közel egyharmada úgy érezte, hogy amit az előző napokban átélt, az természeti katasztrófa volt. Felük nagyon súlyosnak, egyharmaduk pedig súlyosnak vélte az akkori helyzetet.

A budapestiek 23 százaléka úgy nyilatkozott, hogy felkészült hosszabb ideig tartó áruellátási zavarokra. Döntő többségük tar-

• A vizsgálat a budapesti telefonelőfizetők 400 fős mintáján készült 1987. január 15-én. A megkérdezettek 43 százaléka alapfokú, 42 százalékuk középfokú, 15 százalékuk pedig felsőfokú végzettséggel rendelkezett.

talékok képzésével akarta elejét venni annak, hogy hiányt szenvedjen, és csak elenyésző hányaduk döntött úgy, hogy bizonyos élelmiszerekből önellátásra (kenyérsütés, disznóvágás stb.) rendelkezik be.

A rendkívüli helyzet megváltoztatta a budapestiek viselkedését. Egyharmaduk úgy érezte, hogy az emberek derűsen, nyugodtan viselték az előző napok megpróbáltatásait, és ugyancsak egyharmaduk utalt arra, hogy segítőkézsőbbek lettek.

Valamivel több, mint egyharmaduk viszont azt tapasztalta, hogy ingerültek, türelmetlenebbek voltak, egyötödük pedig azt, hogy sokan pánikba estek, elvesztették a fejüket. Az idősebbeket inkább a pozitív megnyilvánulások ragadták meg, a fiatalabakat pedig inkább a negatívak.

Az áruellátással, a szolgáltatásokkal az emberek döntő többségének volt gondja. Csak minden hetedik ember volt olyan szerencsés, hogy nem került szembe ilyen nehézségekkel, vagy ha mégis, ezt nem érezte említésre méltónak.

A budapestieknek a közlekedéssel volt a legtöbb gondjuk, háromnegyed részük említette, hogy ez problémát okozott neki. Minden harmadik ember utalt kenyér-, minden negyedik tejvásárlási gondokra. Húsbeszerzési nehézségekről 15 százalékuk számolt be.

A szolgáltatások közül — a közlekedésen kívül — a fűtés (17 százalék), az újságkézbesítés (17 százalék), az áramszolgáltatás (10 százalék), és a melegvíz-szolgáltatás (9 százalék) jelentett nagyobb gondot.

A megkérdezettek fele szerint a problémákat elsősorban a nagy hó és a hideg, negyed-részük szerint elsősorban a felkészületlenség, a szervezatlenség, és ugyancsak negyed-részük szerint mindkettő egyaránt okozta. A 40 évesnél fiatalabbak és a magasabb iskolai végzettségűek kritikusanabban bizonyultak a többiekénél: több mint harmadrészü kizárólag a szervezatlenséget okolta.

Az emberek egyharmada úgy látta, hogy az előző napokban voltak olyan események, amelyeknek még ilyen körülmények között sem lett volna szabad előfordulniuk. Elsősorban azok vélekedtek így, akik egyedül a szervezatlenséget látták a problémák mögött. Ilyen eseményként a városi közlekedés megbénulását említették a legtöbben, majd az élelmiszerellátás akadozását (így az iskolások és az öregek étkeztetését is), a haláleseteket és a baleseteket, a fűtési problémákat, a személtelhordás szünetelését, a közbiztonság gyengülését s az emberek pánikhangulatát, agresszivitását.

Az emberek 80 százaléka úgy tapasztalta, hogy voltak olyan intézmények, vállalatok, amelyek ebben a helyzetben is megfelelően látták el feladatukat. A jól működő intézmények közül a BKV-t, a honvédséget, az Operatív Bizottságot, az egészségügyet a Köztisztasági Hivatalt említették a legtöbben.

A válaszolók 39 százaléka úgy érezte, hogy az ország vezetése nem készült fel megfelelően az ilyen helyzetre. Elsősorban azok vélekedtek így, akik a problémák mögött egyértelműen szervezatlenséget, felkészületlenséget láttak. S minél több konkrét problémával találta magát szembe valaki, annál kritikusanabban ítélte meg az ország vezetését. A fiatalabb válaszadók nagyobb arányban hibáztatták a vezető szervezetet, mint az idősebbek.

A tömegkommunikációs eszközök tevékenységével igen elégedettek voltak az emberek. 91 százalékuk tapasztalataival egybevágott az, amiről a televízió, a rádió és az újság beszámolt. A tájékoztatási eszközök 81 százalékuk szerint megfelelő mértékben foglalkoztak az eseményekkel, és 88 százalékuk szerint a valóságnak megfelelően tárták fel a helyzetet.

*Szurkos Mária—Timár János—
Vásárhelyi Mária*

ABSTRACT: On January 15 1987 a poll was taken on a sample of 400 individuals among Budapest inhabitants. They were asked their opinion on the situation after the heavy snowfalls in January. Many interviewees thought that the carelessness of the leaders of the country and of responsible institutions and companies had also contributed to the hardships originating from the unusual weather.

Merénylet Budapesten

A kolumbiai nagykövet elleni merénylet után a budapestiek jelentős része úgy látta, hogy a továbbiakban nálunk is kell számolni ilyen cselekményekkel. •

A magasrangú diplomata meggyilkolására tett kísérlet egyértelműen a figyelem előterébe került. A budapestiek közül szinte mindenki hallott róla, és 14 százalékuk magától is megemlítette, mint az előző napok legfontosabb hazai eseményét.

A megkérdezettek háromnegyede azt mondta, hogy a kábítószer-termeléssel, -kereskedelemmel összefüggésben lőttek rá a nagykövetre, 12 százalékuk más, politikai, vagy személyes motívumot említett a merénylet feltételezett okaként. Ezzel összefüggésben az emberek úgy vélték, hogy a merényletet nem magyarok követték el.

A közvélemény úgy érezte, hogy a merénylet lezár egy korszakot: 90 százalékuk azt mondta, hogy ilyen merénylet még nem

történt Magyarországon, és most már 39 százalékuk tartotta elképzelhetőnek, hogy a terrorizmus itthon is visszatérő problémává válik. 1984-ben az Indira Gandhi elleni merénylet, illetve a Popieluszko-gyilkosság után a budapestieknek még csak 19 százaléka gondolta azt, hogy az ilyen cselekmények a szocialista országokban is rendszeresen megismétlődhetnek.

Most is, mint korábban, a magasabb iskolai végzettségűek és a fiatalabbak osztották inkább azt a nézetet, hogy a terrorizmus nálunk is visszatérő problémává válhat. Az ő körükben az így vélekedők aránya elérte az 50 százalékot.

Sz. M.—T. J.—V. M.

 ABSTRACT: After the attempt on the life of the Ambassador of Colombia a poll was taken on a sample of telephone owners in Budapest. A considerable part of the interviewees thought that in the future such events could occur in Hungary as well.

• A vizsgálat a budapesti telefonelőfizetők 400 fős mintáján készült 1987. január 15-én. A megkérdezettek 43 százaléka alapfokú, 42 százaléka középfokú, 15 százaléka pedig felsőfokú végzettséggel rendelkezett.

A magyar sajtó története

II/1 1848-1867

Társadalomkép a sajtó tükrében

Kosáry Domokos — Németh G. Béla (szerk.):
A magyar sajtó története II/1—II/2, Akadémiai
Kiadó, Budapest, 1985.

Alig három esztendő múlt el a magyar sajtó történetének első, 1765—1848. évi szakaszát bemutató kötet megjelenése óta, és 1985 végén már a második, az 1848 és 1892 közötti kötetet vehetjük kezünkbe. Immáron két, önmagában is impozáns terjedelmű, együttesen pedig éppenséggel 1230 oldalnyi félkötet formájában Kosáry Domokos és Németh G. Béla szerkesztésében, rajtuk kívül mindössze 8 munkatárs szerzői közreműködésének eredményeként.

Az első félkötet a forradalom és a szabadságharc sajtóját tárgyalja Kosáry Domokos előadásában. A sajtótörvény megalkotásáig vezető események és e kor az európai forradalmi modellhez mért magyar politikai spektrumának bemutatása után Kosáry előbb a kor konzervatív és liberális lapjainak a fordulathoz való viszonyát ismerteti, majd sorra veszi a radikális lapokat (külön kiemelve köztük a *Márctius Tizenötödikét* és a *Munkások Újságját*), ezután a kormánylapokat, majd a *Kossuth Hírlapját*, végül a sajtó egyéb, részben vidéki, szakmai vagy irodalmi, túlnyomórészt nemzetiségi orgánumait. 1849 sajtójának a vezető lapok, illetve politikai törekvések körül csoportosított bemutatása a debreceni, illetve az ezutáni, Pesttől Világosig érő korszakra bontva történik.

A félkötet második része (elsősorban Buzinkay Géza és Miklóssy János tollából) az abszolutizmus 1859-ig, majd a hatvanas évek a kiegyezésig terjedő szakaszának sajtóját tárgyalja, jól jellemző, rövid és frappáns fejezetcímekkel mutatva be e korszak sajtójának egyes területeit és irányait (például: „A birodalomhű demokrata forradalmiságtól a nemzeti ellenállás formáiig: a *Pesti Napló*” vagy „A lojális polgárosodási program kísérlete, a *Magyar Sajtó*” stb). Itt, ebben a periódusban azonban már kibontakozik egy széles érdeklődésre felelni képes folyóirat-irodalom is (Miklóssy János előadásában): világosan elhatárolódó három fejlődési szakaszában (1849—52, 1853—57, 1858—60) irodalmi lapokkal, enciklopédikus közművelődési lapokkal és revü-kísérletekkel, valamint szakmai és tudományos periodikákkal.

Az Októberi Diplomától kezdve a kiegyezésig a sajtónak ismét elsősorban a politikai frontok szolgálatában álló orgánumai és irányai kerülnek előtérbe: itt Várad Géza, Katus László és Buzinkay Géza írtak hosszabb fejezeteket. De már ennek a rövid időszaknak a leírásában sem lehet mellőzni az irodalmi, szórakoztató és művelődési sajtó új orgánumait, köztük első ízben az élclapokat.

A második félkötet egyrészt a politikai sajtó (Gergely András, Veliky János, Erényi Tibor), másrészt a politikai élclap és végül a közművelődési sajtó (Buzinkay Géza) 1875-tel következetesen kettéválasztott történetét mutatja be. A tárgyalás itt is egyrészt az illető laptípus kialakulását, társadalmi, politikai előfeltételeit elemzi, majd általában egy-egy konkrét lap körül csoportosítja

mutatja be az adott típus más jelesebb orgánuma-it, belső fejlődését. Itt sem hiányoznak a már a hatvanas évekről szólva oly ötletesnek és szerencsésnek talált, röviden és frappánsan jellemző fejezetcímek. Ezek tükrében azonban jól látható, hogy a hazai sajtó fejlődése már egyre inkább megkezdte az elszakadást a direkt politikától, és — kivált a rendkívül differenciálódó közművelődési sajtónál — egyre inkább az olvasók társadalmi kategóriái s az általuk megszabott igények veszik át az adott lap helyét a sajtó struktúrájában meghatározó szerepet.

E második félkötetet (az egész kötetre vonatkozó) rövidítésjegyzék, a közel száznegyven illusztráció jegyzéke, a tárgyalt hírlapok és folyóiratok címmutatója (melyben azonban a lapok neve mellé helyes lett volna odatenni a megjelenésükre utaló évszámokat is), valamint névmutató zárja le.

Talán meglepő, hogy a kép, amely e nagyon sokoldalú, egyre változatosabb tematikájú, egyre szélesebb perspektívájú, egyre differenciáltabb sajtóról a fentiek nyomán kibontakozik az olvasó előtt, alapjában véve mindvégig egyértelműen politikai alapozású és jellegű. A magyar sajtó azonban (mint ezt már a kötet elején megtudhatjuk) egy szerkesztőbizottsági állásfoglalás következményeként az egész sorozatra előirt egységes rendszer keretében elsősorban mint a politika eszköze: megformálója és közvetítője kellett, hogy megjelenjen. Ennek következtében főleg a kiegyezés utáni korszakban a sajtó által hordozott és kifejezett más (és egyre több) szociologisztikusan felfogott művelődéstörténeti vonatkozás (mint Németh G. Béla megfogalmazásában „a közönség- és olvasástörténet, az új ízlés- és közvetítéstörténet, az előállítás- és fogalmazástörténet, a publicisztikai műfaj- és stílustörténet) háttérbe szorult — jóllehet, mint Kosáry Domokos kifejti, a szerzőknek korszakonként megfelelő figyelmet kellett fordítaniuk a sajtó új feladatainak, műfaji és szervezeti fejlődésének és a vele kapcsolatos igényeknek alakulására éppúgy, mint a sajtónak a politikához már nem közvetlenül kapcsolódó irodalmi, szakmai, ismeretterjesztő szektorára is. És ha — mint láthatjuk — a munka e szektorok sajtóját is megfelelő mélységben és sokoldalúan ismerteti is, az összbemutató vonatkozásában mindvégig a politika vezető szerepe érvényesül.

Ha mindebből következőleg a sajtó — történetének bemutatása során — korszakunkban is mint a társadalom kívülről jövő, elsősorban politikai célú befolyásolásának eszköze jelent meg, ugyanakkor történetének másik oldaláról nézve, a társadalom igényei kielégítőjének, mintegy épenséggel a társadalom igényei által formált, manipulált médiumnak tűnik, s ilyenként benyomásuk szerint alkalmasan is az őt manipuláló, befo-

lyásoló társadalom bizonyos, csak általa és csak így érzékelhető vonásainak láthatóvá tételére.

És e benyomás nem is egészen alaptalan. Hiszen a sajtó bármely terméke valamilyen formában végső fokon csakis a közönség által elfogadva tarthatja fenn magát: az el nem fogadott lapra és az általa képviselt programra bukás vár. Ilyen módon azonban a sajtó — kivált politikai és kivált ebben a korszakban érvényes — profiljának kialakítása a manipuláló (elsősorban politikai) és a manipulálni kívánt (kivált társadalmi), ilyenként ütköző erőknek valamely kompromisszumából áll össze: ezáltal legalább annyira jellemzően a politikára, mint amennyire a társadalomra. És mivel az előző megközelítés mechanizmusa a kötetben szépen ki van dolgozva, talán nem tűnik feleslegesnek vagy pleonazmusnak, ha az alábbiakban a sajtóból néhány, a társadalomra, annak állapotára, viszonyaira jellemző, a kötetben talán kevésbé hangsúlyozott vonást kívánunk megemlíteni (mintegy visszajelzéseket is a politika felé). Ha ott a politikának a sajtó és rajta keresztül a társadalom formálásában játszott vagy igényelt szerepét néztük, úgy itt a társadalomnak a sajtón át lemérhetően a politika érvényesülése számára megteremtett előfeltételeiről kell szólnunk.

E vonások közül az *első* kétségtelenül a magyarországi társadalomnak a sajtó iránti már korán erős és viszonylag tömeges igényét mutatja — ezáltal pedig a feudalizmusból a kapitalizmusba átlépő, illetve éppenhogy átlépett társadalomnak jóval fejlettebb voltát annál, amit a korrall foglalkozó, a hazai viszonyok elmaradottságát hagyományosan szinte természetesen kivéő kutatók sokáig olyan vitathatatlanak tüntettek fel. Éppen a sajtó alakulására vonatkozó mennyiségi adatok tükrében azonban most kiderül, hogy ez a nézet mennyire a forrásanyag nem kutatásából vagy az elmaradottság hagyományos képével ellenkező adatok értékének lebecsüléséből (ha nem éppenséggel tudatos mellőzéséből) származik. Már az a körülmény is, hogy a 48-as törvények konzervatív irányú megfogalmazásai közül a pesti utca éppen a sajtótörvény ellen zúdult fel olyan erővel, mely a különben ekkor még oly magabiztos kormányt is meghátrálásra kényszeríti, a társadalom meglepően széles rétegeiben a sajtó és természetesen ennek szabadsága iránti nagyon erős és fejlett, mondhatni szenvedélyes, ezáltal pedig már egyfajta polgárosultságot, sőt annak bizonyos előrehaladottságát is sejtető érdeklődésre utal, mely 1848—49 folyamán nem meglepő módon a különböző profilú, célú lapok hosszú sorát hívja majd életre.

A társadalomnak a sajtó tükréből kibontakozó ilyen képen a *második*, az elsőt megerősítő és tovább is fejlesztő vonásként ennek az érdeklődésnek és igénynek nem kevésbé meglepő, már

korán is erős differenciáltsága tűnik szemünkbe. A tárgyalásra került nem egészen félévszázad során időben előrehaladva, a magyar sajtó ugyanis az 1850-es évek végétől ismét gyorsan differenciálódva egyre több ágra oszlik: egyrészt a politika irányzatainak, árnyalatainak megsokasodása, másrészt a bontakozó általános műveltség ágai szerint. A világ kitérőlegésére egyrészt (amit a szállítás-hírközlés és az információs technika forradalma hozott magával, tett lehetővé), másrészt az iskolai rendszer struktúrájában bekövetkező változások: a középiskolák, majd különösen a polgári iskolák felé irányuló áramlás mennyiségi megsokszorozódása és általában a mindezeket összefogó kispolgárosodási folyamat megerősödése, az analfabetizmus visszaszorulása, mind erőteljesen közrejátszott ebben. Jellemzőnek látszik e tendenciák erejére a már a reformkorban megfigyelhető és az ötvenes években nagyban erősödő lapalapítási igény és ezzel együtt a készség aránylag jelentős tökéletesítésére is: a „fantázia” meglátása a lapalapításban. Bár ugyanakkor a politika számára is *harmadik* tanulságként nem kevésbé látszik jellemzőnek a lapalapítási vállalkozások nagy részének rövid élete, viszonylag gyors hanyatlása — mintegy annak bizonyítékeként, hogy az alapjuként számba vett egyes konkrét társadalmi-művelődési igények és törekvések, ha létezésük már tagadhatatlan is, önmagukban még mindig nem voltak elég erősek vagy már elég szilárdak a lapok hosszabb fenntartásához. De ugyanakkor már erőtlenségük sem eleve nyilvánvaló, minthogy az időben előrehaladva e törekvések majd vissza is fognak térni — és nem is siker nélkül.

A sajtótörténet *negyedik* tanulsága arra int, hogy a politika társadalmi előfeltételeinek a sajtó adataira támaszkodó becslésénél nem elégséges csupán az egyes lapok nyíltan hangoztatott vagy legalábbis sejthető, kifejezetten politikai vonalának számbavétele. A politikának ugyanis számolnia kell azzal, hogy a sajtó a társadalom valamely politikai magatartásának — de ugyanígy irodalmi, művészeti vagy akár történeti felfogásának, szemléletének is — valóságos képét nemcsak (sőt talán nem is elsősorban) cikkein, azok tartalmán át lemérhetően tárja olvasói elé. Egy olyan korban, amelyben a társadalom bármilyen véleményének kimondásában korlátozva van — vagy már nem is érzi érdemesnek azt, hogy véleményének nyílt kimondásával bármit is kockáztasson —, ki nem mondható véleményét nem egyszerű áttételes módokon fejezi ki: bizonyos írók, könyvek, irodalmi alkotások vagy lapok iránti csendes, de szívós érdeklődésével vagy akár bizonyos zenedarabok, színművek, színészek tüntető előnyben részesítésével, mások teljes mellőzésével. A sajtótörténet feladata kell legyen az ilyenféle, formai-

lag a hatalom által sem támadható, látszólag szürke jelenségek és mechanizmusaik feltárása is. Hiszen valamely politikai vagy kulturális állásfoglalás erejét vagy súlyát indokolatlan lenne csupán nyílt akcióin vagy nyílt megfogalmazásainak sikerén át lemérni akkor, mikor a nyílt kifejezésre sokszor nincs is lehetőség. A magatartások a sajtótörténet szempontjából oly fontos felismeréséhez az effajta félig-meddig már irracionális tényezők és mechanizmusaik számbavétele is szükséges: a maguk korában olyan hatást biztosítottak ezek, melyet a mai tömegkommunikációs eszközök (tévé, rádió, film) világában már az olvasást kiküszöbölő, a közvetlen vizuális és auditív apercepciót lehetővé tevő gépek teremtenek meg.

Fenti megjegyzéseink célja a figyelem felhívása volt az előttünk fekvő gazdag tartalmú: információkban és szempontokban egyaránt bővelkedő, ugyanakkor azonban feszesen és áttekinthetően szerkesztett két félkötet értékelésének további lehetséges szempontjaira. A kép, amit a magyar sajtó korabeli fejlődéséről és munka bemutat, reális — és e realitást jól bizonyítja a sajtó történetének még a reformkorba visszanyúlóan kezdődő szoros összefüggése a magyar kultúra és a politika viszonyainak egyidejű fejlődésével: korunkban már minden politikai és kulturális törekvés megtalálja vagy megteremtí a maga (többnyire egyidejű) kifejezését a sajtóban — erősödve ettől, vagy erősítve azt.

És ahogy korszakunk sajtója már szilárd és széles alapot vetett a következő évtizedek sajtója számára, úgy a maga szférájában történetének feldolgozása is elvégezte ezt a feladatot. Várjuk — nyugodtan várhatjuk — a mielőbbi folytatást.

Vörös Károly

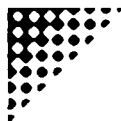
A hatékonyság szintjei

Effektívnoszty szredsztv maszszvoj informacii. Szerk.: G. P. Davidjuk és V. Sz. Korobejnyikov. „Nauka i Tehnyika”, Minszk, 1986.

A szovjet tömegkommunikáció-kutatás jelenleg legjelentősebb vidéki bázisa Belorusziában, a minszki egyetemen van. Ez a könyv az 1979—83-as évek során végzett kutatások legjelentősebb eredményeit foglalja össze, melyeknek központi témája a tömeginformációs eszközök hatékonysága volt. Sokoldalúság és rendszerszemlélet jellemezte mind a vizsgálandó szférák kiválasztását, mind a vizsgálati módszerek alkalmazását, mind az eredmények bemutatását.

Mit jelent ez konkrétan? A tömeginformációs eszközök hatékonyságát mindenekelőtt a „cél

Эффективность средств массовой информации

Под редакцией
докторов философских наук
Г. П. Давидюка, В. С. Коробейникова

— hatás — eredmény” dimenzióban kell vizsgálni. A hatékonyságot tehát befolyásolja a céltételezés, a cél interpretálása a kommunikátorok által, a befogadás folyamata a közönség oldaláról és végül az információ hasznosításának lehetőségei. A minszki kutatók nem elégedtek meg a szoros értelemben vett kommunikátor-közönség kapcsolattal, hanem a tömeginformációs, tömegkommunikációs aktivitás vizsgálatát két irányban is kiszélesítették: egyrészt a tömegkommunikációs aktivitás fogalmába az információfogyasztáson kívül a tömeginformáció termelésében való részvétel, valamint az információ továbbadásának folyamatait is bevonták, másrészt a tömegkommunikációs aktivitást a társadalmi tevékenység, a társadalmi aktivitásrendszer részeként elemezték. A vizsgálatok központi objektuma a közönség volt, nem mint tömeg, hanem mint meghatározott társadalmi viszonyokban megnyilvánuló konkrét személyiségek összessége.

A kutatók a jelenségek szociológiai és szociálpszichológiai szintjét egyaránt igyekeztek feltárni, vizsgálati eszközeik konzekvens rendszert alkotnak, azaz az egyes területek összehasonlítására és a sajátosságok kimutatására is törekedtek. A kérdőíves interjúk, a postai megkérdezések és az információk tartalomelemzése során bizonyos kérdésblokkok azonosak, illetve egyeztetettek voltak. A vizsgálatok Beloruszlia foglalkoztatott népességének 3600 fős reprezentatív mintájának megkérdezésével, 1200 tételből álló — a rádió, a televízió és a vezető belorusz újságok közleményeit reprezentáló — anyag tartalomelemzésével, a szerkesztőségek postáját reprezentáló 1500 tételes olvasói levelezés tartalomelemzésével, és a nem státusos, külső munkatársak 370 fős csoportjának

postai megkérdezésével történtek. (Ez utóbbinál a kérdőív visszakiadás aránya 51 százalékos volt.)

A kutatások a következő fő témákat vizsgálták: a tömeginformáció hatása a közönség társadalmi aktivitására, a tömeginformációs eszközök társadalmi valóságmodellje és a közönség társadalmi valóságmodellje közötti megfelelés, illetve meg nem felelés, a lakosság részvételének lehetősége a társadalmi és állami ügyek intézésében a tömeginformációs eszközökön keresztül. Az eredmények bemutatása három blokkban történt:

Metodológiai problémák

E fejezet három tanulmánya a tömeginformációs eszközök hatékonyságának elméleti problémáit foglalja össze, a konkrét szociológiai kutatások eredményeit általánosabb kontextusokba helyezi, felhasználva más, a Szovjetunióban korábban lefolytatott vizsgálatok eredményeit is.

Az elméletalkotás buktatóit elemezve kitűnik, hogy a tömegkommunikáció hatékonyságának fogalma nem vezethető le közvetlenül az empirikus megfigyelések eredményeiből, hiszen az elméleti konstrukció — absztrakció, melynek kialakításában a társadalomra, a kommunikációs eszközökre vonatkozó korábbi tudásunk is összegződik. A tömeginformáció hatékony társadalmi működéséhez az alábbi törvényszerűségeknek, követelményeknek kell érvényesülniük: 1. a kommunikátor által nyújtott társadalmivalóság-modellnek jelentős mértékig meg kell egyeznie a közönség tudatában lévő valóságmodellel; 2. a közönségnek minél aktívabban részt kell vennie a tömeginformációs eszközök tevékenységében, mert ez biztosíthatja, hogy az előbb említett ajánlott és elvárt modell közelebb kerüljön egymáshoz; 3. a személyiség társadalmi és kulturális fejlettsége, aktivitása és a tömeginformáció között kölcsönös megfelelésnek kell lennie, s az előbbi meghatározott fejlettségi szintjén új társadalmi-információs politikára van szükség ahhoz, hogy ne csökkenjen a tömeginformáció hatóköre; 4. azoknak a közönségrétegeknek a társadalmi-információs igényeit kell elsősorban kielégíteni, melyek élenjáró, vezető csoportok. Továbbá úgy tűnik, tendenciaszerűen érvényesülnék a következő törvényszerűségek: növekszik a dolgozók különböző csoportjainak részvétele az állami és társadalmi ügyekben a tömeginformációs eszközökön keresztül, nő a tömeginformációs eszközök szerepe a kommunista nevelésben, a szocialista tartalom és a nemzeti forma dialektikus egységet képez a tömeginformáció esetében, nő az emocionális tényező szerepe a tömeginformációs eszközök üzeneteinek adekvát befogadásában, s növekvő a tömeginformációs eszközök nevelő és szórakoztató funkcióinak jelentősége.

A kutatások alapján az előbb említett törvényszerűségek érvényesülését akadályozó tényezők a tömeginformációs eszközök hatékonyságát csökkentik. A kétfajta valóságmodell „ollója” miatt a közönség nem tud azonosulni a tömeginformációs eszközök nyújtotta hősökkel, szituációkkal, s ez akadályozza az információ adekvát befogadását. A valóságmodellek különbözősége, valamint az a tény, hogy a tömeginformációs eszközökhöz beérkező lakossági reagálásokat úgy transzformálják (pl. úgy válogatják ki a publikálásra kerülő leveleket), hogy azok a kommunikátorok modelljéhez igen erősen hasonlítsanak, azt eredményezi, hogy csökken a bizalom az adott eszköz iránt, illetve az összes többi tömeginformációs eszköz iránt is, ily módon a levelek visszacsatoló funkciójából következő korrigáló hatás nem érvényesül. Az előbbi hatások összegződése növeli a lakosság információszükségeit és a kínált információk közötti eltéréseket. A tömeginformációs eszközök nem tudják követni az információszükségeket változását, és ez — kiegészülve egyéb hatásokkal: a közönség kulturális színvonalának, információigényeinek minőségi változásával, a személyiségfejlődés autonómiájának növekedésével, választási képességének fejlődésével — végső soron a tömeginformációs eszközök társadalmi hatókörének csökkenéséhez vezet.

A 80-as években a Szovjetunióban a tömegkommunikáció fejlődését az alábbi tendenciák jellemzik, illetve határozzák meg az információbefogadás legáltalánosabb kereteit: az emberek döntő többsége a tömeginformációs eszközök egész komplexumát egyre rendszeresebben használja; a legtöbb családnak van rádiója, televíziója, három újságot, egy-két folyóiratot járát; elkezdődött a televízióhasználat individualizálódása.

A tömegkommunikáció struktúrájának tökéletesebbé válásával kapcsolatban az alábbi feladatok merültek fel: az egész országra ki kell terjeszteni a két televízióprogramot, bővíteni kell a többcsatornás rádiós műsorszórást, tökéletesíteni a központi és a helyi információs eszközök viszonyát (különösen a középső szinten, a köztársaságok szintjén nem találják helyüket az eszközök). Tartalmi szempontból a szabadidős és a tudományos ismeretterjesztő lapok iránti igényeket magasabb szinten kell kielégíteni. Egyes rétegek — nők, idős emberek — információszükségeire is nagyobb gondot kell fordítani. Az információk tálalása, minősége ellen is kifogások merültek fel — sok az ismétlődő, egymást átfedő információ a lapokban. A különböző lakossági rétegek információszükségeit eltérő — a nemzetközi élet hírei, a morális és nevelési kérdések mindenkit egyaránt érdekelnek, az iskolázottság növekedésével párhuzamosan nő az érdeklődés a művészetek, az irodalom és a környezetvédelem iránt, míg az

alacsony végzettségűeket a sport, a lakás, a munkabér és a társadalombiztosítás témája érdekli, más egyáltalán nem. A nők a kultúra, a művészetek, az egészségügy, az életmód, az orvosi ellátás iránt érdeklődnek, míg a férfias témák az ipar, a termelés, a sport és a közlekedés.

A tömeginformációs eszközök hatékonyságának elemzésénél ezen eszközök funkcióinak sokrétűségéből kell kiindulni. A tömeginformációs eszközök egyúttal a társadalmi kommunikáció eszközei is. A kommunikáció során egyrészt realizálódnak azok a célok, amelyek a társadalmi célokkal, a társadalomirányítással, az ellenőrzéssel kapcsolatosak, másrészt kölcsönhatásba kerülnek a különböző társadalmi csoportok és rétegek.

A szocializmusban a tömeginformációs eszközök és az egyéb társadalmi-kulturális intézmények együtt és következetesen hatnak, integrált rendszerben funkcionálnak, hatásuk összefonódik, néhez szétválasztani. De a társadalmi tudatot sem lehet élesen szférákra különíteni (mi az, ami az iskola, mi az, ami a tömeginformációs eszközök hatására fejlődik). Ezenkívül a társadalom és a személyiség szintje különbözik, mások a fejlődési, funkcionálási törvényszerűségeik, nem lehet közvetlen megfelelést találni az egyes elemek között. A tömeginformációs eszközök és közvélemény kapcsolatát, és így a tömeginformációs eszközök hatékonyságát sem korlátozhatjuk arra, hogy ez utóbbiak formálják a közvéleményt. Olyan funkciókat — és következésképpen olyan hatékonysági kritériumok teljesülését — is számon kell kérni a tömeginformációs eszközökön, mint a közvélemény feltárása, kifejezése, felhasználása és formálása.

A tömeginformációs eszközök alrendszeri

A sajtó pártirányításának tradicionális eszközei mellett — mint amilyen a szerkesztőségi tervek felülvizsgálása, fő irányvonalainak kitűzése, a folyó munka állandó ellenőrzése, valamint a gondos személyzeti munka, a szakmai képzés irányítása — a Szovjetunióban is egyre inkább felismerik a közönség szociológiai vizsgálatának jelentőségét, valamint az újságírók informáltsága fokozásának mint hatékonyságnövelő eszközöknek a szerepét.

Mivel a hatékonyság a cél-eredmény dimenzióban fogalmazódik meg, alapvető jelentőségű, hogy figyelembe vegyük a cél „közreműködését” az eredményben. Ha a cél nem elég reális, ha nem vették figyelembe a reális feltételeket, vagy a cél nem elég világos, esetleg szubjektív, elszakadt a szükségletektől, nincsenek objektív alapjai és kritériumai, nem lehet a mérlegkészítés alapja. A hatékonyság elemzésének kiindulási pontja az kell, hogy legyen, hogy a konkrét célok a közönség információszükségeivel összhangban vannak-e,

helyes célt állított-e maga elé a szerkesztői kollektíva vagy az egyes újságíró. Kettős feladatnak kell megfelelni: az érdekes közlemények olyan információt tartalmazzanak, ami a közönség információszükségletének megfelel, a közönség információszükségeit pedig érdekes közleményekkel kell kielégíteni.

A szovjet tömeginformációs eszközök sajátossága, hogy igen nagy a közönségtől beérkező levelek súlya. A Belorusziában végzett felmérés szerint a nyilvánosság elé kerülő anyagok egynegyed részét teszik ki a publikált levelek. A levelezést szélesebb értelemben a társadalmi-politikai életbe való bekapcsolódás egyik jelentős formájaként, a közvélemény közvetlen megnyilvánulásaként értékelik. Az adott vizsgálat szerint a beérkezett levelek egyharmad részét publikálták, 17,8 százalékát továbbították az állami és pártszerveknek reagálásra, a többi vagy felhasználták közvetett formában, vagy közvetlenül válaszoltak írójának. A levelek publikálásának szabályozását mint a közvélemény kifejeződési lehetőségeinek formálását értékelhetjük — bizonyos vélemények a súlyuknál nagyobb arányban kerülnek a nyilvánosság elé, ugyanakkor más csoportok véleményének súlyát csökkentik.

A közönség megkérdéséből kitűnt, hogy minden kilencedik kérdezett legalább egyszer már fordult valamelyik újsághoz. Az állandó levelezők között a városiak (s köztük is a minszkiek), a párttagok, a harminc éven felüliek, a felsőfokú végzettségűek a jellemzők, közülük is elsősorban nem a termelésben, hanem az egyéb szférákban foglalkoztatottak — orvosok, pedagógusok, kutatók, ráadásul minden második vezető beosztású. E levelezők igen aktívak nemcsak a tömeginformációs eszközök használatában, de egyéb társadalmi-politikai aktivitási formákban is. A sajtólevelezéssel kapcsolatosan a szovjet kutatók felhívták a figyelmet arra, hogy a szerkesztők aktív szerepet játszanak abban, hogy milyen a levelezők összetétele — azt a célt ugyanis, hogy a lakossági csoportok megfelelően legyenek képviselve, megelőzi az a cél, hogy gyorsan, jó anyagok kerüljenek be az újságba, s evidens, hogy mely levelezők tevékenysége kap ösztönzést.

A beérkezett anyagok és a publikált anyagok összevetéséből más tendenciák is napfényre kerültek. A beérkezett levelek között jóval nagyobb a kritikus anyagok súlya, mint a publikáltak között, és itt nem „személyes panaszlevelekről” van szó. A tematikai struktúráról illetően a szerkesztőségek jelentősen csökkentették a mindennapi, valamint a szociális témák súlyát, és elsősorban a termelési témák arányát növelték, de részben a társadalompolitikai és kulturális-politikai anyagokét is. A kritikus anyagokat inkább közvetlenül

elküldik reagálásra az illetékes szerveknek, s nem hozzák nyilvánosságra őket.

A tömeginformációs eszközök használata, az irántuk érzett bizalom, kritikai tevékenységük értékelése, a véleményazonosság, valamint az információk megvitatása érdekesen különbözik a három csoportnál: a közönségnél általában, azoknál, akik küldtek már levelet a tömeginformációs eszközökhöz és az állandó sajtólevelezőknél. A levelet írók csoportja az eszközhasználatot, valamint az információk megvitatását illetően is a másik két csoport között helyezkedik el. Azonban ők azok, akik a legnagyobb arányban említették, hogy a közönség és a tömeginformációs eszközök véleménye nem esik egybe (12,5 százalék), akik a másik két csoportnál kevésbé bíztak meg a tömeginformációs eszközökben, és akik a legkevésbé voltak megelégedve ezek kritikai tevékenységével (21,7 százalék).

A konkrét szociológiai vizsgálatok tapasztalatai alapján megalapozottabb megállapításokat lehet tenni a közönség információszükségeiről, a tömeginformációs eszközök hatékonysága értékelésének egyik döntő tényezőjéről. Szecsckő Tamásra hivatkozva a könyv egyik szerzője a hatékonyság kétfajta megközelítéséből indul ki: a tömeginformációs eszközök mennyiben képesek kielégíteni a közönség információigényeit, valamint mennyiben képesek azokat megváltoztatni. Az információszükségletet mint meghatározott tartalmú és formájú információ iránti igényt határozza meg, amire az embernek szüksége van ahhoz, hogy környezetében orientálódni tudjon, pontosíthassa a világról alkotott képét, magatartási irányt választhasson, megoldja problémaszituációját, s külső és belső egyensúlyt alakíthasson ki. Információk nélkül nem lehetséges célirányos emberi cselekvés, az információs tevékenységek szorosán kapcsolódnak az egyéb társadalmi aktivitási formákhoz is. Az információszükséglet objektív jellegű, mindenekelőtt az emberek mindennapi tevékenysége tartalmával, struktúrájával függ össze, szakmai és társadalmi tevékenységükkel. Az információszükséglet szubjektív tükröződése az emberek tematikai érdeklődése. Ez utóbbi függ a felkínált információktól és szituatív szociálpszichológiai tényezőktől is (pl. aktualitás, a téma presztízse, népszerűség stb.).

Az életmód és az információszükséglet tartalma, valamint kielégítési módja közötti kapcsolatot azért is tanulmányozni kell, mert egyrészt magyarázatot ad a tömeginformációs eszközök közönsége alakulásának törvényszerűségeire, másrészt választ ad arra a kérdésre, hogy a különböző lakossági csoportok miért nem azonos hatékonysággal használják az egyes információs csatornákat. A Szovjetunióban végzett kutatások például azt bizonyították, hogy a televízióknak különösen

nagy a szerepe azon csoportok információs szükségleteinek kielégítésében, melyeknek életmódját a következők jellemzik: a kisvárosok és a falvak növekvő urbanizálódása, sok szabadidő, alapvetően otthoni időtöltési módok, az egyéb, aktívabb szellemi tevékenységformákban való részvétel objektív lehetőségei korlátozottak. Ezzel szemben ha valaki kulturális központban lakik, kevesebb a mindennapi, háztartási gondja, munkája alkotó, irányító jellegű és aktíván részt vesz társadalmi munkákban is — mindez specifikus információ-szükségleteket hív életre, mely könyvolvasással, újság- és folyóiratolvasással könnyebben és jobban kielégíthető. A televízióhasználat így alapvetően a munkán kívüli szférától függ, az újságolvasás, folyóirat- és könyvolvasás pedig elsősorban a szakmai tevékenységgel, a személyiség státusával, a munka szférájával van szoros összefüggésben. A képzettséggel párhuzamosan nő a nyomtatott sajtó és a munkahelyi kommunikáció szerepe. Ugyanakkor a televízióhasználatra nincs egységes hatással a felsőfokú képzettség. A műszaki, a mezőgazdasági és a közgazdasági végzettségük körében a televízió viszonylag hatékony, míg a humán képzettségű emberek a könyveknek és az irodalmi-társadalmi problémákkal foglalkozó újságoknak, lapoknak adnak prioritást.

A tömeginformációs eszközök és a személyiség kölcsönhatása

Ismét hangsúlyozódik, hogy a tömeginformáció hatását nem lehet a kommunikációs folyamatból *nem* kilepve meghatározni. A személyiség részvétele a tömegkommunikációs folyamatban nem korlátozódik a tömeginformációk befogadására. Magában foglalja az információ megjegyzését, elsajátítását, az információhoz való viszony kialakítását, de olyan részvételi formákat is, amelyek lényegében az információ előállításával és terjesztésével esnek egybe — visszacsatolás, az információ terjesztése a személyközi kapcsolatok során, az információ megvitatása. A személyiségnek az információs folyamatba való bekapcsolódását értékelve figyelembe kell venni, hogy a tömeginformáció mely funkciójáról van szó. Alapvetően két funkcionálási szint különíthető el: a szociálpszichológiai vagy pszichológiai, valamint a társadalmi-stratégiai. A társadalmi-stratégiai célok tulajdonképpen végcélok, a szociál-pszichológiai célok pedig eszközcélok. A társadalmi-stratégiai célok hatékonyságának értékelésénél az eredmény a személyiség megismerő, társadalmi-politikai és munkaaktivizálási szférájában jelentkezik. Hatékonyságról csak abban az esetben lehet egyáltalán beszélni, ha a tömegkommunikációs tevékenység ez utóbbiaknak fontos és nélkülözhetetlen feltételévé válik.

A személyiségnek a tömegkommunikációs folyamatokba való bevontságát a szovjet szerzők a személyiség társadalmi magatartása diszpozíciós szabályozásának koncepciójából kiindulva vizsgálták, mely szerint a személyiség különböző szintű szükségleteinek „érintkezési pontjain” megfelelő diszpozíciók alakulnak ki: az általánosított társadalmi beállítódottságok rendszere, az értékorientációk rendszere a tevékenység céljára és elérési eszközeire vonatkozóan, a személyiség domináns irányultsága egyik vagy másik tevékenységi szférára. A konkrét vizsgálat során az alábbi hipotéziseket sikerült igazolni: a tömeginformációs eszközök hatókörébe való bekapcsoltság jellemzője, hogy a személyiség egyéb alapvető társadalmi tevékenységi szférákban kifejtett aktivitása és tömegkommunikációs aktivitása szoros kölcsönkapcsolatban van; a személyiség alapvető társadalmi tevékenységfajtái sajátos hierarchiát alkotnak, melynek alapja e szférák és a tömegkommunikációs aktivitás kapcsolatának szorossága (a legszorosabb kapcsolat a társadalmi-politikai aktivitással volt kimutatható), továbbá a személyiség társadalmi aktivitása és a tömegkommunikációs aktivitása párhuzamosan nőnek. Ez utóbbi hipotézis — a személyiség fejlődésével, autonómiájának fokozódásával összefüggésben — csak részben igazolódott. A személyiség társadalmi aktivitását a különböző szférákban skálákkal mérték; a rendszer mintegy hetven aktivitási mutatóból állt, melyekből csoportonként súlyozott átlagot számítottak.

A szocialista társadalomban (az általános feltételek viszonylagos stabilitása mellett) a személyiségnek a tömegkommunikációs eszközök hatókörébe való bevontsága alapvetően a közönség *személyiségi tényezőitől* és a tömegkommunikációs *szővegtől* függ — állapították meg a kutatók.

A tömeginformációs eszközök hatása személyiségi tényezőinek vizsgálata során igazolni tudták azt a hipotézist, hogy a személyiségi tényezők hierarchiát képeznek, melynek alapja a kapcsolatuk szorossága a személyiség tömegkommunikációs aktivitásával. Első helyen a társadalmi-kulturális tényezők voltak, másodikon a gazdasági-szakmai, harmadikon a szociálpszichológiai, negyedik a demográfiai és ötödiken a geográfiai tényezők. Ugyanez a hierarchia jellemezte egy másik vizsgálat során az emberek (műsor) válogatási képességének hatótényezőit. E jellemzők lényegében a személyiség társadalmi fejlettségi szintjét fejezik ki, azaz széles értelemben a társadalmi viszonyok rendszerébe való bekapcsoltságának mértékét. A személyiségnek a tömegkommunikációs szférába való bekapcsoltsága annál erősebbnek mutatkozott, minél aktívabban képes szervezni saját közvetlen társadalmi környezetét. A személyiségi tényezők másik csoportja a személyiség

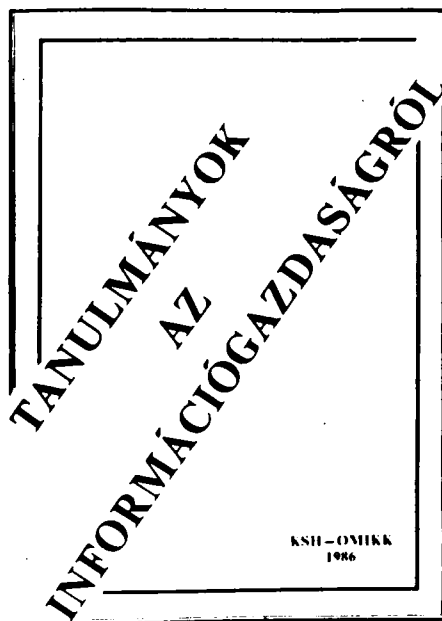
kulturális fejlettségét fejezi ki — ez teremti meg annak lehetőségét, hogy a tömeginformációs közleményeket adekvát módon, a kommunikátor szándékának megfelelően interpretálják, fogadják be. A közvetlen társadalmi környezet hatása azoknak a tényezőknek az összjátékában nyilvánul meg, melyek a személyiség társadalmi és kommunikációs tapasztalatait tükrözik.

A vizsgálat egyik lényeges következtetése az volt, hogy egy adott határon túl sem az információ, illetve propagandakapacitások jelentős mennyiségi növelése, sem a közönség megfelelő tulajdonságainak fejlesztése nem okoz jelentős hatékonyságemelkedést a tömegkommunikációs eszközöknél. Ennek a forrása csak maguknak a tömeginformációs eszközöknek a minőségi átalakítása lehet.

A tömegkommunikációs tevékenység hatékonyságának „szövegtényezői”: a kínált valóságmodell és ennek formája, valamint viszonyuk a közönség elvárásaihoz. Alapvető feladat, hogy a kommunikátor dinamikus egyensúlyt tudjon kialakítani a társadalmi-stratégiai célok, valamint a közönség szociálpszichológiai elvárásai, információszükséglete között. A szövegtényezők közül kettőt emeltek ki a szovjet kutatók: egyik a tömeginformációk témastruktúrája (mit talál fontosnak a kommunikátor, mire összpontosítja a közönség figyelmét). A tartalomelemzés szerint a vizsgált közleményekben a termelési témák domináltak (mintegy tízszer többször fordultak elő, mint például a szociális, illetve életmódtémák). Az újságok témastruktúrája és a közönség preferenciái szinte ellentétes sorrendet adtak. A társadalmi valóság objektumait illetően az a kép alakult ki a közleményekből, hogy a társadalmi élet szereplői elsősorban általános alanyok, vagy szervezetek. E bemutatásmód hozzájárul ahhoz, hogy a közönség viszonya személytelenné váljak az újságok által nyújtott társadalmi valósághoz. A „hősök” ábrázolása során a mindennapi tapasztalatoktól igen „előreszaladnak” a tömeginformációs eszközök, ami nagyon megnehezíti a hőssé váló azonosulást és így az információk befogadását is. A műfajstruktúra problémája, hogy kevés az elemző, művészi értékű műfaj, de még a mozgalmasságot nyújtó riport is. Végül lingvisztikai probléma az, hogy sok a sztereotíp fordulat, a személytelen ígforma, melyek a közönség oldaláról egy passzív-szemlélődő magatartás kialakulását segíti elő.

A kötetben bemutatott kutatások volumenét és jellegét tekintve úgy tűnik, a belorusz politikai vezetés és a tömegkommunikációs intézmények, valamint a kutatók között igen jó a kapcsolat, s ez mindannyiuk munkáját hatékonyabbá teheti a jövőben.

Kováts Ildikó

Az információ mint gazdasági tényező

Tanulmányok az információgazdaságról, Szerk. Szabó József. OMIKK—KSH. Budapest, 1986.

1985 szeptemberében a KSH tudományos szemináriumot szervezett az információgazdaság témájáról, azzal a céllal, hogy összegyűjtse és ütköztesse a különféle szakterületeken megindult kutatások eredményeit. A szeminárium résztvevőjeként a recenzensnek már volt alkalma megismerkedni a most kötetbe gyűjtött előadásokkal, s így külön érdekességet jelentett számára akkori első benyomásainak szembesítési lehetősége a nyomtatott szöveggel.

A szeminárium témájának újszerűsége, tudományos érdekessége — nemcsak hazai, hanem szocialista viszonylatban is — vitán felül áll. Ugyanakkor azonban, mivel lényegében az első fórum volt, ahol a különböző, gyakran még embriális állapotban lévő gondolatok, elképzelések találkozhattak, az összkép kissé eklektikusnak tűnt, és nem csodálkozhatunk azon, ha az el-elkalandozó figyelmű hallgatókban nem annyira az előadások közös, mint inkább elválasztó elemei rögződtek. A nyomtatott szöveg nagyobb elmélyültségre adott lehetőséget, bár a problémák jó része így is megmaradt.

A téma aktualitását is jelzi, hogy a magyar

tudományos életben szinte párhuzamosan többféle közelítésmód nőtt ki. Az idő rövidege és az előadások számossága miatt egymás nézőpontjának elemzésére, tisztázására, megvitatására, azaz szintézis, konszenzus kialakítására nem kerülhetett sor, csupán arra, hogy a résztvevők mintegy átnyútsák egymásnak „tudományos névjegyüket”, körvonalazzák kutatási érdeklődési területeiket, s fölmérik az esetleges kapcsolódási pontokat. A terminológiai tisztázatlanság, a témák, közelítésmódok sokszínűsége a dolgok állásából következően azonban természetes. A recensens jól emlékszik egy másik tanulmánykötetre, melyet 1983-ban e lap oldalain ismertett[●] és amely a hawai East-West Center által hasonló témában rendezett szeminárium előadásait tartalmazta. A nemzetközi szeminárium anyagainak összességét szintén e jelzőkkel lehetett jellemezni.

Maga a vizsgálat témája, az adott társadalmi jelenség sem fejlődött ki még annyira, különösen nálunk, hogy tudományosan artikulált leírását megadhassuk. Problémacsomók, feszültségcöcök érződnek, s mi hasznosítani akarjuk az elmaradottságból fakadó előnyt, hogy előre tanulhatunk más, fejlettebb országok tapasztalataiból. A nem pontos marxi idézet szerint a majom anatómiája megismeréséhez a legjobb kulcs az ember. Bár nálunk az információs gazdaság technikai-műszaki bázisa még csak nyomokban van meg, és a hozzájuk kapcsolódó társadalmi folyamatok sem bontakoztak ki ennek következtében, megpróbáljuk föllelni a jövőcsírákat abban a reményben, hogy pályolgatásukkal kedvezőbb feltételeket teremtünk fejlődésükhöz, és ily módon egész társadalmi haladásunkat sikerül felgyorsítani és a kívánt irányba terelni. Az információs szektor vagy információgazdaság nem anyagi szféra, mely az előadásokon szinonimaként vagy rokonfogalomként emlegetődött. Tulajdonképpen azt hivatott kifejezni, hogy a társadalom információs folyamatainak jelentősége és a gazdaságra, gazdálkodásra gyakorolt hatása nálunk is egyre nő — akár figyelembe vesszük ezt, akár nem. Szemléletváltásra van szükség az irányításban, használatában, gépesítésében, értékelésében. A hatásmechanizmus még nem eléggé ismert, ez azonban nem elégséges ok arra, hogy ne vegyünk róla tudomást.

A gondolat nem isteni szikraként pattant ki a szeminárium szervezőinek agyából — hazai és külföldi szakirodalomban jócskán van már előzménye. A hazai társadalomtudományi-közgazdasági szakirodalomból Kornai, Jánossy, Bródy, Kozma gondolatai követőjének vallják magukat az információgazdaság kontúrjait fölrázoló. A „minőség”, a „kultúra”, az „emberi tényező”,

a „tudás”, az „ismeretek”, a „rugalmas alkalmazkodni tudás” fogalmi párolódnak le, egységesülnek az információs tényezőben. A minőségi változások mennyiségi felméréséhez pedig amerikai (és japán) módszereket alkalmaznak. Az ún. információs társadalom ugyanis ezekben az országokban fejlődött ki leginkább, s ideológiáját, közgazdasági kontextusait, a statisztikai számbavétel módszereit is természetesen ezekben az országokban dolgozták ki először. S nekünk lehetnek kifogásaink, fenntartásaink e számítási módszerekkel szemben, interpretálhatjuk különféle módon jelentésüket, ha el akarjuk helyezni magunkat a nemzetközi mezőnyben, ha érvényi akarunk magunk mellett — e mércével is meg kell mérnünk magunkat. (Ami persze nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy adekvátabb mérőeszközt találjunk, sem annak szükségességét, hogy világosan tudjunk, esetünkben mit jelent az, hogy az információs szektorban foglalkoztatottak aránya például 30 százalék, az adott információtechnia mellett, az adott társadalmi-gazdasági irányítási rendszer információs szükségletei esetében. De épp így nem szabad arról sem elfelejtenünk, hogy az információs szektor gazdaságossági számításainál nálunk az input és output nem cserélhető fel azon logika alapján, ami az amerikai gazdaság esetében elfogadható: hogy ugyanis nyugodtan kiindulhatunk abból, hogy az output legalább akkora, illetve az átlagprofittal több, mint az input. A tőkés gazdaság logikájához ez ugyanis valóban hozzátartozik, a szocialistáéhoz azonban nem.)

A Központi Statisztikai Hivatal munkatársai — a szeminárium megszervezésén túlmenően is — imponáló munkát végeztek az információgazdaság terminológiáinak meghonosításában, a nemzetközi módszerek adaptálásában, sőt új szabványos veteli módszer kidolgozására is kísérletet tettek. Jó lenne, ha az adaptálás módszertani problémái — melyek az előadások keretei közé természetesen nem fértek be — nyilvánosan is napvilágra kerülnének. Adott esetekben ugyanis ezek túlmutatnak módszertani jelentőségükön: az információhoz való eltérő viszonyulást, egyes tevékenység típusok eltérő értékelését, és azonos elnevezésű tevékenységek esetleg teljesen eltérő jellegét fejtegetik ki. Magyarakkor azt is feltételeznünk kell, hogy a magyar számba vétel jóval nagyobb arányban tartalmaz becsléseket, mint az alapul szolgáló amerikai vagy japán módszer, erre azonban kevés utalást találhatunk. Az olvasónak néha az a benyomása, hogy a gyors és látványos eredményfelmutatás kényszerében elsikkadtak a tudományos megalapozást is jelző hivatkozások, valamint problémafeltevés. Ezek pedig adott

● Communication Economics and Development. Ed. by M. Jussawalla, D. M. Lamberton. Pergamon, 1982.

esetben nem tekinthetők a KSH belső műhely-problémáinak.

A tanulmánykötet jelentőségét hangsúlyozza az a tény is, hogy megjelenése után hivatalosan is bemutatták az érdeklődő közönségnek, s a bemutatón néhány felkért recenzius méltatta a kötetet. E méltatások között — melyek tónusát az általános elismerés adta meg — elhangzott egy olyan megállapítás, mely szerint a problémák felvetése nem eléggé szociológus. Valóban, sem az információs szektor gazdasági vonatkozásait felmérő amerikai módszer, sem a társadalom információs áramlatainak volumenét felmérő japán módszer nem vállalkozik erre a feladatra. Az információ társadalmi jelentőségéről — mely elválaszthatatlan az információs folyamatban részt vevő subjektumoktól — nem tudunk meg semmit ezek segítségével. Ezért tűnnek absztraktnak, „technokratának” e módszerek. Bár alkalmazásuk lényeges részinformációhoz juttat bennünket, ha nem egészítjük ki egyéb elemzésekkel, éppen lényegük, társadalmi specifikumuk foszlik szét.

A tanulmánykötet szerkesztője hat csoportra osztotta a szemináriumon elhangzott előadásokat — jelen recenzió szerzője három fő csoportot különített el a közelítésmódok szerint. Egy számítógéphez kapcsolódó, technokrata csoportot; egy „áru-e az információ?” csoportot és egy kulturológiai csoportot. A csoportok elnevezése — mint minden meghatározás — leegyszerűsítő és egyoldalú, tendencijajellegű, de jellegzetességeket tükröző.

A számítógépes csoport egyúttal integrációs csoport is: a technika azonossága alapján — sőt már az azonos technika alkalmazásának lehetősége alapján is — könnyedén integrálja a legkülönbözőbb minőségű információs folyamatokat. Az információs folyamat hatékonyságát pedig volta-képpen a számítógép alkalmazási feltételeivel köti össze, fejlettségét a gépesítettség szintjével méri. Az információs szektor kontúrjainak felrajzolásával, jelentőségének hangsúlyozásával, a gazdaság egyéb szektoraira gyakorolt hatásával, a termelékenység jelentőségével a számítógépesítés programját kívánja hangsúlyozni.

Az „áru-e az információ?” témacsoport az „áru-e a kultúra?” tradicionálisabb kérdésfeltevéséhez kapcsolódik, valamint a K + F hatékonyságának kérdéséhez. A legjellegzetesebb kérdésfelte-

vők a műszaki-gazdasági információs szolgáltatók, akik a hagyományos közkönyvtári és az új információs szolgáltató funkciók két fajta értékrendszerében vergődnek, s a kiutat az egységes kezelésmódban, az áru-gazdaság értékrendszerébe való egységes betagozódásban látják. Kacérkodnak a kérdéssel egyes hagyományosan lakossági információs szolgáltatással foglalkozók is, azon az alapon, hogy egyrészt a piac tudja legdemokratikusabban egyeztetni a keresletet és kínálatot, másrészt a lakosság egyre többet vállal magára az információellátás terheiből, s így jogos, hogy nőjön a döntésekbe való beleszólása is. A gazdasági szabályozórendszer változásának fő irányához kapcsolódva úgy tűnik, a reklám is egyre nagyobb szerepet kaphat és kap is a tömegkommunikációs eszközök tevékenységében, finanszírozásában. És ez tulajdonképpen nincs is ellentétben ezen eszközök társadalmi-gazdasági életet szervező funkciójával — hiszen a fogyasztás a társadalmi újratermelés szerves része.

A harmadik — kulturológiai — közelítés az információs szféra hazai bázisát jelentő, kulturális szféra és a gazdaság kapcsolatát a társadalmi irányítás, a teherviselés, a fejlődési motor-szerep, a rövid és hosszú távú érdekek kapcsolata szempontjából vizsgálja. Az „információgazdaság” kifejezés kétértelműsége ennél a közelítésnél válik legnyilvánvalóbbá: jelenti egyrészt az információval való gazdálkodás belső — ágazaton, szektoron belüli — gazdálkodási oldalát, valamint az információs szektor közvetlen és közvetett, kiszámítható és nem kiszámítható gazdasági hatását a társadalom egyéb szektoraira. És egyáltalán nem biztos, hogy az „extern” hatások kevésbé fontosak, mint a „belső” gazdaságossági kritériumok.

Egy tanulmánykötetről sokféleképpen lehet recenziót írni. Előfordul, hogy a recenzius olyan ügyesen össze tudja foglalni a könyv mondanivalóját, hogy annak elolvasása szinte fölöslegesnek tűnik. Adott esetben erről szó sem lehet. Nemcsak a tanulmányok sokrétűsége, vagy a recenzius szintetizáló képességének hiánya miatt. Egyszerűen azért, mert a szeminárium — és a könyv — nem lezártak, hanem megnyitottak egy gondolati sort, egy új kutatási területet, és az itt felvetődő problémáknak még a megoldásánál nem, csupán megfogalmazásánál tartunk.

K. I.

DIE FURCHE

„Sok a homok a gépezetben”

Ausztria dilemmája a keleti tájékoztatásban

Mivel Ausztria mind az „elfojtás” (Sigmund Freud-i értelemben), mind a sokszor kritikátlan öntúlértékelés országa, a kérdés teljesen jogos: az alpesi köztársaság és tömegtájékoztatási eszközei valóban betöltötték-e adott szerepüket, azaz, hogy a Nyugat számára ablakok legyenek Kelet felé, a Kelet számára pedig kémlelőlyuk legyenek Nyugatra.

Ausztria a diplomácia és a külpolitika terén joggal igényt tarthat arra, hogy betöltötte a hid szerepét Kelet és Nyugat között. Mind az európai biztonsági értekezlet első fordulóján, mind az utótalálkozón — más semlegesekkel és tömbön kívüliekkel együtt — elég gyakran adagolt diplomáciai kenőanyagot, ha a kelet-nyugati kapcsolatok gépezetébe homok került, s e gép veszélyesen nyikorgni kezdett.

Ausztria legalábbis kulisszát adott fontos kelet—nyugati találkozókhöz — csúcstalálkozókhöz éppúgy, mint a haderőcsökkentési tárgyalásokhoz, politikailag, diplomáciailag tehát nincs mit a szemünkre vetnünk. Tömegtájékoztatási eszközeink azonban túl későn és nem is kellően használták ki földrajzi-politikai-történelmi esélyeiket arra, hogy (ha az egyáltalán lehetséges) a feszültség csökkentését szolgálják.

Mindenkor ellenőrizhető tény, hogy a piros-fehér-piros tömegtájékoztatási eszközök túl hosszú ideig hátat fordítottak Kelet-Európának és fejlődésének: „kutyába sem vették”, és majdnem kizárólag más irányba tekintettek.

Élesebben fogalmazva: a vietnami háború egészen befejezéséig majdnem minden nap megért egy hírt vagy egy kommentárt, miközben a szomszédos Magyarország alig kapott helyet, vagy alig keltett érdeklődést. Enyhébben ez még ma is érvényes: Nicaragua vagy Dél-Amerika minőségileg

és mennyiségileg mindenestre nagyobb figyelemnek örvendhet, mint a magyarok „csendes” reformjai, a szomszédos Csehszlovák Szocialista Köztársaság szellemi állapota, Jugoszlávia komplex politikai-gazdasági helyzete.

Ha az újságírás egyáltalán hozzájárulhat valamivel a feszültség csökkentéséhez, több békéhez és biztonsághoz Európában, akkor bizonyos, hogy ezt a legsajátosabb területén: folyamatos, lehetőleg széles körű és szakmailag megalapozott információkkal teheti. Drasztikusan fogalmazva: csak az információ teszi lehetővé a továbblépést az elfogult „gyűlölködéstől” az ésszerű „ellenességig”, amely — az ideológiai alapkonfliktus fennmaradása mellett — nem zárja ki az integráció és a kooperáció lehetőségeit.

Ebből a szempontból az osztrák újságírás — néhány kivételtől és kétségbevonhatatlan javulástól is eltekintve — kevéssé járult hozzá a feszültség csökkentéséhez. A *Le Monde* vagy a *Neue Zürcher*, a *Guardian* vagy a *Frankfurter Allgemeine* még mindig több információt nyújt Kelet-Európáról, s gyakran a kommunista szomszéd országokról szóló osztrák tudósítások „forrásául” is szolgál.

Feltételezzük, hogy az újságírás információk révén valóban képes lenne az ideológiai ellenfélről differenciáltabb képet festeni és éppen ezáltal hozzájárulni a feszültség csökkentéséhez, tehát a másik fél „megismerésével” és „megismertetésével” utat mutatni a koffiktusok korlátozásához és a részbeni együttműködéshez: ebben az esetben is kitűnik, hogy a piros-fehér-piros tömegtájékoztatási eszközök csődöt mondtak.

Aki nem folyamatosan és kitartó állhatatossággal figyeli Kelet-Európát, az ugyanis automatikusan egy kétszeresen elkerülhetetlen dilemma elé kerül: először is hiányzik a szakmai kompetencia és ezáltal szükségszerűen a differenciált ábrázolás, úgyhogy kényszerűvé válik az előregyártott ellenségképhez való visszonyulás.

Másodszor, a tudósítás „válságorientált” lesz. Az, hogy csak akkor foglalkozunk Kelet-Európával, ha válságos események azt megkövetelik, automatikusan tartalmi torzításokhoz vezet és ahhoz az újságírói „szenzációhajhászshoz”, melynek etikailag kétes értékű jelszava: „csak a rossz hír a hír.”

Aki nem vesztette el teljesen érzékét az önkritika iránt, annak el kell ismernie, hogy az osztrák

újságírás Keletről szóló híradásaiban messzemenőig megrekedt ebben a kettős dilemmában. Csupán csak fikció, nem valóság az a tézis, hogy a tömegtájékoztató eszközök Keletre nyíló „ablakok” lennének, és hozzájárultak volna a feszültség csökkentéséhez.

Ez senkit sem mentesít az alól a kötelezettség alól, hogy továbbra is megkísérelje — és erre már nagyobb a hajlandóság — a fikciót és utópiát valósággá tenni. (1986/45. szám, a *Budapester Rundschau* cikke alapján)

Theorie und Praxis des sozialistischen Journalismus

Új technika — új taktika?

Tizenegyedik kongresszusán, 1986 tavaszán a NSZEP meghirdette az új kommunikációs technikák fokozott elterjesztésének szükségességét mind a társadalom termelő szféráiban (különösen a műszaki, biológiai és vegyészeti területen), mind az információ területén (tömegkommunikációs eszközök, kultúra, tudomány, oktatás és tervezés).

Az NDK sajtója az új kommunikációs technikákon többnyire a mikro- és optoelektronikát, a számítógéppel felszerelt munkahelyeket, a fényszálat és a személyi számítógépet érti. A tömegkommunikációs eszközök modernizálásának terén az NDK legelőbbit a sajtóért tette. Ellátta a „kemizálás, automatizálás és elektronizálás” (az NDK-ban a fejlesztés hármasszója!) eredményeivel, amelyhez a képernyőn történő szedés és tördelés technikája járul. A legmodernebbek a Berliner Verlaghoz (az ország legnagyobb könyv- és újságkiadóinak tömörüléséhez) tartozó egyes újságok, így a *Für Dich* (a magyar *Nők Lapja* NDK-beli megfelelője) és a *Woche* heti magazinok szerkesztőségei, amelyek „elektronikus szövegfogalmazást és -feldolgozást” alkalmaz-

nak. A képernyőn szedett újságlapokat digitális formában juttatják el a szerkesztőségi központba. A napilapok közül a drezdai *Sächsische Zeitung* központi és nyolc körzeti szerkesztőségét látták el modern mikroelektronikával. Az újságkészítés három fázisa: a szövegfogalmazás, -feldolgozás és -kiadás most egyetlen műveletben megoldható, amelynek színhelye a szerkesztőség lett. Ezt a tevékenységet szolgálja a 2001-Typoart elnevezésű adatrögzítő és -tároló berendezés, amelyen a tördelés 70 százalékát is el lehet végezni. Ezt kiegészíti a szerkesztőségi rutinmunkákat, valamint a tipográfiát végző saját fejlesztésű szoftver. A hírszerkesztést az a berendezés segíti, amely „ismeri” az ADN hírügynökség digitális formában közzétett híryanagának feldolgozási és visszakeresési módjait. Az így egymásra épülő berendezések már közel állnak ahhoz, amit képernyős munkahelynek neveznek.

Az új kommunikációs technika bevezetésével előrelépés történt az újságírás egy másik területén, a sajtóarchiválásban is. Az „információs lavina” problémája nemcsak az információ mennyiségének növekedését, hanem továbbítását, tárolását és visszakereshetőségét is magába foglalja. A hagyományos sajtóarchívumok nyolc—tízmillió cikk-kivágból állnak, ezek használata egyre nehezebb, a mikrofilmezés bevezetésével is csak a tárolás kérdése oldódott meg. A digitálisan szerkesztett újság lapjait továbbítani lényegesen egyszerűbb, bár a visszakeresést ez sem oldja meg. Minden szakterületnek magának kell kidolgoznia saját „informatikai szemantikáját és pragmatikáját”.

1984 óta az NDK újságjaiban (*Für Dich*, *Woche*, *tribüne*) egyre-másra jelennek meg olyan tudósítások, amelyek az új kommunikációs technikák bevezetésének egy korábban kevésbé emlegetett következményét tárgyalják: az életmód- és munkahely-átalakító hatást. Különösen sokat foglalkozik a témával a *Für Dich*, az NDK színes női magazinja, mivel a mikroelektronikát és a robottechnikát alkalmazó szórakoztató- és háztartási elektronikai iparban sok nő dolgozik. „Minden a csipek miatt van...” idézi az egyik riportalany szavait címében a *Für Dich* cikke. A változás nemcsak az egyes dolgozók átképzésével (új gépek, új szakma, megnövekedett műszakszám), hanem az összeszokott kollektívák megbolygatásával is jár, az egyént és a közösséget egyaránt megviseli. Hasonló módon nem volt zökkenőmentes a sajtó dolgozóinak áttérése sem az új technikákra, a régi és az új technika párhuzamos használata (például számítógépet írógép-ként használni). Ez a probléma az új technikák folyamatos bevezetésével az NDK-ban is egyre nő, tudományosan inkább csak mérnöki szakdol-

gozatok foglalkoznak vele, de az újságcikkek hangoztatják, hogy az üzemi szervezetek, ergonómiai kutatócsoportok és politikai intézmények együttes segítsége nélkül nehéz lesz megoldani. (1986/4 — 5. szám)

THE LISTENER

Modern analfabétizmus?

Amikor a huszonhat éves Martin Pawlukkan ki akartak tölteni egy űrlapot, ő zavartan azt daogdta, hogy elvesztette a szemüvegét. Martinnak persze (aki egyébként munkanélküli) semmi baja a szemével — viszont nem tud sem írni, sem olvasni.

A tizenhat éves Ronnie Hardiker egy áruházban szeretett volna állást kapni (a bevásárlókocsikat kellett volna összegyűjtögetnie), ám amikor kitöltötte a felvételi lapot, olyan hibásan írt le egyes szavakat, hogy az anyja mérgesen féltelökte. „Akkor jöttem rá — mondja Mrs. Hardiker —, hogy a fiam, aki most fejezte be az iskolát, a nevét és a lakcímét is alig tudja leírni.”

Martin és Ronnie csupán két példa abból a sok milliónyi fiatalból, akik az írás és az olvasás problémáival küszködnek. Hivatalos becslések szerint Nagy-Britanniában kétmillió ilyen analfabéta él. Sőt, a World in Action egyik felmérése kimutatta, hogy az országban mintegy hétmillió embernek (a lakosság majdnem egynolcadának) elég nagy nehézséget okoz az írás, az olvasás és a számolás.

Az írni-olvasni nem tudók különösen akkor kerülnek hátrányba, amikor munkát szeretnének vállalni, s ez különösen áll a fiatalokra. Az említett felmérés azt is kimutatta, hogy a tizenévesek 25 százalékának gondot okoz egy közönséges munkavállalási űrlap kitöltése.

Alan Gill, a North West Co-op személyzeti oktatási igazgatója évente mintegy háromszáz ilyen kitöltött űrlapot vizsgál át, s azt mondja, hogy ezek fele hemzseg a helyesírási hibáktól.

„Ötven évvel ezelőtt — mondja —, még nagy szükségünk volt az ilyen emberekre a különböző segédmunkák elvégzéséhez. Ma már alig van szükségünk szakképzetlen munkaerőre. És ha egy fiatalember nem tud írni-olvasni, eleve nincs esélye arra, hogy munkát kapjon.”

„Megpróbáltuk feltárni az írástudatlanság terjedésének okait, de nem sokra jutottunk — mondja dr. Mary Hamilton, a lancasteri egyetemen. — Néhány esetben nyilvánvaló a magyarázat. Azoknál, akik gyerekkorukban sokat betegesked-

tek, vagy azoknál, akik rosszul látnak. De a többségre ezek nem jellemzők.”

Persze a különböző vizsgálatok arra is rámutatnak, hogy növekszik az iskolakerülő gyerekek száma.

„Unatkozom az iskolában, a matematikát pedig utálok” — mondta például egy tizenhárom éves gyerek. Egy másik pedig tizenöt éves korában nem kevésbé riasztó magyarázatot adott: „Mit izgat engem a tanulás?! Mit izgat, hogy lesz-e munkám vagy nem?! Hiszen egész nap otthon ülhetek, és kapom a munkanélküli-segélyt.”

Az analfabéta és félalfabéta gyerekekből persze analfabéta és félalfabéta felnőttek lesznek. Dorren Mayor, egy felnőttoktatási intézet igazgatója szerint iskolájukban a legkülönbözőbb foglalkozású emberek megtalálhatók. „Üzletemberek, vállalati igazgatók, taxisofőrök és egyebek is beiratkoznak hozzánk — mondja. — Elképesztő, hogy ebben az országban hányan és mifélek nem tudnak rendesen írni és olvasni.”

Persze hasonló problémákat hoz magával a gazdasági pangás és a munkanélküliség a többi nyugati országban is. A Német Szövetségi Köztársaságban például ötmillió olyan embert tartanak számon, akinek gondot okoz az írás-olvasás, s a kormány országos kampányt indított a félalfabétizmus felszámolására.

Nemrégiben az Egyesült Államokban egy vizsgálat kimutatta, hogy nem kevesebb, mint 27 millió ember — a népesség 11 százaléka — félalfabéta vagy analfabéta.

Alan Wells, a brit felnőttoktatási központ igazgatója szerint ebben az egészben semmi újdonság nincs. „A probléma mindig is létezett — mondja, — csak éveken át nem törődünk vele.” (1987. febr. 5.)

Media Development

A mértékletesség erény, a tékozlás bűn

„Kommunikációs politikánk tervezése jelenleg *ad hoc* megfontolások alapján történik. Vagyis azt az utat követjük, hogy az éppen kínálkozó eszközökre, a hardverre gondolunk, még mielőtt kidolgozott elképzeléseink lennének a tartalomról, a szoftverről. Adókat építünk, műholdakat állítunk

pályára, számítógépeket gyártunk vagy vásárolunk, mielőtt tudnánk, hogy miképpen bánjunk velük, mielőtt kialakítanánk a velük kapcsolatos politikánkat, megalkotnánk a szükséges jogszabályokat, kidolgoznánk a megfelelő szabványokat.

Minden részletkérdésre kiterjedő kommunikációs politikára lenne szükségünk, s ennek kidolgozásába a társadalom legkülönbözőbb csoportjait kellene bevonnunk: szociológusokat, műszakikat, kormányzati tervezőket, termelőket és fogyasztókat. . .”

Ezeket a gondolatokat Florangel Rosario-Braid fogalmazta meg egy 1984-ben Manilában, a Fülöp-szigetek fővárosában tartott előadásában, s szavai nagy visszhangot keltettek főképpen Afrika, Ázsia és Latin-Amerika számos országában.

A Media Development idej első számában olyan tanulmányok olvashatók, amelyek elsősorban azokat a kísérleteket ismertetik, amelyek a fejlődő országok kommunikációs politikájának kialakításával kapcsolatosak.

Jó néhány országban, különösen Afrikában és Óceániában még igencsak a kezdet kezdetén tartanak azoknak a döntéseknek a meghozatalában, amelyek hosszú távon meghatározzák majd jövőjüket. Mások már eljutottak odáig — miképpen a Fülöp-szigetek is —, hogy rendelkezzenek már bizonyos *ad hoc* szabályozással, különösen egyes részletkérdésekben.

A folyóirat egyes írásai különbözőképpen hangsúlyozzák, de valamennyien hangsúlyozzák a megfelelő kommunikációs politika kidolgozásához elvezető út nehézségeit.

Az egyik legérdekesebb terület Latin-Amerika, ahol az elmúlt tizenöt év során számos progresszív elgondolás született meg témánkkal kapcsolatban. A szakemberek kiváló elgondolásokat fogalmaztak meg, s ezek közül néhányat a kormányok is megukévták. Változást mégsem sokat tapasztalunk, ha tapasztalható egyáltalán valami változás. A legfőbb oka ennek talán az, hogy hiányzik a társadalom legkülönbözőbb csoportjainak az a fajta bevonása a munkába, amelyről Florangel Rosario-Braid is beszélt Manilában.

A legnagyobb kérdés persze az, hogy a nemzeti kommunikációs politika kidolgozásával mennyire sikerül megakadályozni azt, hogy a multinacionális szórakoztatóipari vállalatok termékei elárasssák a harmadik világot és a kisebb európai országokat, főlhígítva vagy megsemmisítve ezeket az országoknak a hagyományos kultúráját.

A válasz sok-sok tényezőtől függ.

Az első és legfontosabb követelmény: lehetetlen megfelelően hatékony nemzeti kommunikációs politikát kialakítani azoknak az összefüggéseknek az ismerete nélkül, amelyek a kommuniká-

ció globális és racionális vonulatait jellemzik. A kommunikációs politika tervezői nem kerülhetik el azt sem, hogy a multinacionális vállalatok gazdasági és politikai stratégiáját és taktikáját gondosan tanulmányozzák. A nemzeti kommunikációs politikának a globális összefüggésekbe kell beilleszkednie, különben már a kezdet kezdetén összeomlik a mégoly gondosan kidolgozott építmény is.

Igen fontos, hogy a kis országok együttműködjenek régiójuk többi országával, különösképpen szomszédjaikkal. Ebben a megközelítésben a „nemzeti kommunikációs politika” talán nem is a legmegfelelőbb kifejezés, hiszen az összehangolt szubregionális politika a feltétele annak, hogy a nemzeti kommunikációs rendszer kielégítően működjék. Az összképet vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy ennek a követelménynek a fontosságát még kevés kormányzat ismerte fel. Pedig eléggé nyilvánvaló, hogy a talpon maradás egyetlen módja, miként a gazdasági életben, itt is a szomszédokkal való szoros együttműködés.

Végezetül: a politika — választás. Hatékony kommunikációs politikát csak arra lehet alapozni, hogy mit engedhet meg egy-egy ország magának, s nem arra, hogy milyen bőséges a kommunikációs ipar kínálata.

A folyóirat cikkeinek többsége felveti a társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésnek azokat a problémáit, amelyek a kommunikációs politika kialakításával szoros összefüggésben vannak. És sokan állást foglalnak amellet is, hogy a fejlődő országok többségében a kommunikációs politikának arra kell törekednie, hogy az olcsóbb megoldásokat válassza, tekintet nélkül arra, hogy a tehetősebb rétegek mit szeretnének.

Ma sokkal inkább érvényes a megállapítás, mint eddig bármikor: a mértékletesség erény, a tékozlás bűn. (1987/1.)

Newsweek

Hang-ötletek

A hi-fi berendezések piaca az újdonságok szempontjából nemrég még pangást mutatott: csaknem mindenki, aki megengedhette magának, vásárolt már sztereóberendezést, és ezt semmilyen új termék nem tudta megkérdőjelezni. Aztán jött a CD-lejátszó (compact disc), melynek tiszta, digitális hangja mellett az ódivatú analóg lemezfelvételek, bizony, primitívnek tűnnek. Bár a CD-lejátszók eladása jelenleg szárnyal, a japánok már előálltak egy másik hangsodával: a *digitális*

hangszalaggal (DAT -- digital audio tape). Ugyanakkor egy USA-beli cég az utolsó simításokat végzi azon a berendezésen, mely a hagyományos vinillemezeket lézersugárral tapogatja le.

A digitális hangszalaggal működő felvevő-lejátszó a képmagnó és a CD-lejátszó okos ötvö-zete. Utóbbihoz hasonlóan digitális információvá konvertálja a zenét, tehát számok sorozatává. A képmagnóra pedig abban hasonlít, hogy olyan felvevő fejekkel rendelkezik, melyek nagy sebességgel forognak, s így sokkal több zenei információt képesek felvinni a szalag minden centijére, mint a hagyományos magnók. A digitális hangszalag tehát ugyanazt a pompás, zajtalan hangot biztosítja, mint a CD, ráadásul a DAT-kazetta játékidéje kétórás, vagyis közel kétszerese a CD-nek, és ami még fontosabb: a CD-vel ellentétben nemcsak lejátszásra, hanem felvételekre is használható.

A DAT technológiája meglehetősen új, eltér az eddigi szabványoktól, így nem kompatibilis a jelenlegi magnókkal. Egy másik inkompatibilitás, mely lecsillapíthatja a hangfelvételt készíteni szándékozók: a gyártók nem szerelték fel digitális kimenettel a DAT-készülékeket. Ily módon a kompakt lemezeket megvédték a kalózkodástól, hiszen az átvételhez a zenének előbb az analóg vonalakon kell átmennie, ami lényegesen csökkenti a hangminőséget.

Az elemzők figyelmeztetnek arra, hogy a DAT sikere még egyáltalán nem garantált. A vásárlók fellázadhatnak a hangeszközök elavulásának gyorsasága ellen. Sok puritán „audiofil” pedig kitar amellet, hogy a digitális hangrögzítés kevésbé pontos, mint a régivágású analóg felvételek legjobbjai. A gyártók azonban fogadnak rá, hogy a zajmentes kompaktlemezek „horgára” fennakadt fogyasztók a szalagos hangrögzítésnél is keresni fogják ugyanazt a minőséget. A DAT egyébként számítógépes adatok tárolásához is adaptálható: egy kazetta több mint 2 gigabájt tárolására képes, ami hatszázezer nyomtatott oldalnak is megfelel. Ha a kereskedők számításai bevalnak, a kompaktlemez és a digitális hangszalag egymás mellett fog létezni: előbbi a hagyományos lemezt, utóbbi a jelenlegi magnetofonokat fogja kiszorítani. A DAT gyártását világszerte nyolcvanegy cég vette tervbe. Az ilyen felvevő-lejátszók az USA-ban hatszáz és ezer dollár közötti áron jelentek meg, ám a CD-lejátszók esetéhez hasonlóan az árak gyors zuhanását várják.

Tulajdonképpen valamennyi sztereóberendezés digitálissá válhat a jövőben. Az egész rendszer képes lehet arra, hogy egészen a hangszóróra való küldésig számsorozatokat formájában foglalkozzon a zenével. A legtöbb nagy audioteknikai cég megtervezte már az otthonokba szánt digitális erősítőjét. És 1986 augusztusában a bostoni

WGBH rádióállomás megkezdte kísérleti célú digitális adását, ugyanolyan minőségben szolgáltatva a sugárzott zenét, mint amilyet a kompaktlemez nyújtani képes! Néhány amerikai háztartást már fel is szereltek ilyen digitális jelek fogadására képes eszközökkel. A digitális lemez és a digitális hangszalag után valószínűleg elkerülhetetlen a digitális rádió. Végül is a zene visszaadásában az emberi fül lesz az egyetlen, melyet a digitális technológia érintetlenül hagy.

Bármilyen gyorsan menetel is előre a hangtechnika, a lemezbarátok légiói igencsak vonakodnak megvárni gyorsan elvülő hagyományos lemezeik gyűjteményétől. Amellet, hogy egyesek jobban kedvelik az analóg felvételek hangját, van egy másik kényszerítő oka is a hagyományos lemezek megőrzésének: sok régi lemez soha nem lesz átírható CD-re. Igen ám, de ahányszor csak meghallgatunk egy öreg lemezt, a lemezjátszó tűje, mely a vinilbarázdákat hanggá transzformálja, egy kicsit mindig tovább koptatja lemezünket. Ezzel szemben a lézersugár, amely a CD-re kódolt zenét „olvassa”, semmilyen károsodást nem okoz. E probléma feloldására a californiai Finial Technology of Sunnyvale cég olyan lemezjátszót fejlesztett ki, mely lézertechnikát használ a hagyományos vinillemezek lejátszására.

Két lézersugár fénye villózik a lemezjátszón forgó lemez barázdáiban, és a berendezés az így létrejövő tükröződésekkel konvertálja zenei jelekké. A gyártók szerint a lézer figyelmen kívül hagyja a barázdák kopáshibáinak nagy részét, ezért még az öreg lemezek esetében is egy feljavított hang visszaadását teszi lehetővé. Mivel a lézer és a lemez közötti távolság állandó, a lemez hullámossága, vetemedése nem okoz hangmagasság-ingadozást.

A lézerlemezjátszó a maga 2500 dolláros árával elsősorban a lemezarchívumok és a komoly zenebarátok érdeklődésére tarthat számot. (1986. augusztus)

The Economist

Kis képernyő — nagy remények

A fejlett országokban az emberek ébrenlétük ötödét töltik a tévé előtt. Ott, ahol a televízió könnyen elérhető, a tévézés a munka kivételével minden más tevékenységet megelőz.

Ha egy országban nő a termelékenység, a munkások a megnövekedett szabadidőt arra használják, hogy többet nézzék a televíziót. Bár a televíziózás mutatói közül kevés megbízható, kétségtelen, hogy a tévézés mennyisége évről évre nő szinte mindenütt. Több műsort gyártanak tehát a meglévő állomások, s újabb csatornák indulnak.

A televízió azonban még mindig csak fejlődésének kezdetén tart, ha elfogadjuk azt a nézetet, mely szerint egy-egy ország televíziós szolgáltatásának fejlődése három szakaszra osztható: az elsőre az állami monopólium, a másodikra néhány magáncsatorna megjelenése jellemző, a harmadikban pedig ugrásszerűen megnő a magáncsatornák száma — az Egyesült Államokban például a nézők háromnegyede több, mint tíz csatorna közül választhat. Ma a világ népeinek nagy része olyan országokban él, ahol a televíziós fejlődés vagy az első szakaszban tart, vagy egyáltalán nincs televízió, s még a gazdagabb országok is többnyire csak a második szakaszig jutottak el. Ha tehát Amerika a modell, melyet más országok követni fognak, a világ többi részének még nagy utat kell megtennie.

Bizonyos vonatkozásban még Amerika is a televíziózás őskorában él. Olyan módszerrel finanszírozza legtöbb televízióját, melyet annyira megszoktak a nézők, hogy már észre sem veszik, mennyire bizarr. Közvetlenül nem fizetnek a szolgáltatásért, viszont őket magukat — a nézőket — adják el a tévécsatornák tulajdonosai mohó szappan- vagy gyorsétel-gyártóknak. A csatornák aztán arra használják a pénzt, hogy a nézők számára „ingyenesnek” tűnő műsorokat készítsenek. Más szóval, hirdetésekkel fedezik a televíziót — ezek éves összértéke 22 millió dollár, vagyis 250 dollár háztartásonként.

Igaz, Amerika 86 millió háztartásának csaknem fele kapcsolódik valamilyen kábelhálózat-hoz, és ezek a háztartások 1985-ben havi 10,24 dollárt fizettek a kábelért. De a legtöbb kábelcsatorna hirdetéseket is sugároz, mert enélkül nem élne meg. Ráadásul van még „fizetőtévé”, különdíjért, ez valóban nem tartalmaz reklámot. De még ott is, ahol elterjedt a kábeltévé, a nézett műsorok csaknem háromnegyede az ódivatú műsorszóró hálózatoktól származik, amelyeket alapvetően reklámból tartanak fenn.

Az állami vagy a reklámból történő finanszírozás alternatívája az előfizetéses tévé. Ezt háromféleképpen lehet megszervezni: a legáltalánosabb a kábeltévé, a másik egyszerű modell az, hogy kódolt műsort közvetítenek, és bérbe adják a dekódot (Franciaország, Svájc és Írország nemrég indított egy-egy ilyen csatornát), a harmadik megoldás pedig ugyanolyan, mint a második, csak itt műholdjeleket használnak.

De ne gondoljuk, hogy az előfizetéses televízió

elsőpró győzelmet fog aratni a világon — a műszaki eredmények alapján ugyanis nemigen lehet megjósolni a televízió jövőjét, annál az egyszerű oknál fogva, hogy a televízió nem kommunikációs üzlet, hanem — szórakoztatás. Amerika, a világ gazdaságilag és technikailag legfejlettebb televíziós iparával, 90 csatornás műholdjaival és 120 csatornás kábelrendszerével, még mindig elsősorban a tömeges közönségnek szóló műsorokat nézi.

Tíz éve még azt gondolták, hogy Amerika megszabadulhat a reklámból fedezett, széles közönségnek szóló műsorszórástól. A kábel és más új kommunikációs eszközök sok-sok csatornát fognak kínálni a nézőknek: valamit mindenkinek, és lesz egy sor hirdetés nélküli csatorna is. A hálózat-dinoszauruszok kihalnak, és a televízió nem lesz olyan unalmas.

A felületes szemlélő számára úgy tűnhet, a nyolcvanas évek közepére megvalósult e látomás. Végül is 40 millió otthonban van kábel. Főműsoridőben a hálózatok részesedése a hetvenes évek végén jegyzett 90 százalékos nézettségéről 85-ben 74 százalékra esett vissza. S az emberek olyan híreket is hallanak, hogy az ABC, a CBS és az NBC válságban van, elbocsátja embereit.

E hatalmasok még korántsem buktak meg. Igaz, a hálózatoknál valóban vannak létszám- és költségcsökkentések, és viták dúlnak a szerkesztőségekben, de ennek kevés köze van a televízióhoz. 1985-ben mind a három hálózat gazdát cserélt, és eközben kettő jókora adósságokat szedett össze.

De az új tulajdonosok — a Capital Cities Communications (ABC), a General Electric (NBC) vagy Rupert Murdoch, aki a negyedik hálózat kiépítésén fáradozik — tudják, mit csinálnak. 1986 szeptember végéig a három hálózat 970 millió dollár bevételhez jutott a televíziózásból.

Bár a reklámbevételek nem nőnek olyan gyorsan, mint régen, és a hálózatok műsorainak nézettsége is csökken, megmenti a „dinoszauruszokat” a televíziós háztartások számának növekedése. Az amerikai családok kisebb egységekre bomlanak fel, így most 25 százalékkal több televíziós háztartás van, mint 1975-ben. Lehet, hogy a hálózatok kisebb szeletet kapnak a tortából, a torta viszont jóval nagyobb.

Ami pedig a versenytársakat illeti: a leggyorsabban növekvő rivális a képkazetta. A legutóbbi felmérések szerint a lakások 38 százalékában van képmagnó. De ezek nemhogy ártanának a hálózatoknak, inkább segítik őket. A képmagnósok ugyanis több, mint kétszer annyi ideig nézik a felvett tévéműsorokat, mint a programkazettákat. S e visszajátszások nagy része a hálózatok főműsora. A képmagnó nem versenyez a hálózatokkal a reklámbevételekért, a többi médium iránti ke-

resletet viszont felszívja (kábeltévé, fizetőtévé), így a hálózatok szép csendben végignézhetik, amint a képmagnó felfalja számukra a versenytársakat.

Az előfizetési televízió, mely kódolt műsort sugároz és havi díjat szed a nézőktől, már lényegében halott. Az előfizetés egy csatornára többbe kerül, mint ha húsz kábelszatornához csatlakoznának. Haldoklik a sokágú terjesztési rendszer is, mely mikrohullámú jeleket sugároz viszonylag rövid távolságra.

Él és virul viszont a kábel. Jelenleg az otthonok 47 százalékában fizetnek elő valamilyen kábelszolgáltatásra, és a legmerészebb jóslatok szerint 1990-re ez a szám 60 százalékig is emelkedhet. A háztartások háromnegyedén már „keresztülmegy” a kábel — előfizethetnek, ha akarnak —, tehát a kábel növekedésének nagy része már megtörtént. De szinte semmi sem vált be azokból az előrejelzésekből, amelyek a sokcsatornás kábel forradalmát jósolták.

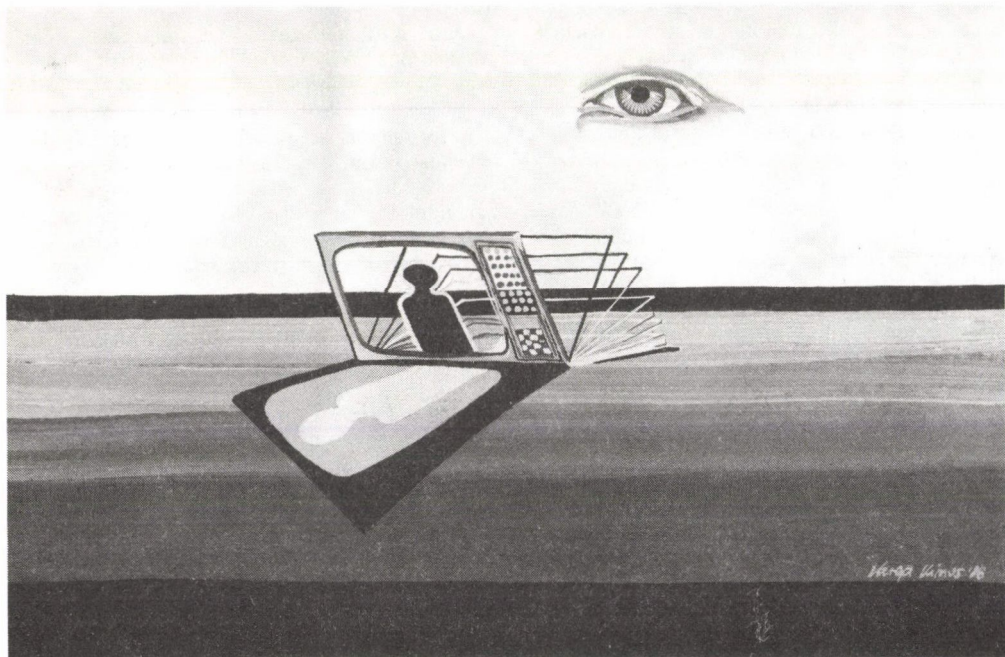
A kábelszatornák általában nem tudnak megélni reklám nélkül, és ahol vannak hirdetések, ott nagyon drágán adják őket. Nem igazolódott be az sem, hogy a kábel újfajta műsorokat fog hozni, és olyan igényeket fog szolgálni, melyeket a hálózatok nem tudnak kielégíteni. A legtöbb kábelsza-

torna vagy ugyanazt az általános érdeklődést kielégítő műsorcsomagot kínálja, mint a hálózatok (ezek a legsikeresebbek), vagy a hálózati kínálat egy-egy szeletét közvetíti naphosszat: sportműsorokat, filmeket stb. A „magas” kultúrát közvetítő csatornák pedig megbuktak.

Bármilyen sok csatorna közül választhatnak is az emberek, általában csak néhányat néznek. Az összes előfizetési kábelszatorna közönsége 1986 májusában csak a háztartások 2,9 százalékát tette ki — vessük össze a hálózatok 43 százalékos arányával!

A reklámból élő televíziózás tehát szilárdan tartja magát Amerikában. És ez lesz a helyzet Nyugat-Európában is, a következő tíz év jelentősebb televíziós fejlődésének színterén. A jóslatok szerint legfeljebb az európai háztartások 22 százaléka lesz bekábelezve 1990-ig. S meglepő lenne, ha akár feleannyiban is megjelenének a műholdvevő tányérantennák. A növekedés döntően a hirdetésekben fenntartott magán műsoroszó csatornáknak lesz köszönhető, az előfizetési tévé tehát csak mellékszereplő lesz, még ha növekvő szereppel is. E tekintetben a televízió valószínűleg megmarad abban a sötét korban, ahonnan indult. (1986. december 20.)

Varga Vilmos rajza

Tájékoztatás-politika

- **Az újságírás piacán** hat év után nagyjából egyensúlyba került az NSZK-ban a munkaerő-kínálat és -kereslet. 1980-ban az újságírók száma kétszázal, 1982-ben háromszázal haladta meg a munkahelyek számát. 1986-ban kedvezőbbé vált a helyzet. Ez a fellendülés azonban nem vonatkozik az újságírás minden területére. Űresedés van a sportújságírás, valamint a politikai és gazdasági tudósítók szakmájában, de kevés lehetőséggel számolhatnak a riporterek és a külföldi tudósítók; a legkedvezőbb a helyi lapok munkatársainak helyzete. A legtöbb munkahelyet a magán rádió- és tévétársaságok, az üzleti vállalkozások, a reklámügynökségek, állami, szövetségi és helyi hatóságok, valamint a hírügynökségek ajánlják fel az újságíróknak.

Journalist

- **A sajtó Latin-Amerikában** mintegy 2500 újsággal számolhatott 1985-ben, ebből 1160 napilap volt. A statisztikák szerint 72 kiadvány jut ezer lakosra. Csak a nagyvárosokban terjeszkedhet a sajtó, mivel a latin-amerikai falusi körzetekben még 70 százalékos az irástudatlanság. Ecuadorban például 40 lap jelenik meg, a harmada Quitóban és Guayaquilban. Nicaraguában 3 napilapot és 22 magazint adnak ki, valamint 34 rádióadó és két tévécsatorna tart igényt a nézők-hallgatók figyelmére. Csaknem minden latin-amerikai országban a magánsektor ellenőrzi a közlési eszközöket.

Cemedim

- **Határozott formát** kezd ölteni a belga privatizálási folyamat. Megkapta a működési engedélyt a TV1, amelyben a luxemburgi RTL adón kívül a legtöbb francia nyelvű újság is érdekelt. A hálózat egy francia magán televíziós műsor számára fog adásokat készíteni. A TV1 várhatóan 1987 közepén kezdi meg a műsorsugárzást, a megállapodás kilenc évre szól. Az RTL részvételét azzal a feltétellel engedélyezték az első belga magán-tévé-csatornában, hogy néhány filmjét Belgiumban készíti.

IOJ Newsletter

- **Az izraeli magán-tévé** nem is annyira „magán”. Bár a kormány a közelmúltban törvényjavaslatot fogadott el egy magán-tévé-csatorna létesíté-

sére, a javaslat a kormányt kéri fel az új adó tizenöt igazgatójának kinevezésére — közülük nyolcan nyolc minisztériumot képviselnek —, és részt vesznek a vezetésben szakszervezeti tisztségviselők is. Továbbá a meglévő állami hálózat fogja irányítani a csatorna hírosztályát. A törvényjavaslat leszögezi, hogy az új csatorna kérhet hirdetéseket, ám kártalanítania kell mind a működő hálózatot, mind a napilapokat az esetleges veszteségért.

World Broadcast News

- **Ismét veszélyben** van a tájékoztatás szabadsága Haitin. A tavaly érvénybe lépett új sajtószabályozás eltüntette a Duvalier távozását követő optimizmust. Az újságírókat elsősorban az aggasztja, hogy most évente megújítandó engedélyt kell kérniük a tájékoztatási minisztériumtól. A kérelmezőknek felsőfokú végzettséggel és egy bejegyzett sajtószerző újságíró-igazolvánnyal kell rendelkezniük.

IFJ Direct Line

- **Az NSZK-ban a parlamenti választásokat** 1965 óta táplálják számítógépek. Húsz éve a komputer három és fél óra múltán adott végleges eredményt, ma mindössze harminc percre van szüksége. 1986-ban két tartományi választáson a két tévétársaság, a ZDF és az ARD szinte versengett az eredmény gyorsabb közléséért. Az egyik mögött az Infas, a másik mögött a Forschungsgruppe Wahlen nevű számítógépes közvélemény-kutató intézet áll. Mindkét intézet szűrőpróba módszerrel dolgozik (58 ezer választókörzetből háromszázat emelnek ki).

ARD Magazin

- **A japán postai és távközlési társaság, az NTT (Nippon Telegraph and Telephon)** 1986 novemberében magánkézzé került, így 117 milliárd dolláros vagyonával a világ legnagyobb magán kommunikációs konszernjévé vált.

Neue Medien

Sajtó

- **Nyolcezer újság** jelenik meg a Szovjetunióban 57 nyelven, összpéldányszámuk 200 millióra tehető. A legnagyobb — 18,5 milliós — a *Trud* példányszáma, majd a *Komszomolszkaja Pravda* következik 15 millióval. A *Pravda*-t 11 és fél

millió, az *Izvesztyiját* 7 millió példányban adják ki. A folyóiratok száma meghaladja az ötezret (éves összpéldányszámuk a négy milliárdot).

Rabotnicseszko delo

- **Veszteségek a UPI-nál.** A *New York Times* 1986 végétől megszüntette előfizetését a UPI szolgáltatásaira. Egyik legfontosabb ügyfelének elvesztése évi egymillió dollár veszteséget jelent a hírügynökségnek. 1986 elejétől a UPI mintegy száz előfizetőt veszített.

Le Monde

- **Negyvenedik születésnapját** ünnepelte tavaly a *Far Eastern Economic Review*, a befolyásos távol-keleti gazdasági folyóirat. A lap, melyet Hongkongban alapítottak 1946-ban, hosszú ideje tekintélyes intézménynek számít a diplomaták, bankárok és kormánytisztviselők körében. Nemcsak a legrégebb, hanem 64 ezret meghaladó példányszámával a legnagyobb regionális folyóirat is Ázsiában. Bár az *Asian Wall Street Journal*, az *Economist* és az *International Herald Tribune* terjeszkedésével — ezeket mind fejlett technikával, Ázsiában nyomtatják — a lap példányszám-növekedése az elmúlt években 10 százalékról 2-3 százalékra esett vissza, bevételei még mindig emelkednek.

International Herald Tribune

- **Görögül is kapható** már a *Pravda*. Tavaly októbertől a szovjet kommunista párt napilapja hente görögül is megjelenik, 12 oldalon. A brit, dán, svéd és francia kiadástól eltérően a görög változat négyoldalmi hirdetést is tartalmaz, hogy a nyomtatás költségeit fedezzék.

Borba

- **A legtöbb külföldi folyóiratot és újságot Svájcban olvassák.** Az országban eladott lapok harmada külföldről származik, főként az NSZK-ból. Ez havonta körülbelül 6,3 millió példány, az NSZK újságeladásának több, mint negyede.

Schweizerische Handels-Zeitung

- **Csökken az olvasókedv az osztrákokban.** A Fessel-intézet legújabb vizsgálata szerint Ausztriában három év alatt 7 százalékkal kevesebb időt fordítottak olvasásra, mégpedig éppen a leghatékonyabb korban lévők (29-39 év), az akadémikusok, az önálló keresők és a hivatalnokok. Az olvasás presztízse ugyanakkor nem csökken, különösen a vidéki területeken és az alacsony keresetűek körében.

Die Presse

Rádió

- **Hatszoros növekedés.** Becslések szerint 1955-ben 237 millió rádiókészülék volt a világon. Ma számuk meghaladja a másfél milliárdot. E hatszoros növekedés néhány még látványosabb ország adatot takar. Tanzániában például húsz éve 50 ezer készülék volt, ma pedig körülbelül kétmillió van, és ez a világ egyik legszegényebb országa. Hasonló növekedési ütem figyelhető meg Indiában, ahol ugyanebben az időszakban a készülékek száma egymillióról 45 millióra nőtt. Ennek ellenére Indiának még nagy utat kell megtennie, amíg minden háztartásban lesz rádió. Jelenleg Indiában 6 készülék jut száz lakosra, míg ugyanez az adat Nagy-Britanniában 95, az NSZK-ban 91, Franciaországban pedig 87.

Intermedia

- **Az áprilisi forradalom után** az Afgán Demokratikus Köztársaságban nekiláttak a rádió korszerűsítésének. Az 1940-ben alapított afgán rádió fokozatosan kibővült, és 1984-ben már naponta 13 órát közvetített. Jelenleg egy kétórás angol nyelvű programja és félórás német, francia, orosz és arab műsorai vannak. A televíziózás 1978 augusztusában kezdődött, és most napi 5,5 órás műsort sugároznak.

IOJ Newsletter

- **Az OIRT negyvenéves fennállását** tizenhat órás zenés nappal köszöntötte az NDK rádiója. A napot a helsinki dóm orgonamatinéjával kezdték, a programban Magyarország a Liszt-emlékévé zenei felvételeivel vett részt, a lengyel rádió pedig Penderecki Lukács-passióját sugározta. Az NDK a wernigerodei gyermekkórus előadásában Bach- és Mozart-művekkel szerepelt az emléknapon.

Rundfunk und Fernsehen

- **Heti hat gyermekhangjáték** szerepel a keletnémet rádió műsorsortervében. Ez évente 330 előadást jelent, ezen belül a hagyományos mesék keverednek a történelmi feldolgozásokkal (például Berlin története több folytatásban) és a mai történetekkel. A hangjátékok közel fele külföldi szerző műve, közel negyede pedig elsőműves szerző alkotása.

Rundfunk und Fernsehen

Televízió

- **Műsorok az utókornak.** Nagy-Britanniában 1985-ig évente átlag háromszáz produkciót archiváltak, 1985-ben már 2346 műsort. A nemzeti filmarchívum segítségével most sikerült elérni, hogy minden egyes brit produkciót megőriznek, tehát a BBC, az ITV és a negyedik csatorna valamennyi műsora fennmarad az utókornak. Ennek évi költsége 120 ezer font — ezért hozzávetőleg egy kétórás tévéműsort lehet előállítani.

EBU Review

- **Chicagói újítás.** A chicagói Entertainment Properties nevű tévéfilm-forgalmazó cég ötszáz különféle, 1915 és 1978 között készült játékfilmből gyűjtött össze készletet. Valamennyi műben egy-egy világsztár szerepel. A forgalmazásban azt az újítást vezették be, hogy a filmek megvásárlói „örökre” szóló bemutatási jogot szereznek, ellentétben más forgalmazók egy-két bemutatásra szóló és egyéb korlátozásokat is tartalmazó engedélyeivel.

TV World

- **Szakemberképző központ Szíriában.** Damaszkuszban nemrég nyílt meg az arab világ televíziósainak oktatási központja. A legmodernebb felszereléssel rendelkező létesítmény elsősorban korszerű eszközökkel kívánja a résztvevőket megismertetni, és minél több nőt szeretne bevonni az arab világ televíziós tevékenységébe. A tiznapos tanfolyamokat az UNESCO is támogatja.

TV World

- **Tévéadó Nyugat-Berlinben.** A RIAS, a nyugatberlini amerikai rádióadó 1987 októberétől megkezdte televíziós adásait. Az Egyesült Államok költségvetése 12 millió dollárt szánt erre a célra, amelyet az NSZK-kormány 8,6 millió márkával egészített ki. A meginduláshoz még az NDK hozzájárulása szükséges, amely a megfelelő frekvenciát bocsátja rendelkezésre, illetve az engedélyt, hogy az adások túlléphessék Nyugat-Berlin határát. A RIAS-TV kapacitása 500 kW lesz (összehasonlításképpen: a nyugatnémet első csatorna, az ARD kapacitása 100 kW).

Ivesztijaja/Fernseh-Informationen

- **Erélyesebb filmeket követel a kenyai elnök.** Daniel Moi Nairobiban kijelentette, hogy a televízió-műsorai nem sérthetik a közérkölcset. Nem

szabad olyan filmeket készíteni és megvásárolni, amelyek az ország társadalmi életét hátrányos színben tüntetik fel, amelyek elmaradottságra utalnak vagy családon belüli konfliktusokat ábrázolnak. Semmi értelme — jelentette ki az elnök —, hogy a külföldiek szemében Kenya nevéssé váljon, vagy hogy a gyerekek elítélendő magatartást lássanak a képernyőn. Függetlenségének 23 éve alatt Kenya sokat fejlődött, és a televízió ezt a fejlődést kell bemutatnia.

TV World

- **„A világ tetején”,** a Pamír-hegység magasán fekvő területein is lehet színesben fogni 1986-tól a szovjet televízió központi műsorát, miután a Kaskadarja közelében felállított reléállomást is bekapcsolták a műholdláncba.

Fernseh-Informationen

- **Helsinki harmadik műsort kapott** 1986 szilveszterén. A kódolt műsor előfizetésből és reklámból tartja fenn magát, programján többnyire játékfilmek szerepelnek. A csatorna tulajdonosai az Yleisradio AB, egy kereskedelmi rádióadó, egy televíziós reklámtársaság és egy elektronikus cikket gyártó konzern. A műsort egyelőre csak a finn fővárosban és közvetlen környékén lehet fogni.

Fernseh-Informationen

- **A kifáradásnak nyoma sincs** a televízió nézők között az NSZK-ban: tavaly a 14 évesnél idősebb lakosság átlagban napi 2 óra 13 percet ült a televízió előtt, a nyári félévben valamivel kevesebbet, a téli hónapokban valamivel többet. A televízió nézésre fordított összidő 44 százalékát az ARD, 41 százalékát a ZDF adásai töltötték ki. 11 százalék jut a harmadik műsorra, a maradék 4 százalék pedig a magántelevízió kínálatára (SAT 1, RTL-plus stb.), valamint a külföldi műsorokra.

ARD Magazin

- **A japán Aszahi televíziós társaság,** amely az OIRT kooptált tagja, 1986 őszén képviselőt nyitott Prágában, az OIRT székhelyén. Az Aszahi tévé így könnyebben és hamarabb hozzájut az intervizációs országok híradásaihoz.

Rundfunk und Fernsehen

- **Egy televízió és egy telefon kell ahhoz,** hogy az USA-ban bárki részt vehessen a *Home Shopping Network*-ben, az otthoni vásárlóhálózatban. 1982-ben eredetileg áruházi kiárusításokra szervezték ezt a szolgáltatást, amelynek keretében

ben a televízióban bemutatott árut azonnal megvásárolhatta a néző. Mára 15 millió néző csatlakozott a hálózathoz. Az olcsó árúk mellett ma már drága prémeket és tengeri utazást is lehet vásárolni.

Business Week

- **A negyedik nagy tévétársaság az USA-ban az ABC, a CBS és az NBC mellett Rupert Murdoch új televízióhálózata, a Fox Broadcasting Company, röviden Fox TV.** Kereken száz televízióállomás tartozik hozzá: közvetlenül Murdoch alá 7, a további 93 pedig, úgymond, független adó. A bemutatkozás 1986 októberében volt, esti szórakoztató show-műsorral. A Fox TV az amerikai háztartásoknak több, mint 80 százalékát képes elérni.

Neue Medien

- **A RAI karácsonyi ajándéka volt, hogy 1986. december 22-én megindult Olaszországban is a reggeli televízió.** A 7 óra 20 perces kezdés után „tarka mindenféle” következnek, majd 8 és 9 órákor 5-5 perces híradó, szórakoztató műsor, háztartás és időjárásjelentés szerepel a műsoron, amely 9.40-ig tart. Ekkor az 50 perces napi krimivel megkezdődik a délelőtti program. A reggeli műsor stábjá 30-35 fő, költsége körülbelül 60 millió líra. Az adást a nagy vidéki stúdiók (Milánó, Torino, Nápoly) is átveszik, sőt a második rádióműsort is be akarják kapcsolni a közvetítésbe.

Fernseh-Informationen

- **Főszerepben a lego!** Dániában olyan 13 részes televíziós sorozat forgatását kezdték meg, amelynek figurái Legoland meseország alakjaira épülnek. Ugyanezekről a figurákról könyvsorozatot is terveznek. A legokonszern pedig újabb licenceladásokon töri a fejét.

Marketing Week

- **Új közönségkutatásra kötött szerződést a CBS** amerikai televíziótársaság az angol AGB (Audits of Great Britain) közönségkutató céggel. A vizsgálat 1987 őszén indul, a *peoplemeter* nevű új mérőműszerrel kétezzer reprezentatív kiválasztott angol háztartást szerelnek fel. Az új vállalkozás komoly konkurenciát jelent az eddig vezető Nielsen-Ratings cégnek.

Neue Medien

- **A sztereó televízió gyorsan terjed az USA-ban,** 1986-ban hárommillió olyan színes készülék adtak el, amely a hangot két csatornán keresztül sugározza. Mintegy 350 televízióállomás su-

gároz rendszeresen két hangcsatornán, többnyire idegen nyelvű híreket és zenét. Az NBC hálózat heti 24 órában közvetít sztereó adást. Ugyanakkor gyakoriak az álsztereó műsorok, amikor az egy csatornás hangot elektromos kapcsolással kezelik, és így érik el a sztereó hatást.

Fernseh-Informationen

- **Franciaország leállította a Japánból és Dél-Koreából származó televíziókészülékek behozatalát az országba.** A készülékek árszintje ugyanis a francia piac készülékeinek csak a 30 százalékát érte el.

Neue Medien

- **Nagy fejlesztést készít elő a Grundig cég ausztriai leányvállalatánál: évi 800 ezer — az eddigénél 300 ezerral több — színes televíziókészülék gyártását tervezi.** A modernizálásra az elmúlt három évben 800 millió schillinget fordítottak, így sikerült leküzdeni a közel évtizedes gazdasági nehézségeket. Az ausztriai Grundig cég éves forgalma 1985-ben 1,8 milliárd schilling volt, 1986-ban már meghaladta a 3 milliárdot.

Die Presse

Műholdas műsorszórás

- **Egységes szabványok.** Az Európai Gazdasági Közösség miniszterei elfogadtak egy sor technikai szabványt, azzal a céllal, hogy megakadályozzák az európai közvetlen műsorszórási műholdas piac feldarabolódását. Az úgynevezett MAC-csomagot a televíziós műholdak új generációjánál használják majd fel, ezeket a következő néhány évben fogják pályára bocsátani. Az NSZK és Franciaország a Nagy-Britanniában kifejlesztett rendszertől eltérő szabványok használatát tervezi, de már dolgoznak azon a technikán, mellyel össze lehet egyeztetni őket.

World Broadcast News

- **Anglia első közvetlen műholdas szolgáltatását egy konzorcium fogja megszervezni, amelyet a Granada televíziós és szabadidőcsoport irányít.** Tagjai között szerepel még az Anglia tévétársaság, a Virgin Music és a Leisure birodalom, a Pearson-csoport, a *Financial Times* és a *Penguin* könyvek tulajdonosai, valamint az Amstrad számítógépgyártó cég, mely a tányérantennákat és a dekódereket 290 dollárért szándékozik árulni. A műhold fellövését 1990-re tervezik, addig lehet, hogy még másokat is felkérnek, csatlakozzanak a konzorciumhoz.

World Broadcast News

- **Televíziós hírcsere.** 1986 szeptembere óta az amerikai CNN (Cable News Network) televíziós szervezet (székhelye Atlanta) hírcsere formájában átveszi az Interjúbióba tömörült országok válogatot híreit. A CNN műholdon keresztül 24 órás műsort sugároz az USA részére és napi 6 órás műsort az európai országoknak.

Rundfunk und Fernsehen

- **Szupercsatorna.** Az év elejétől közvetít egy új műholdas tévéhálózat, a Super Channel. Több, mint ötmillió angol és más európai háztartásba juttatja el 24 órás műsorát, melyet teljes egészében reklámból finanszíroz. Többnyire a BBC és a független angol csatornák műsorát közvetíti. Az angol nyelvű adásokat valamennyi országban kábeltévé továbbítja. A belga, dán, francia, finn, nyugatnémet, luxemburgi, spanyol, svéd és svájci nézők vígjátékokat, színházi közvetítéseket, sport- és szórakoztató műsorokat láthatnak, valamint egy éjszakai hírközvetítést.

International Herald Tribune

- **Kína műholdas hálózatát,** melyhez öt földi állomás csatlakozik, tavaly nyáron helyezték üzembe. A hálózat — magját egy Intelsat műhold alkotja az Indiai-óceán fölött — a kínai központi televízió napi műsorát és az újonnan indult oktatóműsorokat sugározza országszerte, s ugyanakkor hatékonyabb telefon-, táviró- és fakszimile-kapcsolatokat létesít Peking és a másik négy földi állomás között.

World Broadcast News

Video és képernyőszöveg

- **A háztartások közel felében** van már képmagnó az USA-ban. Az üzemekben és irodákban ez az arány még nagyobb. A videofilmek szerepe tehát egyre nő a reklámtévékenységben is. Sőt a videoösszeállítások már filmekről szóló reklámmot is közvetítenek, hogy a kölcsönzők forgalmát fellendítsék.

Business Marketing

- **Videokazetták kölcsönzése** immár automatából is lehetséges. A Nelson Holding International olyan készüléket fejlesztett ki, amelyből 108 különböző kazettacím közül lehet választani, a fizetésnél pedig hitelkártyát is elfogad a gép.

Business Week

- **Vigalmi adó kontra adatvédelem** — így lehetne összegezni a bécsi magisztrátus döntését, amely szerint ellenőrizni kell, hogy melyik videofilmet

ki és mennyi időre kölcsönzi. Indoklásuk szerint a hangversenyeken és a sportrendezvényeken is vigalmi adót fizetnek a megjelentek, miért lenne a videóévezet kivétel. A videoklubok tiltakoznak, és a személyi adatvédelem megsértését érzik az intézkedésben. A magisztrátusi döntést most az érintettek és jogi szakértők bevonásával vitára bocsátják.

Die Presse

- **Fogyasztói újságokat tanulmányozni** idő- és pénzigényes tevékenység, mondják az amerikaiak. Most a Videotext Services Inc. bevezette a jó üzletnek számító *Compare* képszöveg-szolgáltatást. Aki erre előfizet, 66 termékcsoportról kap aktuális tájékoztatást, a használt autótól a hűtőszekrényig. A szolgáltatás ára annyi, mint havi egyetlen fogyasztói magazin.

Business Week

- **A Btx a vártnál sokkal lassabban terjed** Ausztriában is, az 1986 végére tervezett 70 ezer helyett csak 6 ezren csatlakoztak hozzá. A szervezők most csak a kereskedelmi és vállalati jelentkezőkre számítanak, mivel a magánszemélyek aránya a 10 százalékot sem érte el. Pedig a vállalkozók eddig 580 millió schillinget fektettek a Btx-üzletbe, ami csak akkor lehet sikeres, ha legalább 50 ezer résztvevője lesz. Kedvezményként az új jelentkezőknek három hónapig ingyenes a szolgáltatás. 1987-ben a kínálat bővítését tervezik, és az egész világra kiterjedő távmásoló szolgáltatást szeretnének bevezetni.

Die Presse

Távközlés

- **Távközlési készülékek** (telefon, távmásoló, képszöveg-berendezés) közös fali csatlakozódobozát tervezi és hozza forgalomba 1987 nyaratól az osztrák posta. Az új berendezéssel megszűnik a telefonvonalak monopóliuma, nem kell minden további berendezés vásárlásánál külön szerelési díjat fizetni. Az új csatlakozóberendezés tervét 150 cég hagyta jóvá.

Die Presse

- **Még évtizedekig is eltarthat,** amíg a világméretű nemzetközi ISDN (Integrated Services Digital Network) hálózat kialakul, pedig a világ legnagyobb távközlési cégei dolgoznak rajta (AT and T, Northern Telecom, Bell, Siemens, Ericsson). Hasonló, saját fejlesztésű tesztrendszerek már többfelé is működnek (például Boeing). Csak az USA évente 123 milliárd dollárt fizet ki tele-

fonszolgáltatásokra. A növekvő igény csak új hálózatok (ilyen például az ISDN) kiépítésével elégíthető ki.

Business Week

- **Siketek számára** fejlesztett ki telefonkészüléket az Ercsey egyetemen elektromérnökök egy csoportja. A berendezés lényege egy olyan „cartoon generator”, amely képátvitelt tesz lehetővé normál telefonvezetékeken keresztül. Az új digitális képletapogató szimultán végzi a képek vételét és továbbítását.

New Scientist

- **Már 2,8 millió** telefonállomás van Ausztriában, ez meghaladja az osztrák háztartások számát, így tehát — statisztikailag — minden lakás el van látva telefontal.

Die Presse

- **A szimultántolmács a telefonbeszélgetésekben** nagy jövőt ígérő vállalkozás. Az automata fordítóberendezést a pittsburghi Carnegie-Mellon egyetemen fejlesztették ki, a Center for Machine Translation forgalmazza, de európai cégek is részt vettek a vállalkozásban.

The Japan Economic Journal

- **Túltermelés állt elő** az USA-ban az üvegszálkából. A telefontársaságok a távvezeték nagy részét üvegszálra cserélték, ezek mennyisége évente mintegy 8 százalékkal növekszik, míg az üvegszálgyártásé csak 1984-ben 400 százalékkal nőtt. (Ennek akkor alig 30-40 százalékát használták fel. A kínálat növekedésére a kábel ára 1986 eleje óta 21 százalékkal csökkent.

The New York Times

Jerzy Urban

Lengyel a lengyellel

Amikor a tévé képernyőjéről rám köszönt a számomra felettébb émelyítő frázis, miszerint lengyel a lengyellel mindig szót ért, egészen biztos, hogy szót ért, mert ha itt is lengyel meg ott is lengyel áll, akkor már hogyné értenék egymást — nos, ilyenkor tudom: rosszul áll a szénánk.

Az éter is tele van ezzel a lengyel a lengyellel. Ezt mondogatják azok a felkelő külsejű munkások, akik politikai sztrájk okán beriglizik gyáruk kapuját, s ezt szajkózzák a kommentátorok és a politikusok — mindkét oldalon. Ez a bizonyos lengyel a lengyellel annyit jelent, hogy nincs semmi mondanivalónk, és hogy minden egészen másként áll, mint ahogy mondják, mert éppen foszlásnak indult az egyetértés szövete. Ez a frázis elfedi a bajokat. Úgy, mint a házasságban: a válás idején hangzik el a legtöbb szó a szeretetről.

Voltaképpen Edward Gierek a szerzője ennek az ostoba tézisnek, mármint hogy . . . lengyel a lengyellel . . . Az ő előadásában kissé másként hangzott. Úgy, hogy nincs olyan kérdés, amiről a lengyel a lengyellel ne tudna őszintén beszélni. Akkor fogalmazódott ez, amikor a hatalom és a társadalom közötti megegyezés megszakadt, s már csak a látszata élt. Amikor lengyel a lengyellel viszonylag simán megegyezik, akkor arról egy árva szót sem szólnak. A lengyel a lengyellel . . . olyankor üti meg a fülünket, ha a valóság ennek éppen az ellenkezőjét mutatja.

Nem tűnt ez frázisnak Edward Gierek szájából, inkább olyan fontos formulának, amely megszabja a belpolitika szándékait. Csak akkor ment át frázisba, amikor a hatalom képviselője és a propagandisták elkezdtek szajkózni, hogy lengyel a lengyellel, no-

ha a tények pontosan e tézis ellenkezőjét mutatták, mivel a hatalom nem ült tárgyalóasztalhoz a társadalommal, hogy egyeztesse a lépéseket. Giereknek ezek a szavai az idő tájt persze mégiscsak politikai engedménynek és a vezetettek iránti tisztelgésnek számítottak.

Azelőtt a vezetés maga szabta meg a konzultáció témakörét, amikor pedig a társadalmi erők más beszédtemákkal hozakodtak elő, a hatalom ellenséges tetteknek minősítette és elítélte az ilyen próbálkozásokat. Az a kinyilatkoztatás, hogy nincs olyan kérdés, amiről lengyel a lengyellel . . . stb. — politikai lépésnek számított, jeladás volt: készen állnak a vita tematikájának szélesítésére.

Mielőtt az 1976 júniusi tiltakozás nyomán elhangzottak volna Gierek szavai erről a lengyelről, aki a lengyellel szót ért, a konzultációk erőltetettek voltak, és csak előre jól kiválasztott kérdésekről folyhattak. Az 1976-os „nincs olyan kérdés” kezdetű deklaráció nyilvánosságra hozatala után a belpolitikában, vagyis a valóságban nem történtek számottevő változások. Nemsokára például az alkotmánymódosítás ügyében fogalmazódott levél aláírói meggyőződhetek róla, hogy vannak ügyek, amelyekről lengyel a lengyellel a leghatározottabban nem kíván tárgyalni.

Egyáltalán az egész giereki korszakot — szerintem — az jellemzi, hogy a politika egy viszonylagos felvilágosult, bölcs szóbeliségre és egy olyan valóságos politikára oszlik, amelyet igazi döntések, tények határoznak meg. Ez utóbbi pedig nemcsak sokkal pocskább volt, mint az első, hanem számos területen még csak nem is igyekezett lépést tartani a szóbeli programmal. Nem is csupán

annyi történt, hogy kudarcba fulladtak az előre deklarált célok, hanem gyakran még a végrehajtás szándéka is hiányzott.

Mint olyan ember, akinek ebben a szóbeli birodalomban s nem a tettek mezején található a munkahelye, a giereki valóságnak a jobbik felében éltem sok társammal együtt. Ez nem azt jelenti, hogy mint valóságban hittem a deklarációk szövegében. Írásaink közlésénél a szép szavak és a rút tények szembeállításának módszerét alkalmaztuk, s az irányítás hibáit úgy tüntettük fel, mintha azok a társadalmi hasznú, szép szavakkal megalkotott programoktól való eltérést jelentenék. Persze a politika nyelvezte már nem volt képes kifejezni a valóságos politikát, és ha ügyetlenül is, de törekedett volna Gierek arra, hogy azt tegye, amiről beszél, az 1980—81-es válság sok szakaszra húzódott volna szét, és szelidebb lefolyású lett volna.

A mai lengyel a lengyellel kissé más értelmű, mint a giereki kiadásban volt, mert valami mást jelent. Gierek csak azt mondogatta, hogy a hatalom a társadalommal mindenről tárgyalhat, de nem határozta meg előre, mi legyen a tárgyalások kimenetele, és engedményeket sem ígért. Már magát a párbeszéd lehetőségét is úgy tekintette, mint a társadalmi törekvések megvalósulását még akkor is, ha a másik fél netán üres kézzel távozna az asztaltól. Manapság már nem arról beszélünk, hogy lengyel a lengyellel mindenféleképp beszélhet, ez ugyanis természetessé vált. Most arról van szó, hogy a lengyel és a lengyel közötti beszélgetés eredményeképpen mindig meg tudjuk dumálni egymást, tehát közös konklúziókra juthatunk. Megmaradt ugyan a mondatok giereki dallama, de egészen más lett az értelme.

Edward Gierek híres szlogenje olyan tényleges lehetőséget fogalmazott meg, ami nem teljesült: lehetséges is meg szükséges is volna tárgyalást kezdeni az ellenféllel. A szlogen mai változata — lengyel a lengyellel — már nem az igazi. Nem hiszek abban, hogy az idők végtelenségéig lehet megállapodásokat kötögetni, de azt mégis merem állítani, hogy örök, tartós maradhat a belpolitika folytonos egyeztető módszere. A két dolog között elég finom, mégis lényeges a kü-

lönbség. Más az együttesen kimunkált elhatározás és más az, amikor vitában indokolunk különféle lépéseket, majd azt fürkészszük, meddig terjed a másik fél tűrőképességének határa. Az egyik a tartalomra, a másik a módszerre vonatkozik; az egyik az ügyet lezáró közös döntést jelenti, a másik a hatalom gyakorlásának állandósult módját, nem pedig a lényegét tükrözi.

Az, hogy épp a lengyel a lengyellel képes állítólag mindig megegyezni, nem egyéb, mint egyfajta nemzeti szolidaritásra való apellálás. Igaz, objektíve létezik a Lengyel Népköztársaság 35 millió állampolgára számára egyfajta határozott érdekközösség. Csakhogy abban már eltérnek a vélemények, hogy miként kellene megszerezni vagy megóvni ezt a közös javat. Néhány felsőbbrendű érdek felszíne alatt ott örvénylenek az egymással ütköző koncepciók, törekvések, szándékok — közöttük politikaiak is. Még ha a különböző erők képviselői a tárgyalóasztalok mellett kidolgoznak is egy-egy kompromisszumot, annak társadalmi fundamentuma olyan ingatag lesz, hogy a pillanatnyi békeség szigetére tüstént elemi erők zúdulhatnak. Egyre kedvetlenebbül nyúlunk vissza a gdański és az ahhoz hasonló megállapodásokhoz, mert ezek egyrésztől fedezet nélküli társadalmi-gazdasági ígéreteket tartalmaznak, másrésztől rég nem teljesülő politikai önmérsékletet igényelnek. Ha például ragaszkodnánk a Szolidaritás ama nyilatkozatához, hogy a szervezet nem alakul politikai párttá, akkor nap mint nap tiltakozni kellene tevékenységük rengeteg megnyilvánulása ellen.

Realista vagyok, nem akarok hát senkit rávenni arra, hogy higgyen nekem. De szíriem az a bizonyos szolidaritási „puszpuszi”, azazhogy a lengyel a lengyellel . . . — nem szolgál egyebet, mint a politikai realitások elkenését és a közvélemény hülyítését.

Ha tehát én azt hallom, hogy a lengyel a lengyellel . . . — akkor egyszerűen kiütést kapok. Jómagam például sokkal gyorsabban megértetem magamat egy amerikaival, svédvel, franciával, némettel, angollal (azokat a külföldieket sorolom, akik beszélgetést kezdeményeztek velem), mint saját polgár-

társaimmal. Egyszerűen nincsenek olyan tolmácsok, akik képesek lennének az egyik lengyel beszédét a másikéra lefordítva közvetíteni a tárgyalásokon. Az ilyen tolmácsok hiánya napjaink valóságának egyik tragikus ténye.

Az észbeli állapotok Lengyelországban a gazdasági állapotokra emlékeztetnek. Ennek szemléltetésére ismertetem azon kiválasztott leveleknek a tartalmát, amelyek egyetlen napon érkeztek címre.

Hivatalomba és lakásom címére is nap mint nap kapom az úgynevezett „Szent Antal-láncot”: „Constante Filc asszony 1953-ban levelet kapott. A titkára 20 másolatot készített belőle és ezeket szétküldte. Pár nappal később 20 milliárd dollárt nyert. József Cyrankiewicz államelnök 69. II. 12-én elhajtotta a levelet. Egy évvel később állását és barátait vesztette el Lengyelországban”. Az ilyen levél tehát manapság is magában foglalja azt az aktuális politikai sugallatot, amely felkínálja a hatalom és a barátság megtartásának és a pénzzavar leküzdésének módszerét. Mert ugyan mi egyéb utalhat ez a kimondottan idevágó 20 milliárdos összeg, amit akár dominójátékban is meg lehet nyerni? Reménykedhetünk is, hiszen sokkal több titkárt alkalmazunk, mint Constante Filc asszony.

„Maga alaposan rászolgált a seggbe rúgásra, meg arra, hogy a többi vörössel együtt elküldjék az Uralon túlra. Kár az értékes időmért és a tollért egy ilyen (. . .), főleg azért, mert maga is meg a többi is egy nagy marha. Egyébként csókoljon be kiéhezettett és a magához hasonló tolvajok által ebek harmincadjára juttatott popsimba.” Kowalska, 30 éves, foglalkozását tekintve „leányka”.

Itt az a koncepció keltette fel az érdeklődésem, hogy éppen a vörösöket küldenék az Ural hegység mögé. Véltam ugyanis — logikusan szemlélve a dolgokat —, hogy a vörösök inkább Alaszkára kerülnek majd.

Úgy tűnt, hogy az ilyen szakmát űző leánykákat minálunk nem érte bántódás, tehát nincs okuk a támadásra. Kiderült, hogy e hölgyecskék erkölcsi romlása miatt is az exvezetők hibáztathatók. Lám, a legnagyobb szegényen, hogy még ezt a megrontást

is lustán, esetlenül végezték, ha egyszer le-
vélíróm kisemmizettnek, elhanyagoltnak
minősíti a popsiját.

A koszalini Stefan Kos úr a Grochowska utca 112. szám 5-ös lakásából úgy ítéli meg, hogy paranoiás beteg vagyok. Kos úr azok ellen lép fel, akik „aljas módon fittyet hánytak az emberekre, megalázták őket, faragatlan módon nőkkel pimaszkodtak, s depresszióba hajszolták szegényeket. A nép így is elnéző volt velük szemben. Nagy kár. Sokuknak a lámpaoszlopon lenne a helye, de nem ám a lopások, hanem emberségük hiánya miatt.” Lám csak, Kos úr az igazgatókra haragszik. Mint gyakorlatias gondolkodású paranoiás, szeretném megjegyezni, hogy Lengyelországban sokkal, de sokkal több az igazgató, mint évekkel ezelőtt volt, így hát Kos úrnak nem könnyű műszaki problémát kellene megoldania.

Bogdan Kamieniarz úr Bydgoszczból, a Średnia utca 54-ből így ír: „Nekem személy szerint nincs bajom a zsidókkal; sokat köszönhetnek nekünk, hiszen mi rejtegettük őket, amikor kiűztek Európából. Miért tették hát tönkre olyan olthatatlan gyűlölettel a mi hazánkat, miért nem hagyták, hogy újjászülethessünk a háború után?” Majd levélíróm megkérdi: „Minek nevezhető a vezetésnek ama tette, amellyel ránk erőltette a Fiatot, a Központi Pályaudvart, az Északi Kikötőt, a Katowice Fémművet, a Berliet buszt, a Massey-Fergusson traktort, a Polcolor képcsövet, s ezzel egyidőben sikeresen leállította a repülés ügyét?” Érdeklődésemet egy bizonyos társadalmi diagnózis megfogalmazása keltette fel leginkább ebben a levélben: „Janicsárnemzetté lettünk . . .” Na, ez valahog nem stimmel!

A radzini LEMP-tagok arról tájékoztattak, hogy a *Slowo Podlasia* 81/8-as számában egy cikk hírül adja: „Egy bizonyos hivatalnok arra vetemedett, hogy a terem közzepén végezze el a dolgát.” A névtelen párttagok közlik, hogy ez az egész eset a „Herbowa” étteremben történt. Hogy odacsináltak egy rakást a padlóra, az egy italozó társaságban kötött fogadás végkifejlete. A tagság most retteg, nehogy az ilyen kilengések Radzynban társadalmi robbanáshoz vezessenek. Közlik hát a tettes személyi ada-

tait és igen komoly beosztását is. Azt kérdezik, van-e hozzá elég bátorságom, hogy ezt a nevet a beosztásával együtt nyilvánosságra hozzam. Nos, nincsen. Ugyanis nem lehet gyenge az, aki ilyen fesztelenül szórakozik.

„Urban hülyeségeket beszél” — hangzik a poznani Z. Z. asszony által ajánlott jelmondat, s szerzője imígyen festi le küllememet: „arca egy kéjencé, amely arc a közönséges állampolgár számára hozzáférhetetlen élelmiszereken hízott meg, és különleges italoiktól puffadt fel; pimasz, cinikus, megalkuvást nem tűrő kifejezés; nullával, illetve a latyakkal egyenlő erkölcsi tartás. A kozmopolita klasszikus példánya, aki számára a giereki idők jelentették a földi paradicsomot; kapcsolatban áll az állambiztonsággal, s az is világos, hogy nem a két szép szeme miatt; Gierek udvari írnoka volt, ő fabrikálta számára az összes hazugságot.” A levélíró hölgy kijelenti, hogy utolsó állítását bizonyítandó megállapította: Edward Giereknek a LEMP KB-hoz írott levele ugyanazokat a nyelvi fordulatokat tartalmazza, mint az én egyik tárcám. Rendben is lenne a dolog, de talán fordítva van: lehetséges, hogy a volt első titkár írja helyettem ezeket a tárcákat?

„Egy lengyel” azt állítja, hogy Lengyelországot a Lengyel Zsidók Bizottsága irányítja, s ez nevezte ki az összes egymást követő vezetőt, valamint ez a bizottság választott számukra zsidó feleséget. Ugyanezt teszi a bizottság most a Szolidaritás vezetőivel: zsidó nőkkel házassítja össze őket, példa erre Kuroń. Ez történelmünk egyik hipotézise lenne egy házasságkötő iroda leple alatt működő titkos kormányról! Levelező partnerem felfedezte, hogy „a zsidók szítják a lengyel társadalomban a szovjetellenes hangulatot, hogy ezáltal erősítsék az oroszokban a meggyőződést: a lengyelekre nem számíthatnak, csak a zsidókra.” A levél szerzője úgy vélekedik, hogy a zsidók a Michnik (alias Schleider) vezette Szolidaritás jóvoltából érvényesülnek.

A Szolidaritás olyan újszülött, amely a feje búbjától a lábujja hegyéig be van pólyázva, és azonkívül, hogy kiabál, más életjellet nem ad magáról. „Egy lublini” azt írja, hogy ha a LEMP ilyet hozott a világra, akkor most, babusgassa. „Az elzsidósodott

LEMP szülte ezt a kölyköt.” Továbbá, hogy Piłsudski is zsidó és szabadkőműves volt éppúgy, mint a barátja, Gomułka, aki — nem én találom ki! — 1956 után tömegesen deportálta a lengyel kommunistákat a Szovjetunióba, Rydz-Śmigły pedig elmebeteg volt, és parókát hordott. A levélíró kijelenti, hogy ő maga a szocdem-ifik mozgalmából való, és ezúttal felszólít engem, hogy a tudást a tömegek köréből merítsem — amit ezúttal meg is teszek.

Mi változott pár hónap leforgása alatt Lengyelország tudati szférájának legalján? Eleinte a düh egyirányú volt, manapság szétömlik mindenféle ismeretlen és múltbéli irányok felé. A LEMP-és a Szolidaritás-ellenes irányzat együtt jelenik meg. Őrült tempóban növekszik az agressziós töltet, és kivezető nyílást meg irányt keres magának. Hatványozódnak a fogalom- és fantáziazavarok. A skatulyából kiugrott a zsidó, mint a mindenütt jelen lévő és mindenható démon, hogy betöltsé ugyanazt a szerepet, amelyet a régiek képzeletében a sátán töltött be. A gyűlölködés általában mulattatja és meghatja a címzettet, de én most azon kaptam magamat, hogy kissé már kezdék félni. Fizikai félelem ez. Ha kiszakadnának bizonyos korlátok, Lengyelországban bizony irtózatatos dolgok történhetnének.

■ ■

Teresa G. azt írja Wroclawból, hogy szívesen beszélne meg velem „egyszerűen egy randevút mint nő a férfival”. Úgy látszik, a hölgy öreg, csúnya és igencsak unja magát. Teresa G. Wroclawból azt írja, hogy mint nő a férfival randevúzna velem annak ellenére, hogy én vagyok Lengyelországban az egyetlen ember, aki azt kívánja, hogy semmi se változzon ebben az országban.

G. asszony Wroclawból alaposan téved. Nem vagyok az egyetlen ilyen ember Lengyelországban.

Az is lehet, hogy G. asszony kétszeresen is téved, és én egyáltalán nem vagyok olyan ember, aki azt kívánja, hogy Lengyelországban ne változzon semmi. G. asszony feltételezése arra indított, hogy elgondolkodjak: létezhet-e olyan politikai program,

amely mindenfajta változás leállításához vezetne? Nos, lenne realitása ilyesminek, és meg is lehetne valósítani. Csupán olyannak kellene tekinteni a közhangulatot, mint amilyen a valóságban, s hozzá kellene igazítani a tetteket.

Amint az Esti Mese-ügyi Bizottság mellett működő Közvéleménykutató Intézet közli, a lakosság 75 százaléka óhajtja, hogy a kereskedelem ellátása javuljon, 55 százalék pedig azt, hogy helyezték vád alá a hatalmukkal visszaélőket. Ezek hát az uralkodó törekvések. Leggyengébb az érdeklődés a demokratizálás (16 százalék teszi az első helyre) és a jövedelemnövelés (7 százalék) iránt. Egyszerűen szót kellene fogadni az embereknek. Ahhoz, hogy ideiglenesen telipakoljunk áruval az üzleteket, nem is lenne szükség olyan nagy pénzre. A bíraskodás költségeit pedig az elítéltek fizetik minálunk.

A szabad szombatokat a társadalom majdnem kétharmada óhajtotta, a bősége-sebb árukinálatot háromnegyede. Ha a szabad szombatokat megfelelő időben egy bizonyos elkerülendő dolog alternatív elemének neveztük volna ki, akkor népszavazást hirdethettünk volna: „Kívánod-e, hogy legyen szabad minden szombat, de akkor 13 százalékkal csökkentjük az árukinálatot? Igen vagy nem.” Még hatásosabb lett volna a véleménykülönbségeket azáltal megszüntetni, hogy szabadnak nyilvánítottak volna minden szombatot, az ellátás javítását pedig egyszerűen elnapolták volna. Egy idő múltán közvélemény-kutatást kellett volna tartani: „Kívánod-e, hogy töröljék el a szabad szombatokat, hogy az ellátás 20 százalékkal javuljon?” A szabad szombatokkal szemben táplált ellenérzés az áru fogyasztásának arányában növekszik.

Ezek csupán bizonyos módszerek példái, és a következőképpen tehetők általánossá: az elhatározott célt akkor érjük el, ha meghallgatjuk a lakosságot, és hozzásegítjük, hogy tapasztalatokra is szert tegyen. Nem erőltetjük rá a kész megoldásokat, tehát nem ingereljük fel.

A nyugalmat és a szilárdulást 40 százalék óhajtja, de csak 16 százalék akarja a demokrácia szélesítését és a szólásszabadság kiterjesztését. Nem kevesebb, mint 82 százalék

minősíti igen lényegesnek a rendet és a nyugalmat, ugyanakkor sokkal kevesebben követelik, hogy kapjanak nagyobb lehetőséget a hatalmi döntések befolyásolására. Határozott lépéseket tennék a párt erősítésére, a nyugalom és a stabilizáció megteremtésére, s ezt el is lehetne érni, mégpedig egyik napról a másikra, csak egy kis látványos, ijesztő nyugtalanságot kell előbb kelteni. Ezzel egyidőben elhanyagolnám a propaganda-konceptiókat. Ugyanis a nézők nagyobb része fogadta el a tévéhíradó tartalmát 1979 őszén, mint 1980 őszén. Ebből következik: nem az a legfontosabb, hogy a propaganda alkalmazkodjék a hangulathoz, hanem inkább az, hogy ne finnyaskodjék a publikum. A közönség igényeit egyébként is ki lehet elégíteni a mesterséges folyamatokról szóló tudósításokkal.

Az irányító munka javítása a változások lényegi részét alkothatná, de ezt kizárhatjuk. Figyelmünket a közvélemény-kutatásokból is jól érzékelhető egyenlőségi törekvésekre kell összpontosítanunk, ennek pedig vezérelve, jelszava az, hogy fel kell számolni a hatalom birtokosainak pénzzel és egyébvel kifejezhető privilégiumait. Ha a beosztottakkal rendelkező személyeket földönfutóvá tennénk, legatyásítanánk, tekintélyüket megtépáznánk, akkor cserébe azt nyernénk, hogy átmenetileg elfogadnák ezt a pocskét, tehetetlen, rossz döntéseket hozó, fabatkát sem érő összetételű vezetést. Mégis úgy gondolom, hogy megfelelő lépésekkel Lengyelországban elkerülhető mindenfajta változás, de nem állítottam, s nem is állítom, hogy ez semmibe sem kerül.

A „Szolidaritás”-ban az állami szektor dolgozóinak több, mint a fele tömörül, a szervezet iránti rokonszenvüket pedig a társadalom harmadánál kissé többen deklarálják. Új tényező ez az ország életében, és az olyan változások kategóriájába tartozik, amelyekről egyesek azt állítják, hogy visszafordíthatatlanok. Helytelenül. Én nyíltan felajánlanám Lech Wałęsának a kormányfői hivatalt. Wałęsa az ajánlatot különféle okokból kénytelen lenne visszautasítani, már csak azért is, hogy megőrizze mozgalmának támogatását. A hatalom erre kénytelen lenne tüntetést szervezni, hogy a töme-

gek követeljük Wałęsától, alakítsa meg kabinetjét. A tüntetésben való részvételt kötelezővé kellene tenni. Wałęsa persze nem hajlana meg a tüntetők akarata előtt, és ezzel az epizód le is zárulna. Megváltozna azonban a hatalom viszonya, alapállása e mozgalomhoz. A szerelem szorítása a legerősebb: olyan, mint a vasabroncsé.

Nem ragaszkodom én makacsul az ismeretett ötletek célszerűségéhez. Talán nem is ezek a legjobbak. Feltételezem mégis, hogy a kombinációknak ez a vázolt módja a leghelyesebb, ha konzervatív célok elérésére törekszünk.

A vezetés politikája, mondhatunk róla bármit is, ellenkezik az itt előterjesztett módszerekkel. Nem maradi politika tehát, sőt: változásra serkentő politika. Ha minden erőmet latba vetve igyekszem szedett-vedett szókinccsel támogatni az államhatalom összes lépését, akkor sem vagyok az az ember, aki a változások lefékezésének és visszafordításának elvét vallja. A kormány iránti lojalitás lényege ugyanis az, hogy az embernek a miniszterek aktivitását vagy — s ma ez dominál — a miniszterek passzivitását kell erősítenie. Azok, akik a végeredményt nem látva, magát a szándékot támogatják, vak és haszontalan talpnyalók csupán. Ha azonban vezetőink lépéseinek várható eredményét vesszük figyelembe, úgy tekinthetjük s úgy is kell tekintenünk a talpnyalást, mint a Lengyelországban végbemenő erőteljes és tekintélyes változások támogatását. Hogy ezek helyesnek bizonyulnak-e? Nos, ebben alaposan kételkedem. Ezért nem is sietek tapsolni, nem csapkodok egyik tenyeremmel a másikba, majd a homlokomra.

Lengyelországban egyesek úgy tesznek, mintha szerintük a mozgalom lenne minden, a cél meg semmi. Mások szerint épp a mozdulatlanság minden. A célokat illetően persze megvan az egyetértés.

Politikai életünk legjellemzőbb vonása az, hogy nem a stratégiából fakad a taktika. Ezért aztán mindenki abban reménykedik, hogy majd a taktikából sarjadjik ki a stratégia. Az ilyen álmok hitelének megállapítását a szakszemélyzetre, vagyis a tábornoki karra hagyom. Így festenek hát sűrű hétköz-

napjaink, melyeket taktikai igyekezet tölt ki, s melyeket a célokat illetően vakság jellemez.

Értekezletre ültek össze a minap a kiadó-vállalatok; elmesélték nekem az ott szerzett élményeket. A főhatóság boldogan bejelentette, hogy az alkotó kollektívák követelésére az idén ennyi és ennyi ezer tonna papírt elvesznek az államigazgatástól, és átadják a könyvkiadás céljaira. Taps. A nyomdaipar képviselője ezután közölte, hogy a papíraldás dacára sem lesz több könyv, mivelhogy a nyomdák egyéb mellékes munkákat végeznek. De ha a könyvek nyomását elvállalnák is másféle nyomtatványok rovására, akkor is csak laza ívek gyanánt lehetne őket értékesíteni, mert hiányzik a ragasztó, a fedőlap, a kötészeti gép, valamilyen lemez stb. A tanácstermen a csüggedés hangulata ömlött szét. Akkor a papíripar képviselője azt mondta, hogy nincs ok az aggodalomra. Az a papír, amit a főhatóság többletként ígér a könyvekre, úgysem lesz meg. Egyetlen tonna papírhoz másfél tonna szénre van szükség; márpedig a szénellátás akadozik, a terv nem teljesül.

Egyesek állítják és hirdetik, hogy a szénbányák heti kétnapos leállításának nincs és nem is lehet csökkentő hatása a kitermelt mennyiségre. Az ugyanis kizárólag a demokrácia fejlődésétől és a kormány tárgyalókészségétől függ. A demokratikus úton kifejezésre juttatott bányászakarat eredményeként a bányákban észrevehetően csökkent a munkaidő, és ténylegesen megcsappant a szénkitermelés. A demokratikusan kifejezésre juttatott írói és más papírfogyasztói akarat eredményeként pedig — elvben — a könyvkiadásra szánt papírjavadalom nőtt imponálóan.

A demokratikus módon kifejezésre juttatott követelések — egyik is meg a másik is — jogosak voltak. Csakhogy kiderült: a követelések kölcsönösen ellentmondanak egymásnak, és nem egyeztethetők össze több száz másik, ugyancsak jogosnak ítélt, teljesített követeléssel.

A sokféle szakmai közösség és csoport akaratának megfelelő lépések mégis csak növelik az egyetemes demokrácia kvantumát Lengyelországban, attól pedig — amint halljuk — sokkal több lesz a szén. Több,

mint az előző korszakban kierőszakolt szombati és vasárnapi kemény bányászmeletől. Egyelőre állítólag azért csökken a kitermelés, mert még mindig nem elégséges a demokrácia adagja. A jövőben is bizonyára növekszik a demokrácia, csökken a kitermelés. Igen ám, de a demokraták azt fogják állítani, hogy a demokrácia még mindig igen kevés ahhoz, hogy növekedjen a szénkitermelés. Persze az abszolút demokrácia éppúgy elérhetetlen, mint az abszolút boldogság. Végláthatatlanul kergetjük ezt az eszményképet, a szénkitermelés mégis csökkenni fog, s a demokratáknak állandóan igazuk lesz, noha már régóta fut a papír, melyen ezt kifejezésre is lehet juttatni.

Különben is mi egyebet tehetnek a vezetők, minthogy fűt-fát ígérnek, és lesik, mi lesz belőle?

Egy bizonyos intézménynél az ágazati szakszervezet üzemi bizottsága, melynek tagsága és presztízse alaposan megfogyatkozott, úgy döntött, hogy népszerűvé teszi önmagát, s azzal vonzza az osztályjellegű mozgalomhoz a személyzetet, hogy szombatonként táncestet rendez. Sajnos erre senki sem megy el, mert a dolgozó nép nem óhajt táncolni. A bizottság ezért aztán kihirdette, hogy Laskowik kormányellenes hangulatú show-műsorára, a kongresszusi terembe szóló belépőjegyeket oszt, de csak azok vehetik meg, akik elmennek a táncestre.

Minden egyes komoly szervezet azzal kezdi ténykedését, hogy javaslatot tesz az embereknek, miként kívánja őket a boldogsághoz elvezetni. Kényszert majd csak akkor alkalmaz, amikor ez a banda már nem hagyja magát boldoggá tenni. Manapság terjed egy olyasféle koncepció, hogy változtatni kellene a boldogságteremtés tervein, ha egyszer az emberek elvetik az eléjük tárt javaslatokat. Sajnos a boldogságcsinálás dirigenseitől ilyen rugalmasságot elvárni képtelenség. A táncetek kitarító szervezői idővel azonosulnak szerepükkel, de a társadalom is tartósan a tánchoz köti őket. Amikor tehát a társadalom elveti a táncot, s helyette mondjuk kritikai hangvételű vitákat kíván, akkor vitavezetőül ő maga másokat jelöl ki. Mivel azonban a tánc — tárgyilagosan nézve — kellemes, hasznos dolog, a másféle szerepben nem szívesen látott táncest-szervezők

arra számítanak, hogy az emberek idővel megkedvelik az ugrabugrálást, hiszen ahhoz csak a ráhatás megfelelő, erőteljes eszközeit kell igénybe venni.

A táncszervezők bizonyosan megváltoztatnák a környezetük boldogítását szolgáló elképzelésüket, ha az üzemi kollektíva őket tenné meg a kritikus hangú gyűlések leveztőjének. Sajnos persze azok a vezetők, akik a követelözések nyomása alatt lemondanak boldogító tervükről, s egy másik tervhez folyamodnak, elnyerik önmaguk számára a megalkuvó, kétszínű jelzőket, a köz tiszteletét viszont elveszítik.

A táncestélyek szervezői tehát kiúttalan helyzetbe kerültek. Egyáltalán nem a butaság készíteti őket arra, hogy megtorlást alkalmazzanak, még csak nem is az, hogy örömmüket lelik benne, inkább saját helyzetük tragikumát, továbbá a mindinkább paradox és egyre drámaibbá váló ellentmondások — mint objektív tények.

Abból kiindulva, hogy egy széles körben terjedő nézet szerint a gyermekeknek még vasárnap is téhenedűt kell fogyasztaniuk, Szczecinben e napon is odarakják a boltok elé a tejesládákat, a lakosságnak meg csak el kell vennie a tejet, amire senki sem vigyáz, ott kell hagyni az üres üveget, és a járandóságot egy perselybe kell hajtítani. A tejkedvelők jelentős hányada azonban spórol a pénzzel. A „Spo-tem” szövetkezeti kereskedelmi vállalat cirka negyedmillió zlotyt fizet rá erre a vasárnapi akciójára, mégis szeretné kiterjeszteni ezt a hétvégi árusítási formát. Ugyanis határozottan mellette szólnak bizonyos gazdasági számítások. A bolti személyzetnek, ha vasárnap bejönne tejet árusítani, sokkal többet kellene kifizetni.

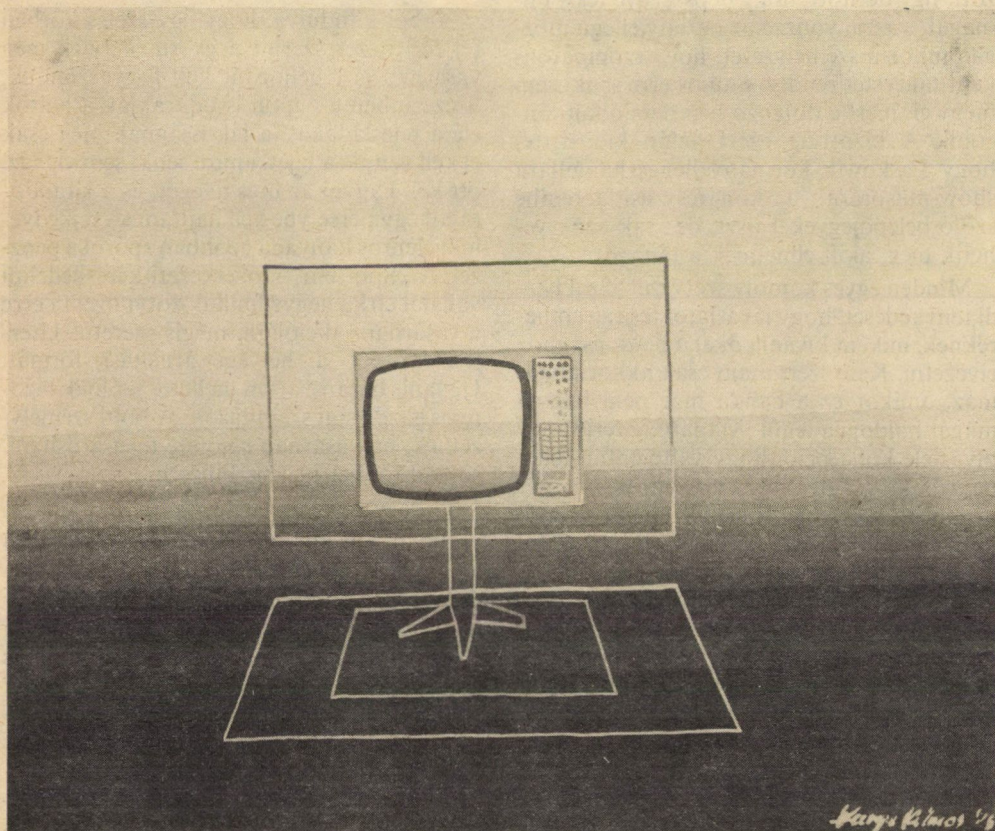
Szociális okokból a tejet háromszor olcsóbban kell adniuk a hatóságoknak, mint amennyi a tejtermelés költsége. Igaz, a gazdaságosság mind nagyobb rangot kap a vállalati tevékenységben, sőt a reform ezt még erősíteni is akarja. No persze ez a számítás csak egyes rész kalkulációkban érvényesül; például olcsóbban jövünk ki, ha a tejet ellopják. Álljon itt egy másik példa is. Az SKR-ek, vagyis a mezőgazdasági szövetkezeti csoportok a parasztoknak úgy kölcsönöznek traktort, ha az illető földművelő

csak a gép tényleges használatáért fizet, de nem fizet arra az időre, amikor a gép áll, mert mondjuk elromlott, vagy a traktoros napozik. A bérletnek ezt a szabályát azért így állapították meg, mert ez gazdaságilag hasznos, hiszen az SKR-eket traktoraik karbantartására, a traktorosokat munkaszere-tetre, a parasztokat a gépek kikölcsönzésére készíteti. Így az SKR-ek még a nagy mező-gazdasági munkák idején is főként az építőipari vállalatoknak kölcsönzik ki gépparkjukat, ezek ugyanis attól függetlenül fizetik az órabért, hogy a traktor és személyzete tevékenykedik-e vagy sem. Az SKR-t gazdasági számítások ösztönzik az építőipar támogatására, mert lám, az építőikkel sikerül túlfizettetni a szolgáltatásokat.

Ha a mezőkön hiány mutatkozik traktorból, csökken a tenyészet is. A gazdaságossági számítások tehát abba az irányba hatnak, hogy ne legyen tej — ami mégis van, azt meg ellopkodják. Tehát a gazdaságosság részalkulációi összeütközésbe kerülnek egymással is meg a szociális célokkal is.

A társadalmi igények és a gazdaságossági számítások olyanok, mint az a két ló, amelyet a szekér két végébe, ellenkező irányba fogtak be. Az eredmény, hogy a kocsi egy helyben áll, bár az igazi csoda az, hogy a kocsi nem hull szerteszéjjel. Miért? Mert a gazdaságossági számítások lovának épp-hogy csak két lába van, a szociális célok lova meg ki van éheztetve. Így mindkét ló úgy tesz, mintha húzna.

Varga Vilmos rajza

CONTENTS

Tamás Szecskő: An awkward tag

IN FOCUS

Péter Agárdi: Current ideological issues in the mass media
Pál Almásy: The role of photography in society
István Palugyai: Scientific journals in Hungary

CLOSE-UP

Send-off -- Contributions to youth and children's papers
Miklós Tomka: Debate on youth and children's papers

László Beck: Politics in youth and children's papers
Erzsébet Szilágyi: From the family into life?
Magdolna Barcy and Márta Hoffmann: The happy world of television
Judit Lendvai: Listening to the radio in 1985

FORUM

Somewhere? In Europe? — Conversation with János Varga, Head of the Film Archive of the Institute for Cinematographic Arts (András Münz)
Rózsa Salgó—Gábor Teőke: About journalists — from the point of view of non-professionals

WORKSHOP

Our everyday typography — Conversation with book designer Tibor Szántó (Tamás Nádor)
Radio Danubius
György Varga: A service programme and a business enterprise
Lajos Horváth: The rivals of Radio Danubius

NEW TECHNOLOGY

János Nemes: Radio for everyone. The use and social role of CB radios in Hungary
Ildikó Kováts: New communication technologies in the Soviet Union

MEDIA HISTORY

Aladár Ritter: The Tolnai phenomenon

THE WORLD OUTSIDE

István Wisinger: A spoiled birthday
About journalists — for journalists

János Juhani Nagy: Notes on the Japanese mass media

ONCE MORE

Changes in film production and film distribution

PUBLIC OPINION

Hopes and fears
The eighth of the seven lean years
Should there be unemployment?
A modest interest
Polling after the heavy snowfall in January
Attempt in Budapest

PERISCOPE

About books
From periodicals
News in brief

BROWSING

Jerzy Urban: A Pole with a Pole . .

СОДЕРЖАНИЕ

3 Тамаш Сечкő: Фальшивые пятнашки

В ЦЕНТРЕ ВНИМАНИЯ

5 Пётр Агарди: Идеологические вопросы в массовой коммуникации
19 Паль Алмашы: Общественная роль фотографирования
29 Иштван Палудяи: Передать в архив?

КРУПНЫМ ПЛАНОМ

Путёвка в жизнь
— **Миклош Томка:** Дискуссия о детской и юношеской печати
— **Ласло Бекк:** Политика в детской и юношеской печати
45 ти
— **Ержебет Силади:** Из семьи — в жизнь?
51 Магдолна Барци—Марта Хофман: Счастливый мир телевидения
55 Юдит Лендваи: Радиослушание в 1985

ФОРУМ

67 Беседа с руководителем Кинофондом Венгерского института киноведения
76 **Рожа Шалго—Габор Тёке:** Журналисти — в глазах неведжд

МАСТЕРСКИЕ, МЕТОДЫ

Повседневная типография — Беседа с типографом-графиком, **Тибор Санто**
„Радио Дануб“
88 — **Дардь Варга:** Услуги и бизнес
91 — **Лайош Хорват:** Конкуренты „Радио Дануб“

НОВАЯ ТЕХНИКА

95 **Янош Немеш:** Положение и общественная роль радиовещания Си-Би в Венгрии

101 **Ильдико Ковач:** Новые техники коммуникации в СССР

ПРОШЛОЕ

105 **Аладар Ритер:** История издательства Тольнаи

ПАНОРАМА

116 **Иштван Визингер:** Испорченный день рождения
128 Журналистам о журналистах
134 **Янош Юхани Надь:** Записки о массовой коммуникации в Японии

ЕЩЕ РАЗ

143 Радиопередача о реформе кино

ЗОНД

153 Надежды и тревоги
154 Восмой год скудности
156 С безработицей или без?
158 Умеренные интересы
159 После январского снегопада
161 Покушение в Будапеште

СМЕСЬ

162 О книгах
172 Из журналов
179 Коротко

ДЛЯ ЧТЕНИЯ

185 **Йержи Урбан:** Поляк с поляком

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. 1900., közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre: 100,— Ft, egyes szám ára: 25,— Ft. Megjelenik: évente négyszer.
HU ISSN 0209—584X

Ára: 25,— Ft

**Kis Ádám: Mi micsoda
a számítástechnikában**

Ára: 75,— Ft

Előkészületben: E. Nikolov: A titok
Bertalan László: Magyarázat, megértés . . .
S. Nagy Katalin: Vizuális kommunikáció

OLVASÓINK figyelmébe ajánljuk, hogy a Jel—Kép bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál megrendelhető, az alább felsorolt hírlapboltokban pedig példányonként is megvásárolható:

Budapesten:

V., Bajcsy-Zsilinszky út 76.
Tel.: 316-173
V., Váci u. Tel.: 185-604
V., Szabadsajtó u. 6. Tel.: 184-840
V., Felszabadulás tér 4.
(Párizsi udvar) Tel.: 181-404
V., József nádor tér 1. Tel.: 185-850
XI., Budapest, Skála Nagyáruház
Tel.: 852-222

Vidéken:

Debrecen, Kossuth L. tér
Szeged, Kárász utca és Dugonics tér
sarok
Miskolc, Szemere utca
és Széchenyi utca sarok;
Széchenyi utcai hírlapbolt
Győr, Rába Szálló előtt
Pécs, Széchenyi tér
Kecskemét, Szabadság tér

(Emlékeztetőül: folyóiratunk évente négyszer — március, június, szeptember és december végén — jelenik meg.)

**Lévai Béla: A rádió és a televízió
krónikája 1979—1985**

Ára: 90,— Ft